

RICHARD A. WARSHAK

Revoluce v porozvodové péči o děti

RICHARD
A WARSHAK

portál Revoluční v porozvodové péči o děti

Jak se po rozvodu dohodnout o výchově dítěte

- Proč je pohlaví dítěte tak důležité pro rozhodování o další péči
- Chlapcům se daří lépe, zůstanou-li s otci
- Porozvodové uspořádání má být otevřené a přizpůsobivé novým okolnostem
- Jak zmírnit škodlivé účinky rozvodu na dítě
- Jak mohou pomoci prarodiče

RADCI PRO ŽIVOT
portál

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

WARSHAK, Richard A.

Revoluce v porozvodové péči o děti / Richard A. Warshak ;
[z angličtiny přeložil Eduard Bakalář].

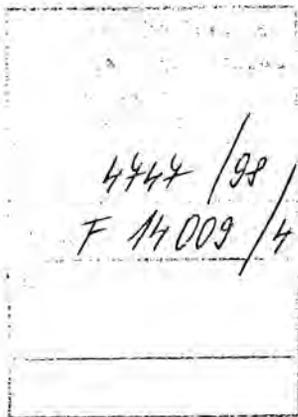
- Vyd. 1. - Praha : Portál, 1996. - 240 s. - (Rádci pro život)

Orig.: The custody revolution, the father factor
and the motherhood mystique

ISBN 80-7178-089-8

37.01 * 347.6 * 173 * 159.9

- děti - péče porozvodová - pojednání
- rodiny rozvedené - uspořádání porozvodové - pojednání

Filozofická fakulta UKOFIUK

380501050010007

Přeložil a předmluvu k českému vydání napsal
PhDr. Eduard Bakalář

Recenzoval a doslov k českému vydání napsal
Prof. PhDr. Stanislav Kratochvíl, CSc.

Originál anglického vydání *The Custody Revolution*

© 1992 Richard A. Warshak, Ph. D.

Pro české vydání

© 1996 Portál, Klapkova 2, Praha 8

Translation © 1996 PhDr. Eduard Bakalář

ISBN 80-7178-089-8

Obsah

Předmluva k českému vydání	7
Předmluva	11
Úvod: Oběti rozvodu	15
I. KULT MATEŘSTVÍ	
1. Vznik kultu mateřství	23
Preference otců v dávných dobách	24
Změna směrnic pro svěřování dětí	25
Vznik výhradní mateřské péče	25
2. Otcovský faktor	30
Zapomenutí otcové	31
Nemluvnata a tatínkové	31
Intelligence, akademický úspěch a motivace	33
Opouštění hnízda	36
Morální vývoj a sebeovládání	39
3. Konvenční přístup ke svěřování dětí	44
Dlouhodobé problémy dětí ve výhradní péči matky	48
Děti, které se vyrovnají, a děti, které to nezvládnou	62
Jeden rodič vykonává práci za dva	63
Kam se všichni otcové podělí?	66
II. RODINY S OTCEM JAKO JEDINÝM RODIČEM	
4. Otcové průkopníci	73
Proč otcové žádají o svěření dětí	73
Jak otcové zvládají výhradní péči o děti	78
Výhradní péče otce o děti a postoje pracoviště	79
Premíra úkolů a zátěže	80
Výhradní odpovědnost za děti	80
Osamělost	81
Finanční rozpočet	81
Sebepojetí	82
Zvládnou otcové domácí práce?	84
Společenské předsudky	85
Výchova dětí a péče o ně	86
Spokojenost s rolí rodiče s výhradní péčí	88

5. Nekonformní matky	90
Kdo se vzdává péče o děti a proč?	91
Jakou chybu jsem udělala?	93
Život bez výhradní péče o děti	96
Co má matka dělat?	99
III. CO S DĚTMI?	
6. Výhradní péče otce versus výhradní péče matky	107
Krise odloučení: děti zůstávají s otcem	108
Děti ve výhradní péči otce vypovídají o rozvodu	109
Výhradní péče otců versus výhradní péče matek	112
7. Shodné, nebo rozdílné pohlaví rodiče a dítěte?	115
Důsledky výzkumu porozvodové péče o děti	125
8. Psychologická minová pole: shoda a rozdíl v pohlaví	130
Příliš rychlý vývoj	131
Pohlaví, rodič samozivitel ... a dítě	135
Stát se mužem	137
Stát se ženou	144
IV. REVOLUCE V POROZVODOVÉ PÉČI O DĚTI	
9. Společná péče: všelék, nebo pomýlení?	148
Co je společná péče?	148
Co si o společné péči myslí rodiče	150
Je společná péče pro děti škodlivá?	160
Je společná péče pro děti lepší?	165
Více otázek - a jeden návrh	168
10. Soudný den	173
Jak rozhodnout o svěřeni dítěte	173
Kdy rozhodovat o uspořádání péče o děti	189
Základy pro dobré porozvodové uspořádání	194
Epilog - co uděláme s dítětem?	205
Dodatek	211
Výzkumný vzorek	211
Výzkumné nástroje a postupy	212
Poznámky	215
Doslov k českému vydání	227
Příloha k českému vydání: Kde hledat pomoc?	231

Předmluva k českému vydání

Vydání Warshakovy knihy *Revoluce v porozvodové péči o děti* (*The Custody Revolution*, Poseidon Press, New York 1992) vyplňuje citelnou mezeru na našem knižním trhu.

Čtenář získá přehled, jak to bylo s tímto palčivým problémem v minulosti, jak se s ním potýkáme dnes a co by - na základě výzkumů - bylo záhodno dělat v budoucnu. Takové ucelené knižní zpracování závažného tématu *Co při rozvodu manželství a po něm dělat v zájmu dítěte a rodičů* od zkušeného psychologa jsme tu ještě neměli.

Kniha jistě nalezne své čtenáře jednak z řad občanů, kteří byli rozvedeni nějak postiženi (ať už přímo nebo nepřímo přes své blízké), jednak z řad odborných pracovníků, profesionálů, s nimiž oběti rozvodů přicházejí do styku: soudců, advokátů, sociálních pracovníků, pedagogů a v dvojí roli i psychologů a psychiatrů (ve zdravotnických a poradenských zařízeních a v roli soudních znalců). Kniha přichází jako na zavolanou - tento rok bude patrně rozhodující pro přijetí rodinněprávní novely občanského zákoníku Poslaneckou sněmovnou Parlamentu České republiky. Jsem velmi rád, že zde nyní máme možnost hlouběji se s touto problematikou seznámit, a věřím, že si čtenáři z bohatého materiálu mnohé odnesou.

Sám autor, psycholog Richard A. Warshak, byl dosti překvapen zájmem kolegů „z tak vzdálené země“. Požádal o jeden výtisk překladu, i když češtině ani žádnému jinému slovanskému jazyku (jak by se mohlo podle jeho jména zdát) nerozumí. Projevil zvědavost, jak bude jeho kniha u nás přijata. Slíbil jsem mu podat zprávu. Jsem přesvědčen, že ohlas bude pozitivní.

Mnoho humanistických myšlenek a základních pravd srozumitelně formulovaných a podepřených fakty, s jasným cílem snížit míru lidského utrpení - tak bych charakterizoval knihu, kdybych to měl učinit v jedné větě. Práce na překladu byla pro mne něčím jako naplňováním dávného snu, což hned vysvětlím. Ve funkci soudního znalce v rozvodových a opatrovnických věcech již od roku 1967 jsem totiž stále pociťoval zoufalý nedostatek srozumitelné, moderní, humanisticky zaměřené literatury k tomuto tématu. Přitom jsem cítil a ze zahraniční literatury i věděl, že jsou cesty, jak zmírnit utrpení rodin postižených rozvodem. Soudům a jiným úředním místům a nezřídká i rodičům, vyladěným na konečné poražení protivníka, mé argumenty a závěry někdy připadaly nezvyklé až svérázné. Byly vskutku mimo naši tehdejší normu. Ve zmíněné funkci jsem se však setkal i se soudci, soudkyněmi a sociálními pracovníci, se kterými jsme si dobře rozuměli a s nimiž

se nám společným úsilím podařilo, aby průběh rozvodu a jeho závěr měl civilizovanou podobu.

Proč jsem použil právě slova civilizovaný? Lepší slovo mě zatím nenapadlo. Při práci na překladu jsem měl totiž puštěnou hudbu jako zvukovou kulisu. V celé hodiny přicházely i zprávy o všem možném, pravidelně však o válčení v bývalé Jugoslávii: o dlouhodobém konfliktu, řešeném násilným až barbarským způsobem. V atmosféře Warshakova textu tyto zprávy působily zvláště absurdně. Warshakův text totiž ukazuje, jak překonat sevření takových anachronických schémat (kdo s koho) a také, že je to docela dobře možné k celkovému prospěchu všech zúčastněných. To ostatně čtenář posoudí sám. Zmínil jsem se o bývalé Jugoslávii, stále ještě aktuální, zmíním se i o protipólu: tak např. ve Švýcarsku žijí také tři národnostní skupiny, které si však své vzájemné výhrady řeší právě civilizovanou cestou. Žijí si rozhodně lépe než výše jmenovaní, neschopní či neznalí toho, jak schéma kdo s koho překonat.

Poslání Warshakovy knihy je v souladu i se závěry konference evropských ministrů, odpovědných za problematiku rodiny, pořádané Radou Evropy a konané v Helsinkách 26. - 28. 6. 1995, na které bylo zastoupeno celkem 33 evropských zemí. Konference vyzdvihla roli rodiny jako nezastupitelné, základní jednotky společnosti a vyslovila všestrannou podporu hodnotám rodinného života. Zúčastnil jsem se jako člen delegace Ministerstva práce a sociálních věcí ČR v roli odborného poradce. Ze závěrů, podepsaných všemi ministry, vybírám a cituji:

„...nezadatelné právo dítěte na plný a harmonický vývoj jeho osobnosti, právo vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění...“

„...změny v existujících stereotypch jsou žádoucí, a proto je nutné posílit iniciativy, jako jsou flexibilní pracovní doba, částečné úvazky, práce na dálku, legislativa odstraňující znevýhodnění v odměně za práci, nemocenských dávkách, zápočtu odpracovaných let apod. při péči o členy rodiny, ať pečující je matka nebo otec...“

„...je nutné odstranit sociální, ekonomické, kulturní a psychologické bariéry, bránící otcům, aby se plně podíleli na rodinném životě..., je nutné přijmout podpůrná a ochranná opatření, která by otcům pomohla zaujmout pozitivnější roli...“

„...je nutné posílit rodinné poradenství a zamezovat tak rozpadům rodinných svazků, posílit mediační služby k řešení konfliktů...“

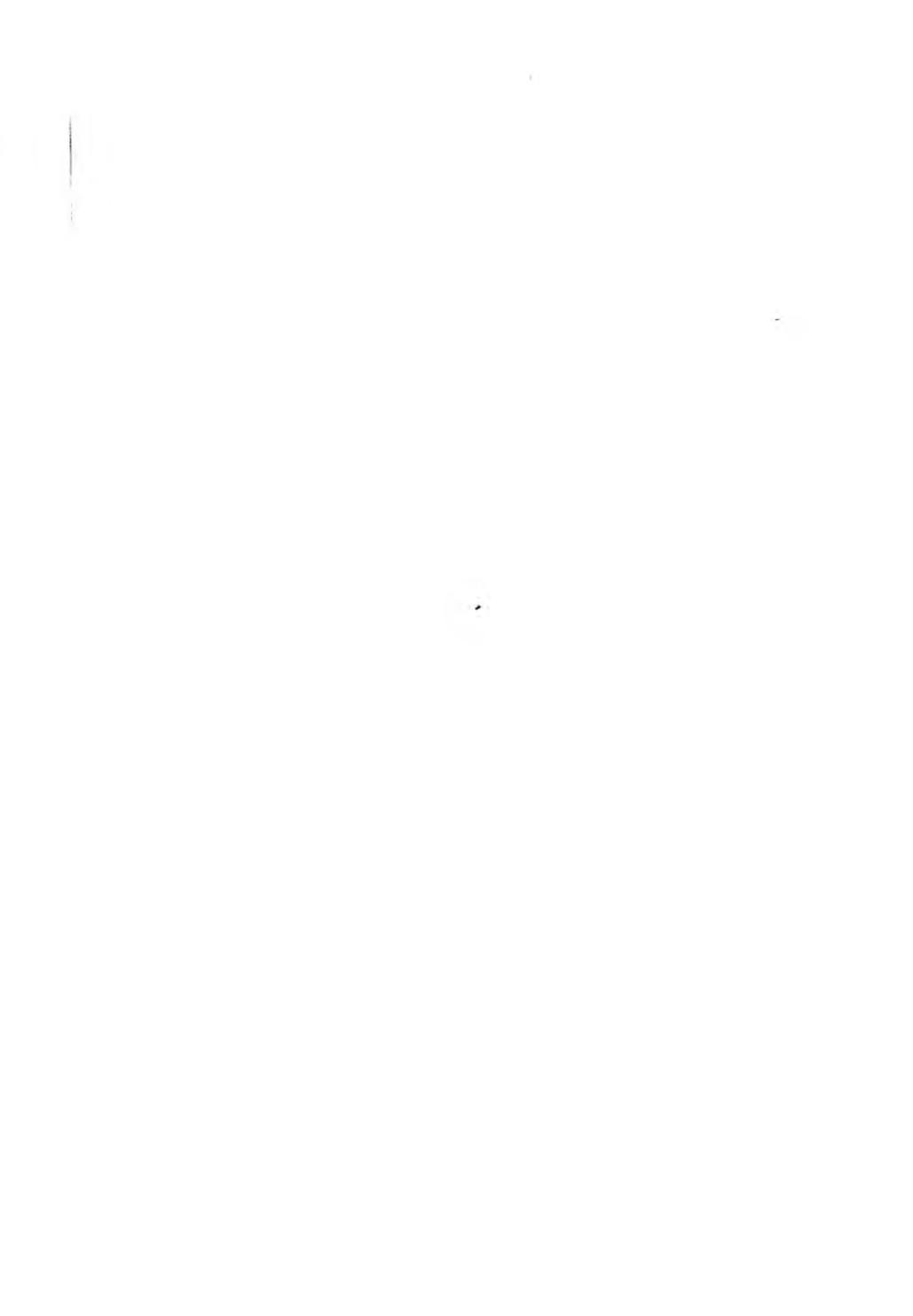
„...je nutné zajistit, aby rodič, který s dítětem nežije ve stejné domácnosti, měl možnost udržovat s dítětem vzájemný vztah...“

Při překladu jsem narazil na řadu míst, kde jsem si nebyl zcela jist. Někteří výrazy a pojmy vplynuly z odlišného systému soudnictví, ale i školství, zdravotnictví, sociální péče a životního stylu. V těchto případech vel-

mi zasvěceně pomohl prof. PhDr. Stanislav Kratochvíl, který na rozdíl ode mne v USA pobýval vícekrát a delší dobu. Patří mu díky nás všech za velmi pečlivou revizi překladu. Zmínil jsem se o odlišných systémech, ale až tak moc odlišné nejsou. Co se vůbec neliší, je lidská povaha - ta, jak čtenář uvidí sám, zůstává stejná.

Mám za to, že R. A. Warshaka není možné si nezamilovat, uvědomuji si však, že teď soudím podle sebe. Ještě se přiznám, že ve své pracovně mám vyvěšené (přestože je znám téměř nazpaměť) pasáže z jeho knihy, ty, které jsou v knížce zarámované.

PhDr. Eduard Bakalář

Předmluva

V roce 1912, kdy mému otci byly dva roky, jeho otec byl poražen splašeným koněm, přejet vozem a na místě usmrčen. Myslím si, že tato kniha má svůj počátek v této nehodě, protože jsem vždy zkoumal, jaké to pro mého otce muselo být, když vyrůstal bez otce. Jak mu bylo, když přišel o otce? Čím by byl jeho život odlišný, kdyby jeho otec tu nehodu přežil? Když jsem jako dospělý pochopil a ocenil, čím vším otec obohatil můj život, bylo mi líto, když jsem si uvědomil, co všechno ztrátou svého otce pozbyl on.

Tyto myšlenky byly většinou příležitostné a tlumené až do roku 1977. V tu dobu jsem začal svoji interní stáž jako psycholog na Dětské poradenské klinice v Dallasu. První tři děti, které jsem dostal přiděleny do péče, byli chlapci z rozvedených rodin. Byla to jen shoda okolností, říkal jsem si, nebo tyto chlapci v důsledku rodičovského rozvodu mají svůj vývoj mnohem obtížnější? Odpověď jsem našel v psychologických časopisech. Zněla, že děti z rozvedených rodin, zejména chlapci, potřebují více než jiné děti odbornou pomoc, aby zvládli emocionální problémy a poruchy chování. V naší psychologické terminologii byly tyto děti „rizikové“.

V téže roce jsem měl štěstí, že jsem mohl docházet na postgraduální seminář o vztazích rodič - dítě, vedený profesorem Johnem Santrockem. Profesor Santrock již měl vynikající pověst mezi svými vrstevníky za své vědecké studie o chlapcích, kteří vyrostli v domovech bez otcovské přítomnosti. Když se dozvěděl, že se zajímám o děti z rozvedených rodin a když přišel čas, abych si vybral téma pro disertační práci, dr. Santrock mi nabídl, abych spolupracoval na studii, kterou již naplánoval.

Téměř všechny dřívější výzkum o rozvodech se zaměřil na rodiny, v nichž děti byly svěřeny matce. To málo, co bylo známo o dětech svěřených otci, vycházelo pouze z rozhovorů s otci. I když informace byly prospěšné, nemohli jsme v takových sděleních vyloučit určitá zkreslení.

Dr. Santrock navrhl, abychom studovali *oba* typy rodin - jak ty, v nichž jsou děti svěřeny matce, tak i rodiny, v nichž byly děti svěřeny otci - a abychom pozorovali děti sami, místo abychom spoléhali na zprávy z třetí ruky o tom, jak se dětem vede. Mým nápadem bylo zahrnout do studie i použití určitých psychologických kroků, které by nám pomohly lépe porozumět skrytějším myšlenkám a pocitům dětí z rozvedených rodin. Oba dva jsme chápali nutnost použít přesně vymezených postupů a opatření, vždy podle nejnovějších vědeckých poznatků, tak abychom zajistili spolehlivost našich výsledků. Pomocí pečlivě rozvrženého výzkumného projektu jsme chtěli

zjistit nejen, jak se dětem daří, ale i osvětlit faktory, které buď posilují, nebo omezují schopnost vypořádat se s rozpadem jejich rodiny a s nepřítomností jednoho rodiče v domově.

Měli jsme příležitost více se dozvědět o tom, co bychom měli dělat, abychom zabránili problémům, se kterými lidé přicházeli do mé klinické praxe. Byla to také příležitost blíže porozumět zážitkům a zkušenostem mého otce jako dítěte bez otce, ačkoliv jsem si této motivace zpočátku nebyl vědom. Přijal jsem nabídku dr. Santrocka. Spojili jsme síly a začali texaský výzkum porozvodové péče.

Devět měsíců poté, co jsem dokončil svou disertaci, časopis *Time* podal zprávu o této studii. To vedlo k četným žádostem o rozhovory pro sdělovací prostředky a poté k přílivu dotazů od zoufalých otců, obávajících se, že ztráti smysluplný kontakt se svými dětmi. Rozrušení a dezorientovaní prarodiče psali také a ptali se, zda něco mohou udělat, aby zůstali v kontaktu se svými vnoučaty.

Tito lidé mi umožnili vidět - ve velmi lidských pojmech a dimenzích - rozsah utrpení způsobeného našimi současnými praktikami v porozvodové péči o děti - praktikami, které mají jen velmi málo společného se skutečnými potřebami dětí. Rozhodování o porozvodové péči byla během posledních sedmdesáti let podřízena kulturnímu mýtu, který jsem začal nazývat a nazývám „kultem mateřství“.

Kult mateřství je přesvědčení, že k péči o děti a k jejich výchově jsou vhodné pouze matky, nikoli otcové. Během posledního čtvrtstoletí ženské hnutí významně pokročilo v odstraňování společenských „svěracích kazajek“, rigidně předepisujících, co se v rámci které sexuální role smí a co se nesmí. Ženské hnutí tak rozšířilo rozsah toho, co se považuje za „přiměřené chování“ pro ženy a muže. Avšak tento pokrok se nerozšířil do oblasti rodičovství a zejména ne do rodičovství po rozvodu. Tato jediná oblast tvrdšíjně vzdoruje změnám, dokonce mezi mnohými příslušníky feministického hnutí.

Výsledkem toho je, že v devíti z desíti rozvedených rodin jsou to ženy, jimž je svěřena výhradní odpovědnost za celodenní péči o děti a za všechna významnější rozhodnutí, která se dětí týkají. V některých těchto rodinách se děti se svým otcem vidí čtyři dny v měsíci; v mnoha domovech děti vidí svého otce méně než deset dní za rok nebo ho nevidí vůbec.

Kult mateřství je hluboce zakořeněn v naší mentalitě a není snadné se ho vzdát. Musíme se však o to snažit, jak nejlépe umíme. Tento mýtus již dlouho poznamenává životy rozvedených rodin. Zanechal zde miliony dětí smutně toužících po hlubším vztahu s jejich otcem, miliony přetížených matek, jimž leží na bedrech péče o výchovu dětí, a miliony otců odcizených svým potomkům.

Situace je nepříznivá a dále se zhoršuje. Rekordní míra rozvodovosti

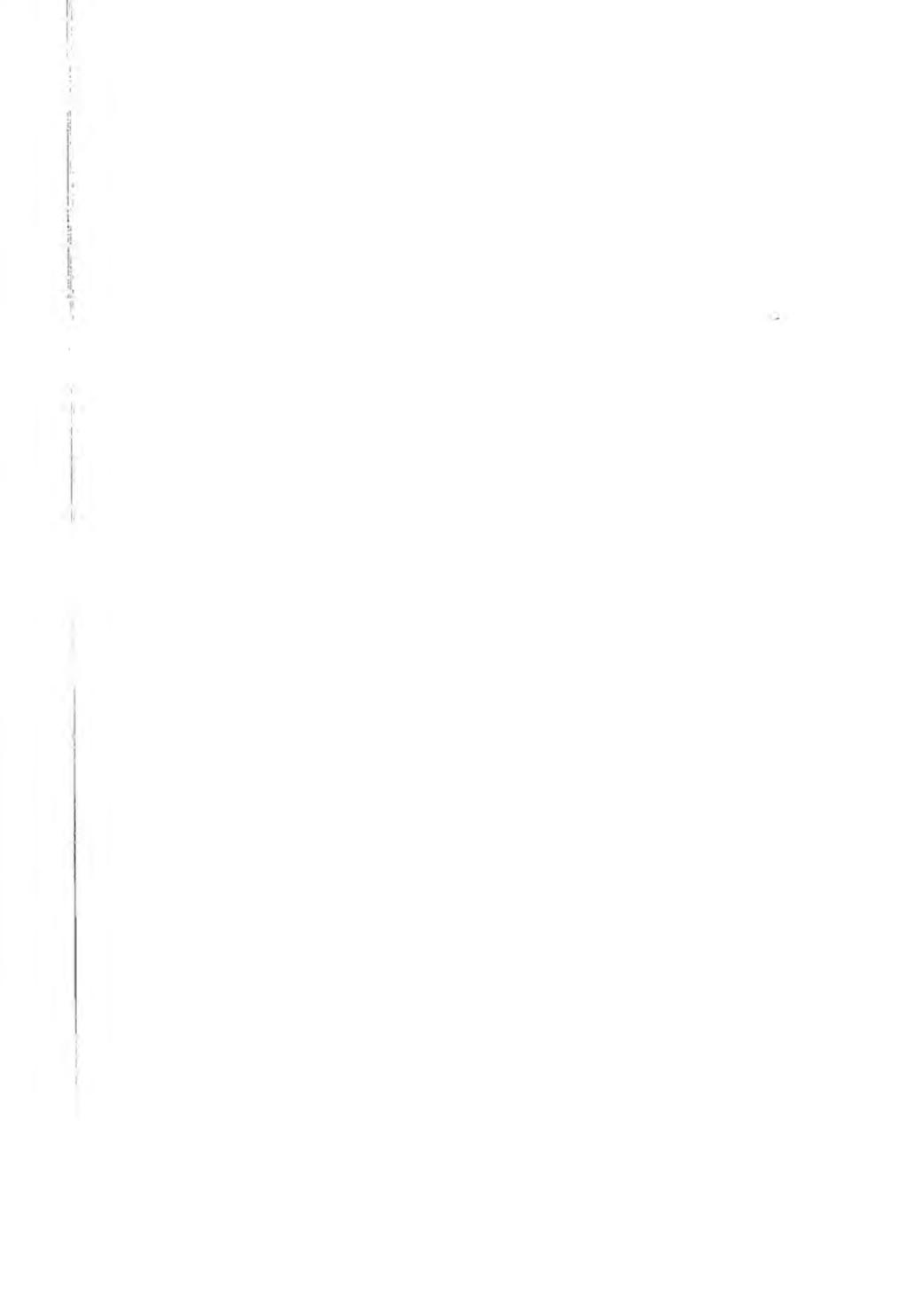
plodí denně nové oběti, avšak žádná nová řešení. A nejhoršími jizvami z boje jsou poznamenány děti. Odborníci z oblasti duševního zdraví souhlasí: jednou z hlavních příčin emocionálních problémů u dětí z rozvedených rodin je snížený rozsah kontaktu s jejich otci.

Hlavním cílem mé odborné práce bylo dozvědět se, co můžeme dělat, abychom pomohli dětem vyhnout se těmto problémům. Patnáct let výzkumu a klinického vyšetřování v souladu se zjištěními jiných předních badatelů v problematice rozvodů vede k nevyhnutelnému závěru: *Máme-li zabránit velké míře utrpení v rozvedených rodinách, nepotřebujeme nic menšího než revoluci ve způsobu, jakým přemýšlíme o porozvodové péči o děti, a následně jaká rozhodnutí v této věci provádíme.*

Tato kniha popisuje takovou revoluci i důvody, proč je naší jedinou nadějí. Tato kniha není o právech otců nebo o právech matek. Je o tom, co rodiče mohou společně udělat, aby svým dětem pomohli přestat to, co je patrně nejtěžší krizí jejich mládí.

Rodiče a prarodiče zde naleznou praktické rady, jak zlepšit šance dětí na vyrovnání s rozvodem. Zákonodárci, advokáti a soudcové zde naleznou návrhy k modifikaci současného systému řešení sporů o svěření dítěte. Pracovníci z oblasti duševního zdraví zde naleznou informace usnadňující zaměřování rodičů po rozvodu na spolehlivější a bezpečnější cesty dalšího života.

Avšak víc než praktické rady nabízí kniha naději, že dramatem rozvodu lze projít civilizovaně, s moudrostí a soucitem pro naše děti.

Oběti rozvodu

Rozvod se v naší společnosti stal zcela běžnou záležitostí. Rozvod nebo jeho perspektiva - ne-li vlastní, pak blízkých - otrásl pocitem bezpečí u většiny lidí.

Když se dvojice rozhodne pro rozvod, má před sebou celou řadu rozhodnutí. Ta nejdůležitější rozhodnutí - často také nejbolestivější - se týkají dětí. Kde by děti měly žít? Kdo za ně ponese odpovědnost? Komu budou podle práva a zákonů svěřeny do péče? Odpovědi na zmíněné otázky tvoří jádro této knihy.

Možná si myslíte, že tak závažné rozhodování, jako je to, kdo převezme po rozvodu děti do péče, bude většina rozvádějících se rodičů těžce prožívat, že bude pečlivě vážit možné alternativy a jejich vliv na své děti a na sebe samotné. Možná si myslíte, že se mnoho rodičů bude radit s psychology specializovanými na rozvodové záležitosti, kteří by jim pomáhali v tomto obtížném rozhodování, stejně tak jako se radí s právníky, aby jim pomohli s jinými aspekty rozvodu. Možná si myslíte, že většina rodičů, když nedosáhne dohody sama, dá svůj případ soudu a nechá o osudu svých dětí rozhodnout soudce nebo porotu.

Ve skutečnosti jen malá menšina rozvádějících se rodičů postupuje některou z těchto cest. I když to zní překvapivě, většina rozvádějících se dvojic stráví méně času a energie při rozhodování, kdo bude pečovat o děti, než při rozhodování, komu budou patřit které knihy a který nábytek. Jde o rodiče, kteří milují své děti. Když ale dojde na to, kdo bude pečovat o děti, většina dvojic slepě následuje kulturně-společenskou zvyklost, která je zbavuje potřeby řídit se vlastním úsudkem. Tento zaběhlý postup diktuje vždy stejné porozvodové uspořádání pro všechny děti: po rozvodu děti mají žít s matkami a být v jejich výhradní péči.

Tento úzus je založen na dvou příbuzných předpokladech:

(1) Ženy jsou od přírody lepšími rodiči než muži a (2) matky jsou pro děti důležitější než otcové. Budu tyto dva úsudky souhrnně nazývat kultem mateřství - „kultem“ proto, že pro ně není žádný rozumový důvod. První část této knihy ukazuje, že takové přesvědčení nelze ospravedlnit ani odkazem na instinkt, historický imperativ, psychologickou teorii nebo výzkum. *Péče*

o děti a jejich výchova by neměly být výsadním právem žen o nic víc než práce mimo domov výsadní doménou mužů.

Abner Camp seděl naproti mně a zakrýval si tvář svýma velkýma rukama. Kdyby byl herec, pomyslel jsem si, jistě by ho obsadili do role tvrdého seržanta ve vojenském výcviku. Dnes byl ale naměkko. Plakal.

Abnerovi začala docházet skutečnost, že svádí bitvu o svého syna, kterou však nemůže vyhrát. Plakal, protože si uvědomoval svou porážku, fakt, že své dítě možná již nikdy neuvidí. Abner se právě připojil k armádě, její řady denně rostou - k armádě rozvedených otců, kterým byla odňata možnost normálně se stýkat se svými dětmi. Tito otcové jsou vyřazení právním systémem, který prosazuje kulturní mýtus a společenský předsudek.

Tereza Rothsteinová byla unavená a vzteklá. Jako většina osamělých matek cítila, že není schopna zvládnout požadavky, které na ni klade zaměstnání, domácnost a děti. Hovořila hlasem plným nenávisti jakoby o svém nejhorším nepříteli. „Hned po rozvodu sem chodíval často, možná až příliš často. Pak si začal stěžovat, že neví, co s dětmi během setkání dělat. Děti ho pak vídaly méně a méně. Teď už to jsou tři měsíce od jeho poslední návštěvy. Uvědomuji si teď, pane doktore, že mu na dětech vůbec nezáleží. Patrně nikdy asi nezáleželo. Kdybych bývala věděla, že na všechno budu sama, nikdy bych děti neměla.“ Tereza byla další obětí téhož systému a téhož mýtu - kultu mateřství.

Jak uvidíme v příští kapitole, kult mateřství pochází z doby, kdy ženy měly ve společnosti tradičně nízký status. Po staletí byl osud žen i jejich rodin kontrolován či ovládnán muži. V takové situaci myšlenka na mateřinu jedinečnou důležitost pro děti přinesla ženám více moci a výsad a byla tak patrně uvítána většinou matek.

Ale kult mateřství také umožnil mužům, aby pokračovali v odvěké nadvládě nad ženami. Vžitá představa, že místo ženy je doma, zcela jistě snižovala konkurenci na pracovišti a neumožňovala ženám získávat postavení, která by jim poskytovala vliv a moc. Se vzácnými výjimkami, jako byl např. portrét železniční magnátky Dagny Taggartové v publikaci *Atlas Shrugged* od Ayn Randa, oslavovala naše kultura po sedmáct let po skončení druhé světové války ideál ženství, který vedl ženy k hledání náplně jejich života pouze jako manželky v domácnosti a matky.

V roce 1963 Betty Friedanová napsala vlivnou knihu, která je obecně uznávána jako počátek znovuzrození feminismu. *The Feminine Mystique* zaměřila pozornost na některé problémy spojené s tradičním rozdělením rolí mezi mužem-zaopatřovatelem a ženou-pečovatelkou. Friedanová vykreslila frustrace, nudu a nedostatek životního naplnění prožívané mnoha ženami, které se snažily stésnat své životy do mezí společensky schvalovaných rolí ženy v domácnosti a matky. Žádala „drastickou přeměnu“ konvenční před-

stavy o ženách tak, aby zahrnovala i další role, než je role manželky, hospodyně a matky.

Téměř o třicet let později naše kultura jasně odpověděla na volání Friedanové a otevřela mnohé dveře ženám dosud uzavřeně. Ženy nyní mohou o hodně více. Avšak pro příliš mnoho žen se *mohu* stalo *musím*.

Manželky, které začaly studovat nebo pracovat mimo domov, zjistily, že jejich manželé neudělají domácí práci „druhé směny“. Místo toho muži očekávají, že jejich manželky zvládnou požadavky zaměstnání navíc k tradičním odpovědnostem, nikoliv místo nich. Výsledkem je to, co bylo již často popsáno jako úděl „superženy“.

Lze-li takový problém zvládnout v úplné rodině, kde manžel je nablízku a pomůže, byť i omezeným způsobem, v rozvedené rodině je takový problém nevládnutelný. Každá významnější studie rozvodové problematiky uvádí, že rozvedené matky jsou a cítí se přetíženy odpovědnostmi, které provázejí výhradní péči. Kromě těch nejbohatších osamělých matek se všechny ostatní pohybují v kolotoči úmorné dřiny, která jim ponechává málo času a energie na to, aby se věnovaly osobním potřebám nebo sledovaly jiné zájmy v životě, než jsou jejich děti a jejich zaměstnání.

Co mohlo před sedmdesáti lety začít jako vítaný doplněk k privilegiím žen - příležitost hrát ústřední roli v životě svých dětí - se nyní stalo břemenem, které rozvedeným matkám omezuje šance vést uspokojující a naplňující život. A současně to připravuje rozvedeného otce o smysluplný kontakt s jeho potomky.

Kult mateřství se v naší kultuře tak zakořenil, že většina soudů svěří dítě do péče otců jen v případech, kdy matka péči o děti hrubě zanedbává nebo je týrá. Zájem o svěřování dětí po rozvodu do péče otce se sice obecně zvýšil, ale podíl dětí žijících s otcem se za posledních dvacet let podstatně nezměnil. Zůstává na hodnotě asi jedna ku deseti.

Je jasné, že naše společnost považuje rozvedené otce za druhořadé rodiče. Převládající praxe, omezující kontakt rozvedeného otce s jeho dětmi na každý druhý víkend, to co soudy nazývají „privilegiem pravidelných setkání“, je tak názorným příkladem zmíněného postoje, že ani nemusíme hledat názornější. Tato praxe vykoření vztah otec - dítě z úrodné půdy přirozené denní interakce a přesadí jej na umělý trávník víkendů naplněných zábavou a dárky. Ale dva týdny nelze snadno vtěsnat do dvou dnů. Ve většině případů vztahy trpí.

Pokusí-li se rozvedený otec vidět své děti častěji, než povoluje soudní rozsudek, může být odsouzen do vězení. Za povšimnutí stojí skutečnost, že jediný další důvod, kdy stát násilně oddělí rodiče a jeho dítě, je ten, když je rodič obviněn nebo usvědčen z týrání dítěte. Avšak čtyři dny za měsíc je to, co naše společnost považuje za dostatečné pro rozvedeného otce k tomu, aby zaujal své oprávněné místo v životě dětí!

Zeptejme se děti, co si *ony* myslí, a dostaneme velmi rozdílný obraz. Z jejich hlediska má současný systém svěřování dětí k dokonalosti hodně daleko. Oběti jsou početné a byly dobře dokumentovány výzkumem ve společenských vědách během dvou desetiletí. Tato práce je diskutována v kapitole třetí. Avšak většina z běžných hodnocení těchto výzkumů se dopouští zásadního omylu. Problémy vlastní rodinám s tradiční výhradní porozvodovou péčí matky jsou popisovány jako nevyhnutelné důsledky rozvodu.

Varovné líčení života po rozvodu, tak jak ho podávají znalci v časopiseckých článcích a knihách, neodpovídá zkušenostem rodin, ve kterých se děti setkávají se svými otci na více než čtyři dny v měsíci. Rodiče v těchto rodinách, někde se společnou péčí, někde s výhradní péčí otce, uznávají důležitost toho, co zde nazýváme „otcovským faktorem“. Odmítají kult mateřství a zvolili vzdor konvenci právě to, co vnímají jako nejlepší věc v zájmu dětí.

Jednají správně? Zvládne rozvedený otec každodenní povinnosti péče o dítě? Nebo je pro děti lepší, aby po rozvodu žily s matkou? V dnešní době je možné na takové otázky odpovědět, aniž bychom spoléhali na tradice, předsudky a mýty.

Druhá a třetí část této knihy vychází ze systematického výzkumu a klinických zkušeností a podává první souhrnnou zprávu o rodinách, ve kterých má děti svěřeny do péče a výchovy otec. Jsou popsány jejich radosti a starosti, jejich vítězství i těžkosti.

- Které děti nejlépe prospívají, jsou-li svěřeny otci a žijí-li s ním, a které děti budou velmi pravděpodobně trpět, budou-li žít bez matky?
- Objevují se v domácnostech otců tytéž chlapecké problémy jako v domácnostech matek, nebo se jim chlapci vyhnou, či se problémy naopak zvýrazní?
- Jsou dcery pro samotné otce obtížněji vychovatelné než synové?
- Souhlasí-li matka, aby děti byly svěřeny otci, nebo aby byly ve společné péči, nebude později litovat svého rozhodnutí? Bude mít její rozhodnutí nějaký vliv na její vztah k dětem?

Mým záměrem je zde podat - odpovídáním na takové a podobné otázky - dobře doložená a směřodatná vodítka pro rodiče, právníky a soudce. To jim umožní, aby svá rozhodování o svěřování dětí individualizovali namísto zařazování každého dítěte do stejného porozvodového uspořádání.

Zjistil jsem, že mnohé matky s výhradní péčí o děti by rády zkusily alternativní porozvodové uspořádání, které by zahrnovalo více účasti ze strany otce. Jsou zde však v cestě dvě překážky. Zaprvé, každá žena, která nemá děti ve výhradní péči, je v naší společnosti stigmatizována. Předpokládá se, že tato žena patrně nemá své děti „dosti“ ráda. Pro mnohé ženy je to příliš

velká cena. Zadruté, matky se zdráhají povolit svým dětem více kontaktu s otcem, neboť nevědí, jak to může děti ovlivnit. Spolehlivý výzkum zjišťující vlivy výhradní otcovské péče a společné péče na děti pomůže rodičům, aby jejich rozhodnutí byla podepřena větším množstvím informací. Předkládám zde argumenty ve prospěch větší angažovanosti otců z hlediska zájmů dětí a doufám, že tím podnímím změny v osobních a kulturně-společenských postojích. Ty by pak měly umožnit matce, která žádá něco jiného než výhradní péči, žít bez hanby.

V dnešní době žije několik milionů rozvedených matek bez svých dětí. Některé se možností svěřeni do péče dobrovolně vzdaly, jiné tuto možnost prohrály v rozhořčených soudních bojích. Tyto matky jsou společenskými vydědění a trpí stálým přívalem obvinění a nesouhlasem rodiny, přátel i cizích lidí. Protože většinou pravý stav věcí tají (děsí se toho, že by se jich někdo zeptal na děti a na porozvodové uspořádání), nemají mnoho příležitostí porovnat své zkušenosti s jinými ženami v podobné situaci. Knihy o rozvedech je osloví jen zřídka. Kapitola pátá napravuje tuto nerovnováhu - hovoří o věcech, na kterých těmto „nekonvenčním matkám“ záleží, a pomáhá jim vyrovnat se s jejich netradiční rodičovskou rolí.

Ne každý rodič uvítá poselství této knihy. Někteří rozvedení otcové nemají zájem plnit své rodičovské povinnosti a udržovat kontakt se svými dětmi. Má diskuse o tom, proč děti potřebují angažované otce, bude proto nevitálním zásehlem do systému rozumových důvodů, kterým si tito muži zdůvodňují svoji nepřítomnost. Je však možné, že argumentace na těchto stránkách bude některé z nich inspirovat k opětovnému zamyšlení nad jejich situací a že se svými dětmi nakonec kontakt naváží.

Pak jsou tu také některé rozvedené matky, které učiní cokoli, jen aby zabránily kontaktu mezi bývalým manželem a dětmi. Častým motivem je přání potrestat otce odepřením kontaktu s jeho dětmi. V některých případech se může matka obávat o bezpečnost dětí - například když je pravděpodobné, že by otec dětí týral nebo unesl. Avšak v mnoha případech vlastní pocit ublížení a hněv nedovoluje rozvedené ženě střízlivě posoudit, co její bývalý manžel pro děti znamená.

Dokonce i v případě, že matka přeje kontaktu otce s jeho dětmi, může žádat o výhradní péči, a to proto, aby mohla kontakt regulovat podle svého uvážení. Politika vkládání tak silného mocenského postavení do rukou matky byla podporována celým spektrem myslitelů počínaje tradičními freudovskými analytiky (např. dcera S. Freuda Anna) až po určité směry feministického hnutí. To může být pro čtenáře překvapením, uvážíme-li tradiční opozici feminismu vůči formálnímu rozdělení mocenského postavení podle pohlaví. Njemně feministky nyní pracují na „znovuinstitucionalizaci mateřství“, tak aby odpovídalo jejich linii. Tak to uvedla jedna teoretická feminismu.

Anna Snitowová popsala dilema feministek v časopise MS:

Chceme, aby mateřství bylo něčím zvláštním? A do jaké míry? Z toho, co čtu, je více než zřejmé, že feministky mají v tomto směru velmi rozdílné názory - nebo že je spíše mnoho feministických směrů, lišících se zejména v tomto bodě. A máme zde ještě jiné vosí hnízdo: Chtějí feministky, aby se muži stali také matkami, to jest měli primární odpovědnost v péči o dítě? I v této otázce se feministická ideologie různě mění a mlčí. Ženy se například ptají: „Mohou či dovedou muži poskytnout tu pravou péči?“ A za těmito pochybami nebo i urážkou je ukryto vědomí o psychologickém mocenském postavení, které mají matky. Proč bychom se ho nakonec vzdávaly...

Ačkoliv si Snitowová přeje svěřování dětí „nezávisle na pohlaví“, k prosazování této politiky je přece jen ambivalentní. „Vzdáváme se zvláštního privilegia vrostlého do kulturou provázeného slova *matka* ...Vzdání se výlučnosti mateřství budou mnozí po právu cítit jako ztrátu. Jen hlupák se vzdá něčeho, co má, pro něco nehmateratelného a spekulativního.“

Kult mateřství je zřejmě tak silný, že zabrzdil mnoho feministek v jejich teoretických úvahách. Ano, ženy by měly zaujmout role tradičně zastávané muži. Ano, ženatí mužové by měli dělat více domácích prací a více pečovat o děti. Avšak po rozvodu, abychom ochránili základnu mocenského postavení žen, bychom se měli uchýlit k tradiční dělbě práce.

Ačkoliv bych v naší společnosti rád viděl lepší zacházení s ženami, zejména s osamělými matkami, nemyslím si, že závazek odpovědnosti za výhradní péči znamenal krok zpět na cestě k emancipaci. *Avšak i kdyby tomu tak bylo*, životy našich dětí by se neměly stát bitevním polem, na kterém by měla být zasazena rána ve prospěch emancipace. Děti by neměly být obětovány na oltáři tzv. gender-politiky.

A to je má odpověď těm, kteří se ptají: „Proč se vzdát mocenského postavení pro něco nehmateratelného a spekulativního?“ Pravděpodobnost zisku je mnohem určitější než jen spekulativní. V této knize uvidíme vícekrát a opakovaně, jak a proč dětem prospívá, když jim zůstávají pevné vztahy s *oběma rodiči*. A pomoc vašim dětem vyrovnat se s krizí, kterou konec konců nijak nezavinily, je podle mého způsobu uvažování mnohem přesvědčivější a morálně nadřazená demonstraci vnitřní síly a moci.

Čtvrtá část knihy obsahuje recept a předlohu pro radikální změnu v naší praxi svěřování dětí do péče a výchovy. Tato revoluce bude vybojována na dvou frontách. Zaprvé, potřebujeme rozšířit roli rozvedeného otce v životě jeho dětí. Jsem přesvědčen, že společná péče (kapitola devátá), nehledě na její otevřené problémy, je nejlepším prostředkem, jak tohoto cíle dosáhnout. Zadruhé, musíme udělat základní změny ve způsobu, jakým

je rozhodováno o svěření dětí. Přinejmenším stejně důležité, *co* rodiče rozhodnou o porozvodovém uspořádání, je i *jak, kdy a proč* tak čini.

V kapitole desáté naléhám na rodiče, aby se za každou cenu vyhnuli soudním bojům, a ilustruji, jak rodiče mohou použít odborné konzultace a mediace (zprostředkování) k dosažení vzájemně přijatelného rozhodnutí o porozvodovém uspořádání. Tato kapitola také podává směrnic, které rodičům pomohou vytvořit porozvodové uspořádání „šité na míru“, tzn., které by přizpůsobilo jejich vlastní okolnosti a dovednosti tak, aby vyhovovaly současným i budoucím potřebám jejich dětí. Do kapitoly je začleněna i další tematika, a to jakou roli by v takovém rozhodování mělo hrát přání dětí a jak připravit děti na změny v jejich způsobu života.

Kniha *Revoluce v porozvodové péči o děti* oslovuje široké spektrum čtenářů. Primárně je určena pro více než dva miliony rodičů, kteří se každým rokem rozvádějí, ale je také pro další miliony těch, kteří jsou již rozvedeni.

Přes dvacet milionů dospělých bylo vychováno v domovech s výhradní péčí matky. Většina se asi zamýšlela, jaké by jejich dětství bylo, kdyby bývali žili s otcem. V knize najdou určité odpovědi.

Tato kniha je též určena dvěma skupinám odborníků: z oblasti duševního zdraví a z oblasti práva. Obě profese jsou v postavení, že buďto mohou posilovat mýty týkající se rozvodů a svěřování dětí, nebo poskytnout přesné informace a vést efektivně ty, kteří jejich radu hledají. Do nedávna výsledky výzkumů týkající se péče otců o děti a společné péče byly roztroušeny v několika tučtech odborných článků. V této knize shrnuji dosavadní výzkum a prezentuji jej, jak doufám, srozumitelným a vyváženým způsobem.

Zpráva o současných poznatcích týkajících se důsledků různých porozvodových uspořádání by měla zajímat soudce a právníky v rodinných záležitostech. Doufám, že *Revoluce v porozvodové péči o děti* přispěje k zákonným změnám v procedurách svěřování dětí, ať legislativou nebo u soudů.

Prarodiče jsou v moderní době opomíjené oběti rozvodů. Až příliš často rodiče otce ztrácejí veškerý kontakt se svými milovanými vnoučaty. Dostávám mnoho dopisů od prarodičů, kteří zoufale hledají radu, jak udržet smysluplný vztah se svými vnoučaty po rozvodu. Určité směrnice naleznou v této knize.

Hovoří-li se o svěřování dětí, pak nejzřetelnější emocionální tóninou je zoufalství. Každý připustí, že v současné praxi svěřování je něco zásadně nesprávného. Počet soudních sporů vzrůstá. Rozvedení otcové jsou rozzlobení, matky jsou přetížené a děti z rozvrácených domovů zaplňují v rekordních počtech naše zdravotnická (psychologicko-psychiatrická) zařízení a záchytné domovy pro mládež. Zprávy o tom, že rodiče poznamenání rozhořčenými soudními spory nakonec dítě unesou nebo někoho zabijí, se stávají již zcela běžnými. Nemůžeme očekávat, že by se situace zlepšila, pokud nerozpoznáme skryté problémy, které jsou ve hře, a nenapravíme je.

Revoluce v porozvodové péči o děti nenabízí všelék, nýbrž recept na úlevu od mnohého utrpení v rozvedených rodinách. Nabízí nový pohled na rozvody v Americe, pohled ve kterém je potřebám dětí dána priorita, kterou dříve neměly.

Očekávám s nadějí, že *Revoluce v porozvodové péči o děti* zatřese našim vědomím, nejen proto, že nás žádá o přehodnocení našich navyklých názorů na svěřování dětí, ale proto, že zpochybňuje naše hluboce zakotvené představy o mateřství a otcovství.

PRVNÍ ČÁST

KULT MATEŘSTVÍ

1. Vznik kultu mateřství

Nové názory jsou vždy podezírány a obyčejně odmítány už jen proto, že ještě nejsou běžně známé.

John Locke

Joseph Young značně zneklidněl, když jeho dvouletý syn k němu přišel na návštěvu. Dítě bylo vyhublé. Vypadalo, jako by celé dny nejedlo. Joe se snažil zůstat klidný. Připustil, že se může mýlit. Vyhledal svého otce, ale ten měl týž dojem, totiž že chlapec strádá hladem. Odjeli rychle do nemocnice, která kontaktovala příslušnou instituci. Dítě bylo vyšetřeno pediatrem a psychologem, kteří učinili závěr, že chlapec byl v matčině domově držen o hladu.

Joe si uvědomil, že bude muset převzít primární odpovědnost za péči o syna. Opakovaně navštívil soud a žádal soudce, aby změnil rozvodový rozsudek, podle kterého dítě bylo svěřeno jeho bývalé manželce. U soudu neuspěl. Když vyčerpal možnosti změny legální cestou, Joe dospěl do stavu zoufalství. Když nenacházel jinou řádnou možnost, vzal syna a žil s ním mimo dohled úřadů. Byl na něj vydán zatykač a po synovi bylo vyhlášeno pátrání. Za tři roky policie Joa dopadla, zatkla ho a syna mu odebrala.

Nevím, co se pak s hochem stalo, ale s takovým začátkem do života nebyly jeho vyhlídky příliš příznivé. On a jeho otec jsou dvě z mnohých obětí kultu mateřství - mýtu, o který se opírají naše současná rozhodnutí o svěřování dětí. Shromáždil jsem dosti přesvědčivé důkazy, ukazující, že ve světle našich současných znalostí o potřebách dětí tento mýtus nemá své opodstatnění. Avšak jak poznal Joe Young, mýtus nelze tak snadno porazit.

Někdy lpíme na starých názorech, protože „cítíme“, že jsou správné, a odmítáme skutečnosti, které nezapadají do našich myšlenkových stereotypů. Tak je to i s kultem mateřství. Představa, že děti z rozvedených manželství patří jejich matkám, a ne jejich otcům, nás provází již tak dlouhou dobu, že mnoho lidí, včetně soudců, to pokládá za samozřejmé. Je to přijímáno nekriticky, jako by to bylo posvěceno přírodou. A když lidé zpochybňují předpoklad, že matky by měly být výhradními pečovateli o děti, slýchávají tuto

odpověď: „Musí k tomu být dobrý důvod, protože to tak vždy bylo.“ Můžeme se také ptát, jak tato chybná odpověď vznikla.

Svěřování dítěte do péče matky je společenský zvyk, který se vytvořil v historii relativně nedávno. Není to žádný biologický imperativ. Abychom získali lepší perspektivu pohledu a abychom demystifikovali kult mateřství, podíváme se, jak k otázce svěřování dětí přistupovali naši předkové.

Preference otců v dávných dobách

V dobách antického Říma, měli otcové naprostou moc nad svými dětmi - mohli je prodat do otroctví nebo dokonce zabít. Práva matek prakticky neexistovala. V případě rozvodu přešla péče o dítě automaticky na otce. Jeho právo na dítě bylo v podstatě rovnocenné právu na majetek.

Tradice otcovské nadřazenosti byla stvrzována i britským občanským zákoníkem. V roce 1776 Abigail Adamsová psala svému manželovi Johnovi Adamsovi v naději, že použije svého vlivu v nové vládě ke změně právního postavení vdaných žen. „Přeji si, abyste pamatovali na ženy,“ psala, „a byli k nim štědrější, než byli vaši předkové. Nevkládejte takovou neomezenou moc do rukou manželům. Pamatuj, že všichni muži by byli utlačovateli, kdyby mohli.“ V té době neměly ženy žádná politická práva a bylo jim zakázáno nastoupit do většiny zaměstnání. William Blackstone, právní autorita, řekl: „Manžel a manželka jsou podle zákona jedinou osobou, tzn. že právní existence ženy je během manželství pozastavena.“

Abigail Adamsově se její přání nesplnilo. Patriarchální zakladatelé neposílili právní statut ženy. Provdaná žena nemohla podepsat smlouvu, svědčit u soudu a vlastnit majetek. Společnost považovala otce za přirozeného strážce jeho dětí, v souladu s božími zákony. Připravit děti pro život ve světě mimo domov bylo úkolem otce. Podle přesvědčení a norem osmnáctého století nemohly takovou úlohu plnit matky, protože byly od společnosti příliš izolovány a samy potřebovaly ochranu mužů.

Na otce se pohlíželo jako na přirozeného ochránce dětí a pouze on měl finanční prostředky k jejich podpoře. Američtí soudci proto věřili, že v zájmu dětí je, aby byly svěřeny otcí. Alimentační povinnost na děti od bývalé manželky tehdy ještě nebyla vynalezena. Soudy rozhodovaly v tom smyslu, že otcův finanční příspěvek jeho dětem je kompenzován jejich prací. V případě, že děti nebyly svěřeny otcí, což se v oněch dnech stávalo vzácně, nebyl otec povinen své děti podporovat.

Změna směrnic pro svěřování dětí

V devatenáctém století začaly soudy postupně omezovat téměř absolutní právo otce na svěření dítěte, jak tomu bylo v případě slavného básníka Percy Shelleyho. V roce 1817 Shelley, ženatý s autorkou *Frankensteina* Mary Shelleyovou, prohrál věc svěření dětí z prvního manželství do své péče, a to pro jeho „zlé a nemorální“ ateistické názory. I v případech, kdy otec nebyl „morálně nevhodný“, svěřovaly soudy někdy dítě matce, pokud ještě kojila.

V průběhu devatenáctého století se na malé děti postupně začalo pohlížet tak, že mají specifické potřeby, které dovedou lépe uspokojit matky. Tento postoj pak začal v opatrovnických věcech převažovat a stal se známým jako „presumpce útlého věku dětí“. Talfourdův zákon z roku 1839 formalizoval tuto presumpci tím, že zmocnil soudy, aby svěřovaly děti mladší sedmi let do péče matkám.

Presumpce útlého věku dětí měla zpočátku funkci svěřit malé děti matkám pouze *dočasně*. Když děti dosáhly věku čtyř nebo pěti let, byly vráceny do péče otcům. Tato směrnice byla zcela unikátní v historii rozhodování o svěření dětí. Poprvé a také zatím naposled v historii zákon specifikoval, že rozhodnutí o svěření dítěte má pravidelně brát v úvahu také jiný faktor než jen pohlaví rodiče. Nové směrnice uvedly také myšlenku, že optimální porozvodové uspořádání nemusí být trvalé, ale že se může časem měnit, a to podle toho, jak se mění potřeby dítěte.

Náš právní systém musí znovu objevovat tyto myšlenky, které odešly s devatenáctým stoletím. Je to škoda, myšlenky měly v sobě mnoho pozitivního. Nejlepší porozvodová uspořádání jsou pečlivě promyšlena, berou v úvahu několik faktorů a jsou natolik pružná, že se budoucím změnám přizpůsobí. To, co mohlo být začátkem trendu více individualizovaného rozhodování při svěřování dětí, se však nakonec stalo jen novým stereotypem, který nahradil dřívější: celková preference matek nyní nahradila dřívější celkovou preferenci otců.

Vznik výhradní mateřské péče

Postupem let byla věková hranice „útlého věku“ posouvána směrem nahoru a posléze došlo k tomu, že presumpce útlého věku se stala důvodem pro svěřování dětí jakéhokoli věku matkám, a to do *trvalé* péče. Koncem devatenáctého a začátkem dvacátého století se kyvadlo zákona odklonilo od otců a kolem roku 1920 byla preference matek již dostatečně upevněna. Podobně jako je tomu u mnoha kulturních transformací, důvody k této radikální změně zůstávají nejasné. Badatelé identifikovali několik trendů.

kteřé provázely tuto změnu, ale nikdo si není jistý, v jaké interakci tyto trendy byly a který z nich měl největší podíl na revoluční změně v praxi svěřování dětí.

Podle většiny úvah je katalyzátorem této změny průmyslová revoluce. Struktura rodinného života se radikálně změnila tím, že muži z farem odcházeli za prací do měst. Děti již nebylo zapotřebí jako pomocníků při polních pracích. V městech, kde byla pracovní místa, byl prostor drahý. Důsledkem toho bylo, že ekonomická hodnota dětí se zmenšila. Mohly sice stále přispívat rodině prací v dolech a továrnách, což dělaly někdy i děti pětileté. Avšak taková práce dětí byla na začátku století úředně zakázána a pracovní činnost starších dětí upravoval zvláštní zákon. Děti se tak staly spíše finančním závazkem a muži byli stále ochotnější přenechat péči o ně svým bývalým manželkám. To patrně také přispělo ke změně postojů týkajících se finanční podpory dětí po rozvodu. Začátkem roku 1900 došlo poprvé k tomu, že soudy požadovaly na otci finanční podporu dětí, i když nebyly v jeho péči. Podstatnou hybnou silou pro přesun k preferenci výhradní péče matek byla právě tato alimentární povinnost otců - a tím i zmenšení finančních povětří matek.

Tyto ekonomické změny byly provázeny i změnami v tom, co si společnost myslela o rodinách. Místo původního pohledu, který viděl rodiny jako místo přípravy dětí pro jejich pozdější účast ve společnosti, začal postupně převládat pohled, že rodina je místo, kde se o děti pečuje, kde jsou děti chráněny před nebezpečím vnějšího světa, které bylo popsáno v románech Charlese Dickense v devatenáctém století. Otcové byli stále více zaměstnávání mimo domov a matky se nemohly nadále podílet na materiální podpoře rodiny, jak tomu bylo v časech před průmyslovou revolucí. Tak vzniklo a upevnilo se nám nyní známé dělení rolí mezi matku jako pečovatelku a otce jako zaopatřovatele hmotných statků.

Ve dvacátém století podpořila význam mateřské péče popularizace psychoanalytických teorií Sigmunda Freuda. Psychoanalýza zdůraznila jedinečný přínos matky k psychické pohodě dítěte a znamenala i vědeckou podporu pro měnící se postoje společnosti.

V soudních rozhodnutích se začala objevovat úcta k mateřství, vyslovaná nekriticky sentimentální rétorikou. Jedna z takových úvah z roku 1916 zní: „Mateřská láska je převládajícím rysem i u nejslabších žen a všeobecně převyšuje otcovské city vůči dětem. Dítě potřebuje mateřskou péči více než otcovskou. Z těchto důvodů se soudům přičí zbavit matku péče o její děti.“ O dva roky později napsal soudce ze Severní Dakoty tyto řádky: „Soud nebude roztrhávat nejposvátnější svazky přírody, které spojují matku s jejími dětmi, s výjimkou extrémních případů.“ Jiný soudce napsal v roce 1921: „Matka je instituce Pánaboha pro péči o dítě a jeho výchovu.“ Tentýž rok pronesl jiný soudce tento názor:

Pro hoča tak útlého věku nic nemůže přiměřeně nahradit mateřskou lásku - neboť jde o stálou službu vyžadovanou během péče a výchovy, kterou může poskytnout jen matka, neboť pouze u ní je povinnost spojena s touhou, pouze u ní je služba vyjádřena slovy lásky. Pouze ona má trpělivost a zájem o formování a uklidňování mysli dítěte, když se přizpůsobuje svému prostředí. Rozdíl mezi otcovstvím a mateřstvím je v tomto směru fundamentální.

Presumpce „útlého věku“ dosáhla svého nejryčtějšího extrému v tomto názoru z roku 1938: „Existují jen nepatrné hranice mezi mateřskou láskou a atmosférou nebes.“

Presumpce „útlého věku“ byla časem nahrazena směrnicí známou jako „pro dítě to nejlepší“. Soudy se o tento standard v současných sporech o svěření dítěte opírají, a to v celé zemi. Každý, kdo se zúčastnil takového soudního sporu, zcela jistě opakovaně slyšel poučku „pro dítě to nejlepší“.

Teoreticky zaměřuje standard „pro dítě to nejlepší“ pozornost spíše na potřeby dítěte než na charakteristiky rodičů. Oponenti tohoto standardu však poukazují na značnou volnost, kterou soudci umožňuje takové vágní označení. Je ponecháno na soudci, aby v jednotlivém případě rozhodl, co je „nejlepší pro dítě“. Právní podklad presumpce útlého věku vedl k ovlivňování rozhodnutí o svěření dítěte, takže nakonec standard „pro dítě to nejlepší“ byl i přes jeho doslovný význam interpretován v soudních sporech jako ospravedlnění přednosti požadavků matky. Ve většině míst státu platí, že otec má naději získat dítě do péče pouze v případě, že matka hrubým způsobem zanedbává péči nebo dítě zneužívá. Ale i v tomto případě jsou karty, které vykládá soudní systém rodinného práva, namíchaný proti němu.

Před několika lety vyhledal moji pomoc právní zástupce z menšího města na Jihu. Jeho klient byl zoufalý otec, který žádal svěření svého čtyřletého syna do péče. Otec doma našel víc než tucet pornografických fotografií, ukazujících tohoto chlapce nahého s nálepkami a mašlemi na jeho ztopořeném penisu.

Soud určil znalce-psychiatra a matka chlapce při vyšetření přiznala, že fotografie pořídila. Během rozhovoru chlapec sál matčina prsa a laskal je asi půl hodiny. Psychiatr uzavřel, že chlapec i jeho matka trpí vážnější poruchou a že i jejich vztah je narušený. Profesor z Duke University řekl právnímu zástupci, že fotografie silně připomínají čarodějnické praktiky, v jejichž rituálech hrají malí chlapci významnou roli. Obvodní prokurátor chtěl matku zažalovat za pohlavní zneužívání jejího syna.

Ještě bizarnější než matčiny satanisticko-pornografické praktiky bylo doporučení psychiatricky, aby dítě bylo svěřeno do péče matky (až do věku dvanácti let, kdy „by chlapci mohlo být lépe u otce“)! Psychiatricka (nedávno sama porodila dítě) zdůvodňovala své stanovisko poukazem na teorii o primární důležitosti „vztahu matka - dítě“. Její interpretace této teo-

rie nebyla ničím jiným než kultem mateřství v moderním hávu. Ve skutečnosti měla tato lékařka pouze povrchní a nedostatečnou znalost teorie, kterou citovala. Navíc ignorovala dvě linie psychologických výzkumů, které zdůrazňují důležitost citové vazby dítěte k otci a důsledky pohlavního zneužívání, deformující osobnost. Je smutné, že soud rozhodl ve smyslu doporučení této psychiatřičky. Otec, jehož naděje se rozplynuly a finanční prostředky vyčerpaly, přiznal porážku a přestal s žádostmi o svěření syna. Ponechal ho v péči ženy, kterou bychom mohli klidně nazvat čarodějnici.

Z hlediska situace dítěte, jeho prospěchu, dobrého stavu a pohody, má vývoj rozhodování o svěření dítěte ještě co napravovat. Zatím jsme nikdy neměli upřímný zájem porozumět tomu, jaký vliv na děti má různé porozvodové uspořádání. Po celou dobu naší historie jsme tu však měli stereotypní představy o povaze muže, ženy a dětí, které diktovaly, komu bude dítě svěřeno do péče. V dřívějších dobách se předpokládalo, že muži jsou díky své povaze lépe vybaveni dítě chránit a zaopatřovat. Od roku 1920 se předpokládá, že ženy jsou vzhledem ke své povaze lépe vybaveny k tomu, aby dětem poskytovaly lásku a pečovaly o ně.

Tyto předpoklady, které tak významně ovlivňují život mnohých dětí, vycházejí pouze z folkloru a z předsudků o rolích mužů a žen. Proč tedy rodiče a soudcové stále spoléhají na taková schémata? Jedním z důvodů je to, že taková zobecnění usnadňují složité a obtížné rozhodování. Avšak nejjednodušší řešení není vždy tím nejlepším. Když automaticky zařazujeme každé dítě do téhož porozvodového uspořádání, ztrácíme možnost vypracovat takové uspořádání, které by odpovídalo potřebám dané rodiny. Každá rodina nezapadá do stejného schématu. Co funguje v rodině u sousedů, nemusí být tím nejlepším pro vaši rodinu.

Poučení z historie

1. Spoléhání na předsudky o mužích, ženách a dětech je nedostatečným východiskem při rozhodování o dalším životě dětí po rozvodu. Skutečné potřeby dítěte jsou tak opomíjeny a soudy schvalují nevhodné, psychologicky škodlivé a někdy i nebezpečné a bizarní uspořádání dalšího života dítěte.
2. Zevšeobecněný pohled na svěřování dítěte do péče po rozvodu znamená sice zjednodušení nesnadného rozhodování pro soud, avšak vnučuje rodinným příslušníkům s různými potřebami vždy stejná řešení.
3. Naše společnost již dlouho čeká na revoluci v rozhodování o dětech po rozvodu. Tato rozhodování mají vycházet z porozumění porozvodovým situacím. A to nám poskytne jen vědecký výzkum, zjišťující, jak na děti působí různá porozvodová uspořádání.

Folklor, sentiment a předsudky jsou slabými náhražkami skutečných informací jako vodítek pro rozhodování o svěřeni dítěte. V posledních dvou desetiletích výzkumní pracovníci z oblasti společenských věd prošetřili různá porozvodová uspořádání a jejich vliv na dětský vývoj. Pokud budeme tyto poznatky ignorovat a nadále dovolovat, aby o svěřování dětí rozhodoval mýtus a sentiment, uškodíme dětem i sami sobě.

2. Otcovský faktor

Kult mateřství by si ve dvacátém století neudržel svůj vliv, kdyby neměl intelektuální zázemí. Kniha Sigmunda Freuda z roku 1940 takové zázemí poskytl. V této své poslední knize Freud vyzdvihl mateřskou roli jako „jedinou, bezparalelní, ustavenou nezměnitelně na celou dobu života jako první a nejmocnější objekt lásky a prototyp všech pozdějších vztahů lásky“. Toto tvrzení Freud opírá o svou interpretaci kazuistik pacientů.

Asi o deset let později se zdálo, že výzkum podpoří Freudovu teorii. Po druhé světové válce mnoho evropských dětí zůstalo bez rodičů, mnoho jich bylo odděleno od svých rodičů, ať už nechtěně nebo záměrně, při pokusech uchránit je hrůz války. Tyto děti byly ubytovány v dětských domovech vybavených tak, aby poskytl přiměřenou tělesnou péči velkému počtu dětí. Dětské domovy však přinesly nečekaně smutné výsledky, i když byly zřízeny a vedeny s těmi nejlepšími úmysly. Ve většině těchto institucí byly tělesné a zdravotní potřeby dětí uspokojeny, avšak u dětí se objevily vážné psychické problémy. Nejčastějším problémem bylo, že děti nebyly schopny pociťovat, že jim na někom záleží, pečovat o někoho, a že projevovaly agresivní, antisociální chování.

Světová zdravotnická organizace (WHO), alarmovaná rostoucím počtem zpráv o škodlivých důsledcích toho, co bylo nazýváno „mateřskou deprivací“, zadala studii významnému psychoanalytikovi Johnu Bowlbymu. Ve zprávě z roku 1951 dr. Bowlby uvedl své přesvědčení, že „vztah dítěte k matce ... je za běžných okolností nejdůležitějším vztahem“. Bowlby studii uzavřel tvrzením, že „prolongovaná deprivace mateřské péče u malého dítěte může mít závažné a dalekosáhlé důsledky pro jeho charakter“.

Bowlbyho prohlášení mělo samo o sobě „dalekosáhlé důsledky“. Bylo to právě v důsledku jeho studie, že zařízení péče o děti provedla významné reformy, aby byla u dítěte lépe uspokojena emocionální potřeba stabilního vztahu s rodičovskou postavou. Avšak Bowlbyho závěry nebyly tak příznivé pro děti z rozvedených rodin. Bowlby vědecky posvětil kult mateřství tím, že vážné potíže hospitalizovaných dětí připisal na vrub jejich separaci od matek. Preferovaný statut matek při svěřování dětí do péče byl tak posílen právě v době, kdy se čekal dramatický vzestup rozvodovosti. Psychologové odrazovali rozvedené otce od večerních návštěv jejich batolat, aby pomohli dětem vyhnout se „separační úzkosti“, popsané Bowlbym. Tím podstatně omezili přístup rozvedeného nebo svobodného otce k jeho malým dětem a zavedli praxi, která trvá do dneška.

Bowlbyho závěry byly přijaty nekriticky, protože jen potvrzovaly společenské předsudky. Dnešní specialisté na vývoj dítěte se však shodují v tom, že závěry vyvozené ze studií o mateřské deprivaci nebyly opodstatněné. Sám termín „mateřská deprivace“ byl nevhodný - tyto studie totiž popisovaly děti, které byly připraveny o kontakt se svými matkami a svými otci. Kdyby si tuto skutečnost badatelé uvědomili již v roce 1950, politika svěřování dětí by se mohla vyvinout tak, aby chránila vztah dítěte k oběma rodičům. Ve svých pozdějších studiích i sám Bowlby uznal trvalé citové pouto mezi otcem a dítětem. Právě v době, kdy schnul inkoust na Bowlbyho rukopisu, studie o škodlivém účinku *otcovské* deprivace se začaly objevovat stále častěji. Revidovaná interpretace Bowlbyho náleží však bohužel nepronikla do společenského povědomí a kultury. Na své slovo v politice svěřování dětí teprve čeká.

Zapomenutí otcové

Kult mateřství dominoval v práci dětských psychologů po dvě desetiletí. Jejich teorie ignorovaly vliv otce na jeho děti. Otcové nebyli zváni do výzkumných univerzitních laboratoří a ani nebyli zváni do ordinace klinického pracovníka, když byly jejich děti léčeny pro emocionální problémy.

V roce 1975 byla situace tak extrémní, že Michael Lamb, mladý psycholog z Yaleovy univerzity, pracující jako Bowlbyho pokračovatel, napsal vlivný článek, ve kterém pojmenoval otce „zapomenutými přispěvateli k vývoji dítěte“. Článek dr. Lamba byl semínkem, které přineslo plody koncem sedmdesátých let a v osmdesátých letech, neboť odborníci v oblasti dětského vývoje jako by byli náhle elektrizováni zkoumáním vlivu otce na život jeho dětí. Výsledkem je soubor knih, článků a konferencí s tituly jako *The Nurturing Father*, *The Role of the Father in Child Development*, *Fatherhood and Family Policy*, *Fatherhood Today* a jednoduše *Fathers*.

Patnáct let výzkumu bylo revolucí ve způsobu, jakým psychologové začali pohlížet na relativní podíl otců a matek. Zjistilo se, že otec je významný, nejen když jsou děti starší, nýbrž i v raných letech.

Nemluvnata a tatínkové

Mnoho z dřívějších studií vývoje nemluvnat se týkalo „svazku“ mezi matkou a dítětem. Pod vlivem kultu mateřství jsme se vždy domnívali, že tyto svazky jsou výhradní záležitostí matek a dětí. Mýlili jsme se. Četné studie potvrdily mimo jakoukoliv pochybnost, že nemluvnata vytvářejí úzká citová pouta i se svými otci a že se tak děje přibližně v tutéž dobu, kdy se formují

taková pouta k matkám. Ačkoliv otec a matka obvykle hrají v životě dítěte rozdílné role, „rozdílné“ neznamená více nebo méně důležité.

Jiným mýtem je tvrzení, že muži jsou svou povahou méně způsobilí starat se o nemluvněta než ženy. Psychologové Ross Parke z univerzity v Illinois a Douglas Sawin z univerzity v Texasu se rozhodli, že prověří toto přesvědčení vědeckým způsobem.

Zprvu museli nalézt přiměřený nástroj na měření „rodičovské kompetence“. Jedna z charakteristik kompetentního rodiče je schopnost správně „číst“ signály nemluvněta a citlivě na ně odpovídat. Představme si například krmení dítěte. Cílem rodiče je zajistit, aby nemluvně dostalo dostatek mléka. Když něco není v pořádku, děti to signalizují kašláním nebo vyplivováním. Jedním ze způsobů jak posoudit rodičovskou schopnost krmení je změřit, do jaké míry rodiče přizpůsobují své chování signálům nepohody vycházejícím od nemluvněta.

Parke a Sawin pozorně sledovali otce a matky, jak krmí kojence z láhve. Zjistili, že otcové byli na signály svých dětí stejně vnímaví jako matky. Otcové stejně jako matky reagovali na signály dítěte tím, že na chvíli přestali s krmením, začali na dítě mluvit a pátrali po tom, co by mohlo být nesprávné. Navíc, množství mléka spotřebované kojenci bylo téměř stejné, ať byli krmeni matkami nebo otci.

V jiné sérii studií bylo zjištěno, že muži - dokonce svobodní studenti - jsou vnímaví stejně jako ženy a dovedou rozlišovat různé typy křiku u novorozenců. Ať již chceme nebo nechceme přisoudit tato zjištění „otcovskému instinktu“, tyto a mnoho podobných studií prováděných na různých univerzitách ve světě stvrzují bez nejmenších pochyb, že ženy nemají žádný monopol na dovednosti související s péčí o dítě.

Bill Gale je jedním z více než stovky dobrovolníků pečujících o děti v newyorské městské nemocnici. Pečuje o děti, jež se narodily narkomankám, které se o ně nemohou starat. Chová děti v náručí, mluví na ně, krmí je, vyměňuje jim plenky. Když lidé mýjejí tyto jesle a vidí Galea jak chová malé dítě, vypadají udiveně a jako by je něco zaskočilo. „Přes všechny řeči o zrodu nového, citlivého amerického muže,“ píše Gale, „je pohled na jednoho šťastného muže, schopného se starat o miminko, něco jako kulturní šok. O mužích se předpokládá, že budou orientováni spíše na objekty, o ženách naopak, že budou více citlivé k lidem. Tak nějak to traduje mýtus, dnes již porostlý mechem.“

Kyle Pruett, psychiatr z Yaleovy univerzity, studoval případy otců, kteří zůstali doma, aby vychovávali své děti. Nazval je „primárně pečující otcové“. Dr. Pruett shrnuje svá zjištění z výzkumu otec - nemluvně a činí tak velmi přesvědčivě: „Víme zcela určitě, že muži mohou být kompetentní, schopní a tvořiví pečovatelé o novorozence. Je to velmi pozoruhodné, většina mužů je totiž vychovávána s přesvědčením, že jsou jakýmsi přírodním zá-

konem předurčení k neefektivnosti v pečovatelských pracích... Novější i starší výzkum této tematiky (již několik desetiletí) říká, že tento předpoklad *neplatí*. A říká to opakovaně a znovu a předkládá data různých vědních disciplín.“

Skutečnost je však taková, že průměrný občan stěží uvěří tomu, co naši profesionálové, pozorně pozorující nemluvnata, vědí zcela jistě. Kult mateřství je bdělý strážný, zamezující, aby vědecká data pronikla do vědomí veřejnosti. A tak předáváme tento odkaz dalším generacím. Svým příkladem vštěpujeme našim synům, že otcova role nemá zahrnovat něžnost a citlivost k jeho malým dětem. Děláme tak velkou chybu.

Nejen že otcové se *dovedou* kompetentně starat o své děti, ale čím více tak činí, tím více z toho mají děti prospěch. Věří, zaujatí, pečující otcové dávají svým dětem výhody v několika oblastech psychologického vývoje.

Intelligence, akademický úspěch a motivace

Co rozhoduje o inteligenčním kvocientu dítěte? Proč některým dětem jde škola dobře, zatímco jiné mají podprůměrné výsledky? Proč některé děti toho chtějí nastudovat hodně a volí si pak náročná povolání, zatímco jiné se v tomto směru vzdávají předčasně? Povahový základ zde hraje svou roli, ale většina znalců zdůrazňuje vlivy prostředí na intelektové funkce dítěte. Otcové mají jako součást prostředí významný vliv na psychický vývoj svých dětí. V některých případech je důsledek otcova působení pozitivní, v jiných negativní.

Jim je samostatný instalatér. Svoji práci umí dobře a jeho firma se za tři roky své existence rozrostla. Jedna z výhod, kterou Jim svým zákazníkům nabízí, je jeho ochota pracovat večer nebo i o víkendu, dokonce i na běžných opravách. Avšak pak mu nezbyvá mnoho času na jeho čtyřletého syna Petra. Jednu sobotu Jim vzal Petra do své dílny, ale Petr si chtěl na vše sáhnout a díval se do každé zásuvky. Jim zjistil, že tímto způsobem moc práce neudělá, a rozhodl se, že s sebou Petra brát nemůže. To bylo poprvé a naposled, co Petr viděl pracoviště svého otce.

Když Jim vyrůstal, také s ním neměl nikdo mnoho trpělivosti. Výsledkem bylo, že pro svého vlastního syna tuto trpělivost také neměl. Když řekne Petrovi, aby něco udělal, očekává, že mu okamžitě vyhoví. Většina z toho, co Jim říká Petrovi, je hubování a omezování jeho činnosti. Jim se příležitostně snaží začít u Petra s pozitivnější rolí tím, že mu nabídne pomoc s něčím, co Petr dělá, například s obrázkovou skládačkou (tzv. puzzle). Když však Petr udělá chybu, Jima to znechutí a skončí to tím, že chlapec pracuje na skládačce sám.

Pan Cameron bydlí v téže ulici naproti Jimovi. Pracuje jako subdodavatel při stavbě konstrukcí nových domů. Také on pracuje o sobotách - navštěvuje různá staveniště a kontroluje správnost dodávek na jednotlivé stavby. Pan Cameron však často bere svého syna Howieho s sebou. Pracovní tempo je o sobotách volnější a to umožňuje panu Cameronovi, aby synovi zodpověděl mnoho otázek. Takovou výuku stavebnictví dělá velmi rád. Je hrdý na to, jak rychle Howie chápe výklad a jak dobře si jej pamatuje.

Howie si velmi cení času, který tráví se svým tátou. Pana Camerona to také těší, ale neuvědomuje si, jak je to důležité. Ani Howie si to neuvědomuje. Avšak až uplynou léta, Howie bude vzpomínat na tyto sobotní exkurze s potěšením a ocení jejich význam. Vůbec není náhodné, že Howie se chce stát architektem, až bude velký. Jeho zájem o stavění pramení z identifikace s jeho otcem, jeho aspirace být návrhářem budov je živena postoji a povzbuzením jeho otce. Pan Cameron od svého syna dostí očekává, má důvěru v Howieho dovednosti a chválí jej za jeho úspěchy.

Henry Biller je v naší zemi jednou z předních autorit na otázky role otce ve vývoji dítěte. Provedl pionýrské studie koncem šedesátých a začátkem sedmdesátých let, to jest v době, kdy otcové byli psychology většinou stále ještě ignorováni. Když jsem se s Billerem setkal na konferenci v Chicagu v roce 1986, byl mnohem mladší, než jsem původně čekal. Zřejmě začal ve svém oboru pracovat velmi brzy po studiu.

Podle Billera a Margery Salterové „existuje dostatek podkladů, ze kterých vyplývá, že pevný vztah otec - dítě, dokonce i během novorozectví, může podporovat vývoj intelektu dítěte“. Jeden výzkumný tým zjistil, že vliv otce na mentální rozvoj začíná již v pátém až šestém měsíci věku dítěte. Frank Pedersen, Jude Rubinsteinová a Leon Yarrow zjistili, že u těch malých chlapců, kteří mají častější kontakt se svými otci, začínou mentální dovednosti a zvědavost působit dříve než u těch, kteří mají kontaktu méně. Zdá se, že malá děvčátka takový prospěch z kontaktu se svými otci nemají. Otcové ovlivňují intelektuální vývoj svých dcer až o něco později.

Jakým způsobem otcové pomáhají růstu kognitivních schopností u svých dětí? Kathleen Alison Clarke-Stewartová z kalifornské univerzity pozorovala děti ve věku patnácti až třiceti měsíců a zjistila, že u chlapců je tento proces jiný než u děvčat. Intelektový vývoj chlapce je posílen, je-li jeho otec dobrým spoluhráčem, schopným udržet chlapcovu pozornost v jeho hrách (např. u hry na schovávanou) a umožňujícím hru, která stimuluje hlavně tělesně. Naproti tomu intelektový vývoj děvčete je posílen, poskytuje-li otec dostatek slovní stimulace, jako např. vyprávění a chválu, a reaguje-li na její nabídky společenské interakce.

Vliv otce na rozvoj intelektu dítěte se samozřejmě neomezuje jen na útlý věk. Profesorka Norma Radinová z univerzity v Michiganu prováděla zaměřené rozhovory s otci doma a pozorovala, jak se dovedli vypořádat s tím,

když byli svými čtyřletými dětmi z hovoru vyrušováni. Později testovala inteligenční úroveň těchto dětí a rozsah jejich slovníku. Zjistila, že chlapci, kteří dosáhli lepších výsledků v testech, byli ti, jejichž otcové je v tomto směru více přijímali. Tito otcové chválili své děti a vítali příležitost, kdy mohli s něčím pomoci. Nižších výsledků v testech dosáhli ti chlapci, jejichž otcové měli tendenci hubovat své syny a omezovat je nebo na jejich dožadování reagovat chladně a odtažitě.

Otcové mohou narušit intelektový vývoj dětí tím, že je nadměrně omezují při prozkoumávání jejich okolí. To je chyba, kterou Jim udělal s Petrem. Je pravděpodobné, že tím bude nepříznivě poznamenána Petrova zvědavost a intelektuální sebedůvěra. Podobně jako tomu bylo ve studii Peder-sena, doktorka Radinová zjistila menší závislost mezi chováním otců a intelektovou úrovní jejich dcer.

Robert Blanchard a Henry Biller studovali vzdělanostní úroveň chlapců ve třetí třídě, aby zjistili, jaký vliv má na tuto úroveň dosažitelnost otce. Vzdělanostní úroveň byla měřena známkami prospěchu ve škole a body v testu Stanford Achievement Test. Jde o test, který vyhodnocuje počítač a kterému se děti veřejných škol podrobují každý rok. Výzkumníci zjistili, že chlapci, s nimiž otcové trávili většinu času, získali nejvyšší testová skóre a známky a že jejich vzdělanostní úroveň byla nad úrovní třetí třídy. Chlapci, jejichž otcové pracovali dlouhé hodiny, jako např. Petrův otec, nebo byli často pracovně mimo domov, nebo se prostě tolik nezajímali o to, aby byli hodně se svými syny, měli výsledky poněkud pod průměrem své třídy.

Dr. Biller je přesvědčen, že snadno dosažitelný otec pomáhá svému synovi dosáhnout ve škole jeho intelektového potenciálu tím, že slouží jako příklad muže, který úspěšně funguje mimo domov. Avšak bez ohledu na míru vlastní úspěšnosti nebude mít otec týž vliv na intelektový vývoj svého syna, není-li mu nablízku. Ačkoliv Jim byl velmi úspěšný v instalatérském podnikání, nedal Petrovi dosti příležitosti, aby jej pozoroval, napodoboval a aby se s ním identifikoval.

Studie Radinové, Blancharda a Billera nám umožňují předpovědět, že rozdíl v kvantitě a kvalitě otcovské angažovanosti bude působit ve prospěch školních výsledků u Howieho a v neprospěch u Petra. Možnost takových predikcí jen dále zdůrazňuje vliv otce na poznávací status jeho syna.

Jiné studie prokázaly působení otců na intelektový vývoj a úspěchy jejich dcer. Tým badatelů zjistil, že dívky ve druhé, třetí a čtvrté třídě, které byly vynikající v literatuře a matematice, měly otce, kteří je systematicky podporovali a chválili jejich školní výsledky. Dále zjistil, že u vynikajících matematicek a středoškolských studentek s nadprůměrnými analytickými schopnostmi je vyšší pravděpodobnost úzké a pozitivní identifikace s jejich otci.

Podle Billera a Saltera „zjištění z řady studií ve svém souhrnu ukazují,

že výraznější otcovská očekávání, vycházející z kontextu vřelého vztahu otce a dcery, vedou u žen k vývoji autonomie, nezávislosti, úspěšnosti a tvořivosti“.

Řada významných žen potvrzuje tento závěr - své úspěchy připisuje otcovské inspiraci. Mezi nimi jsou předsedkyně vlády Margaret Thatcherová a Indira Gandhiová, antropoložka Margareta Meadová, členka kongresu Shirley Chisholmová, operní primadona Beverly Sillsová a psychoanalytička Anna Freudová.

Výsledky a úspěchy dcery může otec nejen podpořit, ale i brzdit tím, že jí zanedbává nebo zneužívá. Takové špatné zacházení je zhoubné a snižuje její školní výsledky.

Jádrém těchto zjištění je, že otec hraje velmi významnou roli v tom, čeho jeho děti dosáhnou intelektově nebo ve vzdělání. Vliv jeho působení může být pozitivní nebo negativní. V žádném případě není nevýznamný. Vliv otcova působení se netýká jen oblasti intelektu. I osobnost dítěte v mnohém vděčí působení otce.

Opouštění hnízda

Otcové mají důležitou úlohu pomáhat dětem při životně důležitém přechodu z jejich původní rodiny do vnějšího světa. Vliv otce je zřejmý počínaje kojeneckým věkem. Pederson a spolupracovníci pozorovali pět měsíců stará nemluvněta a jejich reakce na neznámého, ale přátelského badatele. Již v takto raném věku byli chlapci, kteří měli více kontaktu se svým otcem, ve vztahu k badateli více „společenská“. Prokázali více chuti, aby byli zvednuti či vzati do náruče, více vokalizovali a měli více potěšení z aktivní hry než chlapci stejného věku, jejichž otcové byli v tomto směru méně angažováni.

Milton Kotelchuck shledal podobný vzorec v sérii studií s batolaty v Bostonu. Děti, o něž se jejich otcové velmi starali, zvládaly lépe stres, když byly ponechány o samotě s neznámou osobou. Mohlo k tomu dojít pravidelným opakováním situace, kdy jeden rodič přebírá roli pečovatele od druhého. Děti, jejichž rodiče se střídají, si navyknou dočasné nepřítomnosti jednoho z nich a mají tak méně úzkosti při separaci.

Studie starších dětí ukazují vliv otců na to, jak jejich synové vycházejí se svými vrstevníky. Jsou-li otcové delší dobu nepřítomni, jako je to např. u povolání námořníků, jejich chlapci jsou u spolužáků méně oblíbeni a netěší se tolik z přátelství jako chlapci, jejichž kontakt s otci je častější.

Chlapci, kteří neměli častý kontakt s otci ve svých předškolních letech, byli v době nástupu do základní školy v průměru méně asertivní a více závislí

na svých spolužácích. Od různých tělesných a soutěživých aktivit spíše plaše ustupují a vyhýbají se sportům vyžadujícím kontakt, jako je např. kopaná. Ačkoliv někteří mohou tento životní styl preferovat před obvyklými „mužskými“ činnostmi, dochází u nich k určité izolaci od vrstevníků a přispívá to pocitu nešťastnosti, osamělosti a odcizení.

Před několika lety jsem měl jednoho takového chlapce v léčení. Bruce byl křehce vypadající mládenec s nízkou mírou sebehodnocení a vysokým inteligenčním kvocientem. Snadno se zapojil do konverzace s dospělými, avšak byl na rozpacích, když měl co do činění s chlapci svého věku. Když už musel být pohromadě s jinými dětmi, dával přednost společnosti děvčat nebo mladších chlapců. S nimi šlo vše dobře, ale na druhé straně to byly jediné děti, které by s Bruceem něco společně podnikaly. Bruceův problém s vrstevníky však nebyl důvodem, proč jej matka ke mně přivedla.

Bruceova matka mě kontaktovala, protože její syn měl obtíže s opuštěním hnízda - téměř doslova. Každé ráno, když byl čas jít do školy, začal Bruce bolet žaludek nebo hlava a kvůli tomu nemohl odejít z domu. Jeho pediatr neshledal žádné organické důvody k takovým bolestem, a tak byl Bruce ke mně jako k poslední instanci nakonec poslán.

Mé zhodnocení ukázalo, že Bruceovy bolesti byly spojeny s mimořádnou úzkostí při představě, že by měl opustit bezpečí domova a přítomnosti matky. Provázet matku při různých pochůzkách mu nevadilo, ale nesnesl, když měl jít někam sám. Bruceovi bolesti se každé ráno utišily, jakmile byl ujistěn, že ten den nemusí do školy. Příští ráno však tato procedura začínala znovu a znovu - s výjimkou víkendů.

Bruce odmítal chodit do školy částečně proto, že to znamenalo odloučení od matky, a částečně proto, že se ve společnosti svých vrstevníků necítil dobře. I přes vysokou inteligenci měl Bruce ve škole špatné známky, protože hodně chyběl. Situace se posléze vyhroutil natolik, že školní inspektor pohrozil Bruceově matce úředními sankcemi, pokud nedostane svého syna do školy. To ji přinutilo hledat pomoc.

Teprve několik let individuální a skupinové terapie pomohlo, aby Bruce překonal své úzkosti a navázal uspokojivá přátelství s mladými lidmi svého věku. I když k jeho problémům přispívalo několik faktorů, klíčovým byl nedostatek kontaktů Bruce s otcem, a to již od nejranějšího věku. Bruce neměl možnost identifikovat se se svým otcem, což by mu bývalo pomohlo k větší nezávislosti na matce a k tomu, aby se cítil bezpečněji i bez její přítomnosti. Podobně jako tomu bylo u batolat ve studii dr. Kotelchucka, nedostatek interakce s otcem zanechal Bruce vnímavějšího a zranitelnějšího separační úzkostí. Jak se Bruce stával starším, stával se i nejistým v tom, jak se chovat mezi jinými chlapci. Býval vyplašen běžným větším rámusem v domě, neboť se svým otcem nic takového nezažil. Bruceova situace je názorným příkladem důležitosti otcovy role k sociálnímu vývoji jeho syna - právě tím, že tato role nebyla naplněna.

Ústředním psychologickým úkolem adolescence a rané dospělosti je vytvoření vztahů k příslušníkům druhého pohlaví. Otcův zájem, podpora a dosažitelnost dávají synovi zřetelnou výhodu ve společenském styku se ženami. Šance mladého muže na úspěšnost jeho manželství je větší, těšil-li se vřelému a úzkému vztahu se svým otcem a viděl-li harmonický vztah mezi svými rodiči.

Podíl otce na sociálním vývoji jeho dcery je nejvíce patrný v adolescenci, kdy začínají její vztahy s chlapci. Vliv otce může být pozitivní i negativní. Řečeno obecně, děvčata, která mají vřelý vztah ke svým otcům a cítí se jimi akceptována, se budou s větší mírou pravděpodobnosti cítit v pohodě a s potřebnou mírou sebedůvěry ve vztazích k příslušníkům opačného pohlaví. Biller a Salter zobecnili výsledky několika studií a uzavírají takto: „Schopnost ženy vytvořit úspěšný manželský vztah je zvýšena, když sama prožila vřelý citový vztah se svým otcem.“ Nejlépe přizpůsobené ženy také vyrůstaly v prostředí, kde mohly pozorovat pozitivní vztah mezi svými otci a matkami.

Dívka, která neměla pozitivní přínosný vztah se svým otcem během let před dospíváním, během něho i později, bude mít sklon k pocitům nejistoty ve vztahu k mužům. Může se cítit jako žena neatraktivní, může mít pochyby, že by ji nějaký muž mohl milovat pro ni samu a může mít obecnou nedůvěru v muže. Tyto postoje znesnadňují vytvoření uspokojivého heterosexuálního vztahu. Výzkum ukázal, že manželství dívek vychovávaných pouze jejich rozvedenými matkami má zvýšenou pravděpodobnost končit rovněž rozvodem. Dokonce i u problémů s dosažením orgasmu v manželském svazku lze vystopovat určité souvislosti s nepřítomností otce v útlém dětství.

Pouhá přítomnost otce doma však nijak nezaručuje, že jde o vhodného otce nebo že jeho vliv bude pozitivní. Někteří otcové jsou vůči duševnímu zdraví svých dcer tak destruktivní, že děti by na tom byly lépe, kdyby vyrůstaly bez takových otců.

Mám na mysli situace, ve kterých se otec provinil týráním nebo pohlavním zneužitím své dcery. Psychiatr Leonard Shengold to nazývá „vraždou duše“. Právě Shengold, Alice Millerová, Judith Hermanová a jiní dobře dokumentovali devastující trauma incestu, který se stal, jak si nyní uvědomujeme, až příliš častým jevem v naší kultuře. Pohlavní zneužití otcem zanechává dceru v riziku těžké deprese, sebevražedného chování, zneužití omamných látek, nízkého sebehodnocení a s tendencí znovu opakovat své trauma navázáním vztahů charakterizovaných zneužíváním.

Podobně jako v naší dřívější diskusi o rozvoji rozumových schopností dítěte zdůrazňuji i zde, že vliv otce není vždy pozitivní. Spíše poukazuji, že přítomnost nebo nepřítomnost otce je podstatný rozdíl. Otec není okrajovou figurou, jak by nám chtěl namluvit kult mateřství.

Morální vývoj a sebeovládání

*Naše matky jsou všechny feťačky,
naši otcové jsou všichni chlastouni.
Svatý Mojžiši - samozřejmě, že jsme punkové!*

V muzikálu *West Side Story* členové gangu Jets mají potěšení ze svého hanopisu na oficíra Krupkeho. Avšak v tom, co zpívají, je jistá pravda. Rodiče *ovlivňují* morální vývoj svých dětí a otcové v tom hrají velkou roli.

EMPATIE A PÉČE

Jeden z osobnostních rysů společensky nejvíce žádaný a příznivě posuzovaný je empatie, schopnost vžít se do emocionálního stavu někoho jiného, prožít cizí cit jako svůj vlastní. Empatie je podstatný povahový rys osoby, která se stará, které na druhém záleží. Jde o cit, který psychopati vůči své oběti vůbec nemají, a cit, kterým oplývají dobří psychoterapeuti. Mnoho psychologů je přesvědčeno, že schopnost empatie je klíčovou podmínkou efektivní psychoterapie. Proto se zde pozorně zastavíme u jedné nedávné studie, zaměřené na faktory vedoucí k vytvoření této schopnosti.

Richard Koestner z univerzity McGill vypátral celkem sedmdesát pět mužů a žen, kteří se v roce 1950 jako pětiletí zúčastnili výzkumného šetření na Yaleově univerzitě. Zkoumal a identifikoval okolnosti v dětství, které vedly ke schopnosti empatie v dospělosti. Byla to vůbec první studie empatie, která měla k dispozici tento druh longitudinálních dat.

Dř. Koestner uzavřel, že nejlepší způsob jak určovat osoby, které budou v dospělosti empatické, je měřit čas strávený s otci během dětství. Z mnoha jiných sledovaných ukazatelů se právě tento potvrdil jako nejvýznamnější.

Proč tato závislost existuje, není zcela jasné. Je možné, že otcové, kteří se svými dětmi tráví více času, mají více příležitosti vytvářet pro ně model empatie. Nebo také otcové, kteří tráví více času se svými dětmi, mohou být více empatictí - abychom to vzali od počátku. Dr. Lamb nabízí alternativní vysvětlení: Je možné, že domácnosti, v nichž je otec více zapojen do činností s dětmi, jsou také více harmonické - a to je to, co přispívá k vytvoření schopnosti empatie. Marian Radke-Yarrow, vedoucí laboratoře vývoje dítěte v Národním institutu duševního zdraví, souhlasí: „Patrně to není přímo čas strávený s otcem, který je tak důležitý pro empatii, nýbrž to, o čem vypovídá: o rodině, kde je společný závazek rodičů vůči jejich dětem.“ Faktorem nicméně zůstává, že otcové hrají velmi důležitou roli, když pomáhají svým dětem stát se dospělými, kteří jsou citově zralí a starostliví. A svět rozhodně takových lidí potřebuje více.

SPRÁVNÉ A ŠPATNÉ

Kromě zmíněné empatie si rodiče také přejí, aby se u jejich dětí vyvinulo společlivé svědomí, normy, co je dobré a co špatné, normy, které řídí chování. I při vytváření svědomí mají otcové značný význam.

Můj blízký spolupracovník John Santrock požádal učitele ze základních škol, aby posoudili a ohodnotili morální vyspělost chlapců v jejich třídách. Potom srovnal získané známky chlapců, kteří měli otce doma, s těmi, u nichž byl otec nepřítomen. Zjistil, že chlapci, kteří měli otce přítomného, byli pravidelně posuzováni jako morálně zralejší.

Martin Hoffman, profesor psychologie na newyorské univerzitě, studoval chlapce a děvčata ze sedmé třídy. Chtěl zjistit, zda je nějaký vztah mezi nepřítomností otce a vývojem svědomí. Hoffman se zaměřil na sledování těchto složek svědomí: pocit viny po provinění, přijetí výtčky za špatný čin, poslušnost vůči pravidlům a internalizované morální normy. Zjistil, že chlapci z domovů bez otce získali nižší skóre v každém z ukazatelů morálního vývoje. Tito chlapci byli také svými učiteli hodnoceni jako agresivnější ve srovnání se skupinou chlapců, jejichž otec s nimi žil v domácnosti. U dívek takové rozdíly nezjistil.

V rámci jiné studie se dr. Hoffman ptal žáků sedmé třídy, koho nejvíce obdivují, s kým se cítí být nejvíce spřízněni či jemu podobní, a také komu by se chtěli nejvíce podobat, až budou velcí. Zjistil, že chlapci, jejichž odpovědi svědčily pro silnou identifikaci s jejich otci, měli i vyšší skóre na stupnici vnitřních morálních principů a poslušnosti vůči pravidlům než chlapci s nízkou mírou identifikace s otcem. U děvčat nebyla, podobně jako v předchozí studii, souvislost mezi identifikací s otcem a stupněm morálního vývoje zjištěna.

ODPOVĚDNOST VERSUS BEZMOCNOST

Děti se liší v míře odpovědnosti, kterou přebírají za své vlastní počínání. Některé věci vidí tak, že jsou pány svého osudu. Přijímají poctu, když se věci daří (jako např. za získání dobrých známek), a přijímají výtčku, když se věci nedaří. Jiné děti jsou spíše přesvědčeny, že jejich život je řízen vnějšími okolnostmi. Když dostanou dobrou známku, řeknou, že zkouška byla snadná, když se věci pokazí, obviní jiné nebo řeknou, že to byla smůla.

Biller shledal tyto závislosti. U dětí, jejichž otcové se jim hodně věnovali, dávali jim najevo svou lásku častými citovými projevy a určovali přiměřená omezení, se snáze vytvářel pocit mohutnosti vlastních schopností. Řečeno jinými slovy, neměly sklon vidět se jako vydané napospas silám mimo jejich moc. Nejen že přijímají odpovědnost za své chování, nýbrž mají i tendenci chovat se více odpovědně. Tyto děti napodobují odpovědné chování, které vidí u svých otců. Jiné studie podporují Billerova zjištění a ukazují,

že u vřelých angažovaných a pečujících otců je větší pravděpodobnost, že vychovají děti a adolescenty s vysokou morální úrovní.

DELIKVENCE

V každém velkém městě ve Spojených státech noviny denně uvádějí známý a již únavný výčet střelby za jízdy, vandalismu, bitek gangů a horších věcí. Mnoho zločinů je páčáno adolescenty. Například v Dallasu není nijak neobvyklé, že se na schůzkách adolescentů objevují nože a pistole. Obávám se, že podobně je tomu v městech po celé zemi.

Všichni bychom chtěli s tímto problémem něco dělat. Avšak co můžeme dělat? Reakcí našich veřejných škol je provádění rutinní prohlídky skříněk, zahájení protidrogové kampaně a zákaz nošení do školy odznaků a zvláštních oděvů, označujících příslušnost ke gangu. Podle mého názoru jsou takové akce účinné asi tak, jako kdybychom chtěli zastavit žraloka sítkou na motýly.

Místo abychom zaměřili veškerou naši pozornost na neblahé vnější projevy problémů, bude lépe, když se více dozvíme o příčinách tak trvalého a destruktivního antisociálního chování. Samozřejmě, že hlubších příčin je více a řešení jsou složitá. Zde bych se chtěl zaměřit na jednu stránku problému.

Od druhé poloviny padesátých let vědí psychologové o souvislosti mezi nedostatečným vztahem otec - syn a delikvencí mládeže. U typického delikventa vztah k otci buď vůbec neexistoval, nebo byl velmi slabý nebo špatný. I když otec žil doma a syna během jeho formativních let občas pochválil, bylo ve vztahu mnoho nepřátelství, odmítání a trestů - často tělesných, násilných. Chcete-li vychovat zlostného chlapce, který má malou frustrační toleranci a slabé sebeovládání, chlapce náchylného k impulsivnímu a agresivnímu chování, není lepší cesty. Svým příkladem takový otec učí syna v raných formativních letech, jak se chovat agresivně, iracionálně a bez zábran. Na neštěstí se mnoho chlapců nechalo touto lekcí až příliš dobře vycvičit.

Z domovů, v nichž otec chyběl, přichází neúměrně mnoho delikventů. Nejen že existuje silná závislost mezi nepřítomností otce a mužskou delikvencí, ale i mezi mírou recidivy: delikventi, jejichž otec byl nepřítomen, ještě než dosáhli věku šesti let, mají vyšší míru recidivy než ti, jejichž otcové byli doma během jejich dětství.

Souvislost mezi antisociálním chováním a nedostatečnou otcovskou péčí neznamená, že všechny nevydařené vztahy mezi otcem a synem nutně povedou k delikvenci, nebo že pozitivní vztah k otci zaručuje, že dítě se antisociálnímu chování vyhne. Do hry vstupuje mnoho jiných faktorů, včetně ekonomické situace a kvality vztahu chlapce k jeho matce. Avšak vřelý, angažovaný a pečující otec je stráž proti antisociálnímu chování, zatímco otec neplnící rodičovské funkce pravděpodobnost delikvence zvyšuje.

Podobně jako u vývoje rozumových schopností a sociability může mít otec podstatný pozitivní nebo negativní vliv na morální vývoj dítěte. Otcův vliv je důležitým vlivem, což je v rozporu s naším společenským předsudkem, který otcův příspěvek k morálnímu vývoji dítěte systematicky znehodnocuje.

Měl bych se zmínit, že v této kapitole jsem se zabýval pouze *přímým* vlivem otce na jeho děti. Jak profesori Michael Lewis a Marsha Weinraubová poukazují, otec přispívá k morálnímu vývoji svých dětí nepřímo i emocionální a ekonomickou podporou matky a mnohými jinými způsoby. Ale to by nás zavedlo příliš daleko. Doufám, že má diskuse o výzkumu, prokazujícím otcův přímý vliv, byla dostatečná a že velmi významná hodnota otce pro děti je neoddiskutovatelná.

Při závěrečné práci na této kapitole, která často odkazuje na objektivní vědecké studie, jsem byl dojat jedním bezprostředním příkladem otcovské lásky a oddanosti, důležitosti a významu otce pro jeho dítě. Tento příklad na mě působil více než všechny studie a hluboce mě zneklidnilo, jak nespravedlivá a nereálná je obecná představa otcovské role.

Sedmiletý syn mého přítele byl po minulé tři týdny v nemocnici na jednotce intenzivní péče. Měl nemoc, která chlapci znemožnila jak mluvení, tak i volní pohyby. Chlapcovi rodiče se střídali ve službě u jeho lůžka po dobu této zátěže a strádání. Otec, žalem téměř bez sebe, trpící stejně jako jeho manželka a syn, od doby hospitalizace nepřišel do svého úřadu. Představte si, jaká urážka by to byla, kdybyste tomuto otci řekli, že je pro svého syna jen okrajovou figurou.

Pozorujte otcovu reakci na narození jeho dítěte. Pak pozorujte reakci dítěte na smrt jeho otce. Stačí být svědkem jen těchto dvou událostí a bude těžké si představit, proč lidé nedoceňují ústřední důležitost vztahu dítěte s jeho otcem. Smutnou skutečností už je to, že po větší část tohoto století naše společnost a naše instituce nevnímaly nic jiného než otcův ekonomický příspěvek jeho dětem.

Chce-li ženatý muž věnovat více času své rodině a méně času svému zaměstnání, brzy se dozví, že jeho možnosti postupu jsou ve většině povolání omezeny. Vedení většiny podniků nese s nelibostí takovou angažovanost a předpokládá, že člověk, který tak činí, má menší závazky vůči své práci, a tedy že je pro podnik méně hodnotný než ten, který si zaměstnání cení víc než rodinu.

Chce-li rozvedený otec vidět své děti víc než čtyři až šest dní do měsíce, brzy se dozví, že má jen velmi malou naději, že bude jeho žádost vyhověna. Všichni ho budou odrazovat, aby takovou věc zkoušel: jeho právník, jeho bývalá manželka, jeho nadřízený, jeho vrstevníci a případně i jeho psychoterapeut. Rozvedený otec má pevně zakotvený status podřadného rodiče, což je bez pochybností akceptováno.

Kapitola první ukázala, že preference pro výhradní péči matky není historickým imperativem a že nevznikla v důsledku dobře zavedených a osvědčených teorií, nýbrž v důsledku ekonomických tlaků a společenských předpokladů. Tato kapitola ukazuje, že pro kult mateřství nikdy neexistovalo vědecké zdůvodnění. Závěry výzkumných šetření vůbec nepotvrzují mýtus o mateřství, nýbrž podtrhují důležitost obou rodičů.

Máme již velmi mnoho pochyb, které si žádají přezkoumání filozofie současného tzu. konvenčního přístupu ke svěřování dětí po rozvodu. Pokud nejste přesvědčeni, že cena otce po rozvodu se pro děti podstatně sníží, pak je nemožné obhajovat takové schéma porozvodového uspořádání, které rutinně a automaticky zpřetrhá otcovy vztahy s jeho dětmi. Představa, že pouze matky jsou pro děti důležité je klamná. Je již na čase odpreparovat ji od rozvodových a porozvodových opatření.

Z našeho přehledu psychologického výzkumu vyplynula ještě dvě další témata. První se týká specifického přínosu pro děti, který vyplývá z jejich vřelého vztahu k angažujícímu se otci. Druhá tematika se týká otcova většího vlivu na chlapce než na dívky v určitých aspektech vývoje a v určitých věkových obdobích (i když je zřejmé, že otcové velmi významně přispívají i k vývoji svých dcer). K této tematice se vrátím, až budu pojednávat o rodinách s výhradní péčí matky a o rodinách s výhradní péčí otce. Obě dvě témata mají co říci k tomu, jak rodiče a soudy rozhodují o svěřování dětí. Druhé téma má některé překvapivé a revoluční důsledky.

Má-li otec tak velký vliv na svou rodinu, pak lze očekávat, že jeho nepřítomnost doma bude značně nepříznivá pro psychologický vývoj jeho dětí. Je tomu vskutku tak. A lze i očekávat, že její děti budou s bolestí postrádat. I to je pravda. V dalším textu se podíváme jak a proč.

3. Konvenční přístup ke svěřování dětí

Motto: Nesetkali jsme se s rozvodem, kde by někdo nebyl obětí.

(Studie rodin s výhradní péčí matky, provedené na univerzitě ve Virginii)

Desetiletému Davidovi se velmi přičily rodičovské hádky. Někdy se snažil zasáhnout a přesvědčit rodiče, aby přestali. Nikdy se mu to nepodařilo. Většinou se pak uchýlil do svého pokoje a poslouchal Bruce Springsteena, hlasitost naplno, sluchátka pevně na uších.

Když rodiče oznámili, že se budou rozvádět, byli překvapeni Davidovou reakcí. Mysleli si, že stejně jako oni bude i on cítit úlevu, neboť dojde k ukončení nepřátelství. Úlevu cítil, ale byl také nespokojený, ustrašený a zaražený. To jeho rodiče nepředpokládali. Osm ze čtrnácti chlapců v jeho skautském oddílu bylo z rozvedených rodin. David si toho byl vědom, ale styděl se, že jeho rodiče spolu nežijí.

Každý rodič milující své děti - pokud se dostane až k vážným úvahám o rozvodu - se bude sám sebe tázat: „Jak budou mé děti reagovat?“ Rodiče, kteří očekávají nějakou počáteční negativní reakci, budou mít starosti. „Přenesou se děti přes ten rozvod, nebo je to nějak nenapravitelně poškodí?“ Za posledních patnáct let dospěli výzkumní pracovníci v rozvodové problematice k některým cenným odpovědím na zmíněné otázky. Tato kapitola zkoumá potíže dětí vyrůstajících v domovech s konvenčním řešením péče o děti, tj. s výhradní péčí matky. I když nemluvíme o rozvodu, čtenář má předpokládat, že hovořím o porozvodovém řešení, kdy dítě je svěřeno do výhradní péče matky. Další kapitoly se budou zabývat alternativními typy porozvodového uspořádání a srovnávat je s konvenčními přístupy.

Pro všechny děti v péči jejich matek je rozpad rodiny smutným a tísnivým zážitkem. V prvních týdnech a měsících po rozchodu rodičů a poté, co otec z domu odejde, u všech dětí jsou patrné nějaké negativní reakce.

Ne každé dítě reaguje stejným způsobem, ale jisté symptomy stresu se objevují často. V reakci na odloučení rodičů děti cítí zlost, zmatenost a obavy. Vidíme, že děti vyžadují více pozornosti od svých rodičů a učitelů, začnou plakat pro maličkosti a pláčou častěji.

U starších dětí to mohou být stesky na tělesné nevolnosti, jako jsou bolesti hlavy a bolesti žaludku, pro které nemůžeme nalézt žádnou organickou příčinu. Často tyto (velmi reálné) bolesti překrývají tajený vztek či touhu

po větší míře laskavé pozornosti. Jeden z mých pacientů byl tak zasažen otco-
vým odchodem, že se u něj objevily otoky, tuhnutí a kruté bolesti kloubních
svalů, které trvaly šest týdnů. Bolest byla tak ochromující, že matka mu-
sela chlapce na postel odnést.

Malé děti často procházejí tím, co psychologové nazývají „regresi“, jako re-
akcí na stres odloučení a rozvodu. To znamená, že chování dětí, když zápasí
s tím, aby se vyrovnaly s rozruchem v rodině, se stává méně zralým. Tak
se například může objevit noční pomočování nebo dumláni palce. Jako kdy-
by se tyto mladí chtěli vrátit k dřívějšímu období svého života, kdy se cítili
bezpečněji.

V mé praxi vidám řadu dětí, které prožily závažná duševní traumata.
Jednomu děvčátku předškolního věku oderval pes rty, chlapec ze druhé
třídy byl svědkem vraždy svých rodičů, jiný chlapec viděl, jak byl jeho otec
náhodně usmrcen elektrickým proudem, jinému chlapci zachytil ruku eska-
látor. Viděl jsem i chlapce, který vstrčil prsty do otáčejícího se řetězu cvič-
ného bicyklu a prsty mu pak zůstaly viset na kůži.

Dětem se mohou stát hrozné věci. Povšiml jsem si zvláštní reakce ro-
dičů, když k něčemu takovému dojde. Téměř bez výjimky rodiče přehlížejí
či podeceňují rozsah, závažnost a trvání takového traumatu na dítě. Tento
mechanismus popření působí i tehdy, kdy by mohli získat náhradu škody
od pojišťovny, tj. bolestné a kompenzaci za duševní strádání dítěte. Bez
ohledu na závažnost traumatu dávají milující rodiče přednost víře, že jejich
dítě příliš netrpělo a že jakékoliv reakce, které u něj vidí, jsou pouze pře-
chodné. Téměř univerzální nutkání rodičů je „mít to už všechno za sebou“,
a to co nejdříve, přestože to znamená ignorovat realitu psychických trau-
mat.

Rozvedení rodiče se nechovají jinak. Většina z nich chce na rozvod pohlí-
žet jako na jednorázovou záležitost, která - při nejhorším - u jejich dětí
způsobí sice negativní, ale krátké reakce. To platí zejména o rodičích, kteří
o rozvod žádali a chtějí oslabit svůj pocit viny tím, že minimalizují útrapy
dětí. Většina rodičů věří obecně rozšířené domněnce, že děti jsou tak odol-
né, že se mohou lehce otrpapat z jakékoliv krize, včetně rozvodu. Není tomu
tak.

Dokonce i těm dětem z rozvedených manželství, kterým se podaří unik-
nout dlouhodobým problémům, to trvá asi tak dva roky, než znovu získají
svou psychickou rovnováhu. V mezidobí jsou vystaveny celé sérii změn,
které - podobně jako stále se rozšiřující kruhy vln po kameni vhozeném
do vody - se zvětšují a zahrnují mnoho aspektů života.

Jak měsíce ubíhaly, David a jeho rodina procházeli mnoha takovými
změnami. Davidova matka začala pracovat na více hodin a David po škole
musel jezdit autobusem do družiny. Nemohl už jezdit po škole na kole, jak
to dělával dříve. Postrádal také čas na modelování na svém pracovním

stole v koutě své ložnice. Ze všeho nejvíce však postrádal odpoledne strávené s matkou a otcův příchod domů navečer. Chybělo mu popovídání při večeři, kdy rodiče probírali to, co se za den odehrálo. Jména jejich spolupracovníků a nadřízených se mu stala tak známá, že si o nich vytvářel různé fantazie. Chyběla mu pusa od táty na dobrou noc. Chybělo mu to „podstatné pozadí“ událostí denního života, kterého si všimneme, až když ho nemáme.

V pátek večer se David připravil na víkendovou návštěvu u otce. Zabalil si své oblečení a své videohry do batohu, který dostal od babičky při posledních narozeninách. Někdy zapomněl domácí cvičení, pyžamo nebo baseballovou pátku. Už si nemusí pamatovat, že si má brát kartáček na zuby, tatínek mu nakonec koupil nový. David nevěděl proč, ale vždy před návštěvou měl zvláštní pocity kolem žaludku, právě předtím, než si jej otec přišel vyzvednout. Poté, co byl s otcem asi tak hodinu, cítil se lépe a obvyčně si to s otcem pěkně užil. Avšak před návštěvami se žaludek choval podivně.

Jeho otec žil v poměrně malém bytě, o kterém si David zpočátku myslel, že je vskutku hezký. Nyní si však přál, aby jeho táta žil v domku s dvorkem a s místem, kde by se dalo uskladnit jízdní kolo. Přál si mít své kolo u táty. Táta mu slíbil, že koupí zahrádku na střechu auta, aby kolo mohl vozit, ale již uběhly dva měsíce a zahrádka nikde.

David rád chodil do tátovy kanceláře v sobotu ráno, kde pak měli na oběd pizzu. To mu připomínalo „staré dobré časy“. Nejhorší část návštěvy byl její konec, kdy se musel s otcem rozloučit. I táta byl v těchto chvílích posmutnělý.

Když se David v neděli večer vrátil k matce, jeho žaludek se zase ozval. David se s matkou za těchto večerů vždy o něčem dohadoval. Zdálo se, že maminku příliš nezajímalo, co vše hezkého a zajímavého David dělal s tatínkem, a na druhé straně David se nějak nemohl přimět k tomu, aby vyhověl jejím požadavkům, například aby se vykoupal nebo uklidil svůj pokoj. Tatínek to po něm nechtěl. Pokaždé když si s maminkou vyměňovali názory, David sliboval, že příště, až ho tatínek přivede domů, už bude hodnější. Ale po následující návštěvě došlo k nemilé výměně názorů znovu. David si začal myslet, že spory s matkou v neděli večer jsou již nevyhnutelné.

Rodiče Davidovi říkali, že po rozvodu to bude pro každého lepší. Možná že to platilo u jiných rodin, u té jeho však nikoliv. Pokud bychom dali na Davida, vždy by volil „staré dobré časy“.

Miliony dětí prožívají podobné či stejné pocity jako David. Více než polovina dětí, které byly dotazovány v Kalifornské studii rodin s výhradní péčí matky, si myslela, že jejich rodiny na tom po rozvodu nejsou nijak lépe. Podle odborníků „i když se některým vedlo docela dobře, mnozí z těchto nezletilých by dávali přednost otočit ručičkami hodin nazpět a vrátit se do předrozvodové rodiny i přesto, že si pamatují různé problémy“.

Ještě větší podíl dětí, asi tak čtyři z pěti, chová naději, že se jejich rodiče znovu sblíží. Nedivme se. Rozvod sice rodičům nabízí druhou možnost, ale pro většinu dětí se rozvodem dá do pohybu řada nevíтанých změn, které jsou překážkou pro jejich štěstí.

Táta se odstěhuje z domu. Máma stále nemá čas, protože musí více pracovat a vydělávat. Peněz je vždy málo. Přestěhujete se z domu a z prostředí, které vám bylo známé, do menšího bytu v horší části města. Máma a táta křičí a hádají se ještě více než dříve.

Co působí nehlouběji - ačkoli se o tom obvykle nemluví - je šokující vědomí, že *láska netrvá věčně*. Rodiče tu kolem nás nejsou navždy. Jedna z jistot, se kterou dítě počítá - asi tak jistě, jako my dospělí počítáme s východem slunce - je stálá přítomnost a ochrana jejich rodičů. Rozvod jim tuto jistotu vezme. A zanechává oprávnění k nedůvěře ve stálost lásky. To pak handicapuje děti později v životě, když se začínají vyvíjet jejich vlastní vztahy.

Když se manželé žijící v konfliktním manželství dozvědí o problémech dětí v domácnostech s výhradní péčí matky, mohou si nakonec položit otázku, nemají-li setrvat v manželství pouze „pro dobro dětí“. Myslím, že by skutečně měli udělat vše, co se dá, aby se manželství zlepšilo a aby tím sobě i dětem ušetřili bolest rozvodu. Dalším mocným argumentem proti rozvodu by mělo být riziko snížení životní úrovně dětí. Na druhé straně však děti, které žijí ve výhradní péči matky, na tom nemusí být nutně hůře než ty, které zůstávají ve špatném domově se dvěma rodiči, naplněném stálými konflikty a napětím. Rozvod může také znamenat pro děti pozitivní změny. Zcela jistě pro ty, které jsou chronicky zneužívány svými otci, výhradní péče matky znamená únik z „vraždy duše“. A asi pro 50-70 % dětí nezanechává rozvod žádné viditelné trvalé jizvy na psychickém vývoji. Používám slova „viditelné“, protože je známo, že psychologické metody užívané výzkumnými pracovníky v této oblasti nemohou zachytit všechny nuance vyvíjející se dětské osobnosti.

Je známo, že oběti traumatu mohou někdy fungovat zcela dobře v oblastech, které nemají s jejich traumatem žádnou spojitost. Podobně děti z rozvedených manželství mohou vynikat v řadě oblastí, avšak mohou v sobě nosit skryté problémy se sebehodnocením a s mezilidskými vztahy, které se nemusí projevit po řadu let.

I když nyní pomineme skrytou problematiku, stále zůstává 30-50 % dětí, které trpí dlouhodobou pozorovatelnou škodou, jejíž stopy lze vysledovat až k rodičovskému rozvodu. To znamená, že *každým rokem* můžeme v USA k seznamu obětí přičíst asi třetinu až polovinu milionu dětí.

Dlouhodobé problémy dětí ve výhradní péči matky

Psychologická poškození dětí vyrůstajících v rodinách s výhradní péčí matky mohou získávat různé formy: nejistotu z hlediska sexuální role, omezení schopnosti vytvářet intimní vztahy, depresi, úzkost, nedostatečné sebeovládání a - průvodce téměř všech emocionálních problémů a poruch chování - nízkou míru sebeúcty, nízké sebehodnocení.

SEBEÚCTA

Sebeúcta je psychologická charakteristika, která poutala největší pozornost výzkumných pracovníků v oblasti rozvodů. Říká-li mi můj vnitřní cit, že jsem osoba schopná a cenná, pak mám sebeúctu vysokou - a naopak. Jeden psycholog ji nazval reputací, kterou máme sami u sebe. Protože sebeúcta ovlivňuje naši schopnost těšit se ze všech aspektů života, odborníci na dětský vývoj se zabývali hlavně problémy sebeúcty tak, jak se projevovaly u dětí ve výhradní péči matky.

Když si připomeneme okolnosti, které jsou nejpříznivější pro rozvoj zdravé sebeúcty, snadno porozumíme, proč jsou děti z rozvedených rodin v tomto směru postiženy. Sebeúcta rozkvétá, když vztah rodičů k dětem je vztahem vřelé, chápající a pozitivní pozornosti. Pro rodiče, kteří procházejí rozvodem, jsou však tyto komodity nedostatkovým zbožím.

Zahlčení svými vlastními starostmi, smutkem a hněvem mají rozvedení rodiče alespoň po určitou dobu vážně ochromenou schopnost reagovat na děti optimálním způsobem. Ve spoušti, kterou zanechá rozvod, mají matky samoživitelky zvýšený sklon k hubování, kritizování a trestání svých dětí. Čím depresivnější je taková matka, tím obtížněji bude dětmi pozitivně zaujata. Může se od dětí odtáhnout, někdy se i ponořit do víru aktivit mimo domov, a to vše v úsilí zlepšit svůj trýznivý vnitřní stav.

Děti, zejména mladší, nerozumějí depresím starších. Když se matka zdá nepozorná, vlažná, málo citová, mohou se její děti domnívat, že udělaly něco, co jim matku vzdálilo. „Kdybych byl nezlobil, maminka by na mě byla hodnější.“ Podobně na sebe děti vztahují nepřítomnost otce. „Kdybych byla hodná holčička, tatínek by býval možná neodešel.“

Je samozřejmé, že čím dříve matka získá svoji původní emocionální rovnováhu a čím více je fyzicky a emočně dostupná, tím lépe se bude dětem dařit. Otec, podle toho, jakým způsobem zařídí a povede svůj vztah k dětem, jim může jejich trápení buď zmírnit, nebo zhoršit. Bude-li je vidět často, bude-li ve vztahu k nim spolehlivý a konzistentní, udrží-li s nimi úzký vztah a bude-li se o ně starat, ujistí tím děti, že ztráta lásky v jejich rodině se nerozšířila i na ně.

Na druhé straně, má-li otec s dětmi jen omezený kontakt, zklamává-li je opakovaně tím, že je vyzvedává pozdě, nebo zruší-li původní domluvu na společné trávení času úplně, pak děti dospějí k přesvědčení, že otec si jich už mnoho necení. Od toho je jen malý krůček k pocitům nízké ceny. Většina dětí začne pociťovat chybu spíše u sebe, než aby si začaly myslet, že jejich otec je špatný jako rodič.

Jedenáctiletá Diana, oblečená ve svých nejlepších šatech a s novým hezkým účesem, vyhlížela z okna se zvláštním vzrušeným očekáváním dítěte, které je před branou Disneylandu. Neviděla svého otce několik měsíců, i když žil vzdálen méně než hodinu cesty. Nebylo to poprvé, co ji zklamal. Zrušené sliby, změny na poslední chvíli, odložené činnosti, neúčast na prodloužené ve škole tance. Ale tentokrát to bude jiné. Diana dostala vysvědčení se samými jedničkami a bez stížností na chování. Za odměnu ji táta slíbil vzít na večeři do luxusní restaurace.

Bylo dohodnuto, že Dianu vyzvedne v šest hodin, a Diana byla včas připravena. Ve čtvrt na sedm nikde nikdo a v půl sedmé se Diana přestala dívat z okna. V sedm o tátovi nebylo stále ani vidu ani slechu. Aby pilulka byla vskutku hořká, tatík se nakonec objevil v půl osmé. Už byl po večeři a měl za to, že Diana už jedla také. Když se dozvěděl, že ne, vzal ji nikoliv do luxusní restaurace, ale do stánku rychlého občerstvení na pizzu.

Tuto historii mi vyprávěla Dianina matka. Velmi se snažila, aby v hlase neprojevila svůj hněv a nesouhlas. Věděla, že kritikou otce by Dianě její situaci ještě více zkomplikovala. Když matka skončila, Diana začala obhajovat otce - stánek rychlého občerstvení jí vůbec nevadil, bylo jí s tatínkem dobře a pizzu má ráda.

Dianě nedocházely pocity hněvu a zranění, které cítila vůči svému otci. Místo toho se snažila uchovat představu milujícího otce. Pokaždé, když ji zklamal, začala ho omlouvat: „On opravdu chtěl přijít...“ „Vlastně to nebylo ani tak důležité...“ „Příště se to vydaří lépe.“ Ale tyto racionalizace nebyly posléze přesvědčivé. Každé zklamání odštíplo kousek Dianiny sebeúcty. K čemu nakonec dospěla, bylo: „Jestliže mě tatínek nemá tolik rád, musí mi tedy něco chybět, mám nějaké závady.“

Dianina zkušenost je bohužel typická pro to, čím procházejí každý den tisíce dětí ve výhradní péči matky.

Odborníci radí rodičům, aby dětem zdůraznili, že rozvod je záležitostí mezi maminkou a tatínkem, tedy záležitostí dospělých, a že s dětmi se nikdo nerozvádí a že jsou stále milovány. Jde o velmi dobrou radu. Ale máme očekávat, že nám děti budou věřit, když rozvod vyústí v podstatné omezení kvantity a kvality jejich kontaktu s otcem?

Nízká míra sebeúcty pochází také z pocitu hanby spojené s rozvodem. Vzpomeňme na Davidovy rozpaky, když se jeho rodiče rozvedli. Pro něj

to znamenalo, že jeho rodina nebyla tak dobrá jako rodina úplná. A v linii tohoto hodnocení ani on nemohl být tak dobrý. Skutečnost, že mezi jeho vrstevníky otcové také často chyběli, nepomohla ke „znormalizování“ tohoto zážitku, protože David reagoval na něco víc než jen na pocit odlišnosti a poznamenání. Identifikoval se s pocity hanby u svých rodičů. Rozvod znamená, že své selhání vyhlásíme veřejně. Nevyhnutelný pocit hanby se jen málo tlumí vědomím, že mnoho jiných selhalo před námi. Bez ohledu na to, kolik lidí již uklouzlo na banánové slupce, nebude nám nikdy dobru, když s pádem na zem přijde řada na nás. Pocit osobního selhání a ztráta společenského postavení provází rozvod téměř univerzálně. Měli byste očekávat, že vaše děti přes různá ujištění budou touto zátěží zasaženy.

MASKULINITA

Sebeúcta dítěte je úzce spojena s jeho pocitem, jak přiměřeně naplňuje mužskou nebo ženskou roli. V předchozí kapitole jsme se zabývali chlapci, kteří jsou deprivováni v kontaktu se svými otci - u těch je větší pravděpodobnost, že budou cítit v tomto směru handicap. Platí to zejména tehdy, kdy k rozvodu došlo ještě předtím, než dítě začalo chodit do školy: průměrný chlapec ve výhradní péči matky se cítí a jedná méně mužsky než chlapec, jehož rodiče se nerozvedli. Když se takto poznamenaného chlapce zeptáme, jakým činnostem, hračkám a případným povoláním v budoucnu dává přednost, pak jeho volby mají méně společného s jinými malými chlapci a více společného s malými dívkami. A nejen jeho myšlenky jsou jiné. Ve skutečnosti si i více hraje s děvčaty a mladšími dětmi než chlapci, jejichž otec žije doma. Dává i přednost těm typům her a činnostem, které se líbí malým dívkám.

Kdyby šlo o pouhé odmítnutí konvenčního maskulinního chování, nedělalo by nám to takové starosti a patrně bychom to i uvítali. Konec konců je hlavním poselstvím této knihy důrazné naléhání na muže, aby se věnovali svým dětem, a to navzdory konvenčním pravidlům, která rezervují touto roli ženám.

Avšak chlapci ve výhradní péči matky, kteří se vyhýbají tradičnímu maskulinnímu chování, nevolí takový liberalizovaný životní styl vědomě. Zcela naopak. Tito chlapci by chtěli být jiní, ale nevědí jak, nebo jsou příliš nejistí a nemají odvahu to zkusit. Podobně jako můj pacient Bruce, o kterém jsme hovořili v předchozí kapitole, jsou obecně velmi závislí na svých matkách, nejistí v jednání se svými vrstevníky mužského pohlaví a často jsou jimi zstrašováni. I když si zkoušejí hrát s jinými chlapci, bývají ignorováni nebo odmítáni. Chlapci jako Bruce nejsou jen nekonvenční, oni jsou nešťastní.

Dovolte, abych zdůraznil, že rozdíly mezi chlapci ve výhradní péči matky a chlapci s oběma rodiči doma představují průměry. Zda jednotlivý konkrétní chlapec dospěje k bezpečné maskulinní identifikaci, záleží ve velké míře na jeho rodičích.

Matka, která má svěřeného syna do výhradní péče, může povzbuzovat a odměňovat jeho nezávislé a zkoumavé chování. Je také důležité, aby podporovala synův vztah k otci tím, že projeví k otci kladné postoje a usnadní setkávání syna s jeho tátou. Na neštěstí mnoho takových matek svého syna od nezávislého chování odrazuje a podobné projevy potlačuje a omezuje. Začínají se něčeho obávat, když se chlapec zapojuje do nějakých dobrodružných, hlučných či nespoutaných aktivit. Veřejně kritizují otcovské kvality svých bývalých manželů. Je-li matka ustrašená a omezuje-li aktivní a asertivní chování svého syna a otevřeně ponižuje otce, pak je větší pravděpodobnost, že její chlapec se stane plachým, nadměrně závislým a nejistým v pocitech své příslušnosti k mužskému pohlaví.

Otec, který nemá syna ve své péči, mu však může pomoci tím, že se s ním bude často stýkat a že se vynasnaží, aby vzájemný vztah zůstal úzký a vřelý. To zvýší pravděpodobnost, že se s ním syn bude identifikovat. Výsledky výzkumů hovoří zcela jasně: u chlapců, kteří nemají častý kontakt se svými otci, je zvýšená pravděpodobnost, že budou nejisti ve své maskulinitě.

Toto větší riziko nejisté maskulinní identity u chlapců ve výhradní mateřské péči má své kořeny nejen v pouhé nepřítomnosti otce. Je zde vliv i jiných faktorů, jako jsou matčiny postoje a chování. Vrátime se k tomuto tématu ještě v kapitole 8, kde budeme blíže analyzovat, jak a proč vznikají problémy identifikace s vlastní sexuální rolí a co rodiče mohou dělat, aby ochránili děti před těmito riziky. Na tomto místě však postačí, když upozorníme, že větší pravděpodobnost vzniku zmíněných potíží je u chlapců ve výhradní péči matky. I když se matka samoživitelka snaží být svým dětem matkou i otcem ze všech sil, některé věci takové matky svým synům dát nemohou. Jednou z nich je silná maskulinní identita.

INTIMNÍ VZTAHY

Mezilidské vztahy jsou lakmusovým papírkem osobnostního vývoje. Úspěch v lásce si vyžaduje několik složek. Jsou to: přesvědčení o naší vnitřní ceně jako partnerů, důvěra v lásku toho druhého, dostatečné citové odpoutání od našich rodičů, tak abychom byli psychologicky k dispozici k úzkému vztahu s jiným dospělým, a schopnost účinně řešit různé, které v intimních vztazích nevyhnutelně vznikají.

Je-li matkám samoživitelkám zatěžko dát svým synům maskulinní sebe-důvěru, pak je pro ně téměř nemožné vychovat dívky, které mají hlubší důvěru ve svoji atraktivnost vůči mužským partnerům. To je ve velké míře role otce. Dojde-li k tomu, že otec nefunguje - ať již svými postoji, chováním či nedostatkem zájmu o dceru - pak je zvýšená pravděpodobnost, že dcera bude mít obavy a pochybnosti o své atraktivnosti jako ženské partnerky. Bude také méně pravděpodobné, že najde uspokojení v lásce.

Dr. E. Mavis Hetherington, jeden z předních světových odborníků v rozvodových záležitostech, srovnával asi před dvaceti lety dospívající a právě dospělé dívky z rodin s matkou samoživitelkou s dívkami z rodin, jejichž rodiče se nerozvedli. Obě dvě skupiny měly mnoho podobného, avšak dívky, které vyrostly v domovech bez otce, měly zřetelně větší potíže cítit či dosáhnout pohody při interakci s chlapci nebo muži. Stojí je také více času a námahy vzbudit u mužů pozornost. V jejich volném čase je možné tyto dívky nálezt v místech, kde se zdržují chlapci: v obchodech či dílnách se dřevem, v basketbalových klubech apod. Při tanečních zábavách tráví více času v „chlapecké polovině“ sálu než druhá skupina dívek. Na schůzky s partnery začínají chodit mladší a jsou také více aktivní sexuálně. S dospělými mužským tazatelem projevovaly více receptivního chování než jiné dívky v tomto výzkumu: posadily se blíže, více se smály, učinily více kontaktů očima řečeno obecně, jejich „mluva těla“ byla otevřenější. (U tazatele ženského pohlaví takové rozdíly zjištěny nebyly.)

Mohlo by se říci, že dívky z rodin matek samoživitelek dospěly dříve, než měly patřičnou sebedůvěru, a byly v jednání s muži asertivní. Ale jejich chování nevedlo k jejich větší popularitě u chlapců. A spíše než o pocitech jistoty a důvěry tyto dívky referovaly o pocitech nejistoty při jednání s chlapci a muži. To bylo zřejmé z jejich častých projevů nervozity při rozhovoru s mužským tazatelem: kousaly si nehty, kroutily vlasy, popotahovaly si šaty.

Nejvýraznější důkaz potíží těchto dívek ve vztahu k druhému pohlaví vychází ze studie dr. Hetheringtona provedené o několik let později. Ukázalo se, že nervózní, pozornost hledající chování adolescentních dívek žijících jen s matkou bylo vlastně předehrou k pozdějším potížím v heterosexuálních vztazích.

Tyto dívky se vdaly dříve než dívky z úplných rodin a byly v době sňatku častěji těhotné. Byly se svými manžely a se svým sexuálním životem méně spokojeny. Vzaly si muže, kteří měli nižší vzdělání, byli méně úspěšní v zaměstnání a dosáhli nižšího stupně emocionální zralosti. Dále měli i více negativních postojů vůči svým manželkám a dětem, častěji „ztráceli náladu“ a také měli více konfliktů se zákonem, než měli manželé žen, které vyrostly v rodinách za přítomnosti otců.

Dobře známý výzkumný projekt, Kalifornská studie dětí z rozvedených manželství, který byl započat v první polovině sedmdesátých let dr. Judith Wallersteinovou a dr. Joan Kellyovou, znovu potvrdil, že ženy vychované u rozvedených matek mají s intimními vztahy komplikace. Dospívající a mladé dospělé ženy vychované jen u matek vyjádřily po deseti letech od rozvodu rodičů obavy, že by je mužští partneři mohli zranit, opustit, zradit. Výsledkem bylo, že ve svých heterosexuálních vztazích cítily více obav a méně uspokojení.

Poselství je jasné: cítili se dívka odmítnuta prvním mužem ve svém ži-

votě - svým otcem - pak všechna další setkání s muži jsou viděna touto optikou, zamlženou obavami a podezřením. Dobré vztahy s jinými muži - nevlastní otec, který se opravdu stará, starší bratr, dědeček, strýček, učitel nebo psychoterapeut - mohou tuto optiku pozměnit a posílit důvěru. Avšak obavy příliš často zůstávají.

Kalifornská studie se také zabývala intimními vztahy mladých mužů, kteří byli vychováni v domácnostech s jedním rodičem - matkou. O této tematice je známo mnohem méně. Podobně jako jejich ženské protějšky, i tato mužská skupina měla potíže dosáhnout naplnění v heterosexuálním vztahu. Deset let poté, co se jejich rodiče rozešli, byla téměř polovina těchto mladých mužů osamocena a prožila jen málo trvalejších vztahů s partnery opačného pohlaví (pokud vůbec nějaké). Ze strachu z odmítnutí byli zdrženliví. S těmito muži by ženská strategie „jsem těžko k dosažení“ nebyla příliš účinná, neboť ti by se rozhodně nesnažili a stáhli by se při sebemenším náznamu nezájmu.

Jejich dilema popsala dr. Ethel Personová, psychoanalytička z New Yorku, takto: „Zamilování je svou povahou rizikové... Aby člověk dosáhl skutečné intimity a vzájemnosti, musí vsadit na to, že se psychicky otevře. Ale tím, že se odkryje druhému, stáváme se zranitelnými. Zamilování a pozdější dosažení ryzí, nefalšované lásky tedy znamená schopnost důvěřovat sobě samému stejně jako tomu druhému, odkrýt své slabosti a pošetilosti a riskovat, že se stanou objektem obav a nenávisť, blahosklonnosti, ponížení nebo odmítnutí.“ Je to přesně ten typ důvěry, který je tak obtížný pro mnoho dospělých, kteří vyrostli v rozvedených rodinách. Obávají se vsadit na lásku patrně proto, že si pamatují bolest svých rodičů, když se situace začala vyvíjet proti nim.

„Na rozdíl od žen, které se hlavně obávají zrady,“ píše dr. Wallerstein, „muži se obávají, že nenajdou pravou lásku.“ Zdá se, že jak muži, tak ženy z rozvedených rodin očekávají a obávají se, že jejich vlastní citový život, tj. vztah lásky, selže. Rozvod tak může zanechat smutné dědictví předávané z generace na generaci.

Musím poukázat na to, že závěry Kalifornské studie byly zpochybněny. Nemůžeme si být jisti, že problémy v intimních vztazích mužů byly způsobeny výchovou ve výhradní péči matky, neboť do výzkumu nebyla zahrnuta kontrolní skupina dětí vychovávaných v nerozvedených rodinách. Pravdou může být, že muži z úplných rodin mají stejné problémy se stejnou pravděpodobností. Konečná odpověď musí přijít od budoucího výzkumu. Avšak dílčí závěr jiného výzkumu naznačuje, že dr. Wallersteinová je na správné stopě. U mužů, kterým otec zemřel, než dosáhli věku dvanácti let, byla ve srovnání s muži, kterým zemřel později, zjištěna větší pravděpodobnost vyhýbání se blízkému vztahu a intimitě a větší pravděpodobnost nespokojenosti s jejich manželstvím.

Otec hraje pro své dítě klíčovou roli při rozvoji dovedností potřebných ke zdravým mezilidským vztahům. Můžeme proto oprávněně předpokládat, že jeho nepřítomnost bude mít vliv na budoucí vztahy jeho dětí.

Madlyn byla právě v polovině obecně známé adolescentní litanie stížností na svou matku, když se náhle zastavila, pohlédla mi do očí a řekla: „Jistě víte, že kdyby se mé matce bývalo něco stalo, byl by to můj konec.“ Zeptal jsem se jí, co tím míní. „Přece víte, jak většina dětí dělí svou lásku mezi svou maminku a svého tatínka. Já jsem dala všechnu svou lásku mamince, protože tatínek se mnou nemá nic společného. Jsem tedy na ní více závislá.“ Kdybych byl neznal skutečnost, klidně bych odpřisáhl, že Madlyn musela číst odbornou literaturu o adolescentních dívkách z rozvedených rodin.

K problémům v intimních vztazích zakoušených dětmi vychovávanými u rozvedených matek podstatným způsobem přispívá nadměrná závislost na matce. Otec pomáhá dětem k psychologickému odpoutání od matky tím, že nabízí dětem bezpečný vztah na matce nezávislý, a tím, že funguje jako určitý nárazník mezi dětmi a matkou. Bez otcevy přítomnosti je pro děti obtížnější dosáhnout nezávislosti v psychické pohodě. Místo toho, aby se odpoutávaly postupně, buď se této ústřední úloze adolescence vyhýbají tím, že lpějí na bezpečí a jistotě domova, nebo proklamují svoji nezávislost dramatickým, často nezralým způsobem. To někdy zahrnuje převedení závislosti z matky na partnera či partnerku. Avšak bez opravdového pocitu psychologické samostatnosti je jejich snaha o vybudování zralých mezilidských vztahů odsouzena k nezdaru.

Jedním z hlavních znaků zdravého a životaschopného intimního vztahu dvojic je jejich schopnost úspěšně řešit různé problémy, které nutně vznikají. Děti se pozorně dívají, co jejich rodiče dělají s konfliktem. O mnoho let později, když musí řešit vlastní manželské potíže, čerpají z těchto raných lekcí. Může to být i jeden z důvodů, proč děti z rozvedených rodin s větší pravděpodobností volí rozvod jako odpověď na své vlastní manželské problémy. Rozvod připraví děti o příležitost, aby zblízka pozorovaly, jak si dva dospělí úspěšně poradí s konfliktem.

Historika, na kterou jsem si vzpomněl, mi připomíná událost, ke které došlo v normální řádné rodině a která ilustruje něco z toho, co děti ztrácejí, když jejich rodiče nežijí pod jednou střechou.

Nikole bylo dvanáct a právě začínala nižší střední školu.

Byla přesvědčena, že už by měla mít svůj vlastní telefon. Její tatínek měl však rozdílný názor. Myslel si totiž, že by samostatný telefon ve svém pokoji nemusela mít až do doby, kdy bude na vyšší střední. Dohadovali se o tom, ale bez výsledku. Matka Nikoly si zpočátku nebyla jistá, ale postupně se přiklonila na stranu své dcery. Během tří týdnů se téma několi-

krát probíralo, přičemž matka shromažďovala argumenty ve prospěch nového telefonu a otec shromažďoval argumenty proti němu.

Posléze Nikolin otec uznal argumenty druhé strany a souhlasil s telefonem. Rodiče však své rozhodnutí zatím podrželi v tajnosti. Jednoho dne, když byla Nikola venku, otec nainstaloval přípojku na telefon v jejím pokoji. V noci před Nikoliny narozeninami, když už tvrdě spala, se rodiče vkradli do jejího pokoje a nový telefon připojili. Zařídili také, aby jí její kamarád hned ráno zavolal. Nikolu probudilo zvonění jejího vlastního nového telefonu.

Tento druh rodičovské týmové práce je něčím, co si Nikola bude vždy pamatovat. Nepřítomnost rodičovské harmonie je něco, co děti z rozvedených rodin budou mít stále na mysli a čeho nikdy nepřestanou litovat.

I po letech se v rodině Nikoly probírala historka o tom, jak Nikola přišla ke svému telefonu. Ale Nikola ve skutečnosti dostala mnohem víc než telefon. Dostala lekci o tom, jak dvojice může vyřešit konflikt, aniž by se účastníci ocitli v zneprátených táborech. Telefon byl nakonec záležitostí menšího významu. Ale vynásobte si dosah této epizody několika sty dalších, ke kterým dojde v průběhu dětství: Má Ondřej začít s hodinami hry na kytaru? Je už Marek připraven na tábor? Má se rodina přestěhovat do vyhlášeného nového místa? Takto postavenou otázkou začínáme chápat, co vše je rozvedem ztraceno.

Kdyby rodiče Nikoly byli rozvedeni - a za jinak stejných podmínek a okolností - Nikola by měla svůj telefon, kdyby žila s matkou, a musela by si poradit bez něho, kdyby žila s otcem. Pomlka. Konec diskuse. Avšak přišla by o vyjednávání, přesvědčování, potýkání se s jinými názory - a to vše je podstatnou součástí toho, co se děje v úplné rodině. A telefon by pro Nikolu neměl takovou cenu a takový význam, jakého nabyl svým protahovaným zrodem.

Semínka pro budoucí úspěch dítěte v mezilidských vztazích jsou zasévána pozorováním takových opakovaných vyjednávání. Ačkoli děti rozvedených rodičů je nevidí denně, příležitost pro rodiče modelovat úspěšné řešení konfliktu nemizí po rozvodu. Pokud má otec alespoň nějaký kontakt s dětmi, pak spolu rodiče potřebují alespoň minimálně spolupracovat. Například je nutné domluvit, kdy a kde se děti vyzvednou, jaké léky se předávají, je nutné prohodit zvláštní události.

Naneštěstí v některých rodinách rozvedem nekončí nepřátelství mezi rodiči. V takových rodinách každý kontakt mezi rodiči, ať již osobní nebo telefonický, vede ke zlobné konfrontaci a konflikt se neřeší. Stává se, že válčící rodiče se snaží do takových bitev vtáhnout své děti a pověřují je funkcí špionů nebo poslů. Několik studií prokázalo nade vše pochybnost, že takový nepolevující hněv dětem velmi komplikuje přizpůsobení rodičovskému rozvodu. Ačkoliv zatím neznáme všechny dlouhodobé účinky, můžeme s jistotou říci, že děti vidí pouze stinnější stránku lásky, což je v pohledu na in-

timní vztahy zanechá ještě více zatrpklé a pesimistické, než budou děti těch rozvedených rodičů, kteří byli schopni vyhnout se nadměrné zlobě.

CITOVÉ STAVY

Rozvodem děti hodně ztrácejí. Kromě ztráty denního kontaktu se svým otcem obvykle vidí méně i svou matku, která věnuje více času výdělku. Někdy dochází k úplnému přerušení kontaktu s některými příbuznými, jako např. s prarodiči ze strany otce. Mohou také přijít o svůj důvěrně známý domov a jeho okolí, o školy, přátele a dokonce o domácí zvířata.

V rodinách s více než jedním dítětem dochází (v rámci konvenčního přístupu ke svěřování dětí) k situaci, že děti jsou připraveny o možnost trávit čas s jedním rodičem o samotě. Tato skutečnost není běžně známá či uvědomovaná. Sourozenci společně navštěvují svého otce a také se jako skupina vrací ke své matce.

Děti ztrácejí pocit rodinné jednotky, tak jak ji znaly předtím. Ptal jsem se jedné matky, zda její dospívající syn Joey stále ještě hovoří o rozvodu svých rodičů, ke kterému došlo před osmi lety. „Chápe, proč jsme já a jeho otec nemohli zůstat pohromadě,“ odpověděla, „ale říká, že by rád věděl, jaké to je mít rodiče, kteří fungují v manželství. Jaké by to bylo pocitově. Zajímalo by ho to.“

Zvláště stresující je, že rozvod otřese něčím, co děti považují za samozřejmé a co je zdrojem jejich pohody, totiž že rodiče tu budou stále někde na blízku.

Mnohé děti dosáhnou po počátečním rozvodovém rozruchu znovu své rovnováhy a prožijí celkem slušné normální dětství. I když litují, nakonec se se svými ztrátami smíří, vyrovnají se s realitou rozvodu a přizpůsobí se reorganizaci rodiny, která nyní žije pod dvěma střechami, a také tomu, že je nyní v jejich životě více dospělých.

Některým dětem se však takové přizpůsobení nepodaří.

Rozvod v nich zanechává psychická zranění, jejichž jizvy vzdorují uzdravení i přes delší časový odstup. Jednou ze známek takových zranění a varovným signálem rodičům jsou poruchy v náladě mladého člověka. Mohou mít podobu trvalého smutku a deprese, nadměrných obav a celkové úzkostnosti či velkých výkyvů v náladě.

Zda dítě bude, nebo nebude depresivní, je dáno řadou okolností. Avšak za jinak stejných podmínek platí, že čím větší ztráta pro dítě, tím je náchylnější k depresi, ať již v dětství nebo později v životě.

Joey projevil zvědavost, jaké by to bylo, kdyby vyrůstal v úplné rodině, aniž by se mu tato myšlenka neustále vtírala. Jiné děti se však ke ztrátě rodinné jednotky stále vrací. Se smutkem lpějí na snu o úplné rodině. Nejde při-

tom o příležitostnou fantazii normálního dítěte o životě v idylické televizní rodině, kde se všechny konflikty řeší v lásce během třiceti minut. Děti z rozvedených rodin by obšťastnila mnohem prozaičtější nabídka. Velmi by je lákala možnost být částí třeba obyčejné rodiny, ve které by maminka a tatínek žili pod jednou střechou. Rodiče podceňují důležitost tohoto uspořádání, které děti považovaly před rozvodem za zcela samozřejmé a které postrádají, když je nenávratně pryč. Děti, pokud se s touto ztrátou nemožno vyrovnat, někdy podnikají i zoufalé pokusy s cílem, aby jejich rodiče byli opět pohřmadě.

Zdá se, že konvenční přístupy ke svěřování dětí do péče kompenzují dětem ztrátu otce tím, že jim s ním povolují udržovat určitý omezený kontakt - maximum je obyčejně každý druhý víkend. Používám slova „zdá se“, neboť jsem přesvědčen, že tato tradice odráží smysl a cit pro čas u dospělého a současně i zarážející nedostatek citu pro dětské prožívání času. Čím se stáváme staršími, tím rychleji nám čas ubíhá. Pro kohokoli po třicítce uběhnou dva týdny jakoby nic. Pro preadolescentní děti však dva týdny trvají o hodně déle, zejména když děti něco dychtivě očekávají. Nechat děti čekat třináct dní, než uvidí jednoho ze svých rodičů, a opakovat tuto trýznivou proceduru dvakrát měsíčně po celou dobu jejich dětství je podle mého názoru kruté.

Tradiční praktiky jsme převzali jako dané, bez pečlivého uvážení. Patrně proto ani nevidíme jejich krutost. Možná že neznáme žádnou lepší alternativu. Nebo by pro nás bylo nesnesitelné přiznat, že našim vlastním dětem škodíme? Nicméně taková újma existuje. V jedné studii za druhou nám děti dávají na vědomí, jak je pro ně těžké ztratit rodiče, i když je tato ztráta zmírňována čtyřmi dny kontaktu za měsíc.

Patrně tou nejméně nutnou ztrátou způsobenou rozvodem, která je často přehlížena, je zpretrhání vztahů mezi dětmi a jejich prarodiči z otcovy strany. Ve svém přání distancovat se co nejvíce od svého bývalého manžela nedovolí žena kontakt jeho rodičů s jejich vnuky. Dojde-li k takové situaci, pak jde o velmi nešťastný vedlejší produkt konvenčního porozvodového uspořádání. Prarodiče mohou být cennými pomocníky rozvedených rodin.

V citových výkyvech a zmatcích po rozchodu jsou rodiče až příliš zaměstnání svými vlastními problémy, než aby reagovali na cokoli radostí, počítaje v to i jejich vlastní děti. To připravuje děti o hlavní zdroj jejich sebeúcty - schopnost vnímat se jako zdroj radosti svých rodičů. Dědeček a babička, o jejichž potěšení z vnuků nelze pochybovat, nabízejí takové deprivaci neocenitelné protilátky. Jinými slovy, prarodiče, kteří zůstávají dětem dostupní, fungují jako bezpečný úkryt před rodičovským nepřátelstvím a dodávají cenný pocit stability. Zejména v případě, je-li manželství prarodičů dobré, děti mnoho získají, stanou-li se svědky dlouhodobého, úspěšného vztahu. Později v životě jim to může pomoci překonat určitý strach z intimního vztahu, strach, ke kterému jsou děti z rozvedených rodin náchylné.

Jsem přesvědčen, že láska, pozornost a účast prarodičů mohou pomoci dětem, aby přepluly rozbouřené vody bezprostředního rozruchu a staly se odolnými vůči některým dlouhodobým rizikům, o kterých jsme již hovořili. Z perspektivy dítěte: „V jejich domě věci probíhají stejným způsobem jako dřív. Máme oběd stále ve stejnou dobu jako dřív. Babička chce, abychom pili mléko. Dědeček si propěvuje své bláznivé písničky. Je fajn vědět, že ať se děje, co se děje, oba dva tu vždycky budou. Stejný dům, stejná zahrada, dokonce stejné auto. Jsou vždycky rádi, když přijdeme. Máme z toho takový dobrý pocit uvnitř.“ Jeden chlapec popsal svoji babičku jednoduše jako „pro mě nejdůležitější osobu na světě“.

Připomenutí prarodičům

Prarodiče mohou dítěti nabídnout bezpečné útočiště před rozvodovými zmatky. Aby jejich pomoc byla co nejučinnější, mělo by jejich jednání být uvážené a citlivé.

1. V rozvodových přích se nepřidávejte na ničí stranu. Z toho by patrně neplynul žádný prospěch ani pro vás, ani pro vnoučata. Bude-li některý z rodičů žádat vaše spojenectví, vysvětlíte jim, že nejlepší pomoc můžete poskytnout tím, že budete oporou pro vnoučata. Prospěšnost vašeho vztahu k vnoučatům bude zvláště nadějná, když si oba rodiče budou cenit vaši pomoci - proto je velmi důležité, abyste si žádného rodiče neodcizili. To však nemá znamenat, že byste svému dospělému dítěti, které prochází bolestmi rozvodu, měli odepřít projev soucitu nebo potřebnou péči. Vaše nejčestnější a nejvhodnější role bude jako služba v Červeném kříži, tj. starat se o zraněné a zachovávat politickou neutralitu.

2. V přítomnosti dětí nekritizujte žádného z rodičů. Většina dětí je vázána silnou loajalitou vůči oběma rodičům a kdyby je jeden z dospělých, kterého mají rády, chtěl popudit proti druhému, vedlo by to ke zmatení a k rozrušení v dětských duších. Shodíte-li dětem jednoho jejich rodiče, vnoučata vám to budou mít v skrytu za zlé a váš vzájemný vztah tím jistě utrpí. Jednou důležitou výjimkou je případ, že rodič zneužil dítě. V takovém případě má dospělý, který s dítětem mluví, povinnost ujistit dítě o tom, že takové chování bylo vskutku špatné. Když nezaujmete jasné stanovisko, můžete vzbudit dojem, že vás věc nezajímá nebo že si neuvědomujete, jak je takové zneužití závažné.

3. Podporujte a povzbuzujte vztahy dětí s jejich druhými prarodiči, nevlastními rodiči a jejich rodiči. Milujících dospělých v životě dítěte není nikdy dost.

4. Můžete-li strávit více času s dětmi v týdnech a měsících po rozchodu rodičů, může to pomoci celé rodině v jejím nesnadném úkolu přizpůsobit se mnohým změnám, které ji ještě očekávají. Rodiče, jejichž emocionální stav je narušen, uvítají s úlevou, když odpovědnost za děti převezme na čas někdo jiný. Dětem pak prospěje kvalitní angažovanost ve známé, stabilní a nekonfliktní atmosféře.
5. Žijete-li příliš daleko na to, abyste byli s dětmi v pravidelném a časovém kontaktu, ujistěte děti svou láskou a zájmem prostřednictvím dopisů a telefonických hovorů.
6. Jsou-li děti s vámi, slevte poněkud ze svých požadavků. I když existují výhody pevných mezí a přístupu „jako by se nic nestalo“, realita je taková, že ve skutečnosti zde změny jsou. Rozpadá-li se rodina, čekejte, že v chování dětí bude více problémů.
7. Připomeňte vnoučatům, že jejich rodiče byli šťastní, když se jim děti narodily. V období, kdy se rodiče přestanou mít rádi, děti potřebují častá ujištění, že jsou milovány. Vysvětlete, že rozvod je něco, co se stane pouze dospělým, a že rodiče nikdy nepřestávají mít své děti rádi.

Mnoho dětí vychovaných v rozvedených rodinách trpí nejen depresí, ale navíc i vyšší mírou *úzkosti*. Podobně jako jiná traumatata pro děti, i rozvod trvale změní způsob, jakým děti přemýšlejí o světě a o svém životě. Dokonce i v domácnostech, kde děti byly svědky otevřeného boje mezi rodiči, je zpráva o rozvodu obvykle překvapí. Představa dětí, že rodiče tu s nimi budou stále, je tak samozřejmá, že je opak prostě nenapadne. Když však jeden rodič opustí domov, mnohé děti již nikdy nezískají ten pocit jistoty, který měly před rozvodem. Nemůžeš-li se spolehnout na své rodiče - základnu svého pocitu bezpečí - nemůžeš se pak spolehnout na nic. Život již není tak bezpečný, tak předvídatelný, tak jistý.

Úzkost se může projevovat psychosomatickými symptomy, např. častými bolestmi, pro které neexistuje žádný somatický podklad. Může nabýt podoby neurotických návyků, jako je žvýkání tužek, okusování nehtů nebo tiky. Může nabýt formy specifických strachů. U některých dětí se vyvine velmi silná separační úzkost. Obávají se, že by mohly být ponechány o samotě nebo bez přítomnosti rodičů. Mohou se obávat, že je rodič opustí, že budou uneseny nebo že se rodičům stane nějaká nehoda.

V některých situacích, jako např. při velmi nepřátelských bojích o svěření dítěte, nemusí být tyto strachy nereálné. Rodiče někdy *používají* vůči sobě násilí nebo své děti *unášejí*. Ale jde o výjimky. Ve většině případů lze dětskou úzkost zmírnit, zvládají-li rodiče svůj rozvod dospělým a civilizovaným způsobem. Jeden z nejspolehlivějších způsobů, jak toho rozvádějící se rodiče mohou dosáhnout, je vyjasnit svůj konflikt, zmírnit či zvládnout jej. Četné

studie ukazují, že čím je větší spolupráce a čím je méně konfliktů mezi rozvedenými rodiči, tím je větší pravděpodobnost, že děti se přes krizi přenesou dobře.

Naneštěstí v mnoha rodinách síla konfliktu po separaci nezeslábne. U dětí vychovávaných v takových rodinách je nejvyšší pravděpodobnost nástupu dlouhodobých psychologických problémů a také zpětného pohledu na dětství jako na nešťastnou pouť. Když se rodiče neustále hádají, ponižují druhého nebo proti němu bojují, často nevnímají bolest, kterou to způsobuje jejich dětem. Přitom jednou z nejspolehlivěji prokázáných souvislostí ve výzkumech v dětské psychologii je škodlivý vliv nadměrného množství rodičovských konfliktů na děti. Výstižně to formuluje dr. Neil Kalter ve své knize *Growing Up with Divorce*: „Rakety vystřelené na bývalého manžela či manželku dopadají nejčastěji do srdcí dětí, děsí je a zraňují.“

Představte si, že jste se skupinou turistů na výpravě do africké džungle. Máte s sebou dva průvodce, na nichž závisí vaše přežití. Z čista jasna se průvodci zastaví a začnou se hádat.

První průvodce: „Měli bychom zabočit doleva. I když je tam více úskalí, turisté cestu nakonec zvládnou. Půjdeme-li opačným směrem, narazíme na kanibaly.“ Druhý průvodce: „Vůbec nevíš, o čem mluvíš. Džungli znáš jen z rychlíku a myslíš si, že tomu terénu tady rozumíš. A o tom, co turisté dovedou či nedovedou máš jen chabé vědomosti. Kdybys spolupracoval, celá výprava by byla mnohem snadnější a bezpečnější. To vše nedovedeš správně posoudit, protože máš problémy s pitím. Copak nevíš, že nalevo jsou močály zamořené krokodýly?“ První průvodce: „Podceňuješ schopnosti turistů. Potřebují se také v něčem pocvičit, trénovat určité dovednosti. Pořád něco kritizuješ nejspíš proto, že je měsíc v úplňku. Na tvůj úsudek nelze spoléhat.“

Nevim jak vy, ale já bych měl za takové situace strach. Potřebujete se spoléhat na pokyny průvodců, ale každý z nich podkopává vaši důvěru v toho druhého. Myslím si, že v hlavě dítěte, jehož rodiče spolu takto bojují, probíhá něco podobného.

Když se rodiče vzájemně podrážejí, pak děti nevědí, s kým se identifikovat, koho respektovat, komu věřit. Když rodiče ukážou, že při výchově dětí mohou spolupracovat i v případě, že spolu nemohou žít, mají jejich děti pocit, že jsou chráněny, což jim umožňuje, aby pokračovaly v identifikaci s oběma rodiči.

SEBEOVLÁDÁNÍ

Soucítíme s dětmi, které se trápí a které jsou v depresi. Jejich bolest je zaměřena směrem dovnitř a my si přejeme, abychom jim nějak ulevili. Avšak často se stává, že děti, které se trápí, zaměřují své problémy navenek,

a to ve formě poruch chování. Když k tomu dojde, není snadné reagovat trpělivě a s porozuměním.

Krátce po rozvodu vzroste u dětí negativismus, impulsivita, agresivita a neposlušnost. K takovým projevům dochází doma i ve škole. Ve známém a významném projektu univerzity státu Virginie sledovali dr. E. Mavis Hetherington, dr. Martha Coxová a dr. Roger Cox větší skupinu předškolních dětí po několik let po rozvodu jejich rodičů. Všechny děti žily ve výhradní péči své matky. Výsledky výzkumu ukázaly, že jak chlapci, tak dívky zlobili více v bezprostředně porozvodovém období. Avšak problémy chlapců byly vážnější a trvaly déle. Dva roky po rozvodu problémy průměrné dívky prakticky zmizely a její chování se podobalo chování dívek z nerozvedených rodin. Ve stejném časovém období se chování průměrného chlapce sice dosti zlepšilo, avšak výrazné problémy v chování stále zůstávaly. Tyto problémy přetrvávaly i po šesti letech po rozvodu. Podobně v celostátní studii 699 dětí ze základních škol bylo u chlapců ve výhradní péči matky zjištěno po čtyřech a šesti letech po rozvodu mnohem více problémů v chování než u dívek. V předchozí kapitole jsme se již dozvěděli, že mnoho studií prokázalo významnou souvislost mezi nepřítomností otce a ranou delikvencí u chlapců.

K problémovému chování chlapců a dívek z rozvedených rodin přispívá několik faktorů. Jak jsme již dříve prokázali, rozvod připraví děti o hodně věcí a mnoho dětí je z toho depresivních, zklamaných a zlostných. Mnoho dětí, cítí-li se špatně, má také sklon „špatně“ se chovat, zejména když cítí, že jejich rodiče nad nimi nemají plnou kontrolu. V průměrné americké rodině má otcův zákaz pro děti větší váhu než zákaz matčin. Naše kultura to posiluje - podle mého přesvědčení nesprávně - tím, že dává více moci a autority mužům. (Karikatury v televizi nás o tom přesvědčí.) Není-li otec doma, děti často cítí oslabení mocenské struktury. Většina dětí cítí, že s matkou jim toho projde více.

V některých případech je zlobení dětí vlastně odrazem špatného chování rodičů. Rozvádějící se manželé jsou na sebe často zlostní a neovládají se. Není nic neobvyklého, když je zlobná konfrontace provázena násilím. Nemohou-li se ovládat dospělí a předvádějí-li to dětem, jak jim pak mohou chtít zamazit, aby nevybuchovaly také! Jedna matka mi řekla, že její šestiletý syn ji začal zuřivě tlouci večer poté, když sám viděl, jak otec matku udeřil. Pozorování takové scény oslabilo chlapcovu kontrolu nad jeho vlastními impulsy k násilí.

Chlapci s problematickým chováním navozeným rozvodem prospívají nejlépe v péči rodičů a učitelů, kteří systematicky dodržují pravidla a postupy, jsou vřelí a pečující a mají věci pod kontrolou. Výzkum z univerzity státu Virginie prokázal, že chování dětí se výrazně zlepšilo, když matky, které měly tyto děti ve výhradní péči, zvládly efektivnější techniky upevňující kázeň.

Ještě dva další faktory jsou zde důležité, zejména pro chlapce. Zprv, problémy se sebeovládáním jsou málo pravděpodobné, když rodiče podporují vztah druhého rodiče s dítětem tím, že spolu dobře komunikují, že se vyhnu vzájemnému snižování a když se dohodnou na výchovných prostředcích. Ve skutečnosti to znamená, že rodiče stále vystupují v zájmu svých dětí jako rodičovský tým i přes rozpory, které ukončily jejich manželství. Zadruhé, chlapci, kteří se často stýkají se svými otci, se dovedou lépe ovládat.

Je tedy patrné, že když posuzujeme faktory, jako je sebeúcta, citové stavy či chování, hrají rodiče velmi významnou roli v tom, jak dobře se jejich děti vyrovnají s rozvodem.

Děti, které se vyrovnají, a děti, které to nezvládnou

Kromě rodičovského chování jsou ještě jiné faktory, které ovlivní reakci jednotlivého dítěte na rozvod jeho rodičů. Je to věk dítěte, jeho základní temperament, předrozvodová osobnost, a také ekonomické okolnosti a geografická stabilita rodiny. Tak například za jinak vyrovnaných podmínek můžeme předpovědět, že dítě s vážnými psychologickými problémy nebo s poruchami v učení před rozvodem, dítě, které mělo vždy těžkosti se přizpůsobit změnám a nějaké nepřízni a jehož matka musí pracovat dlouhé hodiny a přestěhovat se do čtvrti s vysokou mírou kriminality, protože otec se vykroutil z povinnosti platit výživné, bude rozvodem zraněno mnohem více než dítě, které bylo před rozvodem dobře přizpůsobené a které zůstává v téměř domě a též škole jako předtím a jehož matka není stresována finančními starostmi.

CHLAPCI VERSUS DÍVKY

Je zde ještě jeden faktor, který je významný při úvahách o pravděpodobnosti, že se dítě rozvodu dobře přizpůsobí. Dívky ve výhradní péči matky prospívají nejméně do doby adolescence zřetelně lépe než chlapci, a to doma, ve škole i mezi vrstevníky. Chlapci jsou více zranitelní, a to v několika ohledech. Je zde větší pravděpodobnost, že budou nešťastní, depresivní a stažení do sebe. Hůře vycházejí se svými rodiči, učiteli a vrstevníky. Snáze se dostanou do rozporu se zákonem. Mají více nejistoty co do své sexuální identity. Mají potíže se soustředěním a při práci ve škole se méně snaží.

Tato zjištění nás patrně tolik nepřekvapí, když si vzpomeneme na závěry výzkumů v předchozí kapitole, které nám říkaly, že před adolescencí hrají otcové mnohem významnější roli v psychologickém vývoji synů než dcer,

Bylo již vypracováno několik teorií, které mají vysvětlit větší strádání chlapců než děvčat v rodinách s výhradní péčí matky. Dívkám se tradičně připisuje větší pružnost, větší schopnost se vzpamatovat, chlapcům zase negativnější vliv rodičovského konfliktu. Kdyby tento výklad byl přesný, pak bychom očekávali tentýž rozdíl v rodinách s výhradní péčí otce. Ale tam tomu tak není. Důsledky v rozdílu pohlaví v rozvodových souvislostech jsou tak důležité, že zasluhují rozsáhlejší samostatné pojednání, které jsem zařadil do sedmé a osmé kapitoly.

Děti nejsou jedinými účastníky, kteří prožívají problémy v rodinách s výhradní péčí matky. Matky s touto péčí a otcové bez možnosti péče považují tento životní styl za obtížný, každý však z jiných důvodů.

Jeden rodič vykonává práci za dva

Stejný nadpis můžeme použít pro popis práce typické matky samoživitelky. Má samozřejmě sama plnou odpovědnost za všechny aspekty výchovy svých dětí. Pokud už náhodou nezačínají dospívat, matka musí dohlížet na ranní procedury, připravit snídani, zabalit svačinu nebo pamatovat na peníze na jídlo během dne, zařídit program po škole (nebo se trápit tím, že dítě běhá venku s klíčem na krku), číst a odpovídat na papíry přinesené ze školy, dohlédnout na splnění domácích úkolů, určit a vynutit určitá omezení, dát dětem večerní jídlo, dohlédnout na přiměřené a časté koupání, uložit je do postele ... a ještě mnohem více.

Vzbudí-li se děti v noci, matka je znovu ukonejší k spánku. Jsou-li nemocné, měří jim teplotu, dává jim aspirin, lék proti kašli atd., a v případě, že se nemoc nelepší, musí domluvit návštěvu u lékaře. Jsou-li děti nějak zraněny nebo jsou smutné, matka je uklidní. Jsou-li komplikace ve škole, navštíví učitele, poradce nebo ředitele školy. Má-li dítě nedorozumění s vrstevníky, probere záležitost s rodiči těchto dětí.

Matka, která má dítě či děti v péči, zařizuje kontroly u dětského a zubního lékaře, společnou dopravu autem, oslavy narozenin, přenocování u přátel, zápis do sportovního klubu, fotbalu, házené, košíkové, do gymnastiky, baletu, ke skautům, na tábor ... a mnoho dalšího.

Pere prádlo, uklízí dům, šije nebo připravuje kostýmy pro karneval a různé školní hry, dbá na to, aby jídlo bylo vždy po ruce, chodí do obchodů na nákupy potravin, potřeb pro domácnost, potřeb do školy, dáreků ... a mnoho dalšího.

Dělá dětem řidiče, rozváží je do školy a domů z družiny, na hodiny hudby či tance a nazpět, na sportovní aktivity a hry, do skautu, k přátelům, na oslavy, do kina, k lékařům, k zubaři ... a na mnohá jiná místa.

K tomu všemu pracuje typická matka samoživitelka na plný úvazek mí-

mo domov a ráda by našla čas na svůj společenský život nebo také na to, aby byla chvíli sama. Být rodičem samoživitelem je vyčerpávající způsob života. Jeho nesourodé požadavky na čas a na pozornost nutí matku k pracovnímu kolotoči, který se zastaví jen dvakrát měsíčně - a i tak jen na kratší dobu - a to když děti jdou na návštěvu k tatínkovi. Když se vrátí, kolotoč se roztáčí znovu, často však do vyšších obrátek: emocionální zátěž loučení s otcem na dva týdny může vyústit v náladové chování dětí, které pak klade zvýšené nároky na matčinu trpělivost.

Jedna matka srovnala rodinný život před rozvodem a po něm takto: „Než jsme se rozešli, Richardův táta jej bral do skautu každé pondělí večer, na trénink kopané každé úterý večer a na fotbalový zápas každou sobotu ráno. Těšila jsem se na tyto chvíle. Mohla jsem vyprat prádlo a pohovořit s přáteli bez vyrušování. Ještě cennější bylo, že jsem měla čas jen pro sebe. Mohla jsem dokončit zameškané čtení, nebo jen relaxovat a potěšit se z klidu a pohody. Nyní je mou starostí odvázet Richarda na místa, kde má být, nebo vyjednávat a zařizovat, aby jel s kamarádem. Když je tu na návštěvě Richardův otec, tzn. každý druhý víkend, vozí chlapce stále na jeho hry, ale přesto mnoho práce zůstává na mně. Prostě nezvládnou vyprat prádlo tak často, jak bych chtěla. A také tolik nevařím jako dříve. Míváme na stole spíše rychlá jídla z plastických krabic než normální, doma připravená jídla. A má četba? Nedělejte si ze mě legraci. Když Richarda dostanu do postele, jsem už příliš unavená na cokoliv. Nerada to přiznávám, ale někdy usnu dříve než Richard.“

A tato matka hovoří za ty šťastnější rodiny, kdy otec žije v blízké lokalitě a dodržuje svůj závazek návštěv dětí každý druhý víkend. Odhaduje se, že ve 40 % případů neúplných rodin s matkou v čele děti vidají svého otce jen zřídka. Znamená to, že matka může ze svých povinností vypráhnout jen sporadicky. U mnoha jiných rodin otec žije v jiné lokalitě a setkává se s dětmi jen o svátcích a na dva týdny prázdnin.

Není to jen práce, která je pro matku samoživitelku velkou zátěží. Musí také zvládnout finanční starosti a sníženou životní úroveň. Jiná významná zátěž pro matku, která má děti ve své péči, je břemeno vlastní odpovědnosti za všechna rozhodnutí, která ve výchově dětí učiní. Jak to řekla jedna z takových matek: „Do té doby, než Artur odešel, nikdy jsem o tom moc nepřemýšlela. Bylo to však uklidňující, když jsem záležitosti Pavliny mohla probrat s někým, komu na ní záleželo stejně jako mně. Například jsme společně načasovali datum, kdy Pavlinu přemístíme z její kolébky do dětské postýlky. Nyní se více obávám, že udělám nějakou chybu nebo přehlédnu něco důležitého. Dolehnou-li na mě mé vlastní starosti - což se teď v poslední době stává častěji - a zapomenu-li na něco, pak to prostě není uděláno. Chybějí mi Arturovy připomínky a podpora.“ Jiná taková matka mi řekla o několika svých přítelkyních, které poněkud úspěšaly druhé manželství, jen aby unikly zatěžujícímu pocitu plné odpovědnosti za vše.

Problém není jen v tom, že matka s výhradní péčí dělá práci za dva rodiče. Navíc je zde ještě fakt, že se tak děje v době, kdy její možnosti být dobrým rodičem jsou trvale na nízké úrovni. Bez ohledu na to, kdo chtěl ukončit manželství, jeho konec znamená čas krize. Konec manželství roztrhá mnoho z důvěrně známého přediva každodenní existence, které dává našemu životu smysl a pohodu. Jde o „důležité zázemí“ naší denní rutiny a rodinné interakce, které považujeme za zcela samozřejmé až do té doby, kdy jsme ho zbvavení. Bez tohoto citového zakotvení máme různé velké výkyvy a můžeme být zmatení, dokud svoji orientaci opět nenalezneme. Dokonce i když rozchod přivodí úlevu od každodenního bolestného nepřátelství, přece jen vyústí v zásadní změny, které nás vyvedou z rovnováhy. Proces citového přeladění či přeskupení vyžaduje svůj čas a dost energie. Je pochopitelné, že během takového období budou rodiče pohrouženi do svých vlastních starostí, a budou tak méně k dispozici svým dětem.

Takové situace často vedou k dezorganizaci v chodu domácnosti a ke zprůhraní ustálených schémat domácího režimu, tak jak to popsala Richardova matka. Domácí práce se zanedbávají. Děti mívají spíše nepravidelná jídla, chodí nepravidelně spát a také chodívají do školy pozdě. Je také menší pravděpodobnost, že jejich matky budou mít čas, energii či náladu na to, aby si s nimi během koupání hrály nebo aby jim četly před spaním. Wallerstein a Blakeslee zaznamenali: „Rozvod je spojen se sníženou schopností zastávat funkci rodiče téměř ve všech dimenzích - v udržování disciplíny, při hraní, v tělesné péči či v emocionální podpoře. Rozvádějící se rodiče stráví se svými dětmi méně času a jsou i k potřebám těchto dětí méně vnímaví.“

Jedna schopná odbornice, pracující hodně hodin, mi popsala svůj konflikt, který vznikl, poté co se vrátila večer domů po vyčerpávající práci ve svém úřadě. Celý den pomáhala jiným lidem, proto nyní potřebovala víc než cokoli jiného nějaký čas pro sebe. Cítila se velmi unavená. Na druhé straně její pětiletý syn měl jiné představy o tom, co by jeho matka měla doma dělat. Vyžadoval okamžitou pozornost a nechtěl jí málo. Tato žena uznala oprávněnost jeho požadavků a snažila se ze všech sil, aby jim vyhověla, což však vedlo k její vyčerpanosti.

V nečekaném okamžiku naší konverzace tato matka projevila naplno hloubku své frustrace. Začala plakat a zeptala se: „Kdy přijde řada na mě? Proč musím dávat a dávat, když mi nikdo nedá nic? Vím, že se Scottem nemám tu trpělivost, kterou bych s ním měla mít. Vím, že to zní sobecky, ale někdy, jednou za čas, také já chci, aby se o mě někdo staral, abych měla zvláštní péči, aby mě někdo ukonejšil.“

„Snížené rodičovské schopnosti“ u matek samoživitelek přicházejí navíc v období, kdy samy děti jsou v krizi a vyžadují více emoční podpory, než je běžné. Zjistili to také dr. Mavis Hetherington, dr. Martha Coxová a dr. Roger Cox ve virginské studii rozvodů. „Na rozvedenou matku činí její děti

nátlak, zejména její synové ... Kritizují a stále se něčeho dožadují, chtějí být ještě závislejší, s větší pravděpodobností ji ignorují..." Některé rozvedené matky popsaly vztahy se svými dětmi rok po rozvodu jako „vyhlášený válečný stav“, „zápas o přežití“, „starý čínský způsob mučení kapkami vody“, nebo „je to, jako být kachnami uštípán k smrti“. Velmi často se stává, že matka samoživitelka se stává terčem hněvu všech svých dětí, zatímco se zřídka viděným otcem zachází děti shovívavě.

To byla velká stížnost Dianiny matky. Kdykoliv otec Dianu nějak zklamal, předstírala, že jí to nevadí. Ale její hněv nezmizel. Vybil se na nevhodných místech - ve škole a doma. Hlavním terčem byla matka. Pokaždé, když Dianu otec nějak odmítl, stala se negativistickou a náladovou vůči matce. Odmítala plnit prosté požadavky, jako např. vykoupat se nebo jít spát, a to vše pak nevyhnutelně vyvrcholilo v déletrvajících vyčerpávajících projevy hněvu, což zanechalo obě, Dianu i její matku, citově rozladěné. V pravém slova smyslu platila Dianina matka za hříchy Dianina otce. Je to velká nespravedlnost, naneštěstí častý jev v rodinách, v jejichž čele je matka.

Protože jde o tak častý jev, bylo by chybou, kdyby se naše analýza zastavila na úrovni obvinění všech „otců-všiváků“, kteří se vyhýbají svým závazkům vůči dětem. Musíme provést hlubší analýzu, abychom odkryli kořeny tohoto problému. Proč tak mnoho rozvedených otců neplní své rodičovské povinnosti? Co se stane se vztahem otec - dítě po rozvodu? A co můžeme dělat, abychom situaci zlepšili?

Kam se všichni otcové poděli?

Konvenční porozvodové uspořádání uvrhne vztah otec - dítě do stavu velkého rozruchu a nejistot, ze kterého se vzpamatuje jen relativně málo zúčastněných. Mnoho případů tak či onak zkrachuje. Vezměme si důkazy. *Jedna třetina všech dětí, které žijí se svými matkami samoživitelkami, se nikdy se svým otcem neseťká.* Jejich otcové záležitost vzdají úplně. Jedna čtvrtina dětí se setká se svým otcem méně než jednou měsíčně. Jedna pětina dětí má s otcem kontakt jednou za měsíc. Něco méně než jedna pětina se setkává se svým otcem týdně. Dokonce i telefonické hovory mezi dětmi a jejich rozvedenými otci jsou dosti omezeny. Přibližně jenom jedno dítě ze čtyř hovoří se svým otcem týdně. Celkově hodnoceno, vztahy mezi dětmi a jejich otci po rozvodu jsou tak omezené, že pouze o něco méně než třetina dětí pohlíží na otcovu domácnost jako na svůj vlastní domov. Mnoho svobodných či rozvedených otců se v pravém slova smyslu buď částečně, nebo úplně vzdalo svých dětí!

PROČ SE MUŽI SE SVÝMI DĚTMI NESETKÁVAJÍ

Proč se rozvedení otcové svým dětem více nevěnují? Je to možná z velké míry proto, že mnoho mužů bylo v tomto směru vychováno špatně, a to s nedostatečným oceněním významu pevného citového pouta mezi otci a jejich potomky. Scénář byl napsán kultem mateřství a mnoho otců určenou roli přijalo. Rozvedení otcové, pokud chtějí jiné uspořádání, než určuje daná společenská konvence, se setkávají s ohromnými právními překážkami. Naše soudy institucionalizovaly druhořadý status těchto otců tím, že jim povolují jen minimální kontakt s jejich dětmi a jen minimální autoritu v dětských záležitostech.

Avšak to nevysvětluje, proč tak mnoho otců nevyužívá ani omezené „právo kontaktu“, které jim soud určí. Někteří z těchto mužů se dětem vskutku hodně věnovali během manželství. Avšak brzy po rozchodu kontakt začíná slábnout a otcové se stáhnou. Proč?

Matky, děti a soudy často předpokládají, že takoví otcové své děti nemají rádi. Ačkoliv to u některých mužů platí, jde většinou o hrubě zjednodušující zkrácení situace. Odborníci poukážou spíše na průvodní potíže při udržování „občasného, víkendového“ vztahu, dané samou podstatou situace.

Úplná rodina je vztahovým rámcem, který usnadňuje otcovu smysluplnou přítomnost v životě jeho dětí. Jednou nebo dvakrát denně s nimi společně jí. Pomáhá s domácími pracemi. Vylepšuje jejich způsob mluveného projevu a gramatiku. Podepisuje jejich zákovské knížky. Odveze je na kopanou. Spolupracuje s dětmi při různých činnostech. Připomíná jim, aby splnily své pravidelné povinnosti. Naslouchá jim, když nacvičují recitaci pro školní vystoupení. Vyžaduje, aby plnily domácí pravidla. Dívá se s nimi na televizi. Vezme je do půjčovny videokazet. Hraje si s dětmi. Dá jim pusu na dobrou noc.

To všechno je ztraceno, žije-li otec jinde než jeho děti. To, co zmizelo, dr. Kalter nazývá z hlediska dětí „atmosférou otcovy přítomnosti“. Otec jako pouze příležitostný „návštěvník“ svých dětí, který je nemá svěřeny do výchovy, nesnadno udržuje tutéž hloubku a šíři rodičovského zaujetí. Protože společného času je tak málo, otec se snaží maximalizovat „hezké zážitky“ tím, že na dobu návštěvy naplánuje různé akce a události. Stává se, stručně řečeno, ředitelem rekreace, koordinujícím nabitý program aktivit. O domácí práce a povinnosti se již nezajímá. Jeho děti jej již nedoprovázejí na běžné pochůzky do čistírny nebo do obchodu s potravinami. Ani děti nechtějí „pokazit“ vzácné hodiny, které s otcem mohou trávit. Podobně jako Diana nechtějí projevit záporné pocity vůči svému otci. Také se obávají, že v případě rozmlísky s otcem by jej mohly ztratit úplně. „Konec konců,“ uvažují, „odešel-li od maminky, může také odejít od nás.“

I když jsou cesty na pěší zóny, do parku, do kina a do restaurací s dobrou

obslouhou příjemně, takový vztah s „víkendovým“ či „poutňovým“ tátou se přece jen stane mělkým. Je jasné, že něco důležitého se vytratilo. Vztah otec - dítě již není tak bohatý, ani tak uklidňující nebo tak smysluplný, jako byl před rozvodem. A nepřináší ani takové uspokojení. Jeden klient přirovnal roli otce, jemuž děti nebyly svěřeny, k roli pojízdného zmrzlináře - „přijede z boční ulice, zastaví se a rozdává různé druhy pamlsků, pak zase rychle zmizí za dalším rohem“.

V otázce „Proč se muži se svými dětmi nesetkávají?“ je obsažen i klíč k odpovědi. Tím, že muže vytěsňujeme do okrajové role návštěvníka, podkopáváme a oslabujeme status jeho otcovství. Někteří muži proto nejsou schopni docenit vlastní důležitost pro své děti a postupně se tak z jejich života vytratí. Společenská devalvace jejich role tomu napomáhá. Stalo se tak například v případě soudce, který rozhodl, že otec nesmí navštívit své děti o Vánocích, „neboť děti o Vánocích náleží svým rodinám“.

Pro některé otce jsou omezení vyplývající z takových předepsaných návštěv nepřekonatelnou překážkou. Každá taková návštěva je bolestnou připomínkou toho, co se ztratilo. Mnoho otců shledává, že čtyři dny kontaktu měsíčně nestačí k udržení pocitu hlubšího spojení s jejich dětmi. Navíc také opakovaná loučení a setkání vytvářejí emoční napětí, které vybírá svoji daň jak u dětí, tak i u otců. Loučení na konci návštěvy je zvlášť smutné pro oba. Aby se vyhnuli takové bolesti, schůdnější cesta pro některé otce je vyhnout se návštěvám vůbec, nebo alespoň omezit jejich četnost.

Jiní otcové se vyhýbají kontaktu s dětmi proto, aby se odpoutali od pocitů, které jsou s rozvodem spojeny. Tito mužové jsou tak pohrouženi do své viny, zlosti, hanby či deprese, že nesnesou setkání s mocně působící připomínkou ztroskotaného manželství. Otec jednoho chlapce, kterému jsem se věnoval, byl tak důsledný v přerušení všech kontaktů se svou dřívější manželkou, že se odmítl setkat nejen se svým synem, ale dokonce s ním i telefonicky hovořit. Jakýkoli kontakt se synem vyvolal iracionální obavy z toho, že je nějakým způsobem ovládán svou bývalou manželkou nebo na ni napojen. Svému synovi se omluvil, že právě „není vhodná doba“. Avšak během dvou let se „vhodná doba“ nedostavila. Pokud vím, tento otec má kontakt se svým synem teprve navázat. Na „Den otců“ měl můj klient rozpory, zda svému otci má, nebo nemá poslat pohlednici. Nevěděl, proč by měl uznávat existenci otce, který nemohl uznat existenci svého syna.

SYNDROM NEDOBROVOLNÉ NEPŘÍTOMNOSTI DÍTĚTE

Omezení kontaktu mezi otcem a dítětem není jen problémem otce. Významnou roli zde může hrát matka. Může se snažit omezit kontakt otce s jeho dětmi prostřednictvím soudních opatření. Nebo může podkopávat jeho návštěvy způsobem spíše nepřímým - například naplánováním dobré zábavy pro děti právě na dobu, ve které mají být se svým otcem. Jedna matka za-

psala své děti do zvláštního kursu umění, který se konal každou sobotu a trval vždy čtyři hodiny. To způsobilo, že otcův čas s dětmi byl zkrácen na polovinu. Když otec protestoval, matka z něho udělala „špatného člověka“, který chce děti připravit o takovou příležitost.

Některé matky to otcům ještě více znesnadňují tím, že je kritizují v době, kdy si děti vyzvedávají nebo vracejí. Jiný způsob, kterým matka může frustrovat a odrazovat bývalého manžela od jeho přání dodržovat závazek vůči dětem je ten, že děti na taková setkání fyzicky a citově nepřipraví. Strategie jedné matky byla začít vzrušující hru právě předtím, kdy si otec měl své děti vyzvednout. Když přijel, děti byly hrou tak zaujaty, že svého otce uvítaly bez zvláštního nadšení. Otce se to dotklo a celé setkání začalo špatně.

Některé matky setkání prostě nepovolí. Nedávná studie ukázala, že asi čtvrtina až třetina matek s výhradní péčí odmítla otci umožnit setkání s dětmi nejméně při jedné příležitosti.

Je-li otcí milujícím své děti odepřeno setkání s nimi nebo je-li mu vyhrožováno úplnou nebo částečnou ztrátou kontaktu, může u něho dojít k významným psychologickým potížím. Dr. John Jacobs je nazývá „syndromem nedobrovolné nepřítomnosti dítěte“. Syndrom je charakterizován značnou úzkostí, pocitem potupy a depresi jako reakcí na zpřetrhání vztahu otec - dítě. Připomínám zde, že tyto symptomy nejsou nepodobné reakcím mnoha dětí na situaci, kdy jsou opuštěny svými otci.

Matky mají různé důvody, aby se vměšovaly do vztahů dětí s otcem. Některé matky mají opravdové obavy o bezpečí dětí. Vedl jsem konzultaci s několika ženami, které se strachovaly, že jejich bývalí manželé se opíjejí právě v době, kdy děti budou v jejich péči. Jiné matky interpretují určité rozladění dětí na začátku a na konci návštěvy jako důkaz, že návštěvy jsou psychologicky škodlivé. Mohou dokonce nabývat podezření, že děti jsou během návštěv týrány nebo sexuálně zneužívány. V takovém případě je povinností matky vyžádat si zhodnocení kvalifikovaného odborníka v oboru duševního zdraví s dostatečnou praxí v oblasti dětského vývoje, psychologického testování a psychoterapie s dětmi.

Podobně jako otec se může vyhýbat svým dětem, aby se distancoval od negativních pocitů z rozvodu, i matka se může snažit vymazat otce ze života dětí, aby se vyhnula vzpomínkám na nevydařené manželství. Je to jako kdyby neexistenci jakéhokoli kontaktu s bývalým manželem mohla sobě i jiným namlouvat, že žádné takové manželství neexistovalo. Taková matka se může rychle připoutat k jinému muži a očekávat od dětí, aby tohoto nového muže nazývaly „tatínkem“. Podle mých zkušeností taková snaha zaručeně vede k tomu, že otec se bude cítit ohrožen a že se rozzlobí.

Některé matky jsou na své bývalé manžely tak nazlobeny, že prostě nemohou připustit jejich důležitost pro děti. Nebo je také zaslepuje přání potrestat své bývalé manžely a nevidí škodu, kterou dětem způsobuje nepří-

tomnost otce. Nakonec však tyto ženy mohou shledat, že jejich opozice vůči vztahu otec - dítě má své negativní důsledky vůči nim samým. Brání-li matka úspěšně takovému kontaktu, děti se mohou začít obávat, co jiného jim ještě může vzít. Důvěra dětí v matku se oslabí; v pozdějších letech jí mohou dokonce otcovu nepřítomnost vyčítat. Důsledkem je, že matčin vlastní vztah k dětem se naruší, což vede ke značnému ztížení podmínek pro další normální vývoj dětí.

V této kapitole jsme viděli, že není vše v pořádku v rodinách s výhradní péčí matky. Matky jsou přetížené, otcové zredukováni na povrchní epizody v životě dětí a děti prožívají zhoršování vztahů s oběma rodiči.

Takové předvídatelné zhoršení vztahů musí být zohledněno v každém rozhodování o porozvodovém uspořádání. Vdaná žena, která zůstává v domácnosti a věnuje dost péče dobře se chovajícím dětem, poskytuje určitý model ženě, která pracuje spíše mimo domov, má méně času a energie pro své děti a shledává, že chování jejích dětí, zejména synů, je neovladatelné. Relativně neangažovaný otec, který zjistí, že jeho rodičovská identita je ohrožena, může považovat rozvod za druhou možnost pro vybudování smysluplnějšího závazku vůči svým dětem. Může se také „ztratit“ a své potomky tím opustit. Porozvodové vztahy mezi rodičem a dítětem je nsnadné předpovědět pouhou extrapolací z předrozvodové situace.

Avšak jedna věc je jasná. Konvenční porozvodové uspořádání vede k obětem. Narůstající vědomí o nedostacích tradičního přístupu ke svěřování dětí a k porozvodovému uspořádání vedlo některé rodiny a soudy ke zkoumání jiných přístupů, které by umožnily větší účast otců. Tyto rodiny jsou avantgardou revoluce v porozvodovém uspořádání.

Maximalizace šancí dítěte: pět prospěšných faktorů

I přes psychologická rizika provázející vývoj dítěte v porozvodové péči matky zvládají některé děti situaci úspěšněji než druhé. Hlavně však záleží na rodičích, kterým dětem se to podaří nejlépe. V kapitole Konvenční porozvodové uspořádání jsem popsal různé způsoby, kterými rodiče ovlivňují přizpůsobení dítěte. Jsou dosti důležité, proto je opětovně zdůrazňuji. Protože zmíněné faktory usnadní předpovědět, jak to s dítětem dopadne, odborníci z oblasti duševního zdraví a soudy by je měli vzít v úvahu ve svých rozhodováních o porozvodovém uspořádání.

1. *Dostatečný kontakt s každým z rodičů tak, aby dítěti bylo umožněno udržovat vztahy s oběma na vysoké kvalitativní úrovni.*

Tím by mělo být zajištěno, aby děti v důsledku rozvodu neztratily

jednoho z rodičů. Rodič, jemuž byly děti svěřeny do výchovy, má slovy i skutky podporovat jejich kontakt s druhým rodičem. Sourozenci by měli mít příležitost trávit nějakou dobu s každým rodičem samostatně. Matka by měla děti přesvědčit, že setkání s otcem je velmi cenné. Čím snazší to otec bude mít díky matce, tím pravděpodobněji bude kontakt udržovat. Matka by měla děti včas připravit. Měla by se vyhnout nepříjemným konfrontacím se svým bývalým manželem, když si děti vyzvedává nebo vrací. Takové konfrontace vyvolávají v dětech úzkost a snižují hodnotu setkání s jejich otcem. Jednou z nejobtížnějších věcí pro matku je ztráta kontroly, kterou pociťuje, když jsou děti pod dohledem otce. Často se stává, že matka a otec mají rozdílné názory na vhodnou stravu, chování atp. Otce, je-li na procházce s dětmi, může doprovázet jeho nová, romanticky laděná přítelkyně. Pokud děti nejsou zneužívány, matka by měla uznat výhody kontaktu dětí s jejich otcem bez ohledu na to, co si myslí o jeho zvyklostech. Ze své strany by otec měl udělat vše, co zvýší pravděpodobnost, že matka bude jeho kontakt s dětmi podporovat. Měl by být důsledný a spolehlivý, chodit děti vyzvedávat včas a přivádět je zpět podle dohodnutého rozvrhu. Také otec by neměl využívat situace při předávání dětí jako záminky k hádkám se svou bývalou manželkou. Oba rodiče by měli být pružní (v rozumné míře) a ochotní přizpůsobit se jeden druhému, je-li příležitostně zapotřebí rozvrh pozměnit. (Avšak rodiče by se měli rozvrhem co nejvíce řídit a nepožadovat změny na poslední chvíli náhodně nebo často.) Má-li matka být někde mimo domov bez dětí, a to v době, kdy je otec nemá na rozvrhu, měla by mu nabídnout, aby se jim věnoval. A otec by měl uvítat tuto příležitost být s dětmi a nestěžovat si, že je využíván k tomu, aby je hlídal. Žádný z rodičů by neměl dělat velký rozruch z několika minut opoždění při vyzvedávání nebo vracení dětí.

2. Kooperativní, málo konfliktní vztah mezi rodiči.

Splnit tento požadavek bude pro rozvedené rodiče patrně nejobtížnější, ale je to současně největší dar, který mohou dětem dát. Nemohou-li rodiče překonat svůj hněv, děti mohou pochybovat, zda rozvod něčemu pomohl. Přetrvávají-li výrazné konflikty mezi rodiči, budou se děti cítit rozpolceny a budou nepříjemně prožívat bolestné konflikty loajality. Takové děti budou rovněž úzkostnější a budou se méně ovládat. Rodiče a právníci se často ptají: „Jak mohou dva lidé spolupracovat jeden s druhým po rozvodu, když spolu nemohli vyjít během manželství?“ Má odpověď je, že většina z nás se naučila být zdvořilými a vycházet s lidmi, které zrovna nemáme rádi - jako jsou spoluzaměstnanci, prodáváci a příležitostné známosti. Mohou-li rodiče jednat s cizími lidmi s běžnou mírou slušnosti, pak se jistě - v zájmu svých dětí - mohou snažit o stejné jednání se svými dřívějšími manželskými partnery.

3. *Kvalifikované a citlivé výchovné metody.*

Všechny děti, bez ohledu na manželský status jejich rodičů, prosperují nejlépe v rámci toho, co psychologové nazývají „autoritativní rodičovství“. To má tři základní složky: vřelost, pevnost a důslednost. Vztah autoritativních rodičů k jejich dětem je charakterizován empatickým porozuměním dětským potřebám, pozornou péčí a nasloucháním i mluvením. Současně určují rodiče dětem časový rozvrh a trvají na jasných a srozumitelných omezeních. Tato rodičovská strategie vede u dětí k vyšší sebeúctě, zralosti a společenské odpovědnosti. Autoritativní rodiče se vyhýbají dvěma extrémům: být nadměrně povolnými nebo být nadměrně tvrdými a trestajícími.

4. *Co nejméně změn pro děti.*

Rozvod změní dětem mnoho věcí. Mohou-li rodiče zůstat v téže lokalitě, jejich děti si alespoň udrží stejné přátele, okolí a školu. Nejdůležitější je, že se děti mohou stýkat s oběma rodiči. Jestliže rodiče nerespektují závazek žít v dostupné vzdálenosti jeden od druhého, výsledkem bude, že děti ztratí pravidelný kontakt s jedním rodičem.

5. *Vhodný systém společenské podpory pro děti a pro rodiče.*

Rozvod naruší důvěru dětí v trvalost lásky. To může být částečně kompenzováno pokračující láskou a zájmem příbuzných. Rodiče také mohou využít podpory, aby se vyrovnali s emočním napětím a nároky, které provázejí rozvod. Nejlepší pomoc mohou matka samoživitelka a její děti získat od aktivní a podpůrné spolupráce otce dětí. Prarodiče mohou dětem nabídnout ujištění přinášející stabilitu a lásku a bezpečné útočiště před vzájemným nepřátelstvím rodičů. Většina rodičů neprobírá rozvod s učiteli dětí. Je to obvykle chyba. Soucitící učitel může dát dítěti během rodinné krize potřebnou podporu. Rodiče by měli žádat, aby jejich dítě bylo umístěno u učitele, který vede spořádanou, dobře strukturovanou třídu. Děti, které svého otce vidí zřídka, mohou mít významný prospěch z vřelého vztahu k učiteli mužského pohlaví.

Dobrá náhradní péče může být pro dítě velkou oporou a současně může poskytnout matce potřebnou úlevu. Umožňuje dětem, aby získaly větší míru pozornosti dospělých a také její lepší kvalitu. Mám zde na mysli pozornost dalších pečovatelů a také jejich matky (neboť její emoční zdroje budou méně vyčerpány).

Posléze i skupiny, jako jsou „Rodiče bez partnerů“ mohou rodičům poskytnout potřebnou emoční podporu. Takové skupiny pomáhají rozvedeným rodičům udržet si v době krize naději tím, že je seznámí s osobami, které se s náporem rozvodu úspěšně vypořádaly.

DRUHÁ ČÁST

RODINY S OTCEM JAKO JEDINÝM RODIČEM

4. Otcové průkopníci

Většina otců nechce pečovat o děti a nepřevzali by takový úkol, i když si myslí, že by chtěli.

Anonymní recenzent, American Journal of Psychiatry, 1981

Pro muže by bylo velmi těžké vychovat dva chlapce tak, jak to dovede žena. Chystám se proto rozhodnout, že matka bude opatrovatelkou dětí.

Soudce rodinného soudu, Waco, Texas, 1982

Pečovat o děti a vychovávat je, to je ženská práce. Nebo jsme naprogramováni tak, abychom tomu věřili. Žádá-li žena o svěření dětí, zdá se to přirozené a moc o tom nepřemýšlíme. Žádá-li však o svěření dětí muž, naplňuje nás to pochybami a otázkami. Proč vlastně žádá o svěření dětí? Jak tu práci zvládne? Jak to ovlivní děti?

Naše portréty otců se svěřenými dětmi začneme analýzou různých motivů, proč si tito muži přáli vychovávat své děti.

Proč otcové žádají o svěření dětí

Příležitostně jsem žádán, abych ve sporu o svěření dítěte provedl psychologické zhodnocení. Během vyšetřování se musím mimo jiné snažit objasnit otcovy důvody pro jeho žádost o svěření dětí. Aktivní účast osamělého otce v péči a ve výchově dětí je v naší kultuře neobvyklá. Mnoho lidí se proto domnívá, že takový otec má pro svou žádost o svěření dětí nějaké temné motivy. Tento předsudek nepotvrzují případy mnoha otců, se kterými jsem se během řady let setkal a kteří byli primárně motivováni láskou ke svým dětem a zájmem o jejich dobro. Bohužel jsem se setkal i s otci, pro které platí ono obecné podezření - byli to otcové, kteří zneužívali otázku svěření dítěte k jiným cílům. Ačkoli jsou podle mé zkušenosti v menšině, rád bych po-

psal některé z těchto odsouzeníhodných povah, s nimiž jsem se setkal. Učí-
ním tak před diskusí o pozitivních motivech většiny otců.

SCESTNÉ DŮVODY ŽÁDOSTI O SVĚŘENÍ DÍTĚTE DO PÉČE

Popíši zde osm typů otců žádajících o svěření dítěte z důvodů, které pova-
žuji za scestné a nepřijatelné.

Vyjednávač a vyžírka. „Vyjednávač“ jedná, jako by chtěl, aby mu děti
byly svěřeny. Předmětem jeho zájmu je však něco jiného. Ve skutečnosti chce
mit v rozvodových vyjednáváních hlavní slovo. Jeho strategie je zastrašit
manželku vyhlídkou na nákladný a veřejný spor o svěření dětí. Podaří-li
se mu ji zastrašit, pak dá souhlas, že stáhne žádost o svěření dětí výměnou
za příznivější finanční vypořádání.

Nejsou to ovšem jen otcové, kdo se proviňuje užíváním této taktiky. Vy-
bavuji si rozhovor s jednou pomstychtivou matkou, zaangažovanou do sporu
o dítě, který trval šest let. (Je tragické, že v některých rodinách soudní
spory se táhnou až do doby, kdy dítě dospěje.) Tato matka mne překvapila
prohlášením, že její bývalý manžel se může se synem stýkat, jak často
chce, ale za podmínky, že jí jednorázově složí 1800 dolarů. Co mě překva-
pilo, nebyl ani ten pokus o vydírání, nýbrž otevřeně přiznání účelového
jednání. Strategie tohoto druhu jsou obvykle předkládány ve skrytější po-
době.

* Stejně nesvědomitá a bezohledná povaha jako „vyjednávač“ je i „vyžírka“.
Žádá o svěření dětí hlavně z důvodů, aby se vyhnul placení výživného
na děti. Buď podceňuje obtížnost péče a výchovy dětí, bude-li na to sám, nebo
plánuje, že se po rozvodu brzy znovu ožení, a očekává, že jeho nová manželka
převezme odpovědnost v péči o děti.

Zastrašovač a citově závislý. „Zastrašovač“ je variantou vyjednávače.
Takový otec také žádá o svěření dětí, i když o to ve skutečnosti nestojí. Ne-
hledá lepší finanční vypořádání, ale ve skutečnosti si vůbec nepřeje rozvod.
Podobně jako hráč pokeru, který odradí ostatní hráče neustálým zvyšová-
ním sázek od pokračování ve hře, takový otec také zvyšuje rizika rozvodu
tím, že hrozí manželce ztrátou dětí. Počítá s tím, že než risk, raději sbalí své
karty a vrátí se do manželství.

Když manžel již ztratil naději, že přesvědčí svou manželku, aby se k ně-
mu vrátila, a sám se nemůže stále smířit se situací, může převzít strategii
„klišťete“. Takový otec žádá o svěření dětí proto, aby měl častější kontakt
s bývalou manželkou. Nejen že by ji viděl pokaždé, kdy přijde navštívit
dětí, ale také by jí mohl často telefonovat pod záminkou probírání potřeb dětí.
Na mysli má stále představu usmíření.

Pomstychtivec a narcista. „Pomstychtivec“ reaguje na odmítavou man-
želku zcela jinak. Místo toho, aby na ní stále lpěl a visel, chce ji potrestat.

Je nějaký lepší způsob než vyhrát spor o děti do své péče? Typický pomstychtivec je zahořklý, protože manželka ho opustila kvůli jinému muži. Někteří muži se pomstí tak, že podají žádost o rozvod na základě manželské nevěry a pak mají zadostiučinění, když je to u soudu zveřejněno. Jestliže však soud vyhoví ženě a vynese rozsudek o rozvodu bez určení viníka, nebude v soudní síni na její „pochybení“ poukázáno a manžel bude o tento druh pomsty připraven. Někteří badatelé v oblasti práva jsou přesvědčeni, že z těchto důvodů je rozvod bez výroku o vině částečně odpovědný za současný vzrůst sporů o svěření dětí. Rozvodový spor je nahrazován sporem o svěření dětí, který slouží k odražení manžela hněvu.

I když má manžel na svěření dětí jen malou naději, poskytne mu soudní spor příležitost ponížit manželku tím, že se na veřejnosti bude prát špinavé prádlo z manželství. Jeden pomstychtivý otec, který prohrál spor o děti, mi pak důvěrně sdělil, že kdyby vyhrál, děti by si stejně nenechal. Byl přesvědčen, že děti by měly žít s matkou, ale prožíval uspokojení, když během rozhořčeného soudního jednání „spadla maska její ctnosti“.

Narcista považuje svěření dětí do své péče za prostředek, jak dokázat světu, bývalé manželce a také sobě samému svou cenu. Ačkoliv mluví o potřebách dětí, jeho hlavní zájem se týká jeho vlastní osoby. Narcistické ego, již dříve křehké, dostalo další ránu ztroskotaným manželstvím. Aby újmu kompenzoval, nekriticky takový manžel zdůrazní vlastní význam pro děti a současně zmenšuje význam role své manželky.

Vykupitel a osamělý. Tyto dva typy otců, kteří žádají o svěření dětí z nesprávných důvodů, zasluhují poněkud více shovívavosti než typy zmíněné výše. Vykupitel chce rozvod, avšak má pocity viny, že rozbíjí rodinu. Chce mít děti u sebe, aby pocity viny zmírnil. V podstatě chce žít s dětmi proto, aby mohl žít v míru se svým svědomím.

„Osamělý“ žádá svěření dětí proto, aby v nich měl citovou oporu. Typickým osamělým otcem byl Ralph. Pracoval pro velký podnik jako inženýr chemie a se zkumavkami to uměl mnohem lépe než s lidmi. Pokud se týkalo sociálních dovedností, byli Ralph a jeho manželka Susan na opačných pólech. Susan se s lidmi sprátelila bez obtíží, zatímco Ralph se opakovaně zmíňoval, že nebýt jí, neměl by žádné přátele. Ačkoliv rád trávil čas ve společnosti lidí, ve vytváření společenských kontaktů spoléhal na Susan. Když se Ralph a Susan rozešli, jeho společenský život pohasl a Ralph se stával víc a víc osamělým a depresivním. Ralph požádal o svěření dětí do péče proto, aby zmírnil svoji osamělost. Věděl, že každodenní přítomnost dětí jej od pocitů osamělosti ochrání. Ačkoliv jeho přání mít děti svěřené do péče bylo upřímné, Ralph byl méně zaujat tím, co by dětem mohl *dát*, než tím, co by od dětí mohl *získat*.

Popsal jsem osm skupin otců jako vyhraněných typů, avšak ve skutečnosti mají rodiče žádající o svěření dětí smíšené motivy. Některé motivy vyjad-

řují otevřeně, jiné zase skrývají, někdy dokonce i sami sobě. Nejsilnější motivační síly mohou však ve skutečnosti působit na nevědomé úrovni. Tak například muž nabude přesvědčení, že jeho žádost o svěření dětí je motivována výhradně zájmem o dobro dětí, zatímco současně je nevědomky puzen přáním svoji manželku potrestat. Jeho motivy, aby měl děti v péči, se mohou časem také měnit. Původně žádal o svěření pouze proto, aby svou manželku potrestal, později zjistí, že péče o děti a větší zaujetí jejich životem mu přináší uspokojení. Jak ještě uvidíme, otcové často „vrostou“ do role rodiče, který má vše na starost.

Scestné důvody žádosti o svěření dětí do péče

1. Zajištění příznivějšího finančního vyrovnání
2. Snaha vyhnout se vyživovacím povinnostem
3. Získání dětí jako nástroje k udržení manželky v manželství
4. Získání dětí jako nástroje k častějšímu kontaktu s manželkou po rozvodu
5. Získání dětí jako nástroje k potrestání manželky
6. Získání dětí jako důkazu vlastní ceny žadatele
7. Získání dětí jako prostředku ke zmírnění pocitů viny za rozvod
8. Získání dětí jako prostředku proti osamělosti

Je-li pro otce někdy obtížné, aby poznal pravé důvody, proč žádá o svěření dětí, pak je tato obtíž pro soudce ještě větší. Protože není vždy možné určit, zda otec neskrývá nějaké méně vznešené motivy, může tak soudce předpokládat, že otec žadající o svěření se chce vyhnout placení výživného nebo zranit manželku. Ve většině případů však je takový předpoklad nesprávný.

DOBRÉ MOTIVY ŽÁDOSTI O SVĚŘENÍ DĚTÍ DO PĚČE

Každá studie, která se tímto tématem zabývala, ukázala, že většina otců, kteří žádají o svěření dětí, mají se svými dětmi silná citová pouta, kterých si velmi cení. Svěření dětí je pro ně způsob, jak udržet intenzitu těchto svazků. Tito otcové berou svoji odpovědnost v péči o děti zcela vážně a jsou přesvědčeni, že dětem vytvoří dobrý domov. Jeden z nich sám nabídl jiným otcům tuto radu: „Co je skutečně vašim hlavním motivem, že žádáte o svěření dětí? ... Zranit tím manželku je špatný důvod. Jste-li přesvědčeni, že rodičovské úkoly zastanete lépe, pak to je důvod dobrý. Musíte si být jisti, že si to přejete, nejde přece o kus koláče.“

Podobné postoje projevuje většina otců, jimž byly děti svěřeny. Pomsta bývalé manželce nebo neplacení výživného je jen malou kompenzací za ohromné výdaje času, energie a peněz vyžadované od rodiče, který má děti v péči. Instalatér, jehož manželka údajně hodně pila a zanedbávala děti, utratil na úředních poplatcích za svůj spor o svěřeni dětí 10000 dolarů. Pracovníkovi, který s ním hovořil, řekl: „Musel jsem si vzít půjčku, i moji rodiče si museli vzít půjčku. Stálo to však za to. Abych své děti dostal zpět, udělal bych cokoli. Těch osm měsíců, kdy děti byly s bývalou manželkou, bylo pro mě peklo. Myslel jsem, že se utrápím k smrti.“ Vnitřní závazek tohoto muže charakterizuje postoje mnoha otců k péči o dítě.

Brock Henry je profesorem na univerzitě v Kalifornii. Jeho dřívější zkušenost s tradičním porozvodovým uspořádáním byla hořkou lekcí a vedla ho k rozhodnutí, že se péče o dítě nikdy nevzdá. Vyložím vám jeho příběh jeho vlastními slovy.

„Byl jsem byl ženat již dříve - oženil jsem se a narodilo se nám dítě, když mi bylo něco přes dvacet let. Byl jsem příliš mladý na manželský stav a ještě méně na to mít dítě nebo vědět, jak o ně pečovat a vychovávat ho. Když se manželství po několika letech rozpadlo, byla to pro mě katastrofa. Manželka se prostě jednoho dne odstěhovala a dítě vzala s sebou. Byl bych dítě navštěvoval, ale jednoho dne s ním matka prostě zmizela. Po roce pátrání jsem zjistil, že žije v jiném státě. Nakonec jsme se rozvedli a já jsem prostě přijal to, co jsem považoval za obvyklý právní postup: ona dostane dítě do péče a já budu platit výživné a budu mít právo na kontakt s dítětem.

Problém byl v tom, že bývalá manželka se stále stěhovala z místa na místo, vždy o několik států dál, takže mé návštěvy dítěte byly jen vzácné, plné napětí a pocitů zvláštní důležitosti - to vše proto, že jsem neměl žádný normální, skutečný kontakt se svým synem. Jednoho dne mi má bývalá manželka syna prostě přivezla s vysvětlením, že ho u mě nechává na půl roku. Tehdy jsem žil sám v malém bytě. Začlenit tak náhle šestiletého chlapce do mého nezávislého životního stylu, který jsem si vytvořil, nebylo právě snadné. Mám za to, že jsem při změně svého dřívějšího zaměření na péči o dítě a jeho výchovu neodvedl tu nejlepší práci. Má bývalá manželka se náhle objevila znovu a syna opět odvedla. Bohužel jsem se ani moc nebránil. Syn byl pak vychován matkou v jiném státě, kde žil později také s nevlastním otcem a nevlastními sourozenci. Hovořili jsme spolu telefonicky jednou týdně a přibližně jednou za měsíc jsme se navštěvovali, avšak náš vzájemný vztah se mi vždy zdál poněkud povrchní - vzhledem ke vzdálenosti a časové tísní. Snažil jsem se, aby setkání, pokud k nim došlo, také něco znamenala.

Můj syn měl v dospívání problémy se socializací a s množstvím neodreagované zloby. Já sám jsem se oženil znovu, ale včlenit chlapce do mého života byl obtížný problém - můj byt ve městě byl malý i pro manželskou dvo-

jící, a navíc mezi mým synem a mou novou manželkou vzniklo napětí. Zkusili jsme pro něj školu s internátem, ale po dvou letech ho vyloučili a nakonec se dostal do Los Angeles, kde žil ve společenstvích nevalné pověsti. Nakonec získal vzdělání odpovídající střední škole a zapsal se do kursů na místní vysoké škole. Ale pořád je naplněn neodreagovanou zlostí; nechce si to však přiznat a mívá sklony k nepředvídatelnému a někdy i sebe-destructivnímu chování. Mnohé z toho připisují chaotickým zážitkům, které měl jako dítě, kdy se stěhovali z místa na místo, mé nepřítomnosti v jeho životě a také nedostatku smysluplné soustavné výchovy.

Po této neblahé a vskutku skličující zkušenosti s konvenční porozvodovou péčí jsem se rozhodl, že budu-li mít někdy ještě další dítě, nedopustím, aby se stalo něco podobného.“ Brock měl dítě s druhou manželkou. Na neštěstí i toto manželství skončilo rozvodem, avšak Brock se tentokrát péče o dítě nevzdal. „Považoval jsem za nesmírně důležité, aby má dcera neztratila spojení se mnou jako s otcem a abychom pokračovali v normálním rodinném vztahu. Mám na mysli to, co je určeno všemi těmi zdánlivě triviálními aktivitami, jako udělat snídani, vybrat si vhodné šaty pro den, probrat to, co se odehrálo ve škole, pohádky na dobrou noc atd. To jsem nemohl uskutečnit se synem a nedostatek takové normální rodinné zkušenosti znemožnil důvěrný rodičovský vztah. Syn tím byl připraven o morální oporu ve svém životě.“

Nemělo by nikoho překvapit, že otcové mohou být oddanými rodiči. Předchůzí kapitola ukázala, že otcové si mohou vytvořit silné citové vztahy ke svým dětem a že se to také děje. Viděli jsme zoufalství otců (kteří měli právo kontaktu s dítětem pouze na papíře), trpících syndromem nedobrovolného odloučení od dítěte. Poselství je jasné: Nemáme právo automaticky předpokládat nějaké pochybné motivy na straně otce, který žádá o svěřeni svých dětí do výchovy.

Jak jsme viděli, někteří otcové skutečně žádají o svěřeni dětí do výchovy s úmysly ne právě čestnými. Máme však právo zpochybňovat upřímnost *všech* otců žádajících o svěřeni dětí? Určitě ne. Kdybychom trvali na tomto předsudku, bylo by to stejné, jako kdybychom předpokládali, že člověk je vinen do té doby, dokud neprokáže svou nevinu. Taková křiklavá forma diskriminace podle pohlaví, tak jak je praktikovaná u našich soudů, je možná jen díky působení kultu mateřství.

Jak otcové zvládají výhradní péči o děti

Otcové, kteří chtějí mít děti ve výhradní péči, se zamýšlejí, jaký bude jejich život po rozvodu. Ve většině rodin původní zlom v manželství způsobuje další otřesy s dozvuky, které každý v rodině cítí po mnohých měsících, někdy

i po mnoho let. To platí stejně i pro muže, kteří mají děti ve své výhradní péči. Stejně jako jiní rozvedení rodiče, i otcové s výhradní péčí o děti zápasí v porozvodovém rozruchu s hněvem, pocity viny, úzkostí, osamělostí a depresí. Otcové, kteří se domnívají, že péče o děti je ochrání od stresu z rozvodu, jsou na omylu. Jak většina rozvedených matek ví, s výhradní péčí o děti přicházejí další požadavky či nápory. Výhradní péče otce o děti však přináší některé *svérázné* problémy, protože jde o nekonvenční záležitost v naší kultuře.

Výhradní péče otce o děti a postoje pracoviště

Otcové s výhradní péčí o děti se na svých pracovištích setkávají s málo vstřícnými postoji svých nadřízených a spolupracovníků. Zaměstnavatelé očekávají, že pro muže bude prvořadou záležitostí jeho zaměstnání. Projevují jen málo pochopení pro otce, který musí zvládat jak svou práci, tak závazky spojené s péčí o dítě. Jeden nedávno rozvedený otec zdůrazňoval v přijímacím rozhovoru, že nebude moci být v práci po páté hodině, protože musí vyzvedávat děti ze školky. Hned během prvního týdne jej zaměstnavatel žádal, aby pracoval přes čas. Když muž vysvětlil, proč nemůže zůstat, přišel o práci. Podle všeho byla představa otce plně pečujícího o děti pro zaměstnavatele tak nezvyklá, že ji během přijímacího rozhovoru vůbec neregistroval.

Muži s výhradní péčí o děti, kteří z těchto důvodů odmítají pracovat přes čas, práci sice ztratit nemusí, avšak pohlíží se na ně jako na méně hodnotné zaměstnance a v důsledku toho mají i méně příležitostí k postupu.

Spolupracovníci bývají někdy velmi kritičtí k otci, jehož povinnosti s péčí o děti jsou na pracovišti znát. K tomu například dojde, když otec odejde z pracoviště, aby odvedl ze školy dítě, u kterého se objevily zdravotní potíže. Ačkoliv kritika je většinou formulována jako poukazování na pracovní komplikace pro jiné zaměstnance, existují i další skryté motivy, které živí takové záporné postoje.

Otec s výhradní péčí o děti má vůči dětem silný závazek a ten je určitou hrozbou pro sebeúctu otců, kteří takový závazek nemají. Mnoho mužů, zejména rozvedených otců s tradičním časovým rozvrhem kontaktu s dětmi, má pocity viny z toho, že svým dětem věnují tak málo času. Tento pocit viny zpracovávají různým způsobem. Mohou si například namlouvat, že jejich pracovní kariéra jim nedovoluje, aby se dětem více věnovali, nebo také že péče o děti je záležitostí žen. Avšak existence otců s výhradní péčí ukazuje, že jejich zdůvodnění nemá hlubší podklad. Aby se zbavili takového nepřijemného pocitu, budou někteří „shazovat“ otce s výhradní péčí o děti, jako by chtěli říci: „Tvůj, a nikoliv můj životní styl je chybný.“

Mužští spolupracovníci nejsou jedinými, kdo na pracovišti projevuje nepřátelství vůči otcům s výhradní péčí. Ženy s tradičními postoji k rozdělení rolí mezi muži a ženami, nebo rozvedené ženy, jejichž manželé buď hrozili, nebo dokonce podnikli kroky ke změně původního rozhodnutí o svěření dětí, často nesnášejí otce s výhradní péčí a mají i psychologické důvody dokazovat, že jejich životní styl je nevhodný.

Otcové s výhradní péčí snesou kritiku svých spolupracovníků lépe, když porozumějí skrytým motivům jejich výhrad. Jde o tytéž motivy, které do slova nutí některé právníky a psychoterapeuty odrazovat otce od snahy získat více kontaktu s jeho dětmi. Máte-li již s takovým právníkem či terapeutem něco rozpracováno, požádejte o probrání této tematiky. Budete-li mít přesto pochybnosti, zda se váš právník či terapeut dovede vcítit do vašich starostí, bude lépe vést konzultaci i s někým jiným - s odborníkem, který má více sympatií k vašim cílům.

Přemíra úkolů a zátěže

Otcové s výhradní péčí o děti a matky v tomtéž postavení mají mnoho problémů totožných. Musí v jedné osobě převzít odpovědnost za domácnost a za děti, což je obvykle práce pro dvě osoby, a současně zvládat nároky svého povolání. Není divu, že otcové s výhradní péčí si stěžují, že jsou přetíženi příliš mnoha záležitostmi a nemají dost času a energie starat se o všechno. Psychologové to nazývají „přetížení úkoly“. Účinky jsou ubíjející. Slovy jednoho otce, který by mohl mluvit za oba rodiče s výhradní péčí, tzn. jak za otce, tak za matku: „Často to pociťuji jako velké břímě a je tomu skutečně tak... Je to hodně práce. Všechno musím splnit. Zdá se, jako by rozsah toho, co všechno musím obstarat, se ještě hodně zvětšil.“

Kombinace emocionálního stresu, nároků povolání, úkolů v domácnosti, odpovědnosti v péči o děti a schůzek znamená méně času a pozornosti pro děti. Děti na takové snížení rodičovské přítomnosti reagují frustrací a nejistotou. Vyjadřují tyto pocity tím, že jsou náročnější, zlostnější, těžko zvládnutelné. A to samozřejmě vytváří více stresu pro rodiče, a bludný kruh se tak uzavírá. V tomto okamžiku mnoho rozvedených rodičů začne uvažovat, zda rozvod přece jen nebyl chybou. Mnozí také hledají pomoc u psychoterapeuta, a pokoušejí se tak přerušit stálé zhoršování rodinných vztahů.

Výhradní odpovědnost za děti

Nejde jen o množství práce, která vyčerpává, či o propočty, jak vyvážit požadavky zaměstnání, domácnosti a péče o děti. Je zde navíc ještě psychologické břemeno pramenící z vědomí, že jste to jediné vy sám, kdo je plně

odpovědný za záležitosti dětí. Nemáte žádného druhého rodiče, o kterého byste se opřel, se kterým byste diskutoval problémy a rozhodnutí o dětech. Nemáte žádného dospělého, který by zastával roli tlumiče emocí mezi vámi a dětmi v období, kdy vaše vztahy jsou příliš napjaté, jak k tomu nevyhnutelně čas od času dochází ve všech rodinách.

V jedné studii označili otcové s výhradní péčí položku „pocit plné odpovědnosti za děti“ jako více stresující než položku „skloubení zaměstnání a péče o děti“. Jste rodič v manželském svazku a chcete problému lépe porozumět? Vybavte si na chvíli všechna rozhodnutí, která činíte v záležitostech dětí, a připomeňte si úlevu, která vyplývá z toho, že tato rozhodnutí se svým partnerem proberete.

Osamělost

Nemá-li otec s výhradní péčí o děti nikoho, s kým by se mohl podělit o odpovědnost s péčí a výchovou dětí, bude se cítit dosti osamělý. Tito otcové také uvádějí osamělost po rozvodu jako hlavní stresující faktor. Jak jeden muž řekl našemu spolupracovníkovi: „Ptal jste se mě, jaké to je, když mám náhle sám tři děti. Tak jsem o tom nepřemýšlel. Měl jsem na mysli jedinou věc - co *já* tady sám dělám? Cítil jsem se opuštěný.“

Závazky týkající se zaměstnání, domácnosti a dětí ponechávají otci s výhradní péčí jen málo času, aby se aktivně účastnil společenského života. Partnerské schůzky nejsou časté - ve srovnání s otcem, který děti jen navštěvuje - a děti často otce na schůzky doprovázejí, čímž dále omezují příležitost k důvěrným projevům. Jak jeden z výzkumných pracovníků poznamenal: „Není to právě snadné mít v jednom pokoji romantickou večeři a ve druhém děti, které praží kukuřici a sledují televizní seriál.“

Muži, kteří byli na svých manželkách velmi závislí, pokud jde o jejich emocionální a společenskou podporu, jsou postiženi nejvíce. I když společný život s dětmi pomůže rozvedeným otcům částečně zmírnit osamělost, od dětí nelze očekávat uspokojování potřeby citově naplněného svazku s jinými dospělými. Rodič s výhradní péčí, který v tomto směru až příliš čerpá ze svých dětí, děti psychologicky svazuje a omezuje jejich citový rozvoj, což vede ke zvláštním problémům v rodinných vztazích. Tematikou se budu blíže zabývat v osmé kapitole.

Finanční rozpočet

Průměrný otec s výhradní péčí má ve srovnání s většinou matek se stejným rodičovským postavením v jednom směru zřetelnou výhodu - a to v otázce

peněz. Ačkoliv otcové s výhradní péčí dostávají přídatky na děti jen výjimečně, muži nejsou postiženi tak výrazným porozvodovým poklesem příjmů, který je typický pro ženy. Rozvedení muži většinou zůstávají na stejném pracovišti se stálým příjmem. Muži s výhradní péčí o děti mívají často vyšší postavení i vyšší příjem. To znamená, že nejsou stále zneklidňováni starostmi o peníze a jejich děti nestrádají ekonomickou nouzí, která dopadá na průměrné dítě žijící v domácnosti matky samoživitelky. Hovoříme zde samozřejmě o průměrných rodinách. Někteří otcové s výhradní péčí mají finančně napjatý rozpočet a musí zápasit i s ekonomickým stresem vedle stresů jiných.

Sebepojetí

Jedním z kladů výhradní péče je posílení sebeúcty. Mezi zvláště škodlivé důsledky rozvodu pro otce, který nezíská děti do své péče, je totiž újma v jeho sebepojetí, způsobená změnami ve vztazích s dětmi. Důležitá část identity každého otce pramení z jeho role jako otce. Když nezíská děti do své péče, je tato role v očích zákona omezena a jeho identita jako rodiče narušena. V důsledku toho trpí i jeho sebeúcta. Když vás společnost přeřadí ve vztahu k dětem do postavení druhořadého občana, pak jste snadno náchylný pochybovat o sobě jako o otcí. Tyto pochybnosti se posílí tím, že vidíte, jak se váš vztah s vašimi dětmi narušuje nebo se stává povrchnějším - a k tomu často dochází při omezeních vyplývajících z typického programu návštěv.

Otec, kterému děti v péči zůstanou, má v tomto směru zřetelnou výhodu. Zpravidla se netrápí tímto typem pochybností o sobě. Větší závazek vůči dětem neoslabuje, ale posiluje jeho identitu jako rodiče a totéž platí i o jeho sebeúctě.

Podle dr. Nathaniela Brandena, vedoucího teoretika v psychologii sebeúcty, lze na sebeúctu pohlížet jako na integraci dvou komponent, a to sebe-důvěry a respektu pro svoji vlastní povahu. Rozvedení otcové, kterým děti v péči zůstanou, získávají v obou aspektech. Sebedůvěra vzrůstá, když se podaří zvládnout mnohé úkoly spojené s rodičovstvím na plný úvazek, tedy úkoly, které na otci během manželství třeba ani nikdo nepožadoval. Sebeúcta a pocit osobní hodnoty jsou posíleny tím, že se muž vyrovnává s obtížnými úkoly a že má smysl pro odpovědnost za své děti, i když to společnost neuznává.

Zmínili jsme se o rostoucí sebeúctě otců, když pečují o děti. Měli bychom však dodat, že pevný pocit vlastní ceny a důvěra v rodičovské schopnosti jsou často předpokladem žádosti o svěření dětí. Bez ohledu na to, zda otcové zpočátku mají, nebo nemají vyšší míru sebeúcty, z pozorování vyplývá, že

Tatínkové, chcete žádat o svěřeni dítěte?

Pozitiva a „odměny“:

1. Denní kontakt s vašimi dětmi
2. Vytvoření hlubšího, smysluplného vztahu s dětmi - na rozdíl od vztahu povrchnějšího, který by vyplynul z pouhých tradičních setkání
3. Potěšení a uspokojení z toho, čeho děti dosáhnou, z jejich úspěchů
4. Uspokojení pramenící z poskytování pomoci dětem v jejich stresech a zklamáních
5. Větší vliv v rozhodování o věcech, které ovlivní život vašich dětí
6. Odpadá pocit ztráty vyplývající ze skutečnosti, že by děti žily jinde
7. Posílení sebeúcty a identity jako rodiče

Problémy, stesky, zklamání:

1. Rozpor mezi pracovními povinnostmi a odpovědností spojenou s péčí o děti
2. Nepříznivé postoje spolupracovníků, nadřízených a společnosti obecně
3. Nutnost dělat mnoho věcí najednou a nedostatek času
4. Málo času na pozorné naslouchání dětem
5. Nutnost dělat důležitá rozhodnutí ve věci výchovy téměř samostatně
6. Omezený společenský život
7. Stres, stres, stres ...

otcové, kteří pečují o děti, unikli vnitřnímu zmatku, který prožívají otcové, jimž byla péče o děti odepřena, a který se dotýká jejich rodičovské identity.

V kritériích osobní adaptace na rozvod se otcové s výhradní péčí v průměru jeví poněkud lepší než otcové bez dětí a ne horší než matka s výhradní péčí. Otcové i matky s výhradní péčí musí čelit stejným problémům a tlakům, otcové však mají nevýhodu negativních postojů společnosti a výhodu lepšího finančního postavení. Osobní přizpůsobení otce je však jen jedním aspektem jeho života jako rodiče s výhradní péčí. Mnozí pozorovatelé se domnívají, že skutečná rizika výhradní péče otce se objeví tehdy, když zaměříme pozornost na otcovo zvládnání domácnosti a péče o děti.

Zvládnou otcové domácí práce?

Komické obrazy otců, kteří si nevědí rady s domácí prací, jsou součástí našeho obecného povědomí. Tyto obrazy jsou nejen předváděny, ale také upevňovány televizními komediami. Přes všechny snahy ženského hnutí a reportáží hromadných sdělovacích prostředků o „novém otci“ ukazují nedávno přehledy, že typický manžel z devadesátých let se jen velmi málo podílí na domácích pracích, i když je jeho manželka zaměstnána mimo domov.

Protože většina mužů má během manželství jen málo zkušeností s domácími pracemi, přirozeně očekáváme, že v případě rozvodu a výhradní péče o děti nebudou schopni takovou práci zastávat a budou muset spoléhat na nějaké pomocníky při hlavních pracích. Vůči těmto stereotypům nejsou imunní ani odborníci. Badatelka v oblasti rozvodů dr. Deborah Leupnitzová otevřeně přiznala: „Na začátku jsem předpověděla, že rozvedené matky budou považovat své domácí práce za samozřejmé a že *otcové* budou z pokusů vařit a udržovat domácnost pěkně vyšinití.“

Zjištěná fakta opět nepotvrzují rozšířené představy. Muži nemusí vykonávat mnoho prací v domácnosti se dvěma rodiči, ale podle všeho jsou vybaveni požadovaným know-how. Polovina otců ve studii dr. Leupnitzové vypověděla, že se po rozvodu nemuseli učit žádné nové domácí dovednosti. Ještě významnější byl uvolněný postoj, se kterým všichni otcové vypovídali o domácích pracích. Jeden otec dvou dospívajících dětí vyjádřil podstatu tohoto postoje takto:

Nemám obavy. I když vám ty věci příliš přilíhají, dá se s tím žít. I když dům nebude zcela v pořádku, smrt z toho mít nebudete. Jsem si jist, že bych těch oprav a vylepšení mohl udělat více a bylo by to tu hezčí a utulnější - ale ve skutečnosti by to nebyl žádný podstatný rozdíl. Děláme si pizzu a obložené chlebičky. Jsme tu již pět let a všichni jsme šťastní. Nemám rád vaření, ani neočekávám, že by to měly rády děti. Nikdy jsem neslyšel, že by si stěžovaly.

Data dr. Leupnitzové ze studie otců s výhradní péčí vyvrátila její předpovědi. Dr. Leupnitzová poznatky o těchto otcích shrnula: „Nezjistili jsme, že by v domácnostech s jedním rodičem bylo nádobí s připáleným jídlem nebo sražené či zmačkané oblečení v sušičce. Přitom si tyto otcové nenajímali placené pomocnice jako náhradu manželek.“

Je možné, že otcové s výhradní péčí pověřují své děti, aby dělaly tuto domácí práci navíc? Názory na to, zda taková další odpovědnost je pro děti prospěšná nebo ne, se liší. Zřejmě je však více typická pro domácnosti vedené matkami než pro domácnosti vedené otci.

Proti původnímu očekávání mají matky s výhradní péčí s domácími pracemi více problémů než otcové se stejným rodičovským postavením. Dr.

Leupnitzová vysvětluje toto zjištění skutečností, že většina nových prací, které muži museli vykonat, byla snazší díky technologii, jako je např. mikrovlnná trouba a nemačkávé šatstvo. Budu znovu citovat dr. Leupnitzovou: „Technologické inovace usnadnily mužům, aby se naučili 'ženským pracím' - ale ne naopak. Rychlé automatické postupy pro výměnu oken rozbítených při bouřce nebo na opravu střechy neexistují. Úkoly, které se musí učit matky, vyžadují komplexnější dovednosti, jsou nebezpečnější i nákladnější.“

Domnívám se, že oslabená schopnost udržovat domácnost by neměla diskvalifikovat ani jednoho rodiče ve sporu o svěřeni jeho dětí do výhradní péče. Pokud si odmyslíme extrémní případy - špina a nepořádek v takové míře, že jsou nezdravé či nebezpečné, nebo tak nutková potřeba čistoty a pořádku, že pobyt dětí je nežádoucí - pak způsob, jakým rodiče spravují fyzické prostředí domova, by neměl být považován za zvláště významné kritérium vhodnosti ke svěřeni dětí do výhradní péče. Mnohem důležitější jsou rodičovské dovednosti a vnímavost ve vztahu k vlastním dětem. Právě v oblasti udržování domácnosti více než v kterékoli jiné předpokládá společnost u otců s výhradní péčí spíše handicap.

Společenské předsudky

Otcové s výhradní péčí jsou si těchto postojů dobře vědomi. Často to pociťují, jako kdyby žili na jevišti, zatímco v hledišti sedí skupina samozvaných kritiků toužících vyslovit jejich rodičovskému výkonu szíravý odsudek. Jsou tyto děti správně oblečeny? Dostávají vyváženou stravu? Nechodí pozdě do školy? Co se děje, když jsou smutné? Utěšuje někdo jejich bebička, nebo jsou ponechány, aby si vše vyřídily samy? Představa tělesně a duševně zanedbaných dětí vzrůstá do velkých rozměrů v myslích mnoha dospělých, kteří se setkají s otcem, jemuž jsou svěřeny děti do výhradní péče.

Například jeden psycholog mi popsal příběh otce s výhradní péčí, kterému se věnoval. Zmíněný otec opakovaně přivedl svého syna Abda k dětskému lékaři, neboť učitel chlapce se domníval, že chlapec je nemocen. Po každé návštěvě dětského lékaře otec informoval učitele o závěru lékaře a o tom, že dítě je v dobrém zdravotním stavu. Učitele to však nepřesvědčilo. Teprve když lékař poslal zprávu přímo škole, ve které uzavřel, že Abdo je zdravý a že jeho vývoj je v pořádku, přestal učitel upozorňovat otce na zdravotní stav jeho syna.

Desetiletá Marta žije sama se svým rozvedeným otcem. Její nejlepší kamarádka Anny nikdy nepřijala pozvání, aby u Marty přenocovala. Důvod? Rodiče Anny si nepřejí, aby jejich dcera přespala v domě, kde není při-

tomna matka. Ve srovnání s ženatým mužem má rozvedený méně důvěry ve věcech péče o děti. Bez podpory matky v domácnosti ztrácí otec status milujícího kompetentního rodiče. Samozřejmě právě tento postoj vede naši společnost k podceňování hodnoty, jakou má péče rozvedeného otce o děti.

Můžeme se sice nad učitelem chlapce Abda a nad rodiči Anny ušklíbnout, když víme, že tak jednají z nevědomosti a ze strachu, ale jejich obavy jsou upřímné a jejich postoje k otcovské péči nejsou neobvyklé. Ve skutečnosti jsou takové názory naprosto běžné. Existují však nějaké důvody pro takové obavy?

Výchova dětí a péče o ně

„Typický muž je v péči o děti emocionálně necitlivý.“ Tento předsudek se projevuje v chování trenérů atletiky, kteří jsou tak posedlí výhrou, že ztratí představu o emocionálním vlivu svého jednání na děti.

Obrazy takových mužů vedou mnohé soudce a matky k předpokladu, že v domácnostech s výhradní péčí otců, bez ženské přítomnosti, zůstanou emocionální potřeby dětí neuspokojeny. Ačkoliv takové přesvědčení je plodem kultu mateřství, jsou zde skutečně určité důvody k obavám. Dokonce sami otcové s výhradní péčí mají podobné starosti.

Obecné pojetí maskulinity a femininity může fungovat jako sebenaplňující se proroctví. Jsme-li přesvědčeni, že péče o děti a jejich výchova je „ženskou záležitostí“, pak učíme své syny, aby ignorovali své rodičovské citění, a připravujeme je tak o cenné zážitky pečovatele. Dívky na druhé straně získávají zkušenosti tím, že si hrají s panenkami a že hlídají mladší děti, což představuje příjemnou možnost nácviku pečujícího a vychovávajícího chování.

Chlapci se tedy učí zbavovat se svých něžnějších citů, a to proto, aby vzhověli očekávání společnosti, jak má „skutečný“ muž vypadat. To pak způsobuje, že jako dospělí jsou méně vyladěni na dětské emoce. Například v naší kultuře se chlapci učí, že by neměli plakat, že by jim to mělo být nepříjemné, takže mnoho mužů je neschopných plně prožít své pocity smutku. Muž, který nedovede snadno rozpoznat svůj vlastní smutek, bude mít obtíže vycítit smutek u jiných, včetně svých dětí. To se může zvláště týkat malých dětí, které jsou méně schopny verbálně projevit své pocity rodičům.

Muži, kterým bude svěřena péče o děti, mohou být tedy na začátku - v důsledku své výchovy - handicapováni ve schopnosti reagovat na emocionální potřeby dětí. Oslabuje to argumenty pro výhradní péči otců? Domnívám se, že ne.

Důležitá otázka není ta, zda muži *mají* dovednosti k péči a výchově dětí,

nýbrž zda takové dovednosti mohou získat. Výzkum dr. Michaela Lamba ukazuje, že těmto dovednostem se lze naučit. Dr. Lamb studoval chování rodičů brzy po narození prvního dítěte a nepozoroval žádné počáteční rozdíly v kompetenci mezi matkou a otcem. Avšak po čase se matky staly dovednějšími. Dr. Lamb tento rozdíl připisuje nikoli mateřskému instinktu, nýbrž faktu, že rodičovským dovednostem se lidé učí „při výkonu práce“. Matky studované dr. Lambem měly těchto příležitostí více než otcové.

Dochází k zácvicu otců s výhradní péčí o děti v oblasti rodičovských dovedností? Zdá se, že ano, alespoň podle rozhovorů s otcí a jejich dětmi. Otcové s výhradní péčí mají obecný pocit, že při výchově dětí odvádějí dobrou práci a mají méně obtíží v uspokojování citových potřeb dětí, než mají „průměrní“ otcové. Hodnocení dětí se shoduje - otec s výhradní péčí dostane za pečování a výchovu více bodů, než od svých dětí dostanou otec i s matkou v rodině s oběma rodiči.

Takové dojmy mohou doznávat určitého zkreslení, na druhé straně však budí důvěru skutečnost, že tito otcové neodmítali hovořit o problémech v jiných oblastech. Někteří například vypovídali o obavách ze svých vlastních depresí po rozvodu. Za zmínku také stojí, že již existuje více než tucet studií hodnotících otce s výhradní péčí jako kompetentního rodiče. Takovou konzistentní informaci nelze snadno přehlédnout.

Nejvýraznější důkaz kompetence otců s výhradní péčí ve schopnostech pečovat vychází z texaských studií provedených dr. Johnem Santrockem a mnou (viz dodatek). Tyto studie dále zpracovaly výsledky studií předchozích, a to tak, že je doplnily rozhovory s rodiči a dětmi, administrací psychologických testů a přímým pozorováním interakce mezi rodičem a dítětem. Podle čtyř rozdílných ukazatelů byli otcové s výhradní péčí posuzováni jako stejně dobře pečující a vychovávající, jako tomu bylo u matek s výhradní péčí.

Otázkou zůstává, zda se tito otcové rodičovským dovednostem naučili „při výkonu práce“, poté co jim děti byly svěřeny do výchovy, nebo zda již takoví byli od začátku. Protože zatím žádný výzkum nesledoval otce s výhradní péčí ihned po převzetí takové role, budeme muset počkat s konečnou odpovědí na další výzkumy. V současné době musíme spoléhat na vzpomínky mužů na toto období. Obraz, který vykreslí, připomíná situaci ve filmu *Kramerová versus Kramer*. Zpočátku neobratní muži se postupně vypracují na výkonné rodiče na plný úvazek a v tomto procesu rozvinou i hluboké citové vztahy ke svým dětem. Zpočátku jsou zaujati jen okrajově, postupně však postaví dobro a blaho svých dětí na první místo mezi prioritami.

Dovednosti v péči a výchově jsou pouze jednou složkou dobrého rodičovství. Důležité je také posoudit, jak otcové s výhradní péčí zvládají chování svých dětí. Z této oblasti je známo, že otcové s výhradní péčí mají lepší výsledky než matky se stejným rodičovským postavením. Skutečnost je taková.

že děti, zejména chlapci v mnoha rozvedených rodinách, jsou matkami, které již nezvládají jejich problémové chování, posílání za otci, aby s nimi žili.

Rodiče s výhradní péčí, stejnou měrou otcové i matky, se po rozvodu stávají mírnějšími, shovívavějšími. Pod vlivem pocitů viny z rozvodu, soucitu pro útrapy dětí i pouhého vyčerpání netrvají rodiče již tolik na svých dřívějších příkazech a zákazech. V domácnostech s výhradní péčí matky to přispívá ke vzrůstu kázeňských problémů, neboť dětem dojde, že jim špatné chování prochází. V domácnostech s výhradní péčí otce tomu tak není. I přes zvýšenou shovívavost jsou otcové s výhradní péčí - ve srovnání s matkami se stejným rodičovským postavením - méně povolní vůči manipulování dětmi. Děti tedy obvykle vyhoví spíše otcovým požadavkům. Většina z nás si pamatuje na strach vyvolaný matčinou hrozbou: „Počkej, až táta přijde domů!“ Protože děti připisují svým otcům od samého počátku velkou autoritu, udržují své chování v přijatelných mezích, i když dodržování příkazů a zákazů není přísně vynucováno.

Jiný aspekt dobrého rodiče je přiměřená pozornost k dětským tělesným potřebám. Jsou tyto potřeby v domácnostech s výhradní péčí otce zanedbávány? K zodpovězení této otázky byl dán učitelům - v rámci texaského výzkumu - k vyplnění rozsáhlejší dotazník ke každému sledovanému dítěti. Předpokládali jsme, že učitelé jsou v takovém postavení, že mohou relativně dobře zhodnotit péči věnovanou tělesnému vzhledu dětí. Zjev dětí ve škole je spolehlivějším ukazatelem každodenní pozornosti věnované těmto záležitostem než situace, kdy děti přicházely na setkání s naším výzkumným týmem, kdy mohly být oblečeny do svých nejlepších nedělních šatů. Je-li rodič v tomto směru nedbalý, nejspíš si toho povšimnou učitelé ve škole.

Naše zjištění i v tomto případě svědčí ve prospěch otců s výhradní péčí. Učitelé posuzovali děti ve výhradní péčí otců jako stejně zdravé, čisté a s upraveným zevnějškem jako děti, které byly ve výhradní péčí matky.

Spokojenost s rolí rodiče s výhradní péčí

I přes každodenní potíže a starosti, které rodič zažívá, je-li na vše sám, většina rodičů s výhradní péčí vypovídá, že jsou v této roli šťastní a nemají v úmyslu ji měnit. Z výsledků několika studií je možné usuzovat, že otcové s výhradní péčí jsou dokonce spokojenější než matky se stejným rodičovským postavením.

K tomuto stavu vedou tři důvody. Zaprvé, otcové s výhradní péčí často nemají takové finanční potíže, jaké trápí matky v obdobné situaci. Matky samoživitelky uvádějí finanční starosti na prvním místě mezi stresujícími faktory svého života. Zadruhé, otcové lépe zvládají chování dětí. Zátěž vy-

plývající z výhradní péče je značně menší, když nemusíte s dětmi stále zápolit. Zatřetí, otcové s výhradní péčí mají prospěch i ze zvýšené sebeúcty. Ta hraje klíčovou roli v uspokojení z rodičovské role. Dr. Branden se v tomto směru vyslovuje zcela jasně: „Vysoká úroveň sebedůvěry a respektu k vlastní povaze je úzce spojena se schopností těšit se ze života a nalézat zdroje uspokojení v naší lidské existenci.“

Otcové s výhradní péčí jsou průkopníci. Přijímají roli, která je v naší kultuře pro muže nekonvenční, a která tak vzdoruje tradicím posledních sedmdesátí let. Co mohou rodiče očekávat, když v péči o děti pokračuje otec? Je jasně prokázáno, že průměrný otec - i když se jednotlivci hodně liší - je schopen osvojit si nutné dovednosti a postoje potřebné k vedení domácnosti a ke kompetentní výchově dětí. Dojde pravděpodobně k tomu, že přeskupí své priority a poskytne více času dětem. V tomto procesu vzroste jeho sebedůvěra jako rodiče.

Ve srovnání s průměrnou matkou s výhradní péčí má chování dětí více pod kontrolou a jinak není ani horší, ani lepší v péči o tělesné a citové potřeby svých dětí.

Tato zjištění nejsou sama o sobě dostatečným důvodem pro svěřování dětí otcům. Otcové mohou být stejně kompetentní jako matky, avšak potřebují-li děti více matku než otce - jinými slovy, platí-li mýtus o mateřství - pak bez ohledu na dovednosti otce budou mít děti nežijící s matkou více problémů než děti nežijící s otcem.

Z těchto důvodů musíme doplnit naši předchozí analýzu otců s výhradní péčí hlubším pohledem na psychologický vývoj dítěte. To je základní linie při jakémkoli hodnocení výhradní péče otce. Jak se daří dětem v domácíchotech, kde má otec výhradní péči, srovnáme-li je s dětmi žijícími u matek s výhradní péčí? Než se těmito otázkami začneme zabývat, musíme zaměřit pozornost i na druhého rodiče v rodinách s výhradní péčí otce, tj. na matku, které děti nebyly svěřeny do výchovy.

5. Nekonformní matky

Žádný popis případu výhradní péče otce nemůže být úplný bez portréту matky, která děti svěřeny nemá. Spíše bych měl říci portrétů matek, protože matky bez svěřených dětí nejsou o nic homogennější skupinou, než je skupina otců. Dostávají se do své situace různými cestami, z různých důvodů a také s různými výsledky.

Avšak mnohé z nich sdílejí to, co nazývám „rovnici tragiky“: pocit viny matky bez dětí je posilován odsuzujícím postojem společnosti. Takového odsouzení se matkám dostává hojně. Ženy, které žijí odděleny od svých dětí, jsou společenskými psanci. Musí čelit stálému náporu iracionálních obvinění a pohrdání od rodiny, přátel, a dokonce i od cizích lidí.

Jedna žena z Milwaukee byla tak rozrušena reakcemi lidí, že vyjádřila svůj hněv v dopise adresovaném Ann Landersové:

Vážená paní Landersová:

Nedávno jsem se rozhodla, že o mé tři děti by měl pečovat můj bývalý manžel. Má rodina a přátelé reagovali necitlivě až krutě. Zdá se, že společnost předpokládá, že žena, která nemá děti svěřeny do péče, je nemiluje nebo že je zneužívá.

Dotazovali se mě: „Co hrozného jsi udělala, že ti nenechali děti v péči?“ Jsem zneklidněná, že tak mnoho lidí se hrne se svými soudy, aniž by měli nějaké informace ... Dovolte, abych něco řekla těm, kteří takové otázky kladou.

Nemáte právo na žádnou odpověď. Není to vaše záležitost. Prosím jen, abyste nešířili své úsudky, pokud jste nebyli v mé situaci.

Co nutí lidi vyslovovat takové soudy? Je to kult mateřství. Ženy, které žijí oddělené od svých dětí, otrásají veřejně našimi chráněnými představami o mateřství. Jsou-li matky jedinečným způsobem vhodné k péči o své děti, pak matky, které o ně nepěčují, neplní svůj úkol. Jsou-li matky pro děti potřebnější než jejich otcové, pak matky, které děti u sebe nemají, je vystavují těžké deprivaci.

Nyní již víme, že takové názory jsou nesprávné. Vědecké důkazy mluví jasně: Otcové s výhradní péčí se dobře starají a jejich děti nejsou nijak více deprivovány než děti vyrůstající v domácnostech s výhradní péčí matky. Avšak i když naše odpověď na otázku „Jak to, že se matka může vzdát svých dětí?“ nebude konvenční (např. „musí to být příšerná matka“), otáz-

ka má stále svou oprávněnost a zasluhuje odpověď vycházející spíše z rozumu než z hysterie.

Naši pozornost zasluhuje rovněž příbuzná otázka: Jak to zapůsobí na matku, která se vzdá péče o své děti? Jak to ovlivní její život? Žena, která uvažuje o takové volbě, bude chtít vědět, co může očekávat. Zvykne si na odloučení od svých dětí, nebo ji to vždy bude tížit u srdce? Jak takové rozhodnutí ovlivní její vztahy s dětmi? Nebudou se děti cítit opuštěny? Nebudou ji nenávidět? Jak bude vycházet se svým bývalým manželem? A ta nejdůležitější otázka: Nebude litovat svého rozhodnutí?

Není snadné získat odpovědi na takové otázky. Mnoho žen, které se zřeknou péče o děti, tento fakt skrývají. Rychle se naučí, jak zakrýt své skutečné rozpoložení, a to někdy i před svými rodiči, jen aby se vyhnuly stigma nebo aby unikly odsouzení. Abychom získali spolehlivý výčet příčin, proč se matky vzdávají péče o děti, a důsledků takových rozhodnutí, musíme se seznámit s výsledky systematických studií. Nejlepší z nich je doktorská disertace dr. Marie Constantatosové. Z ní jako jediné čerpám nejvíce pro následující diskusi. Její studie prováděná v Dallasu a jiné studie prováděné v různých místech naší země nám nabízejí pohled za zavřené dveře na svět matek, které nemají své děti v péči.

Kdo se vzdává péče o děti a proč?

Některé ženy prohrají svůj spor o svěření dětí u soudu. Velká většina žen, které žijí odděleně od svých dětí, však tuto volbu činí dobrovolně.

Většina lidí tomu nerozumí, podobně jako nerozumějí i jinému nekonvenčnímu chování. Představy společnosti o nonkonformistech jsou ovlivňovány spíše strachem a předsudky než porozuměním. V kapitole čtvrté jsme viděli, že otcové žádající o svěření dětí jsou často obviňováni ze špatných motivů. Matky, které se vzdají péče o děti, musí být připraveny na dvojitou dávku kritiky. Typicky se předpokládá: Jsou to nezralé ženy, které se jen snaží uniknout rodičovské odpovědnosti. Opustily své potomky, jen aby se mohly věnovat životu se sexuální promiskuitou. Jsou to ženy bez srdce, které nemají mateřský cit a dávají přednost kariéře a vlastní svobodě před dětmi.

Jako obyečné předsudky nesedí. Psychologické testy srovnávající ženy s výhradní péčí a bez výhradní péče o děti neukazují žádné rozdíly v citové zralosti, vřelosti či pečovatelských „mateřských“ citech. A žádná studie zatím neobjevila ženu, která by opustila své děti kvůli milenci. Jestliže takové ženy existují, pak se nějakým způsobem vědcům vyhnuly a zcela jistě nereprezentují matky bez výhradní péče.

Jestliže předsudky nesedí, co mohlo vést matku k tomu vzdát se péče o své děti? Ve skutečnosti je takové rozhodování složité a obvykle odráží interakci řady úvah, nikoliv pouze jeden motiv. Matka z Milwaukee, která psala Ann Landersové, uvedla několik důvodů pro své rozhodnutí: „Můj bývalý manžel vydělává dvakrát tolik co já. Ani s přídatky na děti bych nemohla uhradit všechny rodinné výdaje. Je stejně dobrým rodičem jako já, v některých směrech je lepší. Oba máme své děti rádi. Je jim s ním stejně dobře, jako by jim bylo se mnou.“ Podle dr. Constantatosové je vysvětlení této matky typické pro ženy ze souboru, který studovala. Většina z nich poukazuje na finanční zdroje a na rodičovské schopnosti jako na hlavní faktory v jejich rozhodování. Většina těchto žen je také přesvědčena, že by měly sládit péči o děti s postupem v povolání nebo s dalším vzděláváním.

Obraz však zatím není úplný. Konec konců má většina rozvedených žen nějaké povolání nebo aspirace na další vzdělání a většina z nich má méně peněz než jejich bývalí manželé. Tyto okolnosti jim nebrání, aby si péči o děti zachovaly. Ve skutečnosti většina žen nad záležitostí péče příliš nepřemýšlí. Považují za samozřejmé, že děti zůstanou u nich a že se na požadavky této nové role zadaptují, jak nejlépe budou umět. Když jsou tázány na důvody své volby v této věci, matky s výhradní péčí reagují s mírným překvapením: „To pro mě nebyla věc k přemýšlení. Je přece samozřejmé, že děti zůstanou u mě.“ Jiná matka říká: „Nikdy jsem neměla žádné pochybnosti. Na nic jiného bych nepřistoupila.“

Kritický rozdíl mezi matkami, které si ponechávají péči, a těmi, které se jí zřikají, má co dělat více s postoji k mateřství než s praktickými ohledy, jako jsou např. finance. Matky, které žijí dále se svými dětmi, považují mateřskou roli za podstatný aspekt své identity. Je pro ně nepředstavitelné, že by se zřekly této části své identity. „Kdyby Julius a René žili někde jinde, bylo by to, jako kdybyste mě rozřízli napůl,“ řekla jedna matka s výhradní péčí. Příběh o králi Šalomounovi si tak upravila podle svého.

Matky bez výhradní péče jsou ve vztahu k mateřství více ambivalentní. Jejich názor na mateřství lze nejlépe vyjádřit takto: „Není to to, o čem se pořád píše taková chvála.“ Pro tyto ženy nebylo mateřství zdrojem pýchy a úspěchu, kterým bylo pro jiné. Z péče o děti a z jejich výchovy čerpají méně osobního uspokojení a je i mnohem méně pravděpodobné, že by v roli matky cítily své poslání.

Nesmíme zaměňovat pocity těchto žen vůči mateřské roli s pocity vůči jejich dětem. Není sebemenších pochyb, že své děti milují a že jim na nich velmi záleží. Co jim nevyhovuje, je role matky na plný úvazek. Jedna žena vysvětluje: „Shledala jsem, že mateřství je velmi utiskující úloha - ne fyzicky, ale odpovědností.“

Ambivalence k mateřství může mít kořeny ve vztahu matky k její vlastní matce. Více matek bez výhradní péče říká, že vztahy s jejich matkami byly konfliktní a že také jejich matky byly s mateřskou rolí méně spokojeny.

„Má matka vždy litovala, že se vzdala své kariéry ... a všichni jsme to věděli,“ řekla jedna žena žijící odděleně od svých dětí.

Mnohé matky, které se vzdají péče, chtějí vyzkoušet nový životní styl, osvobozený od starostí o děti. Některé také hledají novou identitu s novými možnostmi. Avšak na rozdíl od běžných předsudků neznamená takové hledání citovou nezralost či vážnější poruchu. Představuje pouze vědomé úsilí překročit hranice mateřství na plný úvazek. Takové rozhodnutí je téměř vždy provázeno bolestným hledáním sebe samé a je děláno s přesvědčením, že to je to nejlepší pro celou rodinu. Nezapomeňme, že zvolit životní styl, který je nekonformní se společenskými normami, vyžaduje odvalu.

Rozhodnutí vzdát se výhradní péče o děti vyžaduje také důvěru ve schopnosti otce práci zastat. V dallaském výzkumu 85 procent matek bez výhradní péče uvádělo, že jedním z důvodů pro rozhodnutí ponechat děti v péči otce byly rodičovské dovednosti jejich bývalých manželů. Ačkoli mezi matkami s výhradní péčí a matkami bez ní nebyly zjištěny žádné rozdíly v tom, jak adekvátně se jako rodiče cítily během manželství (obě skupiny si daly vysoké bodové hodnocení), většina ze skupiny matek bez výhradní péče cítila, že by byla neschopna zvládat stresy rodiny s jedním rodičem, což byl jeden z faktorů v jejich rozhodování. Na druhé straně žádná z matek s výhradní péčí takové pochybnosti o sobě nepřiznala a většina byla přesvědčena, že jejich bývalí manželé nejsou schopni převzít odpovědnost, kterou výhradní péče o děti vyžaduje.

Shrňme, že ve většině případů to není jen jeden faktor, který motivuje matku, aby se vzdala výhradní péče. Matka, která tak učiní, může chtít přijetím nového životního stylu odhalit své možnosti. Vůči mateřské roli se může cítit ambivalentně. Ponecháním dětí u otce není nijak zneklidněna, neboť věří, že její bývalý manžel zvládne péči a výchovu přinejmenším stejně dobře jako ona sama. Určitě není necitlivá k potřebám svých dětí. Jedna žena, kritizující společenské předsudky, napsala: „Matky bez výhradní péče jsou pomlouvány. Nejsme žádné tulačky, neschopné matky či sprostáčky. Milujeme své děti a je to naše láska, která nám dává sílu, abychom si uvědomily, že naše rozhodnutí vycházelo z toho, co bylo pro děti nejlepší (a s velkým sebezapřením obětujeme to, co mohlo být nejlepší pro nás)!“ Dr. Constantatosová zřetelně podporuje tento názor: „V této studii jsme nezjistili, že by matky bez výhradní péče byly nějak charakterově nebo klinicky nezdravé. Nejsou to matky, které by neměly cit, nebo matky neschopné. Jsou to prostě nekonvenční matky.“

Jakou chybu jsem udělala?

Některé matky bez výhradní péče, asi jedna z pěti, si samy *nevolí* tento stav, ale spíše *vyhoví* přání dítěte žít v domácnosti s tátou. (Je ještě jedna

cesta, jak se zřeknout výhradní péče, která je pro matku ještě těžší - když je za neschopnou matku prohlášena soudem.) Mnohé matky mají v této situaci pocit, že požadavek jejich dítěte je označuje za neschopného rodiče.

Typickou reakcí je pocit zranění a ponížení. Mnohé matky v takovém postavení mají akutní pocit ztráty. Běžné je sebeobviňování. Právě tak jako pozůstalí se trápí myšlenkami, co všechno mohli udělat, aby zabránili smrti svého blízkého, i matka se bude obviňovat, že její dítě dává přednost někomu jinému. V některých případech pocit viny u matky pramení z nedostatečného porozumění důvodům, proč si dítě přeje žít s otcem. Může jen předpokládat, že jako matka selhala. (Konec konců kult mateřství nám brání uznat, že dítě může toužit po větším kontaktu se svým otcem.) V jiných případech je pocit viny pokusem vyrovnat se nějak s pocitem bezmocnosti. Pocity viny totiž umožňují matce věřit, že udělala něco, co vedlo dítě k větší oblibě otceva domova; když to způsobila, je patrně možné to napravit a změnit.

Avšak ve většině případů může matka jen málo ovlivnit, koho dítě preferuje. Zůstává-li otec v původním bytě a matka se přestěhuje jinam, chce dítě zůstat s otcem, aby se vyhnulo všem změnám provázejícím stěhování - novému domovu, novým sousedům, nové škole a novým kamarádům. Preferuje-li však dítě otce i přes nutnost odstěhovat se z původního prostředí, může to být projevem dětských potřeb daného věku zajistit si užší vztah s otcem. V některých rodinách se může zdát, že dětské přání odstěhovat se s otcem je podněcováno výrazným konfliktem s matkou. Musíme však zvažovat, zda konflikt sám není důsledkem dětské potřeby udržet určitý psychologický odstup od matky. Jak uvádíme v osmé kapitole, chlapec může aktivně odmítat matku jen proto, aby si uchoval silnou maskulinní identifikaci, zejména je-li jediným příslušníkem mužského pohlaví v domácnosti vedené ženou. Když takové zápolení nedosáhne zmíněného cíle, chlapec může pociťovat, že nemá jinou možnost než se z domu vystěhovat. Jiné děti se mohou pokoušet o únik z toho, co se jim jeví jako nesnesitelná situace v rodině s nevlastním rodičem.

Často si dítě samo není vědomo hlavního důvodu, proč se chce přestěhovat k otci. Například jeden patnáctiletý chlapec naléhal, aby se mohl přestěhovat za svým otcem asi šest měsíců poté, co se jeho matka znovu provdala. Zdálo se, že chlapec vychází se svým nevlastním otcem i s matkou dobře, a ani on sám nemohl přesně říci, kde se v něm potřeba stěhování vzala. Asi rok po přestěhování si s pomocí terapeuta ujasnil, že míval silné nevědomé sexuální tužby vůči čtrnáctileté nevlastní sestře. Aby se vyhnul pokušení, cítil potřebu vystěhovat se z domu. Když to matka pochopila, cítila se jeho odchodem méně dotčena, ačkoli si stále přála najít nějaký jiný způsob, který by situaci vyřešil.

Řečeno obecně, když matka rozumí skutečným důvodům, proč se její dítě

chce stěhovat, je pro ni snadnější takové rozhodnutí přijmout. I přesto je však pocit ztráty velký. Chuť a připravenost dítěte opustit hnízdo matku zaskočí. Jak poznamenala jedna matka desetiletého dítěte: „Vždy jsem věděla, že mé dítě vyroste a že jednoho dne domov opustí. Nebyla jsem však připravena, že to přijde tak brzy. Jakou chybu jsem udělala?“ Jiná žena mi s dojetím řekla, že když její syn projevil přání žít s otcem, měla pocit, jako kdyby někdo umřel: „Hluboce truchlím. Když Rebeka odešla na kolej, těšila jsem se, že nějaký čas budu s Adamem sama. Během několika měsíců jsem měla čas se na Rebečin odchod psychicky připravit, ale na odchod Adama nejsem připravená vůbec. To, že odejde, bude pro mne hrozná ztráta.“

Co dělat, když dítě chce žít s otcem

1. Zprvė žádnu paniku. Nemyslete si, že to znamená, že jste špatná matka, nebo že vás vaše dítě nemiluje. Nejlépe bude, když na takové překvapivé prohlášení budete reagovat s určitým časovým odstupem. Dejte dítěti najevo, že o tom přemýšlíte a že o tom budete hovořit, až budete mít jasno.

2. Takové prohlášení bývá často vyřčeno v zápalu hádky. Je-li to váš případ, pak odolejte pokušení odpovědět: „Výborně! Tak ty chceš žít se svým otcem? Zaplať pánbůh, že se tě zbavím!“ Místo toho uznejte či registrujte takovou žádost, avšak odložte její projednání a vraťte se k původní tematice. „Dokončeme napřed to, o čem jsme mluvili. Chceš-li probrat stěhování k otci, uděláme to později.“ To pomůže odlišit účelové žádosti, které jsou ve skutečnosti zbraněmi v probíhající m střetu, od trvalejšího přání žít s otcem.

3. Ponechte možnosti komunikace otevřené. Vaše dítě musí vědět, že jste jeho žádost neignorovala a že jste ji považovala za dosti důležitou záležitost vyžadující prohovoření. Budete-li reagovat příliš emocionálně, můžete dítě zastrašit tak, že o tom přestane hovořit, ale s jeho mlčením nezmizí jeho pocity.

4. Pomozte dítěti formulovat důvody jeho preference.

Co je v jeho rozhodnutí prvotní, přání být s otcem, nebo přání opustit váš domov?

5. Žádosti dítěte nevyhovujte automaticky. Obecně platí, že čím je dítě starší, tím více váhy bychom měli přikládat jeho preferenci. Čím je dítě mladší, tím více se můžeme domnívat, že jeho rozhodnutí má pouze dočasný charakter a nebere v úvahu širší souvislosti. Například pětiletá dívka žádá po návratu z návštěvy, kde byla zasypána dárky, aby mohla žít s otcem. Její požadavek je pravděpodobně ovliv-

něh nerealistickou představou každodenní návštěvy obchodu s hračkami, a nikoli vyváženým zhodnocením kladů, které by z života v otcově domácnosti vypluly.

6. Uvažujete-li vážně o tom, že žádosti dítěte vyhovíte, pak svůj názor dítěti neříkejte, dokud nebudete znát stanovisko vašeho bývalého manžela. („Proč bychom se nezeptali, co si o tom myslí tvůj tatínek?“) Kdybyste souhlas k přestěhování dala a pak se dítě dozvědělo, že ho otec nechce, bylo by to pro ně dosti sklíčující.

7. Dojde-li ke změně výhradní péče a přestěhování se uskuteční, neznaznačujte, že takové rozhodnutí je nezvratné. Lidé, zejména mladí, mají právo dělat chyby. Vaše dítě by mělo vědět, že když se přestěhování nevydaří, bude jeho návrat domů vždy vítán. Vyhněte se trestání dítěte za jeho rozhodnutí tím, že byste mu odepřela projevy lásky nebo ho doma nepřijala. Na druhé straně je rozumné prodiskutovat nezávazný pobyt na zkoušku, který dá každému možnost vyzkoušet si nové uspořádání. Nechcete přece, aby se vaše dítě stěhovalo pokaždé, když se na některého z rodičů rozzlobí.

8. Ujistěte dítě, že ho stále milujete. Snažte se nebrat žádost dítěte o přestěhování jako důkaz vašeho selhání v roli matky. Pamatujte, že děti k takovým rozhodnutím nedospívají snadno. Vymění-li dítě domácnost a péči jednoho rodiče za domácnost a péči rodiče druhého, je to patrně jediná cesta, kterou zná k dosažení nějakého emocionálního cíle.

Život bez výhradní péče o děti

Je taková ztráta něčím, z čeho se matka může zase vzpamatovat? Co se stane ženě, když se vzdá výhradní péče? Jakou cenu zaplatí za to, že vzdoruje kultu mateřství? Jaká pozitiva sklídí?

UČINILA JSEM SPRÁVNĚ?

Jak se dalo očekávat, zřeknutí se výhradní péče nevede ani k výlučně pozitivním, ani k výlučně negativním důsledkům. Každá matka, která zvažuje tuto volbu, by měla pečlivě zvážit její hlavní úskali, a to: *pravděpodobnost, že se svým rozhodnutím bude nespokojena, že bude pochybovat, zda jednala rozumně, je jedna ku jedné*. V průměru asi tři a půl roku po rozvodu asi polovina matek z dallaské skupiny bez výhradní péče nebyla smířena

se svým rozhodnutím. Pro srovnání - ze skupiny matek s výhradní péčí bylo nespokojeno jen pět procent.

Z jakých důvodů litují matky bez výhradní péče svých rozhodnutí? Hlavně proto, že své děti postrádaly a že toužily, aby měly více místa v životech svých dětí. Nemít děti u sebe bylo pro ně obtížnější, než si předtím představovaly. „Velmi po něm toužím a mám pocit prázdnoty. Je ve mně pusto. Velký smutek *citím* zvláště o jeho narozeninách,“ řekla jedna matka bez výhradní péče. Bylo zřejmé, že tato žena trpěla tímtež syndromem nepřítomnosti dítěte, který postihuje tak mnoho otců bez výhradní péče. Zdá se, že většina milujících rodičů, mužů i žen, prožívá stavy lítosti, když nemohou žít se svými dětmi. To je ta nejvyšší cena, kterou musí zaplatit rodiče za to, že se jejich manželství nevydařilo.

Ale ne všechny matky bez výhradní péče platí stejnou cenu.

Polovina z dallaské skupiny byla se svým rozhodnutím relativně spokojena. Tento poznatek se shoduje s poznatky z jiných studií. Podle celostátního přehledu jsou mezi matkami bez výhradní péče nejspokojenější ty, které jsou přesvědčeny, že se svými dětmi mají dobré vztahy a že se dětem daří lépe, žijí-li se svými otci.

Důležité jsou pro matku také reakce, které přicházejí z nejbližšího okolí. Situaci má usnadněnou, když příbuzní a přátelé přijmou její rozhodnutí a nabídnou jí emoční podporu. Je-li však terčem výtek za „opuštění“ svých dětí, prožívá napětí navíc. Opakovaná kritika narušuje pocit matky, že jednala správně. Je-li však matka pevně přesvědčena, že jednala správně, kritika se jí dotkne samozřejmě méně.

Je zajímavé si povšimnout, které faktory *neovlivnily* spokojenost matky s jejím rozhodnutím. Věk, pohlaví a počet dětí v rodině nijak s touto záležitostí nesouvisí. Například u matek, které se vzdaly výhradní péče o malé děti či dcery, nebyla větší pravděpodobnost, že by svého rozhodnutí litovaly, než tomu bylo u matek, které se vzdaly výhradní péče o starší syny. Ani možnosti, které matka měla ve věci rozvodu a porozvodového uspořádání, neovlivnily míru její spokojenosti. Pokud byla matka se svým rozhodnutím nespokojena, nedošlo v průběhu času ani k úlevě, ani ke zhoršení pocitů.

SLIBY SPLNĚNÉ A NESPLNĚNÉ

Matky bez výhradní péče mohou být nespokojené se svým rozhodnutím o dětech, ale jsou v důsledku své volby méně stresované. S bývalými manžely a dětmi vycházejí lépe než matky s výhradní péčí. I když ve svém zaměstnání nepostupují, dosahují zamýšlených cílů v zaměstnání snadněji.

Jeden z důvodů, proč jsou matky bez výhradní péče méně stresovány, je ten, že nemají takové finanční starosti. Samozřejmě že zpravidla nejsou

ušetřeny finančních starostí, ale starat se jen sám o sebe je mnohem méně zatěžující, než když se máte navíc starat o nasycení a oblečení svých dětí.

Po rozvodu matky bez výhradní péče hodnotí své bývalé manžely z hlediska rodičovských kvalit vysoce, zatímco matky s výhradní péčí setrvávají u méně příznivého hodnocení. Jak lze očekávat, spolu s větším respektem přichází i větší míra spolupráce, více společných činností a méně konfliktů. To jsou významná pozitivna nejen pro matky bez výhradní péče, ale také pro děti. Již jsme se přesvědčili, že rozvedení rodiče, kteří spolu dobře vycházejí, poskytují svým dětem nespornou výhodu.

Matky bez výhradní péče jsou také ušetřeny různých denních sporů, které nevyhnutelně vznikají mezi rodiči a dětmi žijícími pod jednou střechou. Obavy, že je děti budou nenávidět za „opuštění“, se ukázaly jako plané. Místo toho činí omezený společný čas interakce mezi matkami a dětmi více harmonickým a méně konfliktním, podobně jako je tomu u otců bez výhradní péče. Výsledkem je, že matky bez výhradní péče se z času věnovaného dětem těší více než matky s výhradní péčí. Zatímco matky s výhradní péčí chtějí a potřebují více času *bez* dětí, matky bez výhradní péče touží mít více času *s* dětmi. I když tato touha je rovněž zdrojem stresu, kladnou stranou mince je odlehčení z menší míry odpovědnosti.

Osvobození od péče o dítě na plný úvazek usnadňuje těmto ženám, aby se více věnovaly svému povolání a svému společenskému životu. To však neznamená, že by byly více spokojeny s tím, čeho v tomto směru dosáhly. I když ambice v povolání jsou často uváděny jako důvod k rezignaci na výhradní péči o děti, ve skutečnosti matky bez výhradní péče - ve srovnání se svými protějšky - ve své kariéře nijak dále nepokročily. Obě skupiny po rozpadu manželství více do svých zvolených povolání investovaly a považují svoji práci za hlavní zdroj sebeúcty a životní spokojenosti.

Také v oblasti společenských aktivit nacházíme více podobnosti než rozdílů u obou skupin žen. Obraz matky bez výhradní péče, která nemá na své děti čas, protože vede aktivní společenský život, nebyl výsledky výzkumu potvrzen. Přestože matky s výhradní péčí projevují více frustrace s omezeními ve společenském životě, vyplývajícími z jejich rodičovských povinností, jsou ve skutečnosti společensky stejně aktivní jako matky bez výhradní péče. Pokud jde o představu, že matky nežijící se svými dětmi jsou sexuálně promiskuitní, výzkum žádný rozdíl mezi oběma typy matek ve frekvenci jejich sexuálních vztahů nezjistil.

Ukázalo se, že na další aspekty porozvodové adaptace žen nemá vliv fakt, zda si žena své děti ponechá nebo se výhradní péče zřekne. Při srovnání obou skupin matek nebyl zjištěn žádný rozdíl v jejich celkové životní spokojenosti, v jejich duševním zdraví, ani v úrovni jejich sebeúcty.

Co má matka dělat?

Zvolíte-li řešení, že budete žít bez svých dětí, je to rozhodnutí, které bere dech. Mělo by být učiněno opatrně a s plným zvážením pravděpodobných důsledků. Je-li pro vás nezbytné zmírnit finanční zátěž, pak ulehčení dosáhnete. Jste-li toho názoru, že váš bývalý manžel se o děti dobře postará, je pravděpodobné, že vaše rozhodnutí je správné. Máte-li na mysli cíle ve svém povolání, když opouštíte rodinu, pak to neznamená, že nutně budete úspěšnější, než kdybyste si děti v péči ponechala; avšak vaše cesta k těmto cílům bude snadnější.

Odráží-li vaše rozhodnutí nejistotu v otázce vaší role jako matky, měla byste vědět, že vás odloučení od vašich dětí může trvale trápit, stejně jako vaše menší účast v jejich každodenních aktivitách. Budete-li však trávit čas společně, můžete očekávat, že prožívání vztahu bude příjemné.

Dr. Constantatosová na základě svých výzkumů uzavírá: „Zřeknout se výhradní péče může být po některé ženy schůdnou cestou ve věci porozvodového uspořádání, přestože není bezproblémová. Takové řešení může uspokojit jejich osobní potřeby, aniž by bylo nutně škodlivé pro rodinu.“

Stále se však v duchu vracím k vysokému podílu matek bez výhradní péče - tj. 50 procentům - které nakonec svého rozhodnutí litují. Dokonce i ty, které nenařikají nad rozhodnutím, shledávají, že žít dlouhodobě odděleně od dětí je bolestivé.

Kdyby to bylo to nejlepší uspořádání pro děti, mohli bychom považovat utrpení matek za cenu, kterou by stálo za to zaplatit. Bylo by pak snazší podpořit výhradní péči otce v případech, kdy matka nemá vyhraněný názor.

Úplnou rezignaci na péči o děti však považuji za nesprávnou volbu pro většinu žen a zpravidla to nedoporučuji. Ne proto, že by otcové nebyli schopni odvést dobrou práci při péči a výchově svých dětí, nebo proto, že by děti obvykle více trpěly v domácnostech s otci. Předchozí kapitola vyvrátila první z těchto mýtů, příští kapitola se bude zabývat tím druhým. Můj odpor k úplné rezignaci na péči o děti pramení z přesvědčení, že ve velké většině případů jsou dva rodiče lepší než jeden. Právě tak jako otec bez výhradní péče potřebuje strávit víc než čtyři dny měsíčně se svými dětmi, aby uspokojil své potřeby i potřeby dětí, i matka bez výhradní péče potřebuje strávit se svými dětmi více času, než je jí obvykle předepisováno. Není-li to možné, může matka stát před nejobtížnějším rozhodnutím, které kdy bude dělat. Takové bylo dilema, které přivedlo Joyce nazpět do mé pracovny.

Poprvé se mnou Joyce konzultovala, když se rozhodla nechat se rozvést s Nathanem po třináctiletém manželství. Měli spolu tři chlapce ve věku jedenáct, sedm a pět let. Joyce a Nathan se v posledních letech navzájem odcizili a Joyce chtěla manželství ukončit. Před dvěma lety ukončila vyso-

koškolské vzdělání jako výzkumná pracovnice ve vysoce specializovaném odvětví lékařství. Práce, ve které byla Joyce angažovaná, byla velmi perspektivní. Její povolání ji stále zaměstnávalo, měla svou práci ráda. Mívala ovšem pocitu viny, že se více nevěnuje dětem.

Joyce se doslechla o porozvodovém uspořádání zvaném společná péče, v jehož rámci se oba rodiče podílejí na odpovědnosti spojené s péčí o dítě. Ptala se mě, zda by to bylo vhodné pro její rodinu. Nathan byl otcem, který se dětem skutečně hodně věnoval. Při všech třech porodech byl na sále u ní. Když byly děti malé, podílel se na krmení, výměně plenek a koupání. Když byly nyní děti starší, Nathan pomáhal s domácími úkoly, dosti se angažoval v dětských sportovních aktivitách a navštěvoval většinu školních akcí. Byl také třídní „maminkou“ ve škole jejich nejmladšího syna.

Ačkoliv Nathan byl zcela jistě způsobilý pečovat o děti, nebyl si jist, jaký by měla společná péče vliv na děti. Byl v rozpacích při představě, že by děti měly být na delší dobu odloučeny od matky. Sdělil jsem Joyce, že jejich rodina by podle mého mínění byla vhodná pro porozvodové uspořádání typu společná péče (viz kapitola devátá, kde jsou uvedeny argumenty pro a proti, stejně jako popis okolností, za kterých společná péče funguje nejlépe). Když Joyce a Nathan přišli následující týden společně, zopakoval jsem jim své doporučení a pomohl vypracovat rozumný rozvrh rodičovských aktivit. Nathan pocítil úlevu, že bude moci pokračovat ve výchově dětí a v činnostech s tím spojených a že toto uspořádání bude dětem pouze ku prospěchu. Diskutovali jsme také, jak rodiče mohou děti připravit na změny, které je čekají.

Po úvodním adaptačním období vše fungovalo v celé rodině mimořádně dobře. Joyce se zapojila jako spolupracovnice do výzkumného projektu ve vrcholové laboratoři na Východním pobřeží. To vyžadovalo časté cesty mimo bydliště, někdy i v době, kdy děti měly být podle rozvrhu u ní. Naštěstí Nathan přešel do zaměstnání, které mu umožňovalo zařídit si rozvrh podle svého. Když Joyce byla na služební cestě, chlapi zůstali se svým otcem, který se mohl vracet téměř každý den brzy domů.

Po dobu prvního roku a půl bylo jejich porozvodové uspořádání modelem spolupráce a flexibility a děti prospívaly. Přestože litovaly, že nemají úplnou rodinu, nepocítovaly, že by rodiče ztratily. Pak mi Joyce volala znovu.

Uvažovalo se o jejím jmenování do prestižního postavení v laboratoři na Východním pobřeží. Těžiště práce je v laboratoři, ovšem vyžaduje i časté cesty do jiných laboratoří a na odborné konference. Joyce nemohla očekávat, že se jí naskytne jiná podobná příležitost, protože její obor je úzce specializovaný. Nové postavení by představovalo vrchol v její profesionální kariéře. Přijme-li nabízené místo, znamená to však i konec společné péče. Co by však mělo přijít místo ní? Má vzít chlapce s sebou, nebo je ponechat u Nathana?

Nathan byl v tu dobu přesvědčen, že chlapcům se bude dařit lépe, zůstanou-li s ním. Nebyl však ochoten pouštět se do soudních sporů. Bylo mu jasné, že i kdyby k soudu šel, jeho šance na svěření dětí do výhradní péče by byly malé, neboť Joyce nebyla v žádném směru neschopná matka. Rozhodnutí tedy spočívalo v rukou Joyce.

Dva měsíce po rozhovoru dostala Joyce v zaměstnání nabídku, po které tak toužila. Nabídku přijala, avšak odložila rozhodnutí o další péči o děti, protože to bylo v polovině školního roku. Souhlasila s tím, že děti dokončí své ročníky na stejných školách. Kromě toho musela začínat novou práci, zařídit si byt a zajistit si určité zázemí, což vyžadovalo dosti energie, úsilí a času. Nebylo by to asi nejvhodnější období, ve kterém by svým dětem měla pomáhat adaptovat se na nové prostředí.

Rozhodnutí muselo padnout v červenci. Kdyby se děti měly stěhovat na Východní pobřeží, pak by léto měly strávit s otcem, kdyby měly zůstat s otcem, muselo by se zařídit, aby léto strávily s matkou.

V té době jsme získali dodatečnou informaci, která nám pomohla s řešením. Období posledních pěti měsíců umožnilo rodině prožít otcovu péči „na zkoušku“. Joyce zjistila, že je pro ni těžké být od dětí tak dlouhou dobu odloučena. Zvláště bolestné pro ni bylo loučení na konci desetidenní návštěvy během jarních prázdnin. To byla negativní stránka uspořádání. Byly i pozitivní. Joyce cítila uspokojení z nové práce a viděla, že práci v laboratoři může věnovat veškerý potřebný čas, když ví, že na ni její synové doma nečekají. Nathan neměl s přizpůsobením této situaci žádné větší problémy, neboť si již zvykl pravidelně se o děti starat. Pokud se týkalo dětí, zdálo se, že si vedou dobře. Jejich známky ve škole byly stále dobré a neobjevily se u nich žádné známky emocionálních problémů či poruch chování.

Dva starší chlapci řekli oběma rodičům, že chtějí zůstat u otce. Nejmladší chlapec, pokud měl nějakou vědomou preferenci, nikomu ji sám neřekl. Měl jsem s dětmi pohovory a došel jsem k závěru, že preference obou chlapců zůstat tam, kde jsou, nevycházela pouze z obav z neznámého. Ptal jsem se jich, s kým by chtěli žít, kdyby se matka vrátila domů a otec byl služebně přeložen do jiného státu. Odpověděli, že by dali přednost stěhování s otcem. Bylo jasné, že se cítili k otci silně vázání a že s ním prožívali vnitřní pohodu. Nezjistil jsem žádný náznak, že by chlapci byli k takové výpovědi otcem naváděni nebo že by byli tímto směrem „zpracováni“. (Je to smutné, ale jde o tak častý jev v soudních sporech o svěření dítěte, že psychologové musí vždy počítat s takovou možností, provádějí-li konzultace v otázkách svěření dětí do péče.)

J přes dobrou adaptaci dětí jsem si myslel, že Joyceino přesídlení z důvodu jejího povolání je nešťastnou záležitostí, neboť vynutilo změny v dobře fungující společné péči. Avšak pouze Joyce mohla ocenit pozitiva svého nového postavení vzhledem k negativním důsledkům pro její rodinu. Pouze ona

mohla ocenit vliv nové práce na svou životní spokojenost. Kdyby byla odmítla to, co se jevílo jako životní příležitost, její děti by získaly fyzickou přítomnost rodiče, ale tento zisk by mohl mít svůj rub: život s nešťastnou, nenaplněnou matkou. A jak by se Joyce vyrovnala s vědomím, že potřeby jejích dětí jí zabraňovaly dosáhnout úspěchu v povolání, po kterém tolik toužila a na kterém tolik pracovala? To by mohlo zatížit i dosud dobré vztahy mezi Joyce a jejími dětmi.

Rozhodnutí o svěření dětí jsou jen zřídka jednoznačná. Je nutné zvažovat zisky i ztráty. Rodiče se mohou dozvědět až po letech, zda učinili správné rozhodnutí. A nikdy si nemohou být jisti. I když jsem za Joyce a Nathana nemohl rozhodovat, po zvážení všech faktorů jsem jim řekl, že se zdá rozumné, aby děti zůstaly s Nathanem. K této volbě jsem měl několik důvodů.

Výzkum upozornil na určité výhody, zůstanou-li chlapci s otcem (viz kapitola sedmá). Také ukázal, že zeměpisná stabilita pomáhá dětem lépe se vyrovnat se situací po rozvodu rodičů. Život v Nathanově domácnosti bude pro děti znamenat nejmenší změny a ztráty. Budou moci mít i nadále užitek z citových vazeb, které si vybudovaly doma, v sousedství i ve škole. Nebudou se muset rozloučit se svými přáteli. Nathan již ke všeobecné spokojenosti předvedl, že zvládá odpovědnost spojenou s péčí o děti a jejich výchovou. K povolání Joyce stále patří služební cesty. Pokud by děti zůstaly v její péči, znamenalo by to, že v době jejích služebních cest by se o děti nestaral ani jeden z rodičů. Nejzávažnější argument pro ponechání dětí v Nathanově péči byl ten, že dětem se s ním po dobu pěti měsíců žilo skutečně dobře.

Nakonec to byl tento argument, který na Joyceiných vahách vychýlil jažýček. V rozhodnutí, které jí jistě sevřelo hrdlo, dala souhlas, aby děti zůstaly u Nathana. Nebylo to pro ni lehké. Joyce byla dobrá a milující matka. Ačkoli by se děti po přestěhování mohly dobře přizpůsobit, vždy by toužily po svém otci.

Jsem přesvědčen, že Joyceino rozhodování o porozvodové péči bylo ztíženo kultem mateřství. Kdyby tomu bylo obráceně a otec se měl v rámci požadavků profesionální kariéry stěhovat z města, téměř nikdo by nepochyboval, že děti mají zůstat s matkou. Proč vykořenit děti z jejich prostředí, když dobře prospívají?

Avšak taková logika nemá váhu ve společnosti, která se dívá kriticky na matku žijící odděleně od svých dětí. Podobně jako ostatní ženy, Joyce byla vychována s očekáváním, že její manžel nebude mít tak významnou rodičovskou roli jako ona. Zdálo se jí proto nepřirozené, aby děti zůstaly s Nathanem. Léta podceňování vedla k tomu, že pro Joyce bylo obtížné zbavit se pocitu, že dělá něco hrozně špatného.

Rozhodnutí, které Joyce učinila, vyžadovalo vnitřní sílu a ochotu uskutečňovat nezávislé úsudky, což je předpoklad, který vedl k jejímu úspěchu

jako vědce. Její rozhodnutí též vyžadovalo odvahu vzepřít se společenským normám. V kontextu atmosféry a norem Spojených států dvacátého století je její rozhodnutí nekonvenční, nepopulární a jistě se setká s odsouzením.

Chcete se vzdát výhradní péče o děti?

Pozitiva

1. Méně stresu
2. Méně finančních starostí
3. Více volnosti ve volbě povolání a plnění jeho požadavků
4. Příjemnější, méně konfliktní vztahy s vašimi dětmi
5. Lepší vztahy s vaším bývalým manželem
6. Méně omezení ve společenských aktivitách

Negativa

1. Bolest způsobená tím, že vám děti budou scházet, a touhou po častějším kontaktu
2. Méně účasti v každodenních činnostech dětí
3. Menší míra rozhodování v záležitostech týkajících se dětí
4. Povrchnější vztah s dětmi
5. Vysoká pravděpodobnost, že svého rozhodnutí budete litovat
6. Pocit viny, že jste své děti „opustila“
7. Společenské stigma

NOVÁ DVOJÍ MORÁLKA

Nemělo by tomu tak být. Ženy v postavení Joyce by neměly strádat o nic více než muži, kteří volí alternativu žít odděleně od svých dětí. Matky bez výhradní péče, které litují svého rozhodnutí, obviňují za své těžkosti negativní společenské postoje.

Měli bychom však uznat, že společenské postoje se v tomto směru během posledního čtvrtstoletí podstatně změnily. Předtím většina žen nemohla ani pomyslet na možnost, že by se dobrovolně vzdaly výhradní péče o děti. Společenské předpisy a mravy nabízejí průměrným ženám relativně málo možností volby. Se znovuzrozením ženského hnutí přišla i nová vize ženského potenciálu. Postupně došlo ke změnám postojů: hledají-li matky

své naplnění i mimo domov a rodinu, je to přijímáno s uznáním. Tím vznikla pro některé ženy možnost pokročit ještě dál - upřednostnit hledání osobního a profesního naplnění.

V padesátých letech našeho století by Joyce rezignovala a přijala by svůj osud jako žena v domácnosti. S největší pravděpodobností by se nestala zapálenou vědecko-výzkumnou pracovnící v lékařském oboru, avšak i kdyby se jí stala, nikdy by nepomyslela na možnost odstěhovat se od svých dětí. V roce 1990 postupuje ve své profesionální kariéře bez zaváhání. Dospěje k rozhodnutí, že se vzdá výhradní péče o děti, avšak neočekává žádnou morální podporu tohoto životního stylu.

Schválily by feministky její volbu? Konec konců to bylo ženské hnutí, které položilo základ k tomu, aby taková volba byla možná. Kdyby se Joyce obrátila na ženské hnutí s žádostí o podporu, patrně by se jí nedostalo vřelého přijetí, což je ironií. Některé feministky (ale ne všechny) hlásají nový druh dvojí morálky: jedna pravidla pro rodiče v manželství, druhá pravidla pro rozvedené rodiče. A to vše po letech tlaku na zrušení tradičního dělení rolí podle pohlaví - přesvědčování, že místo ženy není pouze doma a že v pozave mužů není nic, co by jim zabraňovalo uklízet, vařit, pečovat o děti a vychovávat je.

Vdané ženy by podle těchto feministek měly vybízet své manžely, aby převzali více odpovědnosti za péči o děti a jejich výchovu, a umožňovat jim to. Avšak rozvedené ženy by měly své bývalé manžely od takových snah odrazovat a bránit jim v tom. Ženatí muži by se měli vzepřít tradici a svým dětem se více věnovat. Avšak rozvedení muži by měli tradici respektovat, omezit kontakt se svými dětmi a ponechat bývalým manželkám odpovědnost za péči o děti a jejich výchovu. Samozřejmě, že výše rozvedené stanovisko není obvykle takto jasně formulováno. Kdyby bylo, jeho skrytý šovinismus by byl ihned zřejmý. Ti, kteří ho zastávají, nechtějí ve skutečnosti připravit ženy o příležitost přehodnotit a přeskupit si priority, nebo je připravit o volbu neortodoxního životního stylu. Skutečným cílem pro ně je mocenské postavení. Chtějí uchovat a rozšířit sféru ženského vlivu. Vzdát se výhradní péče o děti nebo jen přijmout variantu společné péče pro ně znamená vzdát se jednoho z mála výhradních privilegií, které si ženy v naší společnosti udržují. Ženské hnutí proto nijak zvláště nepodporovalo výhradní péči otce nebo společnou péči jako alternativy k výhradní péči matky.

Matkám bez výhradní péče nelze vyčítat, že se v naší společnosti cítí ostrakizovány. Naštěstí v této situaci nemusí být samy. Přes deset tisíc žen již hledalo útěchu u organizace „Matky bez výhradní péče“, což je celostátní síť svépomocných skupin, organizovaných tak, aby poskytovaly emoční podporu těmto nekonformním matkám. Tento druh skupin může pomoci, ale nemůže osvobodit od trýzně matku, která je odloučena od svého dítěte. Nemůže vyplnit prázdnotu po dětech. Nemůže uspokojit její touhu

po větší účasti v životě dětí, přání, které zůstalo i přes její rozhodnutí vzdát se rodičovství na plný úvazek.

Jak jsem již naznačil výše, vzdát se výhradní péče je vskutku nelehká volba a má jak svá pozitiva, tak i svá negativa. Probíral jsem různá zklamání provázející taková rozhodnutí, abych rodičům pomohl činit rozhodnutí zasvěcená. Avšak nic z toho, co jsem napsal, by nemělo odradit ženu od takové volby, když je zřetelně nejlepším směrem dalšího vývoje pro její rodinu. Ačkoliv 50 procent matek bez výhradní péče lituje svého rozhodnutí, 50 procent je se svým postavením spokojeno.

Poučení z této kapitoly zní, že vzdát se výhradní péče představuje v mnoha případech rozumnou alternativu, ovšem s naprosto nezaslouženou negativní odezvou okolí. Většina žen, které tuto cestu volí, si zaslouží náš obdiv. Avšak stejně jako u každého obtížného rozhodování, mělo by být i toto činěno s plným vědomím pravděpodobných důsledků.

Strategie jak zvládnout situaci - pro matky bez výhradní péče

1. Je-li to vůbec možné, zůstaňte ve stejné zeměpisné lokalitě jako vaše děti. Potenciál pro smysluplný kontakt s nimi je podstatně větší, když žijete blízko.
2. Navštěvujte školu dětí, přijměte tam nějakou funkci, zúčastňujte se mimoškolních aktivit - sportovních událostí, hudebních besídek apod.
3. Buďte dochvilná a svědomitá, když přijde váš čas věnovat se dětem. Více než slova jim řeknou vaše činy - o tom, jak jsou pro vás důležité a zda mohou počítat s vaší láskou. Pro děti ve výhradní péči otce má matčina spolehlivost zvláštní význam. Spolehlivost ve věci návštěv také pomůže k lepšímu vztahu s vaším bývalým manželem.
4. Překleňte prostor mezi jednotlivými návštěvami telefonickým kontaktem a dopisy.
5. Změní-li se vaše životní situace, prozkoumejte možnosti, jak prodloužit čas, kdy jste s dětmi.
6. Navštivte podpůrné skupiny sponzorované organizacemi „Matky bez výhradní péče“ a „Rodiče bez partnerů“.
7. Smířte se se skutečností, že v porozvodové péči o děti neexistuje dokonalé uspořádání - každé má své výhody a nevýhody. Mají-li děti, které s vámi nežijí, problémy, nehledejte hned vinu v porozvodovém uspořádání. Výzkum ukazuje, že pravděpodobnost vzniku dětských potíží je stejná, ať žijí v domácnosti otce, nebo matky.

8. Musíte-li žít v jiné zeměpisné oblasti, než žijí vaše děti, požádejte jejich učitele, ať vám posílají kopie školních informací a zpráv o prospěchu. Učitelé vám vyhoví s větší pravděpodobností, když jim pošlete oznámkovanou obálku s vaší adresou. Dejte dětem telefonováním a psaním dopisů vědět, že na ně myslíte. Mnohé matky zjistily, že zklamání se minimalizují, jsou-li telefonické rozhovory vedeny podle předem dohodnutého rozvrhu.

9. V hloubi své duše se co nejvíce snažte vyrovnat se svým postavením rodiče bez výhradní péče. I když pocity ztráty a smutku lze očekávat, nepomůže ani vám, ani vašim dětem, zůstanete-li trvale nespokojená se svým životním stylem. Nebudete-li se moci se svým rozhodnutím vyrovnat, vyhledejte odbornou pomoc.

TŘETÍ ČÁST CO S DĚTMI?

6. Výhradní péče otce versus výhradní péče matky

Soudkyně O'Donaldová stála právě před rozhodnutím. Vyslechla již výpovědi obou rodičů a jejich svědků. Setkala se i s jejich synem Kirkem, kterého si pozvala do své kanceláře. Byl to milý sedmiletý kluk s ryšavými vlasy a s pihami po obličeji. I když byl Kirk nervózní a plachý, zodpověděl jí všechny otázky týkající se jeho školy, domova, rodičů a jejich rozvodu. Nyní soudkyně naslouchala psychologovi, který vypovídal o silnějších a slabších stránkách každého z rodičů. Výsledky psychologických pohovorů a testů potvrdily původní dojem soudkyně.

Váha důkazů hovořila ve prospěch otce. Soudkyně nabyla jistoty, že otec má více šancí uspokojit Kirkovy potřeby a mít lepší vztah se svým synem. Přesto však, po své šestileté soudní praxi, si byla soudkyně O'Donaldová vědoma známých, hlodajících pochybností. Přesvědčena o tom, že Kirkovi se bude dařit lépe s otcem *v současné době*, zaměřila svou mysl na chlapcovu budoucnost. „Jaké to má dlouhodobé důsledky, žije-li dítě odloučeně od své matky?“ zvažovala. „Jaký druh problémů se může objevit u dětí vychovávaných jejich otcem?“

Soudkyně O'Donaldová neměla na tyto otázky odpověď, přesto však musela své rozhodnutí opírat alespoň částečně o to, co očekávala od budoucího vývoje. Věštecké dovednosti samozřejmě nejsou kvalifikačním předpokladem povolání soudce pro záležitosti rodiny. Na jakém základě tedy soudci činí své předpovědi? Většina z nich je řízena vnitřními domněnkami nebo předsudky, často něčím, co nikdy není formulováno na vědomé úrovni.

Jednou z takových domněnek je, že rodič, který uspokojí potřeby svého dítěte *v současné době*, je i rodičem, se kterým bude dítě prospívat i *v budoucnu*. To ovšem vypovídá o statickém pohledu na lidi a na vztahy v rozvedených rodinách - tj. že každý rodič a dítě zůstane po rozvodu stejný. Avšak z naší diskuse o rodinách s výhradní péčí matky víme, že taková domněnka je mylná. Zvláště vztahy rodič - dítě procházejí velkými vzruchy a výkyvy poté, co se rodiče rozejdou. Soudcové, kteří neberou ohled na takové předpověditelné změny, mohou neúmyslně dospět k rozhodnutím,

kteřá jsou dětem prospěšná krátkodobě, ale mohou poškodit jejich dlouhodobý vývoj.

Soudci jsou si vědomi tohoto problému. Vědí o něm i rozvádějící se rodiče, kteří se snaží dohodnout na nejlepším porozvodovém uspořádání, aniž by museli bojovat u soudu. Potřebují racionální základnu pro předpověď pravděpodobného výsledku toho kterého porozvodového uspořádání. Často vedu konzultace s rodiči, kteří se v takové situaci nalézají. Během našich rozhovorů, když je navrženo určité řešení, uspořádání, jedna z nejčastějších otázek zní: „Jak takové uspořádání ovlivní vývoj mého dítěte v budoucnu?“

Protože nemám křišťálovou kouli, nejsem si samozřejmě svými odpověďmi jistý. Dělán-li předpovědi, opírám se o prožitky a zkušenosti několika tisíc dětí, které žily v různých typech porozvodového uspořádání. Je to ten druhý nejspolehlivější způsob - hned po křišťálové kouli. Mnohé z těchto dětí vědecky zkoumali psychologové, o jiné průběžně pečovali lékaři z fakultních nemocnic. Tyto děti nás naučily mnohé o životě v domácnosti u otce s výhradní péčí, u matky s výhradní péčí nebo ve společné péči obou rodičů. Takové poznatky pomáhají odborníkům předpovědět nejlepší porozvodové uspořádání pro každé dítě - a pomohou i vám učinit totéž.

Krise odloučení: děti zůstávají s otcem

Každý milující rodič uvažující o manželském odloučení se jistě zamyslel: „Jak budou děti reagovat?“ Výzkum nás vedl k očekávání, že děti, zůstanou-li s matkou, budou prožívat období velkého zmatku a tísně. Avšak co se děje s dětmi, zůstávají-li s otcem? Je pro ně takové odloučení méně traumatické? Rodiče, se kterými jsme vedli pohovory v rámci texaské studie, odpovídali zřetelně „NE!“ A tyto jejich odpovědi se shodovaly s odpověďmi rodičů, se kterými jsme vedli pohovory v Kalifornii, Massachusetts, Pensylvánii a ve Virginii.

Výhradní péče otce *neušetří* děti od bolesti rozvodu. Reagují stejným rozsahem citů a chování jako děti v domovech s výhradní péčí matky. I když každé dítě reaguje poněkud rozdílně, a také mnohé záleží na věku dítěte, některé symptomy se vyskytují velmi často. Patří mezi ně hněv, zmatení, obavy a lítost. Tyto děti se snadno rozpláčou, takže rodiče by častý pláč neměl překvapit. U malých dětí v domácnostech s výhradní péčí otce je větší pravděpodobnost, že v chování se projeví regresivní prvky, jako např. noční pomočování, cucání palce, zvýšená potřeba pozornosti od rodičů a od učitelů.

Podívejme se například na Ninu. Bylo jí šest let a byla v první třídě, když její rodiče oznámili své rozhodnutí rozejít se. Rodiče se dohodli, že pro Ninu bude lepší, když zůstane v rodinném domě se svým otcem. Matka Niny se odstěhovala v sobotu a zdálo se, že Nina situaci - poté co si popla-

kala - přijala. Po zbytek víkendu na ní nebylo nic znát. V pondělí, když přijel školní autobus, Nina šla dát svému otci pusy na rozloučenou, tak jak to vždycky dělala. Avšak místo obyčejné rychlé pusy a poklusem ven se malá Nina táty pevně chytla a začala štkát, jako kdyby měla umřít. Její otec ztuhl. K něčemu podobnému došlo, když Nině byly dva roky a odmítla zůstat s novou dívkou na hlídání dětí.

Dramatické reakce tohoto druhu mohou nepřipravené rodiče dosti zneklidnit. Snad je poněkud uklidní informace, že u většiny dětí jsou takové reakce jen dočasné. Také ne všechny změny jsou negativní. Asi jedna třetina rodičů v texaské studii vypověděla, že v době jejich rozchodu jejich děti předvedly více sebeovládání a dospělého chování, k tomu ovšem navíc i nějaké záporné reakce. V Iowa a v Missouri otcové s výhradní péčí, kteří opustili velmi stresující manželství, sdělili, že jejich děti byly po rozchodu rády a cítily úlevu.

I přes zprávy o některých pozitivních důsledcích zůstává jasné, že rozvod rodičů je pro většinu dětí hlavní stresující událostí v životě. Rodiče by také měli očekávat široké spektrum reakcí. Jasné je také to, že v domovech s výhradní péčí otce nejsou tyto reakce nijak horší než v domovech s výhradní péčí matky.

I přes obecně zastávanou domněnku o opaku matky si při zmírňování bezprostředního rozvodového stresu svým dětem nevedou lépe. Je přirozené, že při rozhodování o porozvodovém uspořádání se více zabýváme dlouhodobými důsledky než bezprostředními reakcemi. Je pro děti z domácnosti s výhradní péčí otce obtížnější vyrovnat se s rozvodem? Jak se vůbec těmto dětem daří z dlouhodobého hlediska, jak prospívají psychologicky?

Děti ve výhradní péči otce vypovídají o rozvodu

Chcete-li vědět, jak se děti s výhradní péčí otce vyrovnávají s faktem rozvodu, pak vhodným začátkem je ptát se těchto dětí. To je přesně to, co jsme dělali v texaském projektu. Prováděli jsme zaměřené rozhovory s dětmi z obou typů rodin (výhradní péče otce a výhradní péče matky), srovnávali jsme názory dětí na rozvod jejich rodičů a vliv rozvodu na životy dětí.

Některé odpovědi byly předpověditelné; jiné vzaly v potaz konvenční poznatky o tom, co se „předpokládá“, že děti mají cítit o rozvodu. Není pochyb o tom, že jejich rodiče by nad některými odpověďmi užasli. Psychologové dokonce čeká - na základě výsledků tohoto výzkumu - přehodnocení dlouho zastávaných názorů o dětech a rozvodu.

Je například obecně rozšířeným názorem, že děti jsou tak pružné, přizpůsobivé, že se lehce vzpamatují z každé krize, včetně rozvodu. Není to pravda. Kdyby děti psaly knihy o rozvodu, viděli bychom méně optimistických

názvů, jako např. *Rozvod tvořivým způsobem* či *Rozvodem ke štěstí*. Jeden poznatek je jasný. *Rodiče mohou na rozvod pohlížet jako na řešení svých manželských problémů, ale pro většinu dětí je rozvod problémem.*

Nancy bylo sedm let, když jí otec řekl, že se její maminka stěhuje jinam. Její bezprostřední reakce byla překvapivá. Myslela si, že si otec dělá legraci. Když ale uviděla slzy v jeho očích, věděla, že je to pravda. Nancy byla svědkem častých hádek rodičů a myslela si, že se tak chovají všichni rodiče. V poslední době její matka dosti hovořila o tom, že pro sebe potřebuje více „prostoru“. Nancy si nebyla jistá, co to přesně znamená, ale odhadla, že to má cosi společného s maminčiným stěhováním.

Zpočátku Nancy hodně plakala. Dokonce i ve škole. Cítila se velmi smutná, bezvýznamná. Když se její učitelka dozvěděla o rozvodu, jmenovala dva dny Nancy svým třídním pomocníkem a dovolila Nancy, aby jí seděla na klíně.

Když přišla domů ze školy, věci se dost změnily. Matka obvykle sedávala u kuchyňského stolu a když Nancy svačila, hovořily spolu o událostech ve škole. Nyní tam máma nebyla. Táta zřídil v uprázdněné ložnici svoji pracovnu tak, aby mohl být kvůli Nancy doma. Povoláním byl architekt exteriéru. Dovedl Nancy připravit dobré zákusky, avšak neměl je vždy připravené, když přišla domů. Několikrát si postěžovala a táta se polepšil. Ale neměl pokaždé dost času, aby si s ní povídal. Někdy zvonil telefon a táta musel jít zpátky do pracovny. Zbytek odpoledne pracoval a Nancy zůstala sama. Táta řekl, že je to lepší než chodit do družiny. Nancy sice přesně nevěděla, jak to v družině vypadá, ale jejím kamarádům se to tam nelíbilo, a tak si myslela, že by se jí tam nelíbilo také.

Týden poté, co se maminka odstěhovala, se u Nancy objevily nové úzkosti. Bála se vejít do své vlastní ložnice, a to dokonce i během dne. Rychle tam vběhla, vzala věc, kterou potřebovala, a co nejrychleji se vrátila do obývacího pokoje. Do koupelny by nešla, pokud by tam nebylo rozsvícené světlo. V noci se bála být sama ve své ložnici. Táta jí obvykle dělal společnost do té doby, než usnula, avšak někdy se na ni rozzlobil a řekl jí, aby se přestala chovat jako malé dítě. Když se v noci probudila, šla do tatínkovy ložnice a spala na maminčině bývalém místě. Když to tátu probudilo, přenesl ji nazpátek do její postele. Někdy však byl příliš unaven, a tak ji ponechal u sebe. Táta řekl, že jednoho dne by se mohli přestěhovat do menšího domu, kde by ložnice byly blíže u sebe. Možná že by to pomohlo. Doufala, že nový dům bude mít dostatečně velký dvorek, aby si tam mohla zavěsit houpačku. Později na houpačce trávil stále více času.

Největší změnou bylo, že se mohla se svou maminkou vidět jen každý druhý víkend a vždy ve středu při večeři. Maminka ji vždycky ráda viděla. Nancy se pokaždé zdálo, že sotva si na maminku zvykne, už je zase čas se vrátit. Pro Nancy bylo nejtěžší smířit se s představou, že maminka

má přítele. Ten jí ale tolik netrápil, vadila jí spíše jeho dcera, přibližně stejně stará jako Nancy. Stávalo se, že když Nancy přišla za maminkou, Tracy byla u ní také. Nancy to považovala za nespravedlivé, když se o maminku s těmi lidmi musela dělit. Zvláště nesnášela představu, že Tracy je u maminky, když tam ona sama být nemůže. „Maminka mě už tolik nemiluje,“ pomyslela si. Když se na to ptala tatínka, odpověděl jí, aby se nestrachovala, že maminka jí má ze všech nejraději. Ale pořád jí to trápí. Když jí maminka tak miluje, proč se tedy odstěhovala? Možná že si to maminka rozmyslí a vrátí se nazpátek.

Připomeňme si, že víc než polovina dětí, s nimiž jsme prováděli zaměřené rozhovory v kalifornské studii rodin s výhradní péčí matky, dávala přednost situaci, jaká byla před rozvodem. Postoje texaských dětí jako by byly ozvěnou téhož. Devítiletá Cavetta žila se svým tatínkem. Svou poznámkou „Před rozvodem to bylo špatné, ale teď je to hroznější...“ vyjádřila názory mnoha dětí. Cavetta si hlavně stěžovala, že se jí stýská po mamince a že po škole musí do družiny. Také nám řekla, že co se rodiče rozvedli, už s tátou není taková legrace. V naší studii se dvě ze tří dětí domnívaly, že život před rozvodem byl lepší. Dokonce ještě větší část dětí, pět ze šesti, toužila, aby se rodiče znovu spojili. Nejčastěji vyjadřovaly děti velké přání setkávat se více s rodičem bez výhradní péče. Postoje dětí k rozvodu byly nezávislé na porozvodovém uspořádání: *děti ve výhradní péči matky i děti ve výhradní péči otce nahlížely na rozvod jako na nevyhnutelný zásah do svých životů.*

Nad těmito negativními postoji nelze mávnout rukou a označit je pouze za dočasné reakce či čerstvé psychické škrábance, jejichž zahojení si vyžádá trochu času. Snad by to bylo možné říci u dětí, jejichž rodiče se rozvedli teprve nedávno. V našem výzkumu tomu tak ale není. Rozhovory s dětmi jsme prováděli v průměru *tři roky a čtyři měsíce* po rozchodu jejich rodičů. Kdyby rodiče věřili tomu, že „čas vše zhojí“, mohli by se domnívat, že po takové době se děti s rozvodem dávno vypořádaly. Mýlili by se! Hovořil jsem s dospělými deset, dvacet i třicet let poté, co se jejich rodiče rozvedli: Svěřili se mi, že si stále přejí, aby se jejich rodiče znovu sblížili!

Jeden z dosti zneklidňujících výsledků našeho výzkumu je to, jak moc si rodiče neuvědomují pocity svých dětí vůči rozvodu. Více než polovina rodičů se domnívala, že děti se již vzdaly svých přání, aby se rodiče usmířili. Nevědí-li rodiče, co jejich děti cítí, jak potom dětem mohou pomáhat, aby se se svými city a prožitky vyrovnaly?

Ne každé dítě, se kterým jsme hovořili, vyjadřovalo tak intenzivní trápení nad rozvodem. Většina však projevila trvalý smutek, který se neřídil konvencemi dospělých o domnělé důležitosti matek ve srovnání s otci. Otcové dětem chyběli stejně jako matky. Úplná rodina, považovaná kdysi za samozřejmost, byla nyní jen uchovávanou vzpomínkou.

Výhradní péče otců versus výhradní péče matek

Víme-li, jak se naše děti cítí ve vztahu k rozvodu, máme lepší předpoklady k tomu, abychom jim pomohli rozvodové trauma zvládnout. Nicméně na pocity dětí nemůžeme spoléhat, chceme-li zodpovědět naši ústřední otázku: „Jaký vliv má výhradní péče otce na další psychologický vývoj dětí?“ Pocity nejsou vhodnou náhražkou objektivních ukazatelů. Zastánci kultu mateřství mohou argumentovat, že děti ve výhradní péči matky sice nemají pozitivnější pocity k rozvodu, ale že v rámci mateřské péče se jim lépe *daří*.

Abychom na takový argument mohli odpovědět, musíme prověřit výsledky pečlivého pozorování a psychologických testů. Srovnání dětí vychovaných ve výhradní péči otce a dětí ve výhradní péči matky bylo provedeno v rámci devíti vědeckých studií, z nichž všechny kromě jedné se uskutečnily v posledním desetiletí. Tyto studie měřily široké spektrum psychologických charakteristik u dětí ve věku od dvou do dvaceti let za použití standardních technik uznávaných ve vědeckém světě. Těmito materiály z výzkumu lze nejlépe prověřit domněnku, že po rozvodu se dětem *daří* lépe v péči matky. Je-li tato domněnka správná, pak děti z výhradní péče matek budou v průměru lépe přizpůsobeny než děti z výhradní péče otců. Naopak, bude-li přizpůsobení u dětí z výhradní péče otců v míře i kvalitě stejné nebo dokonce lepší, pak běžně rozšířená domněnka o přednostech mateřské péče nemá opodstatnění.

Výzkumní pracovníci v problematice rozvodů se zabývali mnoha možnými psychologickými charakteristikami, nejvíce pozornosti však zaměřili na sebeúctu. Proč? Podívejte se pozorně pod povrch jakéhokoliv dětského problému, ať citového nebo problému poruch chování, a naleznete nízkou míru sebeúcty. To bylo zřejmé z kalifornské studie o rodinách s výhradní péčí matky. V případech, kdy rozvod vyústil v psychické problémy dětí, byla hlavním symptomem nízká míra sebeúcty. To je důvodem, proč psychologové zaměřeni na děti z výhradní péče otce museli zkoumat sebeúctu i u těchto dětí.

Výsledky byly jednoznačné. V každé studii byla míra sebeúcty dětí z výhradní péče otce srovnatelná se sebeúctou dětí z výhradní péče matky. Totéž platilo o každé z charakteristik psychologického vývoje, která byla hodnocena. Nebyl zjištěn žádný rozdíl mezi dětmi z výhradní péče otce a výhradní péče matky ani v úrovni jejich zralosti, v nezávislosti, v úzkosti, v četnosti poruch chování, v počtu projevů poruch chování, v počtu psychosomatických potíží, v kvalitě chování při rozhovoru s psychology, ani v jejich vztazích s rodiči, kteří o ně pečovali, s učiteli a s vrstevníky.

Bez ohledu na to, která charakteristika byla zjišťována a kdo a jak ji měřil (posuzovatelé byli jak mužského, tak ženského pohlaví), všech devět

studii ukázalo, že psychický stav dětí žijících s otci je srovnatelný se stavem dětí stejného věku žijících s matkami.

Výhradní péče otce versus výhradní péče matky: psychický vývoj dětí

Uvádíme seznam dětských reakcí, jejich povahových rysů a způsobů chování, studovaných psychology v rozvedených rodinách. V žádném z těchto ukazatelů nebyl u dětí zjištěn celkový rozdíl, který by svědčil ve prospěch domova s výhradní péčí otce nebo výhradní péčí matky.

1. Míra smutku, deprese
2. Míra potíží, tísně
3. Touha po úplné rodině
4. Síla přání po usmíření rodičů
5. Sebeúcta (self-esteem)
6. Zralost vzhledem k věku
7. Nezávislost
8. Úzkost
9. Poruchy chování
10. Psychosomatické potíže
11. Vztah dítěte k rodiči, se kterým dítě žije
12. Vztah dítěte k učitelům
13. Vztah dítěte k vrstevníkům

Děti z výhradní péče otců nevycházejí v průměru lépe než děti z výhradní péče matek, avšak nevycházejí ani hůře. Průměry však nevyovídají o všem. Ze zkušenosti víme, že některé děti se s rozvedem svých rodičů vypořádávají lépe než děti jiné. I zde je nápadná podobnost mezi rodinami s otcovou a matčinou výhradní péčí. Pět prospěšných faktorů, které maximalizují šance dětí v rodinách s výhradní péčí matky (str. 70-72), pomáhá i v rodinách s výhradní péčí otce, aby děti situaci lépe zvládly. Rodiče, pracovníci v oblasti duševního zdraví a soudcové by si měli poznamenat tyto dětem prospěšné faktory, které tlumí negativní zážitky z rozvodu:

1. Dostatečný kontakt s oběma rodiči, který by dětem usnadňoval udržovat vztahy s každým rodičem na vysoké kvalitativní úrovni.
2. Kooperující, málo konfliktní vztah mezi rodiči.

3. Kvalifikované a citlivé „autoritativní“ výchovné metody.
4. Minimum změn pro děti.
5. Dobrý systém společenské podpory pro děti a pro rodiče.

Když zvážíme výzkum diskutovaný v této kapitole spolu s pracemi uvedenými v minulých kapitolách, docházíme k tomuto nevyhnutelnému závěru: *Nemáme žádný důvod, abychom diskriminovali otce ve sporech o svěření dětí do péče.* Viděli jsme, že podjatost ve prospěch matek nemůže být obhajována ani odkazem na historii, ani na teorii, ani na výsledky výzkumu.

Výhradní péče matky byla našim předkům neznámou institucí; nemluvě o tom, že by byla nějakým historickým imperativem. Přesvědčení o pouze matčíně důležitosti pro děti vzniklo jako reakce na ekonomické tlaky a bylo podporováno sentimentalitou, neprokázanými teoriemi a chybnými interpretacemi výsledků dřívějšího výzkumu. Nedávný výzkum vyzdvihl obrovský přínos otce k vývoji dětí a dokumentoval škodlivé důsledky jeho nepřítomnosti na jejich psychiku. Výzkum v rodinách s výhradní péčí otce prokázal, že otcové jsou schopni kompetentně zvládnout povinnosti rodiny s jedním rodičem a že jejich děti na tom nejsou hůř než jejich vrstevníci v rodinách s výhradní péčí matky.

Ve světle těchto důkazů je rozumné, abychom revidovali společenské a právní standardy, které řídily rozhodování o svěřování dětí během posledních sedmdesáti let. Je již na čase, abychom uvolnili soudce, právníky a rozvedené rodiny ze sevření kultu mateřství.

7. Shodné, nebo rozdílné pohlaví rodiče a dítěte?

Ed Stein a jeho dcera Alice přišli na svoji první návštěvu na univerzitu s patnáctiminutovým zpožděním. Během čekání jsme si prošli informace, které nám dal Ed při našem prvním telefonickém rozhovoru. Bylo mu třicet sedm let, pracoval jako referent pojišťovny a jeho právník jej odkázal na náš výzkumný projekt, nazvaný Svěření dítěte do péče po rozvodu rodičů. Alici bylo právě osm let a chodila do druhé třídy. Před třemi lety matka Alice dala přednost návratu na studia a opustila svůj domov, manžela i dítě.

Náhly odchod rodiče způsobuje emocionální bouři, která se zklidní až za mnoho měsíců. Samozřejmě nás zajímalo, jak takový rozruch Steinovi přečkali. Ještě více nás zajímalo, jak se rodině daří v současnosti. Mysleli jsme si, že tři roky je dostatečně dlouhá doba na zmírnění napětí i k tomu, aby se otec a dcera smířili se svou ztrátou. Je to doba dostatečně dlouhá, abychom se něco dozvěděli o každodenním životě v domácnosti s výhradní péčí otce. Steinovi a jiní dobrovolníci s podobným osudem nám umožnili, abychom se jich tázali, abychom je testovali a pozorovali je. Tím nám pomohli dozvědět se, jak otcové zvládají úkol vychovat dceru a jak se s tím taková dcera - bez matky v domácnosti - vyrovná.

Ed vešel první, udýchaný, a omlouval se za pozdní příchod. Byl velké postavy, za kterou se štíhlá žačka druhé třídy mohla úplně schovat. Přesně to Alice udělala. Ed ve svém tmavém obleku, bílé košili, kravatě a se zastřiženým voussem nevypadal na muže, který by chodíval na schůzky pozdě.

Alice měla na sobě nadýchaný letní šaty, přiměřené pro naše horké texaské slunce, bílé botky a světle zelené punčochy. Její světle hnědé vlasy byly nakrátko sestříženy. Velké hnědé oči měla chráněny brýlemi s růžovou obroučkou.

Zatímco tatínek četl a podepisoval formuláře s potvrzením, že souhlasí s účastí ve výzkumu, snažili jsme se Alici vylákat z jejího „úkrytu“. Nepodařilo se nám to. Znali jsme způsoby, jak zpříjemnit takové setkání dětem plachým, ale Alice nebyla pouze plachá - byla vystrašená. Dívali jsme se, jak se Alice drží tátových kalhot, a odhadovali jsme, jak by se chovala, kdyby byli o samotě a dělali běžné rutinní úkoly, které zadáváme rodičům a dětem. Uvolnila by se a pracovala by efektivně se svým otcem, nebo by se chovala úzkostně a nezrale? Na neštěstí byla pravdivá ta druhá varianta.

Jednosměrným zrcadlem jsme viděli, že Alice si sedla do křesla, které bylo co nejblíže otci. Držela se opěradel a začala nohama komíhat, jako by chtěla právě odběhnout. „Co tě tak znervózňuje?“ zeptal se otec. Komíhání se zrychlilo.

„Nenávidím svůj nos,“ řekla Alice a dívala se na svůj obraz v zrcadle. Když si otřela nos hřbetem ruky, Ed ji pokáral, že si s sebou nevzala kapesník.

Jako kdyby chtěla překlenout prázdno vzniklé výčitkou, Alice náhle vstala, svezla se tátovi do klína a objala ho takovým způsobem, při kterém jihnou rodičovská srdce. Ale bzučení, které provázelo objetí, postupně nabývalo na výšce a intenzitě až na úroveň sirény. Bylo vidět, že Ed má nepříjemné pocity, stejně jako my. Předvedl dostatečnou trpělivost tím, že čekal asi minutu, než ji požádal, aby z jeho klína zase slezla.

Alice odmítla.

Otec se trapnou situací pokoušel zachránit. „Podívej, vypadáš jak ta loutka, ty víš která, jak ji ten chlapík má na klíně. Tahá vzadu za provázek a pusa se jí otevírá a zavírá.“ Ed držel Alicinu čelist ve své velké dlani a otevíráním a zavíráním napodoboval loutku břichomluvce. Možná že Ed vyjadřoval své přání mít poslušnější dcerku.

Nakonec Ed čelist pustil a ta se zastavila, avšak siréna pokračovala. Nyní již své podráždění nemohl déle skrývat. Projevilo se nepřímo.

„Proč nosíš zelené ponožky k bílým šatům?“

Alice na dotaz reagovala tak, že slezla z tátova klína.

Začala poskakovat po místnosti, občas se zastavila, přimáčkla svou tvář na zrcadlo a pokoušela se zjistit, zda na druhé straně něco neuvidí, snad videokameru. Pak se vplazila pod židli za stálého hihňání. Ed se ji neúspěšně snažil zapojit do úkolů, které jsme jim zadali. Vnější pozorovatel, který by nevěděl, že jí je osm let, by jí hádal mnohem nižší věk.

Ke konci našeho setkání doskákala Alice zpět k tátovi do klína. Podíval se na ni s úzkostným výrazem vyjadřujícím otázku „Co teď?“ Jakoby v odpovědi, začala Alice vydávat rty zvuky připomínající pšoukání a této své produkci se hihňala.

„No, to se přece nesluší.“

„Musela já jít na záchod,“ odpověděla Alice hlasem mnohem více dětským, než by odpovídalo jejím osmi letům. Hlasitě řihla a tím jsme naše sezení ukončili.

Během následujícího setkání s Edem jsme se dozvěděli, že nezralé, věku nepřiměřené chování, tak jak jsme ho pozorovali, nebylo u Alice ničím neobvyklým. „Byla vždy taková od doby, co její matka odešla. Nechová se přiměřeně svému věku. Nikdy není tak uvolněná jako dívky v sousedství. Její

učitel řekl, že by Alice měla dělat věci samostatněji. Alice vždy žádá o pomoc, i když ji ve skutečnosti ani nepotřebuje.“

Ed - podobně jako mnoho jiných otců s výhradní péčí v naší studii - se nikdy nesetkal s žádným jiným rozvedeným mužem, který by měl ve výhradní péči své děti. Ptal se, zda jeho problémy s Alicí jsou typické pro rodiny s výhradní péčí otce. Protože v našem projektu jsme zprvu prováděli pozorování těchto dětí přímo a nezačali ještě analyzovat naše data, neměli jsme pro něj odpověď. Nyní ji máme.

Srovnání dětí z výhradní péče otců a výhradní péče matek jsem již prezentoval v šesté kapitole. Zjistili jsme, že psychické zdraví *průměrného* dítěte z výhradní péče otce bylo srovnatelné s *průměrným* dítětem z výhradní péče matky. Jako skupina neměly děti ve výhradní péči otce ani více, ani méně problémů než děti ve výhradní péči matky. Tento objev je revoluční. Daří-li se dětem stejně dobře v domácnostech otců jako v domácnostech matek, pak není důvod k diskriminaci otců v záležitostech svěřování dětí do péče. Tento poznatek ruší kouzla a čáry kultu mateřství a osvobozuje soudce, právníky a rozvádějící se rodiny z jeho sevření.

Avšak zážitek s Alicí nám připomíná, že průměry nevyovídají o všem. Chceme-li lépe porozumět výhradní péči otců, musíme jít dál, než dovoluje diskuse jen o „průměrných“ dětech. Jinak bychom příliš zjednodušovali v podstatě složitý psychologický obraz.

Pět prospěšných faktorů zmíněných v třetí a šesté kapitole nám říká, co rodiče mohou dělat, aby dětem pomohli lépe se vyrovnat se situací. Ale co děti? Daří se některým dětem lépe v jednom typu péče než v druhém? Je-li tomu tak, dovedeme předpovědět, který typ péče bude vhodnější pro který typ dítěte? Odpovíme-li na tyto otázky, podáme tím podrobnější směrnice pro rozvádějící se rodiče a soudy - což je jeden z nejdůležitějších cílů našeho výzkumu. Abychom jej dosáhli, museli jsme pátrat a jít dále, než je jen globální srovnání dětí z otcovské a mateřské výhradní péče.

Na výsledky našeho zkoumání jsme však nebyli připraveni. Přesněji řečeno, nebyli jsme připraveni na intenzitu veřejného zájmu a intenzitu kontroverze vzešlé z našich závěrů. Jak je uvedeno v předchozí kapitole (str. 113), identifikovali jsme několik charakteristik společných rodinám s velmi dobře a všestranně prospívajícími dětmi. Avšak jedno ze zjištění mělo zvláštní ohlas a rozvířilo hodně zájmu u rodičů, právníků a novinářů: *Děti ve výhradní péči rodiče stejného pohlaví - tedy chlapci v péči otců a dívky v péči matek - byly přizpůsobeny lépe než děti ve výhradní péči rodiče opačného pohlaví.*

Samozřejmě že není překvapivé, že v rodinách s výhradní péčí matky mají dívky méně problémů než chlapci; tento rozdíl je v souladu s výzkumem o výhradní péči matky, probíraným v třetí kapitole. Psychologové se vždy domnívali, že chlapci se hůře přizpůsobují rozvodu rodičů a že jde o důsle-

dek této skutečnosti. Podle výsledků našeho výzkumu je však tato domněnka nesprávná. Není to *rozvod* jako takový, který činí situaci obtížnější chlapcům než dívkám. Příčinou je *výhradní péče matky*. Chlapci žijící po rozvodu s otci nemají problémy, které jsou tak charakteristické pro chlapce žijící s matkami. Na druhé straně *dívky* žijící po rozvodu s otci mají více problémů než dívky žijící s matkami. Výše jsou popsány projevy nezralosti Alice, které jsou dosti typické pro dívky v domovech s výhradní péčí otce, avšak rozhodně nejsou typické pro děti ve výhradní péči otce obecně.

Jak si lze představit, jsou tyto výsledky vítanými zprávami pro otce žádající o svěřeni svých synů, a matky žádající o svěřeni svých dcer. Známá televizní komentátorka ukončila svůj rozhovor se mnou tím, že mne varovala: „Nyní budete zaplaven žádostmi právníků o vaše svědectví.“ Měla pravdu. Skoro každý týden dostávám dotazy od rodičů a právníků procházejících soudními spory o svěřeni dítěte, přičemž všichni doufají, že pomocí našeho výzkumu bude jejich postavení posíleno. Takovou pozornost přijímám s rozpaky. Na jedné straně je pro mě odměnou, že moje práce má odezvu v reálném světě, mimo vědecké pracoviště. Na straně druhé mám pochybnosti o propojení pracoviště psychologického výzkumu a soudní síně. V průběhu historie se rozhodovalo o svěřeni dětí na základě pohlaví rodiče. Bude snad náš výzkum dále podporovat tuto tradici tím, že pomůže otcům získat do péče a výchovy syny a matkám získat do péče a výchovy dcery pouze na základě shodnosti pohlaví dětí a rodičů?

Zcela jistě by to nepředstavovalo pokrok v politice svěřování dětí do péče a výchovy. Nahradili bychom pouze sedmdesát let starý kult mateřství kultem novým, a to kultem „shodnosti pohlaví“. Přitažlivost takových kultů není těžké pochopit: nabízejí slib hotových řešení pro obtížné problémy. Přehlížejí však potřeby a okolnosti jednotlivých rodin. Moji pacienti mě naučili mnohé o utrpení způsobeném schematickou aplikací jednoduché rovnice na všechny rozvádějící se rodiny. Nepřeji si, aby má práce podpořila nový předpis, který by pokračoval ve schematickém zjednodušování složitého rozhodování o porozvodovém uspořádání. V našich vědeckých zprávách jsme se vši pečlivostí uvedli, že naše nálezy se nevztahují na všechny situace - to proto, abychom zabránili takovému schematickému zjednodušování. Ačkoli důkazy opravňují dávat dostatečnou váhu faktorů „shodnosti pohlaví“ při rozhodování o svěřeni dítěte, jde pouze o jeden z mnoha faktorů, které ovlivňují úspěch nebo selhání porozvodového uspořádání. Ne všem chlapcům se daří lépe v péči svých otců, ne všechny dívky prosperují lépe ve výhradní péči svých matek. Bohužel naše tvrzení nezabránila, aby došlo ke zneužití výsledků našeho výzkumu.

Ve známém soudním sporu o svěřeni dítěte (tzv. případ Pulitzer), který vzbudil rozruch, doporučil psycholog otce jako rodiče, který by měl mít výhradní péči, a zdůvodnil své doporučení „Warshakovým výzkumem“. Ro-

xanna Pulitzerová za pomoci soudních záznamů popsala toto svědectví ve svém zhodnocení případu takto: „Rekl, že studie prokázaly, že chlapci ve výhradní péči otce prospívali lépe ve škole, byli lépe přizpůsobeni a byli také lépe přijímáni svými přáteli než chlapci ve výhradní péči matky.“ Ve svém rozsudku svěřujícím chlapce otci soudce charakterizoval svědectví jako „velmi působivé“.

Nesouhlasím. Svědecká výpověď na mě nezapůsobila, protože vím, že není zcela přesná. Nikdy jsem neuváděl, že chlapci z výhradní péče otce se těší lepším studijním výsledkům a že jsou vrstevníky lépe přijímáni než chlapci z výhradní péče matky. Také si nejsem vědom, že by nějaká jiná studie zjistila lepší studijní přizpůsobení u chlapců z výhradní péče otců.

Paní Pulitzerová se možná mýlila, když si vybavovala znaleckou výpověď pana doktora. Nicméně si přeji, aby mne takový psycholog kontaktoval předtím, než vypoví něco, co trvale ovlivní štěstí a pohodu dvou dětí a dvou rodičů, a probral se mnou výsledky výzkumu, zeptal se, proč já sám bych nedělal znaleckou výpověď v případě Pulitzer, a aby si ujasnil své chápání mých názorů.

Na jedné straně zde existuje možnost zneužití výzkumu o porozvodové péči. Na druhé straně však důkazy mluví ve prospěch radikální změny v politice rozhodování o porozvodové péči, změny v dosud převažující preferenci matek. V předchozích kapitolách jsem ukázal, že typický otec s výhradní péčí o děti si vede *stejně dobře* jako typická matka ve stejné roli. Nyní půjdu ještě dále. V souladu s výzkumnými studiemi mám za to, že mnoha chlapcům (ale ne všem) se může po rozvodu *dařit lépe* s otci. Na druhé straně, dívkám se může dařit hůře.

Takový vzorec byl zjištěn v texaských studiích. Děti ve výhradní péči rodiče shodného pohlaví - ve srovnání s dětmi ve výhradní péči rodiče opačného pohlaví - byly posuzovány jako zralejší, více společenské, více spolupracující a samosťatnější. Byly méně úzkostné, méně náročné a měly více sebeúcty. Byly také více spokojené s tím, jak bydlí a žijí. Jinými slovy, tyto děti byly více vyrovnané se sebou a se světem. Tento vzorec přizpůsobení podle shodnosti pohlaví byl vypracován čtyřmi nezávislými badateli v problematice výhradní péče otce a mnohými badateli v problematice výhradní péče matky z různých míst naší země.

Alan vešel do laboratoře na svůj první rozhovor s plnou sebedůvěrou. Jeho úsměv odpovídal uvolněnému držení těla. Jeho zářící obličej s pihami připomínal obrazy Normana Rockwella. Posadil se blízko k našemu spolupracovníkovi a snadno se rozhovořil. Na úvodní otázky odpovídal jasným, jistým hlasem: Je mu deset let a chodí do páté třídy státní školy nedaleko místa, kde bydlí. Má rád svoji učitelku, ale myslí si, že je někdy až moc přísná. Má staršího bratra a několik blízkých přátel. Rád hraje oba druhy

kopané, evropskou i americkou, a sleduje televizi - jeho oblíbený pořad je *Okouzlení*.

Alan prokázal svoji houževnatost, když se mu nedařilo složit obtížnou skládačku hlavolamu, o což jsme ho požádali. Když jsme ho vyzvali, aby vymýšlel originální povídky, neměl se svou fantazií žádné potíže. Dr. Marla Isaacsová totiž zjistila, že u některých dětí klesá po rozvodu jejich rodičů míra tvořivosti. Na štěstí Alana taková újma nepostihla.

Na konci našeho rozhovoru vyzveme děti, aby nám řekly, co cítily ke svým rodičům a k rozvodu. Alanovy smíšené pocity vyjadřovaly pocity většiny dětí v našem výzkumu.

„Nejlepší věc na rozvodu je, že už nemusíme poslouchat, jak se táta a máma stále hádají.“

„A nejhorší věc na rozvodu?“

„Jsem jen málo s mámou.“

„Jaké to je, žít s tátou?“ zeptali jsme se.

„Líbí se mi to. Dobře spolu vycházíme. Oba dva rádi sportujeme a táta nedělá žádné zmatky. Hodně děvčat by asi chtělo zůstat se svojí mámou, když se rodiče rozvedou. Ale u kluků je to jiné. Maminkám se nelíbí dívat se na fotbal nebo něco takového.“ Alan udělal přestávku. „Co si opravdu přeji, je, aby se táta a máma zase udobřili. Pak bych mohl bydlet s oběma.“

„Myslíš si, že se to někdy stane?“

„Nestane,“ řekl, „ale přál bych si to, moc bych si to přál.“

Alanovy pocity za dva a půl roku po rozchodu jeho rodičů nebyly samy o sobě ničím zvláštním. Podle studií prováděných v různých místech naší země vyjádřilo 84 procent dětí, kterých jsme se dotazovali, přání, aby se jejich rodiče znovu sblížili. Ze zbývajících šestnácti procent dětí, které tak nehovořily, všechny (až na jedno procento) vytvořily fantazijní povídku, ve které si dítě z rozvedené rodiny přálo, aby se rodiče opět spojili. Podle našeho úsudku tyto děti také toužily, být na jiné psychologické úrovni, aby se jejich rodiče usmířili.

Co odlišovalo Alana od jiných dětí z rozvedených rodin (a v tomto směru od dospělých), byla jeho pozoruhodná schopnost „napojení“ na své myšlenky a city, aniž by musel hledat útočiště za umělými zdmi popření a racionalizace. A co více: stačilo jen malé vybídnutí od našeho spolupracovníka a Alan byl s to otevřeně hovořit o změnách, které do jeho života vnesl rozvod jeho rodičů. Přesto jsme však nemohli říci, že by Alan byl příliš zaměstnán rozpadem původního rodinného svazku. Když jsme se jej ptali na tři přání, pak nám popravdě na prvním místě uvedl usmíření rodičů. Avšak druhé a třetí přání se již týkalo „sportovních automobilů a spousty peněz“, což je zcela typické pro chlapce z páté třídy.

Alan byl bezpochyby výjimečně dobře komponovaný chlapec. Jeho chování během rozhovoru bylo charakteristické pro chlapce z výhradní péče otce a dívky z výhradní péče matky. Jako skupina komunikovaly tyto děti snadněji než chlapci z výhradní péče matky či dívky z výhradní péče otců. Také byly ochotnější ke spolupráci. Náš spolupracovník, který s dětmi vedl rozhovory, shledal, že s nimi snadněji naváže kontakt a také že jsou atraktivnější. Naše důvěra v dobrý úsudek našich spolupracovníků vzrostla poté, co nezávislí pozorovatelé sledovali videozáznamy z rozhovorů. Tito pozorovatelé vyhodnotili dívky ve výhradní péči otců jako děti, které mají nejnižší míru sebeúcty a nejméně úzkosti ze všech skupin dětí v našem výzkumu.

Z našeho pozorování dětí a rodičů při nějaké společné činnosti vyplynulo, že děti v péči rodiče shodného pohlaví jednaly zraleji, samostatněji, byly více společenské a méně se něčeho dožadovaly než děti ve výhradní péči rodiče opačného pohlaví. Mezi otci s výhradní péčí a jejich syny byl zřetelný duch kamarádství, stejně jako mezi matkami s výhradní péčí a jejich dcerami. Osamocení rodiče s dětmi opačného pohlaví by jim tuto snadnou interakci mohli závidět.

Ike a jeho otec byli dobrým příkladem toho, co jsme uvedli. Když jsme je požádali, aby probrali hlavní problémy v rodině, Ike pokrčil nosem, otočil se ke svému otci a řekl: „Ty tvé zatuchlé ponožky, fuj!“ Oba dva se zasmáli, což také posloužilo ke snížení napětí.

Počítali jsme s tím, že takový úkol vyvolá určitou míru úzkosti. Konec konců, která rodina by nebyla nervózní, kdyby měla probírat své problémy před videokamerou? Jedna z věcí, kterou jsme se chtěli dozvědět, byla, jak rodiče a děti zvládají úzkost. Ike a jeho táta k tomu používali humor a fungovalo to. Poté, co se zasmáli, byli s to uvést své hlavní starosti a diskutovat o nich zcela vážně.

Jiné dvojice rodič - dítě zvládaly úzkost hůře. Pro některé bylo napětí tak vysoké, že nemohly udržet pozornost u zadaného úkolu.

Barth a jeho matka strávili čas hovorem o filmech místo o rodinných problémech, jak jsme je žádali. Jenom jednou se Barthova matka snažila převést konverzaci k zadanému úkolu, avšak syn ji ignoroval a přešli znova na hovor o filmech. Později jsme se dozvěděli, že Barth a jeho matka se navzájem považovali za „nejlepší přátele“ a že Barth nerespektoval matčinu autoritu. V některých případech převládly při sezení legrácky a problémy nebyly vůbec zmíněny. V jiných případech tenze účastníků vyústila ve vzájemné kritizování. V dalších případech se jeden nebo oba účastníci „zablokovali“ a během interakce řekli jen velmi málo. Byly to zvláště dívky ve výhradní péči otce a chlapci ve výhradní péči matky, kteří měli tendenci překonávat svoji úzkost pošetilým a nezralým chováním, podobně jako to dělala Alice.

Nebylo to jenom chování, které odlišovalo děti žijící s rodiči shodného pohlaví od dětí žijících s rodiči opačného. Máme důvody k přesvědčení, že děti žijící s rodiči shodného pohlaví se také *cítily* spokojenější se svým domovem a uspořádáním.

Posuzovat a měřit, jak velkou přednost dává dítě možnosti žít s matkou nebo s otcem, je choulostivá záležitost. Mnoho dětí vysloví svoji preferenci bez obtíží, některé by však cítily velkou úzkost i při pomyslení na možnost někoho preferovat. Abychom dítě uchránili od pocitů „zrady“, instruoval jsem naše spolupracovníky-tazatele, aby na dětech nežádali odpovědi o preferenci. Místo toho jsme použili časem prověřenou techniku dětské psychologie - nepřímý přístup nazvaný „projektivní“ úkol.

Pomocí materiálu projektivní úlohy projikují děti svou osobnost (odtud i název), podobně jako se promítá film na bílé plátno. Na tomto principu je také založen známý Rorschachův test. V našem případě bylo úkolem vytvářet příběhy, které by byly průvodním textem k sérii obrázků. Zajímala nás nejen schopnost dítěte volně produkovat svoji fantazii, ale také obsah těchto fantazií. Děti se obvykle pohrouží do takových příběhů a v jednotlivých postavách řeknou věci, které ve skutečnosti odhalí jejich nejvnitřnější pocity.

Ukázali jsme dětem obrázek muže, ženy a dítěte a řekli jsme, že to je obrázek matky a otce, kteří se právě rozvádějí. Tímto způsobem jsme chtěli poznat skrytější postoje dítěte k rozvodu. Když děti dokončily své příběhy, položili jsme jim několik otázek, včetně té „S kým chce to dítě žít po rozvodu?“ Zde jsou jejich odpovědi.

Každý chlapec z výhradní péče otce řekl, že dítě na otázku chce žít se svým otcem. *Každé* děvče z výhradní péče matky řeklo, že chce žít se svou matkou. *Ani jedno dítě* z výhradní péče rodiče shodného pohlaví nevytvořilo příběh, ve kterém by dítě dalo přednost tomu žít s rodičem opačného pohlaví.

Jak reagovaly děti žijící s rodičem opačného pohlaví - dívky ve výhradní péči otců a chlapci ve výhradní péči matek? Promítaly do svých příběhů svoji preferenci žít s rodičem opačného pohlaví? Některé ano, ale více dětí nikoliv. Více než polovina (57 procent) řekla, že dítě v jejich příběhu chtělo žít s rodičem shodného pohlaví, tedy s rodičem, od kterého byly ve skutečnosti odloučeny.

Vyjadřují-li tyto příběhy skutečné citění dětí, pak nám říkají, že děti si vysoce cení kontaktu s rodičem shodného pohlaví.

Dodatečná podpora tomuto našemu závěru přišla z rozhovorů, ve kterých děti projevovaly své postoje k návštěvám druhého rodiče, tj. toho, ježmuž nebyly svěřeny. Ačkoliv mnohé chtěly častější návštěvy, taková přání byla častější u děvčat ve výhradní péči otců a u chlapců ve výhradní péči matek. Řečeno jinými slovy, děti si více cenily kontakt s rodičem shodného pohlaví než kontakt s rodičem opačného pohlaví. Příští kapitola vysvětlí proč.

Abychom zrekapitulovali řečené, děti ve výhradní péči rodiče shodného pohlaví byly spokojenější s tím, jak a kde žijí, a byly v lepším psychickém stavu než děti ve výhradní péči rodiče opačného pohlaví.

Můžeme se spolehnout, že tyto výsledky přesně odrážejí realitu rodin s výhradní péčí otce a s výhradní péčí matky? Jsem přesvědčen, že ano, a to z několika důvodů. Zaprvé, použili jsme přesných postupů a kontrolních opatření, odpovídajících současnému stavu vědeckých poznatků, aby-
chom zaručili platnost našich poznatků. (Ty jsou popsány v dodatku.) Zadruhé, naše nálezy byly přesvědčivé a výrazné: Lepší adaptace dětí žijících s rodičem shodného pohlaví byla zřejmá z rozdílných kontextů za použití celé řady ukazatelů. V žádné z texaských studií nebyly příznivější výsledky pro dívky ve výhradní péči otců či chlapce ve výhradní péči matek. A zatřetí, identický vzorec přizpůsobení podle shodnosti pohlaví byl potvrzen čtyřmi nezávislými výzkumy, srovnávajícími děti ve výhradní péči otců a děti ve výhradní péči matek, a také četnými jinými výzkumy, prokazujícími, že záporný vliv výhradní péče matek má širší a trvalejší vliv u chlapců než u dívek.

Žádná studie nikdy neprokázala, že chlapci se lépe přizpůsobí v domovech s výhradní péčí matky nebo že dívky se lépe přizpůsobí v domovech s výhradní péčí otce.

„U chlapců žijících ve výhradní péči matek a u dívek žijících ve výhradní péči otců ... se projevila nejvyšší míra agresivity a poruch chování,“ jak říká zpráva dr. Kathleen Camarové a dr. Gary Resnicka, psychologů z Tufts University, pracujících pod záštitou Státního institutu duševního zdraví. U těchto dětí, podobně jako u dětí z texaské studie, byla zjištěna nejnižší míra sebeúcty a byly nejméně společenské. Ostatními dětmi, zejména vrstevníky shodného pohlaví, byly častěji odmítány. Tak například během školních přestávek si chlapci z výhradní péče matky a dívky z výhradní péče otce - ve srovnání s jinými sledovanými dětmi - hráli spíše s dětmi opačného pohlaví. Tyto děti byly patrně chyceny do začarovaného kruhu. Agresivní chování vede k odmítnutí ze strany vrstevníků, což způsobuje frustraci, která vede k dalšímu agresivnímu chování.

Dr. Judith Wallersteinová a Sandra Blakesleeová popsaly příběh chlapce, který byl zařazen do kalifornského výzkumu dětí z rozvedených rodin. „Kevinovi bylo dvanáct, když jeho rodiče ukončili bouřlivé manželství. Pokud chlapcova paměť sahala, jeho rodiče na sebe křičeli, ječeli a tloukli se za stálých vzájemných výčitek nevěry, patrně oprávněných.“ Když se otec odstěhoval, Kevin, který jej zbožňoval, se změnil ze vzorného studenta na problematického žáka s poruchami chování. Odmítal dělat úkoly. Svůj čas trávil rvačkami s jinými dětmi. Stal se jejich postrachem.

Kevinův otec chlapce málo navštěvoval a místo toho sliboval, co vše s ním a pro něj udělá. Sliby nikdy nedodržel a Kevin posléze cítil, že jej otec zra-

díl. Podle Wallersteinové a Blakesleeové, když Kevinovi bylo sedmnáct, „pravidelně pil alkohol, kouřil marihuanu, byl přistižen při vloupání, a dokonce falšoval šek své babičky“. Když bylo Kevinovi dvacet dva let, měl za sebou již tři pobyty ve vězení - „za řízení motorového vozidla v opilosti, za distribuci drog a za fyzické násilí spáchané na jeho přítelkyni“.

Poruchy chování u chlapců ve výhradní péči matek neodezní vždy s nástupem dospívání. Podobným způsobem jako Kevin se dostal *každý třetí chlapec* v kalifornském výzkumu do rozporu se zákonem. Delikvence chlapců byla po dlouhou dobu přičítána „rozvráceným rodinám“, avšak nyní máme důkazy, že pravděpodobnost takových problémů má značnou souvislost s typem porozvodové péče. U chlapců vychovaných otci s výhradní péčí je menší pravděpodobnost delikvence než u chlapců vychovaných matkami, avšak u dívek vychovaných otci je taková pravděpodobnost vyšší. To byl závěr z přehledu jedenácti tisíc studentů středních škol z Minnesoty, o kterém bylo referováno v roce 1965. V rámci tohoto přehledu bylo také zjištěno, že u dětí vychovávaných rodičem opačného pohlaví je větší riziko nedokončení střední školy.

Problematika děvčat vychovaných v domácnostech vedených otcem byla dokumentována ještě jednou v celostátním výzkumném šetření o dětech v osmdesátých letech. Dívky z výhradní péče otců, avšak nikoli chlapci, byly více zapojeny do protispolečenského chování a byly náchylnější k depresi. V jediné studii srovnávající děti z otcovské a mateřské výhradní péče po ukončení střední školy zjistil výzkum vyšší míru úzkosti u univerzitních studentek vychovávaných otci samoživiteli.

Jedna studie za druhou vypovídají o stejném vzorci. Ať již posuzujeme samostatnost, zralost, sebeúctu, sociabilitu, úzkost, agresi, delikvenci nebo depresi, dospíváme k nevyhnutelnému závěru. Posuzováno v průměru, chlapcům se daří lépe v péči jejich otců a děvčatům lépe v péči jejich matek. *Z toho vyplývá, že pohlaví dítěte je faktorem, který by měl mít významnou váhu v rozhodování o porozvodové péči.*

Jsem si vědom toho, že mnozí soudcové, právníci a rodiče shledají tento závěr kontroverzním. Dá se totiž snadno zaměnit se stanoviskem sexismu. Některé feministky budou protestovat proti představě, že by kterákoli žena měla ztratit výhradní péči o své dítě, protože to je považováno za ztrátu mocienského postavení. A někteří obhájci práv otců mohou mít také námitky, protože výsledky mého výzkumu nevedou k bezvýhradné podpoře výhradní péče otce.

Nechť je to tak. Fakta jsou fakta. Nemůžeme změnit výsledky vědeckého výzkumu tak, aby byly v souladu s filozofickými a politickými preferencemi těch, kteří by chtěli tyto výsledky určitým způsobem využít.

Donedávna měli dokonce i někteří psychologové silné výhrady k aplikaci těchto výsledků na rozhodování o porozvodové péči. Avšak pod tlakem no-

vých a nových důkazů i tito odborníci veřejně ustupují od svých výhrad a přijímají to, co je nesporné.

Dr. Ross Thompson, specialista v oblasti dětského vývoje, zachycuje převládající postoje mezi našimi kolegy takto:

V minulosti jsme se ve sporech o výhradní péči dítěte setkávali s nesporným užitím práva (směrnice o pohlaví). Bylo to částečně i proto, že takové směrnice lze aplikovat bez bližšího rozlišování. Z těchto důvodů jsme na rozpacích, máme-li doporučovat pohlaví dítěte jako důležitý faktor při rozhodování o porozvodové péči ... Přesto musí být váha důkazů, vycházející ze studií otcovské péče v tradičních i netradičních rodinách, v právních úvahách seriózním způsobem zohledněna.

Do doby našeho výzkumu patřilo k oficiálnímu názoru, že rozvod má obvykle tvrdší vliv na chlapce než na dívky. Poté, co jsme publikovali výsledky, prestižní Národní akademie věd a Národní institut pro zdraví dítěte a rozvoj člověka zadaly studii zhodnocující všechny důkazy, které se týkají otázky rozdílu v pohlaví v porozvodovém přizpůsobení. Výsledek této studie lze považovat za vědeckou „pečeť souhlasu“ mému návrhu připisovat při rozhodování o porozvodové péči větší váhu pohlaví dítěte.

„Chlapci vskutku reagují hůře na rozvod rodičů,“ říká zpráva z roku 1989, „jak bezprostředně, tak i v průběhu let, žijí-li s matkou, která se již neprovdala, zatímco ... dívkám se daří hůře ve výhradní péči otců.“ Hlavní závěr této zprávy zní, že „jak výzkum, tak i praktická péče o děti z rozvedených rodin musí vzít v úvahu rozdíly mezi pohlavími, posuzuje-li reakce na rozvod ve vztahu k různým formám rodinného porozvodového uspořádání.“

Důsledky výzkumu porozvodové péče o děti

Chceme-li mluvit konkrétně a prakticky - co to všechno znamená?

Zaprvé, dovedeme předpovědět, že v typické rodině se chlapci přizpůsobí rozvodu lépe ve výhradní péči otce než ve výhradní péči matky.

Zadruhé, podle výše zmíněné předpovědi by se měla významně podpořit angažovanost rozvedeného otce s jeho syny (pokud by to nevedlo k odloučení bratrů a sester), tj. v rodinách bez dcer. Otázka, zda by tato angažovanost měla mít formu výhradní péče nebo péče společné, je probírána v další kapitole.

Zatřetí, k porozvodovému uspořádání, které by omezovalo kontakt chlapce s jeho otcem nebo kontakt dívky s její matkou, by se mělo přistupovat pouze s plným vědomím psychologického rizika, které z takové situace vyplývá.

K těmto našim doporučením lidé pravidelně vznášejí další otázky.

„Znamená to, že všichni chlapci žijící pouze s matkou a všechny dívky žijící pouze s otcem jsou předurčení k vážným psychickým problémům?“

Neznamená. Výsledky takových výzkumů, jaké jsou popsány v této knize, vypovídají o průměrech, nikoliv o jednotlivých případech. Zcela jistě se některým chlapcům dobře daří v domácnostech s výhradní péčí matky a některým dívkám se daří dobře v domácnostech s výhradní péčí otce. Následující kapitola vysvětluje, proč je pro většinu dětí soužití s rodičem opačného pohlaví obtížnější a co rodič může udělat, aby minimalizoval problémy v těchto situacích.

„Měli by být všichni synové svěřeni do péče otců a všechny dívky do péče matek?“

Ne. Pohlaví dítěte je jen jeden z více faktorů ovlivňujících volbu optimální porozvodové péče. Okolnosti, jako je kvalita vztahu dítěte ke každému z rodičů, mohou převážit význam pohlaví dítěte. Tak například by jistě nikdo nechtěl, aby byl syn svěřen otci, který by s ním špatně nakládal. Každý případ musí být rozhodnut samostatně, na základě daných pozitiv a negativ. V šesté kapitole na str. 113-114 jsem popsal jiné faktory, které by rodiče a soudy měli vzít v úvahu při rozhodování o porozvodové péči.

„Měla by být porozvodová péče sourozenců rutinně určována podle shodnosti pohlaví (bratr v péči otce, sestra v péči matky)?“

Tento přístup vyzkoušelo jen málo rodin, a proto nemáme dostatek informací o tom, jaký vliv má na děti. Nemůžeme tedy uvést žádná obecná doporučení. Děti mohou při rozrušení spojeném s rozvodem vítat společnost sourozenců, kteří jsou „ve stejném člunu“. Na druhé straně může být ve vybraných případech rozdělení sourozenců mezi rodiče velmi dobrým řešením. Avšak před takovým krokem doporučuji, aby rodiče vše konzultovali s odborníkem, který provede komplexní zhodnocení rodinných poměrů a upozorní rodiče na klady a rizika takového uspořádání. Některá z témat, která se k takovému rozhodnutí vztahují, jsou podrobněji diskutována v deváté kapitole o společné péči (str. 167-168).

„Měli by otcové, kteří nemají syny ve výhradní péči, a matky ve stejné situaci s dcerami zažádat ihned soudy, aby změnily rozsudky o porozvodové péči?“

Raději ne. Takové změny a soudní bitvy, které takové změny provázejí, by mohly dětem více uškodit než soužití s rodičem opačného pohlaví. V mnoha rodinách však dochází k pozměnění soudem rozhodnutého uspořádání, a to neformální cestou, vzájemnou dohodou obou rodičů a často na žádost dítěte. Domnívám se, že ve skutečnosti je to tak častý jev, že si zasluhuje svoje vlastní označení - nazývám to „flexibilní péčí“. V některých přípa-

dech to dětem pomáhá, v jiných to násobí jejich problémy. V desáté kapitole jsou uvedeny návrhy rodičům, jak nejlépe zvládnout změny v porozvodové péči a výchově.

„Měli by být otcům také svěřováni kojenci?“

Výsledky výzkumu o výhradní péči otců by neměly být aplikovány na děti a rodiny, které se významněji liší od rodin, jež se účastnily výzkumu. Ve výzkumech na texaské a Tuftově univerzitě bylo dětem průměrně pět let, když se jejich rodiče rozešli. Máme velmi málo informací o mladších dětech ve výhradní péči otců. Viděli jsme, že otcové v úplných rodinách jsou plně způsobilí starat se o kojence a batolata, to však má dost daleko k tomu, abychom doporučovali svěřování kojenců-chlapců do jejich výhradní péče v případě rozvodu. Výhradní péče o kojence je složitější záležitostí, kterou se budu v této knize zabývat později.

„Má na porozvodové přizpůsobení dětí nějaký vliv rasa?“

Většina z rozvedených rodin, která se na výzkumu podílela, byli běloši. Někteří psychologové upozornili, že výsledky tohoto výzkumu nemusí být použitelné na rodiny barevných ras. Souhlasím, že kulturní tradice mohou ovlivnit dětské prožívání rozvodu, avšak nevidím důvodu, proč by dynamika vytvářející problémy pro děti žijící s rodičem opačného pohlaví měla být odlišná pro děti jiných ras. Tyto otázky se probírají v příští kapitole.

„Mění se nějak rozdíl mezi chlapci a děvčaty v porozvodovém přizpůsobení, když rodič uzavře nové manželství?“

V rodinách, kde rodič s výhradní péčí uzavřel nové manželství, nemusí rozdíl mezi chlapci a děvčaty v přizpůsobení odpovídat původním vzorcům. Do hry vstupuje mnoho jiných faktorů, které určují, zda nové manželství pomáhá či brání psychické pohodě a dobrému stavu dítěte, či zda tato skutečnost nevede k žádnému rozdílu. Mezi tyto faktory patří věk dítěte, kvalita vztahů dítěte s každým z rodičů a s nevlastním rodičem, osobnost nevlastního rodiče a styl jeho rodičovské péče, spokojenost a stabilita nového manželství a přítomnost nebo nepřítomnost eventuálních dětí z předchozího manželství nevlastního rodiče v domácnosti. Jsou-li takové děti, pak je otázka, jak spolu nevlastní sourozenci vycházejí, dále jaký je postoj prarodičů k novému sňatku, zda partneri v novém manželství mají spolu dítě, jak se k tomuto dítěti chovají ve srovnání s dítětem z předchozího manželství a jaký je vztah nové manželské dvojice k rodiči, kterému nebylo dítě svěřeno do výhradní péče.

Pro ilustraci: Čím mladší dítě, tím spíše citově přijme příchod nevlastního rodiče do rodiny. Zejména malý chlapec, pokud měl málo kontaktu se svým otcem, bude patrně vítat přítomnost dospělého muže v domácnosti. Na druhé straně dítě, které se těší pravidelnému kontaktu s rodičem, jemuž nebylo

svěřeno do výchovy, bude nejspíše odmítat nový manželský svazek, má-li za následek omezení kontaktu s druhým rodičem a jestliže jej nevlastní rodič kritizuje. Nevlastní rodič, který podporuje vztah dítěte k vlastnímu rodiči, se kterým dítě nebydlí, a který se nesnaží zaujmout roli vychovatele co nejdříve, má lepší vyhlídky na vybudování pevného a uspokojujícího vztahu s nevlastním dítětem.

Využijte shody pohlaví - má prospěšné stránky

1. Rozhodujete-li se o porozvodovém uspořádání, snažte se maximalizovat kontakt vašeho dítěte s rodičem stejného pohlaví.
2. Není-li možné nebo žádoucí, aby vaše dítě žilo s rodičem shodného pohlaví, usnadněte dítěti jeho citovou vazbu na takového rodiče, jak to jen půjde. Časté nebo dlouhé návštěvy během školních prázdnin, časté telefonické hovory, dopisy, vzkazy na magnetofonových páskách, to vše může přispět k pocitu blízkosti a spojení. Důležité je také zapojit druhého rodiče do školních schůzek rodičů s učiteli a informovat jej o důležitých událostech v životě dítěte, jako jsou například sportovní aktivity a hudební večírky.
3. Při rozhodování se vyhněte schématům jako „chlapec bude svěřen otci, děvče matce“. I když je pohlaví vašeho dítěte důležitým faktorem, je jen jedním z více faktorů, které se musí vážit při hledání nejlepšího řešení porozvodového uspořádání.
4. Má-li dojít k rozdělení sourozenců, bratrů a sester mezi rodiče, pak pouze s velkou opatrností. Sourozenecká podpora může někdy převážit výhody vyplývající z péče rodiče shodného pohlaví.
5. Vztah dítěte k rodiči stejného pohlaví je důležitý, jeho význam by však neměl být namířen proti významu druhého rodiče v životě dítěte. Děti potřebují matky a otce; děti, které v důsledku rozvodu ztratí svého rodiče, zasluhují našeho soucitu ...stejně jako jejich rodiče.

Stále ještě málo rozumíme vlivu nového sňatku rodiče na vývoj dítěte. Protože výsledek je ovlivňován tolika dalšími faktory v nové rodině, pohlaví dítěte by mělo mít mnohem menší váhu při rozhodování o porozvodovém uspořádání.

Formuluji zde směrnice, které povedou k tomu, že více rozvedených otců se bude více podílet na péči a výchově svých potomků. Uvědomuji si, že se stavím proti tradici minulých sedmdesáti let a tím žádám od soudců a rodičů velmi mnoho. Avšak rodiče, kteří se rozvádějí, žádají od svých dětí

také velmi mnoho. Jsem si jist, že v zájmu dětí se naše společnost může vzchopit, sebrat odvahu a překročit již zastaralé předsudky, které dodnes diktují rozhodnutí o porozvodovém uspořádání. Dlužíme to našim dětem.

8. Psychologická minová pole: shoda a rozdíl v pohlaví

Když byl pětiletý Jimmy představen nadřízenému jeho matky, prvnímu muži, kterého viděl od doby, kdy jej opustil otec, dal nic nečekajícímu pánovi ránu do nosu. Jimmyho matka i její šéf to vzali jako projev dětské dovedivosti a zasmáli se tomu.

Ve svých jedenácti Bill však dělal kousky, které již nebyly k pobavení, a jeho matka Evelyn se nesmála, když mu příběh vyprávěla. Evelyn si pozvala známého, že spolu stráví večer sledováním videonahrávek. I když se snažila Billa zapojit, odmítl hovořit s jejím známým a dokonce i jíst s ním pizzu ve stejné místnosti. Pak Bill vyprovokoval hádku s Evelyn kvůli nějaké maličkosti a hádku rozehrál tak, že začal ječet, což přivedlo matku do značných rozpaků: „Jediný, na čem ti záleží, jsou chlapi, chlapi!“ Člověk by si pomyslel, že si doma nápadníci podávají dveře.

Jako by toho nebylo dost - když se Evelyn a její známý vrátili z krátké procházky, našli na vnějších dveřích bytu připevněnou ceduli s nápisem: „Na vědomí mé matce. - Ty se nestaráš o své děti. Nikdy nám nevěnuješ pozornost. Pořád jseš někde venku. Zajímají tě pouze chlapi, chlapi.“ Nápis byl podepsán: „Bill - tvůj ex-syn.“ Nyní si všichni sousedé pomyslí, že Evelyn si užívá radovánek a přitom zanedbává péči o děti.

Ve skutečnosti byla Evelyn matkou velmi pečlivou. Jako většina matek samoživitelek zápasila o slušný životní styl pro sebe a své tři děti. Znamenalo to hodně hodin práce v zaměstnání, aby vyšla s penězi. Výživné na děti od bývalého manžela přicházelo sporadicky a jeho výše nebyla dostačující. Od té doby, co se odstěhoval do jiného státu, stýkal se s dětmi málo. Z rodičovských povinností se tak Evelyn mohla vyvázat jen zřídka - na rozdíl od některých jiných matek s výhradní péčí, kterým to přicházelo velmi vhod. Po rozvodu byla Evelyn zapřažena do vydělávání peněz na živobytí a do výchovy dětí. Také se chtěla zotavit z citového strádání z rozvodu, a tak si na dva roky odřekla společenský život. Teprve nedávno a váhavě si začala domlouvat schůzky.

Evelyně dělá starost vliv jejích schůzek na syna. Námitkami Billa vůči jejím schůzkám a možnosti pobavit se a relaxovat byla zaskočena. Ptala se: „Jak může být tak sobecký? Copak si neuvědomuje, jak moc se o něho starám? Tak mnoho pro něj dělám. Děti byly vždy na prvním místě. Když ale nebudu chodit na schůzky, nikdy si nenajdu druhého manžela. Copak si Bill

neuvědomuje, že by to bylo pro nás všechny snadnější, kdybychom tu v domě měli muže? Měl by tu někoho, s kým by mohl dělat věci společně, víte, ty klukovské či mužské zájmy. Není to má chyba, že jeho otec odešel z města.“

Billa však rozčilovalo, že jeho matka chtěla trávit čas se známostí, když už jí její práce zabírala tolik času a rozdělovala je. „Někdy ji sotva vidím. Zařídila, abych chodil každý den po škole do té pitomé družiny. Když mě vyzvedává, říká, že je příliš unavená na to, aby se mi s něčím věnovala. Když je pořád tak unavená, jak to, že má náladu chodit na rande s jinými mužskými?“

Evelyn nebyla špatnou matkou a Bill nebyl špatným dítětem. Avšak oba dva byli zaskočení choulostivou situací, které žádný z nich dobře nerozuměl. Procházeli totiž jedním z psychologických minových polí, která pokrývají krajinu života rozvedené rodiny.

Psychologická minová pole jsou úskalí v životě rodiny, která mohou vyvolat emocionální potíže nebo problémy v chování. Z předchozí kapitoly víme, že děti v péči rodiče opačného pohlaví mají těchto problémů více. Nyní se dozvíme proč. Minová pole, která probereme níže, představují největší rizika pro děti žijící s rodičem opačného pohlaví. Doufám, že následující text pomůže rodičům předvídat nebezpečí a vyhnout se mu.

Příliš rychlý vývoj

Jedno z častých minových polí je výsledkem zhroucení obvyklých hranic mezi rodičem a dítětem. Někteří rodiče s výhradní péčí, zejména když se cítí osamoceni, citově deprivováni či stresováni, se orientují na své děti a vyžadují jejich společenství, radu a útěchu. V důsledku toho se od dětí očekává, že budou jednat jako skuteční partneři.

Když se panu Morrisovi po dvanácti letech manželství odstěhovala manželka, řekl své devítileté dceři Stelle, že nyní je ona „paní domu“. Nejen že pan Morris očekával, že Stella mu pomůže s domácími pracemi, ale považoval ji za svou přítelkyni a důvěrnici. Během večere vyprávěl Stelle o svých problémech, o bolesti v kříži, o svých obavách o Stellina mladšího bratra. Když přišla návštěva, pan Morris očekával, že Stella převezme roli hostitelky.

Harvardský sociolog dr. Robert Weiss zjistil, že po rozvodu se postavení dětí - vyjádřeno obchodně podnikatelskými termíny - často posouvá z podřízenosti do pozice mladšího partnera v domácnosti. Znamená to, že děti jsou v rámci rodiny povýšeny do postavení s větší mírou autority a větší mírou

odpovědnosti. Při výkonu této nové role se u některých dětí začne projevovat dospělejší chování. U mnohých dětí však dojde k vážným potížím.

Příbuzní upozorňovali pana Morrise, že Stella dospívá příliš rychle, že tak přijde o své dětství. Ale pan Morris žádný problém neviděl. Domníval se, že nová odpovědnost vede Stellu k větší nezávislosti a že ji lépe připravuje pro život. Kromě toho si Stella nijak nestěžovala. Jak se zdálo, Stelle takové „kamarádství“ s otcem dělalo docela dobře a začala se přitom chovat dospěleji.

Učitelé Stelly však viděli jinou stránku děvčete. Stella se stala plačtivou a agresivní. Ukázalo se, že její rychle nabytá dospělost je pouze pláštíkem, za kterým se skrývá malá, nejistá dívka. Stella platila velkou cenu za svoji novou roli v rodinné struktuře. Její příbuzní měli pravdu: Stella dospívala příliš rychle.

Na takovém posunu rolí mají do určité míry podíl i okolnosti, ve kterých se rodič s výhradní péčí nachází. Pracuje-li rodič na plný pracovní úvazek, přesun části tradičních rodičovských povinností na děti se zdá nevyhnutelný. Například mnoho rodičů samoživitelů nemá jinou možnost než pověřit nejstarší dítě dohledem na mladší sourozence, i když oba potřebují dohled dospělého. Nebo také dochází k situaci, kdy rodič nemá nikoho, s kým by se podělil o své starosti. To byl případ rodiče, s nímž hovořil dr. Weiss:

Tyto účty vás bombardují a s kým jiným o tom můžete mluvit než s dětmi? Musíte se z toho s někým vypovídat, a s kým jiným než s lidmi, pro které to děláte? A pokaždé když žadoní o něco, co stojí moc peněz, o něco, co je mimo mé možnosti, vytáhnu ty účty, ukážu jim je a ukážu také, kolik měsíčně dostaneme, a řeknu: „Tak, teď to spočítejte, aby to vyšlo.“

Děti také samy přispívají k problému. Často jsou pyšné na svůj nový status rodičovského spolupracovníka. Chuck přišel jednoho dne na své terapeutické sezení, poté co strávil víkend se svou matkou hledáním nového domu. Popsal dům, který se mu líbil nejvíce, avšak lítostivě doplnil, že podmínky koupě by vyžadovaly 40 000 dolarů, tedy větší hodnotu, než si jeho matka mohla dovolit. Jiný dům, o kterém uvažovali, by je stál pouze 7 000 dolarů v hotovosti a měsíční splátky 750 dolarů po dobu dvaceti sedmi let. Všechny tyto údaje Chuck řekl zcela věcným, konkrétním tónem. Musel jsem si připomenout, že chlapci je teprve deset let. Kolik jiných dětí jeho věku se potřebuje zabývat věcmi, jako je rodinný rozpočet? I když jsem měl výhrady k tomu, že se Chuck zapojil do úvah o koupi domu a splátkách, on sám se dychtivě angažoval, ač se tím vystavoval řadě nových starostí.

Jsem přesvědčen, že rodič přispívá k posunu rolí více, než by chtěl připustit, zejména když situace trvá delší dobu. Týká se to i případů, kdy se zdá, že tlak na změnu vychází od dítěte. Když se pozorně dívám pod povrch jevu, pak v těchto případech posunu rolí bez výjimky shledávám, že rodič

změnu skrytě podporuje nebo ji v krajním případě mlčky přijímá, i když navenek není nic vidět.

Pan Morris měl pravdu, když říkal, že Stella přijala povinnosti „středního managementu“ s velkým zájmem. Avšak její ochota hrát roli quasi-manželky ztížila panu Morrisovi možnost vidět problémy, které jí tak vytvářel. Ze svého stanoviska pan Morris vítal, že má Stellu jako svou důvěrnici, a nechtěl se toho vzdát až do doby, kdy našel jinou ženu, která nahradila místo jeho bývalé manželky.

Ne všichni rodiče s výhradní péčí povzbuzují své děti, aby převzaly řízení domácnosti. Dr. Weiss se zmiňuje o jedné matce, jejíž nejstarší syn po rozchodu rodičů řekl, že on se nestane pro její rodinu „mužským“. Na to matka odpověděla: „Právě jsem se jednoho zbavila. Proč bych měla chtít dalšího?“

Jak se vyhnout minovým polím: posun rolí

1. Stanovte pro své dítě rozumné hranice a trvejte na nich. Nepodlehnete pokušení opustit vaše standardy přijatelného chování, protože je vám vašeho dítěte líto. I když bude dítě naléhat na větší míru nezávislosti, potřebuje mít jasné hranice - jinak se stane úzkostným. Dejte dítěti jasně najevo, že určení hranic nepracuje obousměrně: děti by běžně neměly určovat limity pro chování svých rodičů. Například nepovolte vašemu dítěti, aby vám připomínalo, že v jistou dobu máte být doma.
2. Pověříte-li dítě dalšími povinnostmi, může to být nezbytná a rozumná reakce na břemeno rodiče samoživitele, avšak vaše očekávání by neměla překročit to, co je pro věk vašeho dítěte přiměřené. Jste-li na pochybách, máte zde jednoduché pravidlo: *Nežádejte po dítěti, aby převzalo ty povinnosti, které by jinak ležely na vašem partnerovi, kdyby nebylo rozvodu.*
3. Budete-li dítěti přidělovat další povinnosti domácího provozu, nepředávejte mu přitom „ředitelskou“ autoritu. Tu si ponechte pro sebe. Musíte mít autoritu na dohled nad úspěšným plněním úkolů.
4. Nevyžadujte od dítěte, aby se staralo o základní potraviny. Děti vám mohou pomáhat při nákupu nebo občas připravit příležitostná jídla. Jako jeden z nezákladnějších aktů rodičovské péče je na symbolické úrovni dětmi pocítováno právě zajišťování potravy rodičem. Žádáte-li na dítěti, aby se této rodičovské péče vzdalo, žádáte příliš mnoho, dokonce i od adolescenta.
5. *Nezatěžujte* děti každodenním líčením vašich zklamání a starostí. Najděte si k tomuto účelu jiného dospělého. *Budte* však k dispozici, chce-li dítě vyprávět o svých starostech.

6. Nežádejte své dítě o radu ve věcech, které se týkají vaší práce nebo vašeho společenského života. Vaše dítě se nemůže stát vaším důvěrníkem, aniž by obětovalo mnohé ze svého vlastního dětství. Stanou-li se děti důvěrníky svých rodičů, jsou připraveny o své dětství způsobem, který je, mírně řečeno, morálně sporný.

7. Povzbuzujte přátelství vašeho dítěte s jinými dětmi. Zdravé vztahy s vrstevníky mu pomohou udržet jeho identitu dítěte - nikoli „mladistvého rodiče“. Navíc, je-li dítě plně zapojeno do činností společných s jeho přáteli, je i menší pravděpodobnost nadměrné angažovanosti ve vašem osobním životě.

8. Zacházejte se svým dítětem *jako s dítětem*. Vaše dcera není „paní domu“, váš syn není „pánem domu“. Takové věci by se jim neměly říkat.

9. Dostanete-li se do tísně nebo do deprese, řiďte se uvedenými směrnicemi a případně vyhledejte odbornou pomoc. Očekáváte-li, že vaše dítě se o vás bude starat, svoji situaci si jen zhoršíte.

Dojde-li k posunu rolí, může to být těžkým břemenem zejména pro mladší děti. Jedním z neblahých důsledků je, že dítě neprožije (relativně) bezstarostné dětství. Spoléhají-li rodiče na to, že jim děti poskytnou citovou podporu a společenství, zánikně dojde ke vzájemné frustraci. Příčina je prostá. Většina dětí není schopna pravidelně uspokojovat citové potřeby svých rodičů. Rodiče se pak cítí zklamáni a děti mají pocit méněcennosti a pocit viny. To vede k většímu napětí a ke konfliktu mezi rodičem a dítětem. U dětí dojde ke snížení sebeúcty, protože se cítí neschopné splnit rodičovská očekávání. Budou-li takové děti generalizovat své zkušenosti z rodinného života na ostatní lidi ve světě, mohou skončit jako dospělí s hluboce vštípeným přesvědčením o své neschopnosti vyhovět potřebám opačného pohlaví. Tento postoj vytvoří bariéry, které budou bránit dosažení a udržení uspokojujících intimních citových vztahů s partnery opačného pohlaví.

Lze namítnout, že některé matky s výhradní péčí hledají citové zázemí u svých dcer a někteří otcové s výhradní péčí u svých synů. To je pravda. Ale protože dítě je jakousi psychologickou náhradní postavou za manželského partnera, je to nejčastěji dítě opačného pohlaví, které rodič staví do takové role. Tyto děti potom mají z posunu rolí mnoho potíží, a to z důvodů, které ozřejmíme v diskusi o dalším minovém poli.

Děti ve výhradní péči rodiče opačného pohlaví vykazují více poruch chování, více úzkosti a nižší míru sebeúcty než děti v péči rodiče shodného pohlaví. Nyní začínáme rozumět, proč tomu tak je: požadujeme-li na dětech, aby vklouzly do bot našich bývalých partnerů, je to prostě pro ně velká záťaž.

I když tyto děti nakonec vyhoví některým citovým potřebám rodičů a situaci zvládnou, je to často za cenu zpomalení jejich vlastního citového vývoje. Dr. Weiss popisuje tento proces: „Mnohé z těchto dětí se naučily potlačovat svoji potřebu rodiče a zamezit tomu, aby se touha po rodičovské péči vůbec projevila, protože vědí, že rodič nemůže tímto způsobem reagovat.“ V případech, kdy dítě projeví svou touhu po rodičovské péči, používá zastíracích manévřů. „Ani dítě, ani rodič nemusí nakonec přesně poznat, co vlastně dítě chce. Vzájemná komunikace mezi rodičem a dítětem se stává frustrující a degeneruje do sporů, jejichž počátky jsou záhadné jak pro dítě, tak i pro rodiče.“ Jinými slovy, oba jsou chyceni v pasti minového pole.

Rodič, který až příliš potřebuje dětskou blízkost a po příliš dlouhou dobu, poskytne dítěti jen stěží přiměřenou míru nezávislosti a jen stěží ji u něho bude posilovat. U dítěte se může objevit pocit, že citové připoutání k člověku mimo rodinu je něco jako zrada. Není-li tento konflikt řešen, dítě vyroste v jedince sice věkem dospělého, ale citově handicapovaného, neschopného milovat někoho jiného bez pocitů úzkosti a viny.

Pohlaví, rodič samoživitel ... a dítě

V některých rodinách jsou hranice mezi dítětem a rodičem tak setřeny, že se ocitáme na dalším, ještě výbušnějším minovém poli - nabitém sexuální tenzí.

V životě mnoha rodin probíhá spodní proud sexuální přitažlivosti a vlastnictví mezi dítětem a rodičem opačného pohlaví. Za normálních okolností jsou tyto pocity pod kontrolou a i mimo plné vědomí - částečně v důsledku společenského tabu na incest a částečně proto, že přítomnost druhého rodiče má tlumivý účinek. Tak například otec obvykle dá svému synovi najevo, že v jeho vztahu k matce jsou určité meze: nemůže s ní spát v jedné posteli a nemůže se k ní chovat jako manžel. Tyto meze pomáhají chlapci vyrůst v muže, který je schopen vytvořit si vztah lásky k jiné ženě.

Je-li domácnost bez otce, chlapec se těžko vzdává přání vylučně vlastnit svou matku. Může se aktivně snažit, aby jejich vztah byl ještě těsnější. Příspěsí-li se mu matka např. tím, že mu dovolí, aby s ní spal v posteli, dojde mezi nimi k určitému napětí, které je živeno sexuálními pudy. To je příčina, proč nepevné hranice mezi rodičem a dítětem vedou k větším problémům u dětí, které jsou v péči rodiče opačného pohlaví. Extrémní blízkost mezi matkou a jejími dětmi, i když není nikdy žádoucí, působí méně úzkosti její dceři než jejímu synovi.

Jiným zdrojem tenze mezi rozvedenou matkou a jejím synem je matčin společenský život. Matčiny schůzky s partnerem, nehledě na to, že ohrožují chlapcovu fantazii o vylučném vlastnictví matky, navíc u něho ještě umoc-

ňují vědomí její sexuality. Ačkoli jsou děti v televizních komediích se schůzkami svých rodičů samoživitelů vykresleny jako spokojené (zcela jistě spokojenější než jejich rodiče), ve skutečnosti takové situace u dětí vyvolávají více úzkosti a smutku, než si mnozí rodiče uvědomují. Výše popsané chování Jimmyho a Billa to jen potvrzuje. A psychoterapeuti, kteří se věnují rozvedeným rodinám, potvrdí, že takové děti nejsou nijak atypické.

Zesílení sexuálních pocitů se neomezuje na matky s výhradní péčí a jejich syny. Podobné problémy existují mezi otci s výhradní péčí a jejich dcerami, a to ze stejných příčin. Důkazy jsme čerpali z našeho výzkumu.

Devítileté děvče, které žije samo se svým otcem, vstříci ruku pod své šaty a pohyby naznačí, že jí narůstá břicho. Pak svůdným krokem defiluje před otcem a oznámí, že je těhotná. Zdá se, že toto chování vzniklo u děvčete spontánně, nikoli jako reakce na nějaké otcovy podněty. Můžete si však snadno představit, že otec nebyl takovým chováním dcery právě nadšen.

Někteří rodiče však skutečně své děti sexuálně podněcují; většinou to nepřipouštějí a někdy si to ani neuvědomují. O jednom takovém chlapci referoval psychiatr, který jej léčil. Matka chlapce vystavovala četným sexuálníím podnětům, což u něj podle názoru lékaře vyvolalo neurotické záškuby. Tato matka se hlásila k nudismu a nevynechala jedinou příležitost, aby svého syna nepotrápila poznámkami o sexu. Například když prohlíželi časopiseckou inzerci, na níž byl obraz ostrova, matka se nahlas zajímala o to, zda jsou na ostrově nudistické pláže. Svalové záškuby u syna se zhoršily. Když se psychiatr snažil, aby si matka uvědomila souvislost mezi svým komentářem a synovým neurotickým projevem, obvinila ho matka z posedlosti sexem a přerušila synovu léčbu.

Dostali jsme se tak k nepřítjemnému tématu incestu - což je extrémní a devastující ztráta hranic mezi rodičem a dítětem. K celé otázce incestu mezi rozvedenými rodiči a jejich dětmi se musí přistupovat velmi opatrně. V minulých deseti letech jsme viděli velký nárůst obvinění ze sexuálního zneužití činěných rodiči, kteří se účastnili soudního sporu o svěření dítěte. Děje se tak v rámci obecného trendu na poli duševního zdraví, který se nyní více věnuje výskytu a traumatizujícímu vlivu pohlavního zneužívání. Také se však zjistilo, že falešná obvinění z pohlavního zneužití jsou účinnou zbraní v soudních bojích o svěření dítěte. Takové obvinění často postačuje k tomu, aby dítě bylo od rodiče odloučeno a aby se čekalo na výsledky zdoluhavých vyšetřování. I když je obviněný shledán nevinným, škody způsobené domnělému pachateli a dítěti mohou být neodčinitelné.

Dojde-li k incestnímu vztahu v porozvodovém období zhoršených vztahů, jde o produkt již dříve existujících latentních psychologických tendencí, které byly spuštěny zhroutením hranic mezi rolemi dítě - rodič. Incest zcela jistě existuje i v nerozvedených rodinách. Není pochyb o tom, že někteří rodiče, schopní ovládat takové impulsy v rámci trvání manželství, tuto schop-

nost ztrácejí, když manželský partner již není doma. Tito rodiče by měli být zvláště ostražití a neměli by dovolit, aby došlo k psychologickému posunu rolí.

Naneštěstí někteří otcové s výhradní péčí tlumí své citové projevy vůči dcerám, aby minimalizovali možnost obvinění z pohlavního zneužívání. Mohou se stát škrobenými či chladnými a fyzicky vzdálenými, což si děti mohou vysvětlovat jako odepření lásky. To může být ještě dalším faktorem přispívajícím k emocionálním potížím některých děvčat ve výhradní péči otce. Většina otců se však nemusí obávat vřelosti vůči svým dcerám; většina mužů je schopna projevit svoji lásku svým dětem přiměřeným a zdravým způsobem. Dojde-li k pohlavnímu zneužití dcery otcem, je to projev nikoliv vřelosti citů, nýbrž vážné poruchy osobnosti.

Stát se mužem

Zdravý selský rozum nám říká, že nemá-li chlapec nablízku otce, který by jej učil být mužem, je pro něj obtížnější dospět k silnému a uspokojivému pocitu maskulinity. Zdravý selský rozum byl v tomto případě potvrzen léty psychologického výzkumu.

Konflikt při sexuální identifikaci je jedním z nejvážnějších úskalí pro chlapce žijící ve výhradní péči svých matek. Často je obtížné ho odhalit nebo se mu vyhnout.

Jak se vyhnout minovému poli sexuálního napětí

1. Vyhněte se nadměrné nahotě. Je-li váš dosavadní postoj k nahotě v přítomnosti vašeho dítěte opačného pohlaví příliš liberální, je na čase takovou politiku přehodnotit.
2. Nedovolte dítěti spát pravidelně ve vaší posteli. To neznamená, že by malé děti nesměly vlézt do postele svých rodičů např. o víkend ráno, aby se pomazlily. Avšak spí-li vaše dítě s vámi pravidelně, může docházet k jeho sexuálnímu vzrušování.
3. Děti zatěžuje, mají-li se o svou matku dělit s jinými muži nebo o svého otce s jinými ženami. Je lépe omezit kontakt vašeho dítěte s vašimi příležitostnými známostmi, aby nedocházelo k dětským projevům žárlivosti. Ochráňte tak dítě také před tím, aby se příliš nepřipoutalo k někomu, s kým třeba nebudete chodit moc dlouho.
4. Zůstane-li vaše známost u vás přes noc, je lépe, když tím dítě nezatěžujete. Zejména u adolescentů, kteří zápasí s vlastními sexuálními im-

pulsy, by měli rodiče zvážít, co jim svými činy sdělují o vhodném sexuální chování.

5. Nezacházejte s vaším dítětem opačného pohlaví jako s náhradním partnerem. Malý chlapec není a nemůže být „pánem domu“. Totéž platí o malých dívkách.

6. Objeví-li se u vašeho dítěte znaky nadměrného zájmu o sexualitu, přezkoumejte své vlastní chování a posuďte, zda jste - nevědomky - nebyli svádívi nebo příliš podněcující.

Jakákoli diskuse o sexuální identitě je obtížná, protože naše představy o tom, co je správně maskulinní či femininní, se rychle mění. Pamatujte prosím, že následující diskuse se nevztahuje na specifické rysy běžně spojované s mužskou psychikou. Spíše se zaměřte na pocit pohody, na akceptování příslušnosti ke svému pohlaví, na pocit vlastní ceny v rámci mužské role a na obtíže, které prožívají chlapci nežijící se svými otci.

Abychom těmto obtížím lépe porozuměli, podíváme se krátce na normální průběh sexuální identifikace. O většinu kojenců a batolat primárně pečují jejich matky. Tráví-li s ní všechn svůj čas, začínají se s ní identifikovat a přebírat určité její charakteristiky. Malé holčičky i malí chlapci rádi napodobují své matky a dokonce někdy nosí matčiny šaty.

Chlapci již v raném věku však začínají chápat, že se od nich očekává, že se budou spíše podobat otcům než matkám. Aby splnili očekávání, začínají si brát vzor ze svých otců. Děvčata pro vhodné ženské chování setrvávají u původních modelů svých matek.

Je-li otec fyzicky přítomen a jsou-li se synem v dobrém vzájemném vztahu, bude mít syn jak přání, tak i příležitost pozorovat a napodobovat otce. V tomto procesu chlapec získá pocit vlastní ceny jako muž a bude mít v takové roli pocit jistoty. Jeho matka přitom hraje důležitou úlohu tím, že chlapce podporuje a vyjadřuje hrdost na chlapcovo mužské chování. I když matka synovi přispívá k převzetí sexuální identity, je to v první řadě identifikace s otcem, pomocí níž chlapec dospěje k vnitřnímu pocitu, že je správným mužem. Takový vnitřní pocit se nedostavuje snadno, když je identifikace s otcem poznamenána napětím nebo když jde o chlapce vychovávané matkami samoživitelkami.

Nešťastnou skutečností života po rozvodu je, že děti ve výhradní péči matky vidí otce postupně stále méně a méně. To znamená, že je zde pro chlapce stále méně příležitostí, aby se od svého otce něco naučil a aby se mu cítil být blízko. I když otec dodržuje soudem určený rozsah návštěv, stává se kontakt se synem, jak jsme již viděli, často umělým a povrchním

a chybí mu emoční bohatost, která charakterizuje silný vztah. Michiganský psycholog dr. Neil Kalter popisuje toto riziko z hlediska syna takto:

Chlapec vyrůstající v domácnosti jen s matkou je vystaven zvýšené pravděpodobnosti oslabeného nebo nerealistického vztahu k otci. Každodenní modelování maskulinity je omezeno, i když otec a syn nemusejí být nutně v některých interakcích primárními postavami. Otec se stává jen okrajovým hráčem při denních zážitcích a může tak být prožíván jako idealizovaná vzdálená a neskutečná postava ... Ačkoliv mnoho dětí stále otce miluje, záleží jim na něm a na jeho spokojenosti a touží mu být blízkou, je zde přesto určitý pocit distance a ztráty, který provází dětský prožitek vlastního otce.

Snaží-li se chlapec kompenzovat ztrátu a překlenout vzdálenost mezi sebou samým a svým otcem, může nevědomky zapříčinit více konfliktů mezi sebou a matkou. To se stalo Billovi, chlapci, který obvinil matku z nadměrného zájmu o muže. Potřeba vlastnit a žárlivost nebyly jedinými příčinami jeho záporné reakce na seznamovací schůzky matky. Překvapena Billovým chováním se mě Evelyn ptala, zda si její syn uvědomuje, že schůzky jsou cestou k novému manželství, „které by pro nás všechny udělalo život snadnějším“. Evelyn nevěděla, že Bill si toho byl až příliš dobře vědom - a byla to ta poslední věc, kterou by si přál.

Aby nějak kompenzoval nedostatek kontaktu s otcem, Bill tajně doufal, že jeho rodiče se jednoho dne znovu usmíří. To byl jeho pokus udržet alespoň nějaký kontakt s otcem, i když jen v jeho fantazii. Kdyby se matka znovu prodala, Bill by byl nucen vzdát se svého fantazijního přání a byl by nucen přijmout bolestnou realitu, že už nikdy nebude žít se svým otcem. To bylo něco, na co ještě nebyl připraven.

Bill měl ještě jiný důvod, proč se vyhýbat matčinu příteli. Cítil, že kdyby se sblížil s jiným mužem, byla by to zrada na otci. Billova naléhavá potřeba identifikovat se s otcem byla zřejmá ve vzkazu matce, který připevnil na dveře do bytu. Vzpomeňme, jak Bill vzkaz podepsal: „Tvůj ex-syn“, čímž se nevědomě identifikoval se svým nepřítomným otcem - jiným „ex“ v životě matky.

Hovořili jsme o nepříznivém vlivu na identifikaci dítěte s nepřítomným rodičem, když tento rodič není pravidelně k dispozici. Spojitost platí i obráceně: Výzkum u předškolních chlapců ve výhradní péči matky ukázal, že častý kontakt s otcem vede k pevnější identifikaci s maskulinní rolí.

Co však dělat s matkou, která si nepřeje, aby se její syn identifikoval se svým otcem? Evelyn nemohla pochopit, proč si Bill otce tak idealizoval. Z jejího hlediska měl Billův otec k ideálu daleko. Byl špatným manželem a špatným otcem, provinil se neplacením výživného a nezajímal se o ně - zcela určitě to nebyl typ muže, kterého by měl syn napodobovat. Jiná mat-

ka to vyjádřila zcela bez obalu: „Je to budižkničemu! Přece bych si nemohla přát, aby se syn vydařil po něm!“

Negativní názor této matky na bývalého manžela, vyjádřený před synem, může víc uškodit jeho identifikaci se sexuální rolí a jeho sebeúctě, než by uškodil nedostatek kontaktu s otcem. Otcova nepřítomnost připravuje syna o *příležitost* k identifikaci s ním; matčin kritický postoj k otci může oslabit chlapcovo *přání* identifikovat se s ním. Nejde jen o to, že matka hodnotu otce snižuje. Chová-li se jako mnoho jiných matek v takovém postavení, může více nebo méně skrytým způsobem přimět syna, aby tyto negativní postoje přejal. A to by uvedlo dítě do neřešitelné psychologické pasti, bohužel s velkým dosahem.

Na jedné straně chlapec chce potěšit matku a dovidá se, že tak může učinit, když se k ní připojí v kritickém hodnocení otce. Na druhé straně má potřebu mít dobré pocity o sobě samém, což však nelze, když snižuje cenu otce. Proč? Protože ústřední část chlapcovy psychologické výbavy, jeho pocit, kým vlastně je, se odvozuje od identifikace s otcem. Právě v aktu zřeknutí se otce se chlapec ztrácí ústřední částí svého já. *Jen velmi zřídka má chlapec převážně negativní názor na svého otce, aniž by měl tentýž názor na sebe.* To nám pomáhá vysvětlit, proč tak mnoho chlapců vchovaných matkami samoživitelkami trpí pocity méněcennosti. Teprve když Evelyn pochopila tuto souvislost, byla schopna projevit více porozumění pro Billovo lpění na otci, což vedlo postupně ke zmírnění napětí v jejich vztahu.

Většina matek by jistě nechtěla úmyslně narušit sebeúctu svých synů. Zřejmě si však neuvědomují, že *popouzení syna proti otci vede současně k tomu, aby se syn obrátil i proti sobě samému.*

Ujasnil jsem si tyto souvislosti před několika lety, když jsem konzultoval jeden případ se soudcem pro rodinné záležitosti. Paní Pellegrinová žádala, aby soud zakázal veškerý kontakt mezi jejím sedmiletým synem Tonym a jeho otcem. Tvrdila, že když otec přijel k domu v rámci určeného víkendového styku, Tony se schoval pod postel a odmítl vylézt. Řekla soudci, že si myslí, že její bývalý manžel Tonyho traumatizuje. Pan Pellegrino připustil, že Tony se před ním schoval v době, kdy mělo dojít k návštěvě, avšak řekl, že si nedovede vysvětlit, proč se tak stalo, neboť podle všeho měl Tony vždy radost, když byli spolu. Rozhodně popřel jakoukoli traumatizaci syna a byl takovým obviněním pobouřen.

Když jsem o záležitosti hovořil s paní Pellegrinovou, vyvinula značné úsilí, aby mě přesvědčila, že skutečně lituje přerušení návštěv, protože ví, jak je pro Tonyho důležité mít blízký vztah k otci. Tony, který si hrál v rohu ordinace, občas krátce vzhlédl. Potom však paní Pellegrinová pokračovala jedovatým hlasem v hanobení chlapcova otce a skončila výrokem: „Vím že Tony by měl mít rád svého otce, ale pro *mne* tento muž nemá žád-

nou cenu.“ Když to Tony slyšel, stáhl hlavu mezi ramena, jako by si přál zmizet.

Příští týden přišel Tony do mé ordinace sám. Byl rezervovaný a na mé úvodní otázky odpovídal pouze krátce. Když jsem však chtěl, aby povídal o otci, okamžitě spustil s výčtem otcových hříchů. Jeho řeč zněla jako předem připravená, některá slova nebyla slova sedmiletých a nezněla pravdivě. Zeptal jsem se Tonyho, odkud všechny tyto věci o otci ví, a on odpověděl, že o otci „mnohokrát“ slyšel matku vyprávět jejím přátelům. Podobně jako to udělala v mé ordinaci před týdnem, aniž by oslovovala Tonyho, dala mu paní Pellegrinová nepřímou znát, jak opovržením hodný jeho otec je. Tony byl vystaven spíše skrytému, ale zákeřnému procesu „vymývání mozků“.

Psychologické vyšetření potvrdilo můj dojem, že Tony ve skutečnosti měl svého otce rád a myslil si o sobě, že se mu podobá. (Skutečně se mu do značné míry podobal i tělesně.) Současně tato podobnost Tonyho ohrožovala. Když slyšel, jak matka říká „Pro mne tento muž nemá žádnou cenu“, chápal to i ve smyslu „Nemohu tě mít ráda, budeš-li po otci“. Aniž si to uvědomovala, matka svého syna odmítala.

Tony si nebyl jist matčinou láskou. Proto si myslel, že nemá jinou možnost než souhlasit s ní, že jeho táta je špatný člověk. Jinak by se ho máma mohla zbavit, jako se zbavila táty. Aby si uchoval matčinu lásku, odmítal Tony otce. Přitom zároveň podkopával klíčící pocit vlastní maskulinity a svoji sebeúctu.

V Tonyho případě dávala matka své pocity k otci jasně najevo a ponechala na chlapci, aby si učinil závěr: bude-li se příliš podobat otci, nebude ho mít ráda. Často se však stává, že matka odmítá synovskou vazbu na otce mnohem zřetelněji. Taková matka může svému synovi říci pohrdavým tónem: „Chováš se úplně stejně jako tvůj otec.“ Ačkoliv si tato matka na synovi vylévá zlost, kterou vlastně cítí vůči bývalému manželovi, dítě to vnímá jako osobní odmítnutí.

Rány z takového odmítnutí jsou hluboké. Viděl jsem to ve své ordinaci. Dva dny poté, co jsem napsal o Tonym, jsem naslouchal čtyřicetiletému muži. Vypravil si svoji hanbu a zmatek, které pociťoval před třiceti pěti lety, když mu matka řekla, že stejně jako otec nemá žádnou cenu. Dodnes zápasil s tím, aby se takového hodnocení zbavil.

Pro chlapce je ještě horší, když matka odmítá nejen jeho otce, ale všechny „muže“. Takový postoj může vést k oslabení či potlačení jakýchkoli maskulinních tendencí u jejího syna, např. účasti ve sportovních hrách, které jsou typičtější pro chlapce než pro dívky. Zoufalství syna, jehož matka hanobí všechny muže, je zachyceno ve výmluvné scéně ve filmu *Rodičovství* z roku 1989.

Julie opustí domov se svým chlapcem, ale pohádají se a Julie se s pláčem vrátí k matce. Helena, hraná Dianou Westovou, soucítí s dcerou. Helena

sama neměla žádný úspěšný vztah s mužem. Objímá dceru a souhlasí. „Muži jsou darebáci, sebranka.“ V tu chvíli vzhledně a spatří svého dospívajícího syna Garyho. Výraz na jeho tváři Heleně prozradí, že Gary hodnocení slyšel, a uvědomí si, co její otevřená kritika pro něj musí znamenat. Cítí se jako vetřelec ve vlastním domě. Krátce nato telefonuje Gary otci a žádá ho, aby se k němu mohl nastěhovat.

Dovolte, abych rychle dodal: Je-li otec nepřítomen a snižuje-li matka jeho cenu, škodí to i dívce. Škoda je však jiného charakteru a objeví se v jiném věkovém období. U děvčat je záporný důsledek viditelný až v adolescenci, v době, kdy nabývají na důležitosti vztahy s chlapci. Dívka, která neměla dobrý vztah s otcem, může v tomto věku i později pochybovat o své přitažlivosti pro opačné pohlaví a může mít pocity nejistoty, zda si dokáže udržet partnerův zájem (podrobnější pojednání je na str. 38).

Před dosažením dospělosti je však průměrná dívka lépe schopná vyrovnat se se zpretrháním vztahu se svým otcem, než to dovede chlapec. Děvče může popřít identifikaci s otcem, a přesto si podržet základní identitu jako žena. To, čeho se vzdává chlapec, je něco víc: když popře svou identifikaci s otcem, podkopá i svoji základní identitu příslušníka mužského pohlaví.

Není-li otec chlapce trvale přítomen, je zde riziko, že se chlapec stane příliš závislým na matce, což ještě víc ohrozí jeho pocit maskulinity. Mnohé z poruch chování, které vidíme u chlapců ve výhradní péči matek, jsou reakce na příliš intenzivní vztah matka - syn a na pochybnosti chlapce o vlastní maskulinitě. Jedná-li chlapec vzdorovitě a neposlušně, plní tím dva cíle. Zaprvé získá psychologickou distanci od své matky. Zadruhé, postaví-li se matce, „dokáže“, že je silný, a ne poddajný. Někteří chlapci se uchylují i k extrémnějším formám chování, aby se ujistili o své maskulinitě. Výzkum prokázal, že mimořádně velký počet chlapců - mladistvých delinkventů - pochází z domovů, kde otec není přítomen. Často právě násilné a protizákonné projevy jsou zoufalými pokusy dokázat, že jde o „skutečné muže“. Potřebujeme si uvědomit, že to, co pro nás vypadá jako *problém*, je často pokusem dítěte o *řešení* - v tomto případě jde o nesprávně zaměřené úsilí posílit sebeúctu a maskulinní sebedůvěru.

Špatné chování může splňovat ještě jiný skrytý účel, jak jsem se dozvěděl od jednoho z prvních pacientů, kterého jsem přijal v soukromé praxi, sedmiletého Harrise. Harris žil s matkou a dvěma staršími sestrami. Jeho otec nedávno odešel a chlapcovy maskulinní pocity se začaly rozvíjet pouze pod ženským vlivem. Harris byl doporučen na léčení, neboť začal krást peníze a chodil močit do rohu svého pokoje. Když jej matka při tom přistihla, překvapilo ji, že volal otce: „Přijde sem a napláčá mi.“ Zdálo se, že pro Harrise byla bolest a ponižení z trestu cenou, kterou by za návrat otce rád zaplatil.

I když jsou vzdorovití chlapci pro rodiče zátěží, mám více obav o jinou sku-

pinu chlapců v domácnostech s výhradní péčí matky - o ty, kteří vyřeší pochybnosti o své maskulinitě nastoupením opačné cesty. Místo aby se od svých matek odtrhli, přimknou se k nim ještě více. Místo aby zápasili o dosažení maskulinní sebedůvěry, začnou se až příliš identifikovat s matčinou femininitou. Místo aby se předváděli jako super-macho, tlumí svoji asertivitu a pasivně se nechají ovládat jinými. Často dojde k tomu, že matce a synovi taková úzká vazba vyhovuje a nevidí žádnou potřebu změny. Takovým rodinám se pomáhá hůře než rodinám, ve kterých chlapec aktivně vzdoruje matčině vlivu.

Lidé nazývají tyto chlapce „maminčinými mazánky“. Někteří se tak bojí opustit bezpečné „lůno“ matčina domova, že odmítají chodit i do školy. Obvykle mají těžkosti, aby vyšli s jinými chlapci, a dávají přednost hrám s děvčaty a s mladšími dětmi (viz případ Bruce na str. 37).

V krajních případech se chlapec identifikuje s matkou do té míry, že vzniká porucha nazývaná psychology „porucha identifikace se sexuální rolí“. U takového dítěte nejde jen o potíže, má-li se cítit kompetentním příslušníkem mužského pohlaví - takové dítě se mužem ani stát nechce. Oregonský psychiatr dr. William Sach popsal šestiletého chlapce z rozvedené rodiny, který vyjádřil přání být děvčetem. Tento chlapec se dostal do léčebné péče, když se zjistilo, že si obléká dívčí šaty. Jeho otce zneklidnila chlapcova femininní gesta a nadměrné zaujetí hraním s panenkou „Kouzelná žena“.

Některé děti s touto poruchou se stanou transsexuály; jsou to lidé, kteří se chtějí zbavit svých genitálií a žít jako příslušníci opačného pohlaví. Musím však zdůraznit, že tyto poruchy sexuální identifikace a transsexualismus jsou vzácné. Většina chlapců je schopna nalézt jiné cesty k řešení svých konfliktů týkajících se sexuální orientace a role.

Až dosud jsme se zabývali otázkami, jak se děti identifikují se svými rodiči. Ale proces identifikace působí oboustranně. Rodiče se také identifikují se svými dětmi, přičemž většina rodičů se identifikuje silněji s dítětem stejného pohlaví. Otcové mají všeobecně více důvěry ve svou schopnost přispět k rozvoji svých synů. Protože mohou čerpat z vlastních zkušeností a ze svého vývoje, je pro ně tato oblast známější. Většina otců má pocit, že dcerám mohou nabídnout méně. Většina matek má tytéž pocity u synů.

Jedna z matek, vědoma si takového omezení, povzbuzovala syna, aby si utvářel užší vztahy se svými mužskými příbuznými. Když chlapec projevil zájem věnovat se sportovnímu zápasu, projevila sice obavy o jeho bezpečnost, ale podporovala jeho zaujetí. Během let, aniž by projevila nějakou slabost ze své strany, zdůrazňovala rozdíly mezi „maskulinními“ zájmy svého syna a svými vlastními zájmy. Výsledkem bylo, že tento chlapec byl schopen zachovat si pevný pocit souladu se svou mužskou identitou a současně se těšit z užšího vztahu k pečující matce.

Stát se ženou

Otcové samoživitelé s dcerami a matky samoživitelky se syny jsou stejně zranitelní popsánými úskalími psychologických minových polí, týkajících se posunu rolí a sexuálního napětí. Pokud však jde o problémy sexuální identity, situace není u obou skupin dětí stejná. Jak jsme viděli, většina chlapců si nejprve vytváří identifikaci s matkami a teprve potom s otci. Proto jsou chlapci zranitelní konfliktem, je-li pouto s otcem oslabeno.

Děvčata jsou na druhé straně takovým konfliktem méně zranitelná. Pokud nejde o případ, kdy byla dívka vychovávána otcem již od kojeneckého věku, identifikuje se od počátku s matkou a je schopna si tuto primární identifikaci podržet, i když s matkou nežije. Ačkoli mnoho dívek přebírá mnohé od svých otců, jen velmi málo z nich se identifikuje se svými otci natolik, že by začaly mít starosti se svým „ženstvím“ podobným způsobem, jako chlapci se svým „mužstvím“.

Je zde ještě jiný důvod, proč dívky ve výhradní péči otců podstupují méně rizika než chlapci ve výhradní péči matek, kteří mají slabší sexuální identitu. Dívky v naší kultuře totiž mají širší kontakt s dospělými osobami stejného pohlaví, než je tomu u chlapců. Většina učitelů základních škol jsou ženy, stejně jako personál v mateřských školách a školních družinách i osoby, které vykonávají dozor nad dětmi v domácnosti za nepřítomnosti rodičů. Dívky tak snadněji naleznou pro svou roli náhradní model.

Existují-li pro dívku ve výhradní péči otce ve vývoji jejího ženství nějaká rizika, pak souvisejí spíše s obavami otce než s jejími vlastními obavami. Jak jsme se již zmínili, většina rodičů se identifikuje spíše s dítětem stejného pohlaví. Někteří otcové s výhradní péčí mají pochybnosti o své schopnosti pečovat o dcery a vychovávat je přiměřeně nebo je naučit věcem, které se většina dívek naučí od svých matek.

V muzikálu *Carousel* je velmi plasticky zachycena obava otce, že své dceři nemůže nabídnout tolik co svému synovi. Karnevalový pekař Billi Bigelow je nadšen vyhlídkou, že se stane otcem. V působivém monologu o „mém chlapci Billovi“ zpívá o mnoha věcech, které svého syna naučí. Ale pak si uvědomí, že by místo chlapce mohl mít dceru. Jeho naděje se změň v obavy, zda bude moci uspokojit její potřeby.

Ti, kteří se vyhýbají sexuální problematice, mohou tento druh myšlení ignorovat. Jsem však přesvědčen, že odráží hlubokou psychologickou realitu mnoha mužů. Měli bychom ji brát vážně, neboť samy obavy otců ve věcech výchovy dcer mohou mít mnoho společného s vyšší úrovní úzkosti u dívek vychovaných v domácnostech s výhradní péčí otce. Nikde není úzkost otce s výhradní péčí více patrna, než když se pokouší s dcerou hovořit o sexuálních otázkách.

Muž, který vychoval dvě dcery, napsal: „Bylo to pro mne dost těžké, když

Jak se vyhnout minovému poli - konfliktu při zrání sexuální identity

1. Dbejte jak nejlépe můžete o udržení smysluplného kontaktu mezi vašimi dětmi a druhým rodičem. Jsou sice vzácné výjimky, jako např. u rodiče s vážnou duševní poruchou, ale jinak je pro chlapce i dívky velmi žádoucí, aby měli přístup k oběma rodičům.
2. V hovorech s dětmi dbejte na to, abyste případnou kritiku bývalého manžela vyvážili poukazy na jeho či její pozitivní stránky.
3. Nemá-li vaše dítě častý kontakt s rodičem shodného pohlaví, najdete jiné vhodné lidi, kteří mohou být modelem k identifikaci. Může to být příbuzný, vedoucí ve Skautu, trenér ve sportu, student střední školy nebo i někdo z různých organizací pro mládež.
4. Dejte dětem jasně najevo, že rozvod je záležitostí mezi jejich matkou a otcem a že neočekáváte, že by si měly volit *mezi* rodiči, nýbrž že by měly stále mít rády oba.
5. Připomíná-li vám vaše dítě bývalého manželského partnera, dejte zvláště pozor, abyste za to dítě nějak neponižovali. Máte-li již dítěti něco za zlé, nespojujte to s komentářem na adresu druhého rodiče. Výroky „Jsi stejný jako tvůj otec“ nebo „Připomínáš mi tvou matku“ způsobují hodně škody. Mějte na paměti, že dítě nemůže za špatné chování vašeho bývalého partnera.
6. Zanechal-li ve vás rozvod hořkost a nedůvěru ke všem příslušníkům opačného pohlaví, je pravděpodobné, že tento postoj prosákne i do vašeho vztahu k dítěti opačného pohlaví. Psychoterapie může být vhodným prostředkem k uzdravení těchto nezhojených ran v citovém životě.
7. Jestliže se u dítěte projeví poruchy v citech nebo v chování, vyhledejte konzultaci s psychologem nebo psychiatrem. Nízká míra sebeúcty, výrazně vzdorovité chování, nadměrná úzkost, nezralost, tělesné příznaky (takové, jako jsou časté bolesti hlavy nebo žaludku), pro které nelze nalézt žádné organické příčiny, a také problémy ve škole - to vše může signalizovat přítomnost psychických problémů. Zvláštní pozornost věnujte vztahu dítěte k jeho vrstevníkům, neboť tyto vztahy velmi citlivě odrážejí emocionální poruchy. Nemá-li vaše dítě žádné přátele stejného pohlaví, může to být první varovné znamení konfliktu v sexuální identifikaci. Máte-li pochybnosti, je nejlépe nechat své dítě vyšetřit kompetentním odborníkem.

došlo k situaci, se kterou se matky vypořádají zcela přirozeně. Jako pomůcku k diskusi o menstruaci jsem zakoupil menstruační vložky a letáček. Když jsem sebral odvahu zeptat se, zda má dcera ještě nějaké otázky, cítil jsem úlevu, když zaraženě řekla, že 'ne'."

Mnozí rodiče se cítí trapně a jsou nesví, když mají hovořit s dětmi o sexu, někteří více, někteří méně. V domácnosti, kde jsou oba rodiče, může rodič, kterému to dělá větší obtíže, přenést tuto povinnost na rodiče druhého. Avšak v rozvedené rodině taková dělba práce někdy nebývá možná. Otcům samoživitelům, kterým by probírání takových citlivých záležitostí s jejich dcerami činilo obtíže, může pomoci níže uvedená rada, použitelná pro všechny rodiče.

Psychologové Seymour a Rhoda Lee Fischerovi navrhuji, aby si rodiče určili jasné a bezproblémové hranice, jak dalece chtějí být při hovoru o sexu otevření. Tak například jeden otec řekl dceři, že jeho vlastní sexuální chování je jeho soukromou záležitostí a že na otázky o sexu podá informace, ale ne o osobní historii. Fischerovi jsou přesvědčeni, že takové meze pomohou rodičům zvládnout tyto situace s menšími rozpaky a obavami a s větší mírou duševní pohody. Nemůže-li se otec přimět, aby s dcerou hovořil o sexu, měl by zařídít, aby to za něj udělal někdo jiný. Může to být například jeho přítelkyně, učitelka, výchovný poradce či příbuzná.

Smyslem této kapitoly není ukázat, že chlapci potřebují otce více než matky, nebo že dívky potřebují matky více než otce. Ke stvoření dítěte jsou zapotřebí oba rodiče; nejlepší je, když oba rodiče vychovávají dítě společně. Avšak k rozvodům dochází a postižení rodiče a jejich děti mají před sebou nepěkný kus životní cesty. Viděli jsme, že taková cesta je ještě obtížnější pro děti, které jsou v péči rodiče opačného pohlaví. Není však vždy možné nebo žádoucí, aby děti byly svěřeny rodiči shodného pohlaví. Jiné faktory mohou převážit význam, který je přisuzován pohlaví dítěte. Mnoho matek samoživitelek vychovává své dcery. Pokud jsem vykreslil psychologická minová pole, kterými takové rodiny musejí projít, nekladl jsem si za cíl rodiče zneklidnit nebo uvést do deprese. Mým záměrem bylo spíše je upozornit na možné komplikace, proto aby mohli rizika předvídat a buď se jim vyhnout, nebo je minimalizovat.

Děti jsou schopné se s rozvodem rodičů vyrovnat. Úspěšně zvládnutí by mělo být pravidlem, a ne výjimkou. Abychom k takovému cíli dospěli, potřebujeme velkou generální opravu postupů, kterými je prováděno svěřování dětí do péče - jinými slovy - potřebujeme revoluci v porozvodovém uspořádání a péči.

ČTVRTÁ ČÁST

REVOLUCE V POROZVODOVÉ PÉČI O DĚTI

Víme-li o problémech tradiční porozvodové péče, zejména v základní otázce svěřování dětí do péče a výchovy, rodiče i soudy by měli mít na zřeteli různé alternativy řešení, a ne rozhodovat u každé rodiny podle stejného porozvodového schématu. Pro některé rodiny je nejlepší, jsou-li děti svěřeny otci. Vyhybat se tomuto řešení z úcty k tradici nemá žádný smysl. Viděli jsme, že otcové jsou stejně schopní jako matky, jde-li o zvládnání konkrétních úkolů v péči a výchově, a že v průměru děti v domácnostech pouze s otcem netrpí o nic víc než děti v domácnostech pouze s matkou.

Mnoho dětí však trpí, když v důsledku rozvodu ztratí jednoho z rodičů. Čtyři dny v měsíci (nebo i méně), ať již s tátou nebo s mámou, je příliš málo na to, aby většina dětských potřeb ve vztahu k rodičům mohla být uspokojena. Víme, že je to málo i pro rodiče, který nemá děti ve své péči. Na druhé straně rodič, který děti v péči má, je zase neúměrně a nespravedlivě vytížen péčí o děti: když se dvojice rozhodla mít děti, takové břímě nebylo v jejich původní dohodě.

Musí zde být nějaký lepší způsob, jak řešit problémy s porozvodovou péčí o děti.

Lepší způsob existuje. Vyžaduje však více než jen drobné změny systému současného. Vyžaduje úplně nový přístup k porozvodové péči o děti, revoluci jak v podstatě rozhodování o dětech, tak i v procesu tvorby těchto rozhodnutí - o čem rozhodujeme, a také jak, kdy a proč tak rozhodujeme. Budeme se nyní zabývat scénářem takové revoluce, takového radikálního obratu.

9. Společná péče: všelék, nebo pomýlení?

- ❖ Pokud sahá historie, lidé si vždy mysleli, že po rozchodu či rozvodu má mít péči a výchovu dětí na starosti jen jeden z rodičů. Nárůst rozvodovosti přinutil celou generaci, aby si povšimla problému „výhradní péče“ - přetížení rodiče, kterým byly děti svěřeny; od svých potomků odcizení a nazlobení rodiče, kterým děti svěřeny nebyly; a děti smutně toužící po hlubším, opravdovějším vztahu s nepřítomným rodičem. Řešení, které se nejčastěji nabízí a které získává stále větší pozornost, je *společná péče*. K dnešnímu dni uznávají celkem třicet čtyři státy Unie společnou péči jako právoplatnou možnost volby a z toho šestnáct států do určité míry preferuje společnou péči rodičů před výhradní péčí jen jednoho z nich. Zdálo by se, že společnou péči národ přijal, přesto se však podíl dětí žijících po rozvodu jen s matkou nezměnil: je to stále devět z deseti. Jak je to možné? Odpověď nalezneme v analýze pojmu „společná péče“.

Co je společná péče?

Zeptáte-li se deseti lidí, aby vám řeklo, co je to společná péče, pravděpodobně dostanete deset rozdílných odpovědí. Ze všech jiných termínů užívaných k označení porozvodové péče o děti a jejich výchovu vyvolává pojem společná péče (někdy nazývaná „sdílená péče“) nejvíce nejasností. Jeden ze zdrojů zmatení spočívá v rozdílu mezi společnou péčí *podle zákona* a společnou péčí *fyzickou*. Ačkoliv otcové mají větší šanci vyhrát společnou péči podle zákona, matky jsou stále preferovanými vykonavateli fyzické péče. To je důvod, proč podíl dětí žijících se svými matkami zůstává devět z deseti i přes popularitu společné péče.

Společná péče podle zákona znamená, že oba rodiče jsou oprávněni činit rozhodnutí v důležitých záležitostech, které se týkají jejich dětí, jako je léčení, vzdělávání a účast v náboženských aktivitách. Millie a Jack měli společnou péči podle zákona. Když jejich syn Myron měl potíže ve škole, jeho dětský lékař doporučil konzultaci s psychologem. Než byla schůzka sjednána, Millie a Jack se museli i v této záležitosti dohodnout.

V některých případech si rodiče svou autoritu rozdělí, takže každý si ponechá právo činit rozhodnutí jen v některé oblasti. Jedna matka byla ochotna podílet se na rozhodnutích, která se týkala zdravotní péče a vzdělávání, avšak trvala na tom, že bude mít výhradní právo vybrat místo, kam bude

dítě chodit do kostela. Společná péče podle zákona také znamená, že oba rodiče mají právní odpovědnost za aktivity svých dětí. Toto uspořádání může nebo nemusí zahrnovat společnou péči fyzickou.

Společná péče fyzická (také nazývaná „společná péče včetně bydlení“) znamená, že pobyt dítěte v domově každého z rodičů je rovnoměrněji vyvážen, než by tomu bylo v rámci výhradní péče jednoho rodiče, a přibližuje se poměru jedna ku jedné. Rodiče, kteří mají společnou péči fyzickou, obvykle mají také společnou péči ze zákona. Plány a programy v rámci společné fyzické péče mohou však fungovat různými způsoby. Výraz „společná fyzická péče“ není vymezen pro žádné určité dělení času nebo pro četnost přesunů z jednoho domova do druhého. Společná péče fyzická může tedy znamenat dělení času jedna ku jedné, dvě ku jedné, nebo jakýkoliv jiný poměr mezi těmito veličinami. Dítě může měnit domov často, třeba dvakrát týdně, nebo také zřídka, jako jednou za rok. Například někdy doporučuji, aby dítě bylo s jedním rodičem každé pondělí a úterý, s druhým rodičem každou středu a čtvrtek a aby víkendy trávilo u rodičů střídavě. V rámci tohoto uspořádání se dítě stěhuje dvakrát týdně, ale na druhé straně má na každého z rodičů pět dní po sobě, a to dvakrát měsíčně. Uvedu i druhý extrém. Znáám rodinu, kde děti mění svůj domov vždy po šesti měsících. I když jsou „zabydleny“ v jednom domově, vždy stráví nemálo času také s druhým rodičem.

Jsou i výjimečné případy, kdy to nejsou děti, které se stěhují z jednoho domova do druhého, nýbrž *rodiče*, kteří se střídají v „hlavním domě“, ve kterém děti zůstávají. Komplikace mohou vyplynout navíc i z toho, že soudní výrok může označit uspořádání za společnou péči fyzickou, i když ve skutečnosti se dané uspořádání podstatně neliší od výhradní péče jednoho rodiče.

Protože existuje mnoho významů pro výraz „společná péče“, je velmi důležité, aby rodiče přesně vymezili, co jejich právní zástupci a bývalí manželé myslí, když tento výraz užívají. *Společná péče nutně neznamená, že oba rodiče se budou stejnou měrou podílet na péči a výchově dítěte.* Myslíte-li si, že ano, aniž byste četli další vymezení a podrobnosti, pak setkání s realitou může být nepříjemným procitnutím.

Abychom se vyhnuli nedorozuměním, budeme v další diskusi používat výraz „společná péče“ k označení situace, ve které se rodiče podílejí na rozhodování o důležitých záležitostech dítěte, a čas, který dítě tráví s rodiči, je rozdělen rovnoměrněji než v typickém uspořádání „výhradní péče jednoho rodiče“ (s poměrem, který není větší než dvě ku jedné). Výraz „společná péče ze zákona“ označuje tedy situaci, ve které se rodiče spolupodílejí na rozhodování, avšak dítě má hlavní domov u jednoho z nich.

Uvidíme však, že nejlepší uspořádání společné péče je spíše plodem dobré vůle než zákonných rodičovských práv či dělení času mezi rodiči. Taková uspořádání se vyznačují vysokou mírou kooperace a flexibility, ve které

rodiče *uzájemně* respektují důležitost toho druhého pro jejich dítě. Rozvod tuto skutečnost nemění. V době, kdy to děti nejvíce potřebují, se jim dostává ujistění o trvalé lásce obou rodičů, aniž by jeden byl primární nebo měl větší autoritu než ten druhý.

Co si o společné péči myslí rodiče

Začneme popisem perspektiv, které rodiče mají při společné péči. Panuje obecná shoda, že společná péče má své výhody a nevýhody jak pro matky, tak pro otce. Rodiče mají pečlivě zvážit klady a zápory, než učiní rozhodnutí. Protože společná péče je jako alternativa stavěna častěji vůči výhradní mateřské než výhradní otcovské péči, budeme se v následujících úvahách pro zjednodušení zaměřovat na výhody a nevýhody společné péče ve srovnání s výhradní péčí matky. Můžeme předpokládat, že stejné úvahy platí při srovnávání společné péče s výhradní péčí otce.

SPOLEČNÁ PÉČE: POHLED MUŽE

„K synovi jsem měl vždy velmi blízko. Rozvod nebyl mým nápadem, ale když už to muselo být, chtěl jsem zajistit, abychom tento úzký vztah neztratili,“ řekl jeden z mužů. Popisoval, proč zvolil společnou fyzickou péči. „Nechtěl jsem se stát jedním z mnoha rozvedených otců, které známe - takoví, kteří naplánují dva dny zábavy, aby dětem vynahradili to, že je vidí jen dvakrát za měsíc. Odmítl jsem se stát 'tátou na matějskou pouť' ('Disneyland daddy'). Jsem hrdý na to, že jím nejsem.“

Společná péče umožňuje mužům, aby se vyhnuli povrchním vztahům, které jsou typické pro „návštěvy“ mezi dítětem a druhým rodičem. Hodnotu dvou týdnů života nelze vtěsnat do dvou dní. Pozoruhodné rozhovory, které otce s dítětem sblíží, se dostávají spontánně. Takové chvíle nelze načasovat jako jednotlivá vystoupení na programu konference.

90 Muži, kteří vyzkoušeli obojí postavení, tj. rodiče, jemuž dítě nebylo svěřeno, a rodiče se společnou péčí, souhlasně vypovídají, že společná fyzická péče je velmi rozdílná zkušenost ve srovnání s tím, vidí-li své děti jen každý druhý víkend. Více času umožňuje kvalitativní změnu ve vztahu rodič - dítě. Muži, kteří mají společnou péči, stejně jako ti, kteří mají výhradní péči, se těší skutečné důvěře a prožívají se svými dětmi opravdovou blízkost, ke které může dojít jen při společném soužití. Jsou spolu propojeni nikoliv filmy a pizzou, nýbrž rytmem denních rutinních činností, zvyky, vyjednáváním a přízpůsobováním se; teprve to všechno dohromady přináší člověku pocit, že toho druhého skutečně „zná“. Otec, který má svěřeno dítě, vám může říci, jakou má syn náladu ráno ve školní dny ve srovnání se sobotním ránem. Může vám říci, kdy jeho syna něco trápí, kdy byl zahanben, kdy se

bál, kdy byl smutný, hrdý či vzrušený. Naučí se, kdy dávat více instrukcí a kdy se stáhnout. A jeho syn se učí vidět a poznávat, kdy je otec šťastný, hravý a nápomocný, ale také kdy je unaven, frustrován, kdy je netrpělivý a nazlobený. Negativní interakce jistě nejsou ničím příjemným ani pro otce, ani pro dítě, ale jsou nutnou součástí jakéhokoliv reálného vztahu. Profesor Henry Brock, vládní poradce citovaný ve čtvrté kapitole, je jedním z otců, kteří zakusili tradiční způsob porozvodového uspořádání. Přesvědčil se, že je to neuspokojující, a je nyní rodičem se společnou péčí o dítě. Zcela jednoznačně preferuje svoji současnou situaci: „Má zkušenost mi stále potvrzuje, že 'čas dobré pohody' nemůže existovat bez běhu každodenních událostí, udržování domácnosti, drobných prací atp. Drobná potěšení z přátelského a láskyplného vztahu s dítětem se neřídí rozvrhem, přicházejí v kteroukoli dobu. Sarah mi vypráví o svých radostech a starostech, o svých snech, když jí prolétnou myslí - a to když si právě hraje, pomáhá s prací nebo snídá. Není-li otec při tom, není-li do toho zahrnut, ve skutečnosti ani neví, co vše se děje.“ Panu Brockovi také vyhovuje, že může výrazněji ovlivňovat cit své dcery pro správné a špatné: „Jsem přesvědčen, že všechny druhy postojů týkajících se cti, hodnot a morálního chování se předávají při běžných denních událostech, při probírání toho, co děti dnes ve škole dělaly, nebo i při zodpovídání teoretických otázek. Tento druh vzájemné výměny a komunikace nelze uskutečňovat při víkendových návštěvách.“

Otcové se společnou péčí se tímto postavením vyhnou pocitům ztráty a snížení své vlastní ceny, které provázejí tak mnoho otců při tradičním uspořádání, jimž je povoleno se s dítětem jen vidat. Oceňují své právo činit důležitá rozhodnutí v záležitostech vzdělání, lékařské péče a náboženské výuky svých dětí. Mají dobrý pocit, když mohou dětem dělat průvodce či dokonce ochránce v situacích, kdy se děti zákonitě setkávají s různými životními zklamáními. Jsou potěšeni, mohou-li být svědky toho, čeho děti dosáhly. Jako skupina jsou otcové s postavením společné fyzické péče o děti hrdí na svou angažovanost v záležitostech dětí. Není snadné nalézt otce se společnou péčí, který by nesouhlasil, že to stojí za tu námahu, která je navíc.

Ale aby nedošlo k mýlce: Společná fyzická péče vyžaduje o hodně námahy více, než vydává rodič, který děti chodí jen navštěvovat (tj. jemuž děti nebyly svěřeny do péče). Rodič se společnou péčí má nejen práva a odměny, ale také odpovědnost a práci. Otec se společnou péčí musí dětem věnovat výrazně více času a vynaložit více energie. Musí si brát volno ze zaměstnání a věnovat se jim, nemohou-li jít pro nemoc do školy. Musí se vzdát postupu ve služebním zařazení, vyžaduje-li to přesun do jiné lokality, což může vést k nižším příjmům. Svůj společenský program musí přizpůsobit tak, aby děti nepřišly zkrátka. Také musí mnohem častěji komunikovat s bývalou manželkou.

Ne všichni rozvedení otcové chtějí takové závazky převzít a ne všichni ot-

6 cové jsou toho schopní. To, co platí pro otce s výhradní péčí, platí i pro mnohé otce se společnou péčí: postupně se sžijí s touto rolí a stane se jim vlastní. Řečeno obrazně, učí se za pochodu rozpoznávat dětské emocionální a fyzické potřeby a co nejlépe na ně reagovat. Muži se svěřenými dětmi dospívají k poznání, podobně jako ostatní rodiče, že klady a odměny z výchovy dětí jsou často zastiněny denními hádkami a konflikty. Tak například muži, kteří mají ke svým dětem častější přístup, by měli očekávat i častější hněv dětí vůči sobě, ve srovnání se situací, kdyby se s dětmi setkávali jen dvakrát měsíčně.

7 Přesto, jak jsem se již zmínil výše, většina otců, kteří volí společnou péči, tohoto rozhodnutí nelituje. Pro většinu převažují klady nad záporny. Pan Brock hned od počátku pochopil, že při společné péči jde o situaci „něco za něco“. Vyprávěl: „Věděl jsem, že toto uspořádání bude pro mne svízelnější než některé jiné alternativy. Bude to vyžadovat, abych zůstal bydlet v Los Angeles, dokud bude Sandra vyrůstat. Budu se muset vzdát příležitosti k postupu, bude-li mi nabídnuta jinde. Věděl jsem, že být pouze jedním rodičem s dítětem, byť i pouze pro část týdne, bude pro mne náročná práce na úkor mých profesionálních zájmů a společenského života. Ale cítil jsem, že odměna ve formě pokračujícího těsného kontaktu s mojí dcerou mi bohatě vynahradí tyto potíže.“

A co si pan Brock o svém rozhodnutí myslí nyní? „I když to dalo někdy dost zabrat,“ říká, „a musel jsem odepsat některé společenské a pracovní závazky, bylo pro mě velmi přínosné mít plnou odpovědnost za péči o Sarah v době, kdy byla se mnou. Bylo to pro mě něco jako odměna. Víím, že řada otců nechá věci napospas osudu a ponechá každodenní trampoty v výchovu dětí manželkám. Sám jsem měl tyto tendence také a jsem mému porozvodovému uspořádání v určitém smyslu vděčný, že mě takových konců ušetřilo. Víím, že Sarah má ode mne dostatek plnohodnotné pozornosti.“ Pan Brock současně oceňuje výhody společné péče ve srovnání s výhradní péčí jednoho rodiče. „Jsem rád, že Sarah má stále svou maminku, se kterou má velmi dobrý vztah a která se o ni druhou polovinu času stará, takže mi zbude nějaké volno. Jsem rád, že je s Allie možné hovořit o problémech, že je zde někdo, kdo má Sarah stejně rád jako já, koho potěší, může-li slyšet o jejích úspěších a radostech.“

Většina otců se společnou péčí by patrně souhlasila s otcem, který po pečlivém zvážení všech pro a proti řekl: „Nade vši pochybnost je to kus práce. Víc, než jsem vůbec čekal. Musel jsem pozměnit své priority a některých věcí se vzdát. Ale stojí to za to. Vycházím s Rickem nyní lépe, než jsem to s ním uměl před rozvodem. Netrávil jsem s ním tolik času ani v době, kdy jsme se s manželkou rozešli poprvé. Ta si stále stěžovala, kolik věcí musí dělat. V tu dobu jsem si myslel, že se u mě pouze snaží vyvolat pocity viny za rozvod. Ale nyní víím, jaké to pro ni bylo. Je to velký nápor pro nás všechny, ale bylo by to mnohem horší, kdyby to má bývalá manželka musela dělat všech-

no sama. Víím, že by to vůči ní ani nebylo spravedlivé. Ale chci, abyste mi rozuměl správně: nedělám to kvůli ní. Dělán to z jednoho jednoduchého důvodu: líbí se mi být tátou.“

SPOLEČNÁ PÉČE: POHLED ŽENY

Péče o děti se tradičně považuje za ženskou záležitost. Důležitým cílem ženského hnutí bylo zavedení větší pružnosti v těchto záležitostech, aby ženy měly volnost k převzetí i jiných rolí, než je pouze role manželky, matky a tvůrce domova. Z toho plynoucí předpis pro muže vyžadoval, aby rozšířili své dosavadní role tak, aby se více podíleli na péči o své děti a pomáhali s domácími pracemi. Většíně otců však toto poselství nedošlo. Výzkumné přehledy ukazují, že i v případech, kdy otec rozumově je pro rozšíření své péče o dítě, jeho osvícená slova často nejsou následována skutky. Přesto lze říci, že vdané ženy manželovu pomoc vítají. Pečovat o děti a vychovávat je představuje činnost, která sice vnitřně odmění, ale je náročná, vyžaduje hodně času a emocionálně vyčerpává. Proto většina matek pomoc s touto prací uvítá. Platí to i v situaci po rozvodu. Zůstane-li matka s dětmi sama, je otcova pomoc ve skutečnosti ještě důležitější.

VÝHRADNÍ PÉČE MATKY: NOVÝ POHLED

Podívejme se krátce na popis práce typické matky samoživitelky (podrobnější pojednání je na str. 63-64). Matka má plnou odpovědnost za tělesnou a psychickou péči o děti, když jsou doma, a má odpovědnost za výběr vhodného náhradníka, když s ní děti nejsou. Koordinuje jejich program a zajišťuje, aby byly tam, kde být mají. Je odpovědná za provoz domácnosti včetně praní prádla, udržování čistoty, nákupů a placení účtů. To vše navíc ke své výdělečné činnosti mimo domov a případné aktivitě ve společenském životě.

Matka samoživitelka má kromě této velké pracovní zátěže i odpovědnost za rozhodování o všech věcech souvisejících s výchovou dětí. Vyžaduje se od ní, aby vykonávala práci dvou rodičů, a to v době, kdy její vlastní schopnost snášet emoční zátěž je pravděpodobně snížena a kdy citové požadavky dětí i jejich poruchy chování se zákonitě zvyšují. Navíc matka bude patrně fungovat jako hromosvod pro dětský hněv, zatímco otce dosažitelného jen občas budou děti vnímat spíše jako oblíbeného strýčka.

CO SE ŽENÁM NA SPOLEČNÉ PÉČI LÍBÍ

Mám-li na mysli výše popsany obraz matky samoživitelky, je snadné být příznivě nakloněn společné péči. Společná péče podle zákona slibuje ulehčení břemena jediné a plné odpovědnosti v důležitých věcech týkajících se jejich

děti. „Lékař se domnívá, že Patricia by měla mít zavedenou drenáž do uší, a to během několika málo měsíců. Máme to udělat teď hned, konzultovat někoho jiného, anebo čekat dalších šest měsíců v naději, že její ušní zánět odezní sám?“ „Dáme Albieho do školky již tento podzim, nebo to odložíme o rok, aby získal určitý náskok?“ „Není fotbal pro Eliho příliš nebezpečný?“ „Máme poslat Ziru do dívčí přípravné školy?“ To jsou příklady rozhodování, se kterými se manželé musejí potýkat po celou dobu, než se jejich děti stanou dospělými. Rodiče se společnou péčí taková rozhodnutí činí spolu.

Společná fyzická péče slibuje matce pomoc s každodenními úkoly při péči o děti a jejich výchově. Její bývalý manžel se na péči podílí různými způsoby: zaveze děti autem, ukázní je, uklidní, nakoupí a dohlíží na věci, které s výchovou souvisejí. Matka má možnost na chvíli vystoupit z kolotoče rodičovství na plný úvazek. Když se děti vrátí do jejího domova, má na ně více energie a může jim věnovat plnou pozornost, která je pro vyvíjející se děti takřka životodárná.

Společná fyzická péče slibuje matkám - stručně řečeno - pomoc při výchově dětí, což také po právu očekává od osoby, která je společně odpovědná za jejich existenci. V průběhu manželství má muž rovnocennou odpovědnost za zdraví, vzdělání a životní úroveň svých potomků. Zastánci společné péče jsou přesvědčeni, že rozvod by neměl otce těchto povinností zbavovat.

Společná péče většinou pro ženy skutečně znamená ten přínos, který slibuje. Muži, kteří mají společnou péči buďto fyzickou, nebo podle zákona, se skutečně svým dětem více věnují. Je u nich méně tendencí neplnit závazky týkající se výživného a je méně pravděpodobné, že se odstěhují někam daleko od dětí. Jeden takový otec, účetní v Dallasu, odmítl čtyři výhodné nabídky v jiných městech, jen aby mohl žít nablízku dceři, která s ním trávila víkendy.

Ženy se společnou fyzickou péčí mají užitek z pomoci bývalého manžela. Ten se dětem věnuje obvykle více než při tradičním porozvodovém uspořádání, často je jeho podíl i poloviční. Ženy nejsou tak vyčerpány množstvím času a energie, které děti vyžadují. „Jsem lepší matka, protože nejsem matkou nepřetržitě,“ říká žena, která shrnuje klady společné péče. „A nikdy se necítím na vše sama, tak jako mnoho jiných matek samozvitelek. Víím, že děti mají otce a že ho mohu zavolat, je-li nějaký malér.“

Společná péče má i jiné výhody. Mnoho žen se po rozvodu rozhodne, že bude pokračovat ve studiích a rozšíří si kvalifikaci v zaměstnání. Společná fyzická péče jim umožní mít volný čas k přípravě na zkoušky a k psaní seminární či diplomové práce. Žena, která vcelku dobře vychází se svým bývalým manželem, může dokonce vymyslet pružné porozvodové uspořádání, při kterém děti stráví více času s tátou v době, kdy máma má zkuškové období, a více času s mámou, když má ve škole prázdniny. (Sama koncepcie flexibil-

ního uspořádání je při diskusích o svěřování dětí po rozvodu obyčejně ignorována. V příští kapitole podrobněji popíšeme, jak mohou rodiče využít této koncepce k vypracování plánu „šitého na míru“ pro jejich rodinu.) Společná fyzická péče je zvláště výhodná pro ženy, které mají časté služební cesty. Společná péče též umožňuje matkám samoživitelkám prožívat spon-tánnější společenský život, aniž by se musely zneklidňovat možným vlivem na děti, přivede-li si známost domů nebo když se vrátí domů dosti pozdě.

CO SE ŽENÁM NA SPOLEČNÉ PÉČI NELÍBÍ

Výhody společné péče nejsou zcela zadarmo a požadovanou cenu není každá žena ochotna zaplatit. Je tedy důležité, aby rodiče znali i záporné stránky společné péče ještě předtím, než se pro ni rozhodnou. Žena potřebuje vědět, do čeho vstupuje, a muž potřebuje vědět, co vlastně bude od své bývalé manželky žádat. Čeho se tedy žena vzdává, když dává souhlas ke společné péči?

Zaprve a především se žena vzdává *mocenského postavení*.

Postavení, ze kterého může jednostranně rozhodovat o tom, do jaké školy bude dítě chodit, ke kterému dětskému lékaři, o zapojení dítěte do náboženského života. Postavení opravňující ji přestěhovat se, kamkoli a kdykoli se jí zachce. Postavení umožňující jí činit o dětech veškerá rozhodnutí vyplývající z každodenních situací: co děti jedí, s kým si hrají, jak často se budou koupat, kdy půjdou spát. I matka, která má děti svěřeny do své péče podle zákona a má společnou péči jen fyzickou, se vzdává autority nad svými dětmi v době, kdy jsou u otce.

„Co se stane ve společné péči, je to, že ztratíte možnost rozhodovat o řadě věcí týkajících se vašich dětí a možnost mít tyto věci plně pod kontrolou,“ říká Regina, hospodyně z New Jersey, která souhlasila se společnou péčí, aby se vyhnula bojům u soudu. „Nemohu se s tím vyrovnat. Dovedete si představit, že vám do výchovy dětí zasahuje někdo jiný? Musím zde žít nejen s jejich otcem - a s ním nesouhlasím téměř ve všem, co dělá - ale i s kýmkoli, s kým otec v dané době spává, a kdo si usmyslí mluvit něco do života mých dětí. A nemohu s tím nic dělat. Vůbec nic. Mohu ho zavolat a říct: 'Nelíbí se mi, co děláš, a chci, abys s tím přestal...'? Myslíte si, že mu záleží na tom, zda mi to vyhovuje nebo ne? A abych byla upřímná, vůbec si nejsem jistá, zda od něho něco chci, pokud se to týká mé domácnosti. Je to můj domov a mám právo tu dělat věci tak, jak uznám za vhodné.“

Vedena snahou udržet si mocenské postavení může žena požadovat výhradní péči o děti, avšak současně uvažovat o tom, že bývalému manželovi povolí dosti široký kontakt s dětmi. V podstatě si chce zajistit, že otec se bude podílet na péči na základě jejího povolení a že její slovo bude v této oblasti zákonem.

První problém s tímto přístupem je ten, že legální omezení často vedou k omezením psychologickým. Systematické odbourávání otcovské autority jako rodiče ohrožuje a někdy snižuje otcův pocit rodičovské identity. Z hlediska zákona se s otcem zachází spíše jako s oblíbeným strýčkem než s otcem a je zde nebezpečí, že jeho city a postoje se postupně změní tak, aby do této nové role zapadaly. Stane-li se to, je zde riziko, že děti ztratí otce. (A jejich matka může ztratit přísun výživného. Není náhodou, že muži se společnou péčí respektují své závazky v placení výživného více než ti, kteří jsou omezeni na dvě návštěvy v měsíci. Musím však zde zdůraznit, že neměli otec možnost mít více kontaktu se svými dětmi, nijak ho to neopravňuje k vykličkování z finančních závazků. Jestliže se ovšem otec cítí vyškrtnut ze života svých dětí, je pochopitelné, že se v něm něco vzpírá podepisovat šeky na výživné. Platí i opačná závislost: neplní-li muž řádně své závazky ve věci výživného, jeho bývalá manželka nemusí být právě nadšena, když mu má napomáhat v kontaktu s dětmi.)

Druhý problém související s tím, že matka chce mít úplnou kontrolu, je, že taková situace vyvolává mnoho hněvu u většiny otců. Nemůžeme očekávat, že muž bude reagovat s potěšením, je-li jeho status veřejně zredukován na úroveň druhořadého občana v jeho vlastní rodině. Zlost, která provází tuto ztrátu mocenského postavení, často rozdmýchává konflikt mezi rodiči. Jsou-li děti tomuto konfliktu vystaveny, ztrácejí i ony.

Dělit se s bývalým manželem o rodičovskou autoritu je pro některé matky obtížné. Žena, která není zaměstnána mimo domov, si bude chtít uchránit svá výsadní práva matky „na plný úvazek“. Potřeba „udržet to, co mám“, bude u těchto žen zvláště výrazná, pokud se ani rozvádět nechtějí a na rozvod nejsou připraveny. Jak to vyjádřila jedna žena: „Chce-li ode mne odejít, tak s tím nemohu nic dělat. Ale pokud si myslí, že si děti vezme s sebou, ani nebesa mu nepomohou. Ty děti teď budu potřebovat víc než kdy jindy. Co bych si bez nich počala? Manžel a děti, to byl celý můj život. Nyní jsou ty děti vše, co mám.“

V tomto případě nejde však ani tak o mocenské postavení a možnost ovládnutí, nýbrž o identitu. Zatímco některé ženy uvítají společnou péči jako příležitost k rozšíření svých rolí v životě, právě zmíněná žena je přesvědčena, že by společná péče vedla k oslabení té role, kterou pro sebe považuje za ústřední - role matky. Poté co ztratila status manželky, je závislá na dětech, které jí dají pocit, kým je a jaké je její místo ve světě. Péče o děti a jejich výchova živí její sebeuctu a je ústřední náplní, kolem které se točí její každodenní život.

Matka v domácnosti (na plný úvazek), jejíž děti s ní nejsou po celou dobu, si musí najít nějaké alternativní zdroje životního naplnění a smyslu. Většina žen v takovém postavení prostě nemůže ocenit výhody společné péče. Kdyby se v zájmu dětí s manželem rozhodli pro společnou péči, museli by zvlášť pozorně zvažovat otázku časového rozvrhu.

Vezmeme příklad ženy, která se nechce rozvádět a která není zvyklá pracovat mimo domov. V období prvního odloučení bude chtít co možná nejvíce udržet svůj život beze změn a minimalizovat jakékoliv další pocity ztráty. To znamená udržet obvyklou míru a intenzitu kontaktů s dětmi. Když pak začne chodit do práce (velká většina rozvedených žen musí hledat zaměstnání, aby uživily sebe a děti) a když se začne scházet s novým partnerem, teprve pak může ocenit to, co jí společná péče nabízí. V takovém období výhoda otcovy pomoci může vyvážit ztrátu mocenského postavení, která provází společnou péči. U tohoto typu rodiny, v níž převládalo tradiční rozdělení rolí mezi manželem (zaopatřovatelem) a manželkou (tvůrkyní domova a rodinného zázemí), může být pro oba rodiče lepší, když se do uspořádání společné péče vpraví tak, že se otcův čas s dětmi bude zvětšovat postupně. Je to schůdnější cesta než náhlá změna směrem ke stejnému podílu otce hned na začátku rozchodu. Doporučený postup usnadňuje situaci matkám, což povede k prospěchu celé rodiny. Společná péče má mnohem větší naději na úspěch, jsou-li vzaty v úvahu oprávněné potřeby obou rodičů. (Příští kapitola pojednává podrobněji o významu pružnosti časového rozvrhu při rozhodování o porozvodovém uspořádání.)

Některé ženy považují za hlavní zápor společné péče omezení ve volbě bydliště a možnosti stěhování. Při společné fyzické péči oba dva rodiče musejí sobě zůstat dosti nablízku, má-li toto uspořádání být dětem ku prospěchu. Školáci musejí zůstat ve stejné škole a také není žádoucí oddělit předškoláky od obou rodičů na delší časová období. Je tedy výhodnější, žijí-li rodiče sobě dosti nablízku, aby přesun dětí z domova do domova byl snadný. Některí rodiče se společnou péčí žijí od sebe tak blízko, že přesun je možný na jízdních kolech. Mnoho z rozvedených rodičů však dává přednost tomu žít v odlišných čtvrtích, aby se nemuseli často potkávat při nákupu potravin, v čistírnách apod. Hlavním kritériem je zde vzdálenost bydliště rodiče od školy - ta by měla být taková, aby nevadila dítěti v pravidelné školní docházce. Je-li tomu tak, je to velmi výhodné pro společnou péči.

I když žena v zásadě souhlasí s přínosem společné péče, může mít přesto několik důvodů k tomu, aby se v budoucnu mohla svobodně rozhodnout o místě svého pobytu. Může mít např. přání vrátit se do svého rodiště, studovat na škole v jiném státě, přijmout nabídku lepší práce v jiném městě nebo se provdat za muže, který bydlí mimo danou lokalitu.

Měla by si však uvědomit, že předpokládaná svoboda pohybu, kterou umožňuje výhradní péče, může být více iluzorní než reálná. Některé rozvodové rozsudky specifikují, že v případě odstěhování matky daleko z původního místa dojde ke změně výchovy a děti budou svěřeny otci. I když by taková doložka v rozsudku nebyla, otec může vždy podat návrh na změnu či úpravu ve věci svěřeni dětí do výchovy, plánuje-li matka takový přesun, který by účinně bránil otci v kontaktu s dětmi. Ve většině právních předpisů je taková situace považována za oprávněný důvod k žádosti o soudní ochranu.

Kromě omezení vyplývajících ze zákona musí žena vzít v úvahu možný emoční dopad na děti při přestěhování. Již jsme poukázali na to, že většina dětí by byla takovým přestěhováním postižena. Zprvte to vyžaduje přizpůsobit se nové škole, novému sousedství a novým vrstevníkům. Děti, jejichž pocit bezpečí byl již oslaben rozvodem, není vhodné zatěžovat dalšími zvraty v jejich životě. Zadruhé, odstěhování by omezilo kontakt s jejich otci.

Hovořili jsme o tom, že širší kontakt dětí s jejich otci je důležitým přínosem společné péče. Ale *ne* každá rozvedená žena si to *přeje*. Důvody se různí.

Žena, která se cítí manželem opuštěna, může toužit po pomstě. Odepření kontaktu s dětmi třeba tím, že se odstěhuje daleko, je její způsob pomsty za utrpení, které jí manžel způsobil. Přirozeně doufáme, že tato žena rozpozná škodu, kterou působí svým dětem, když je užívá jako pěšáky v boji, při kterém chce projevit svoji zlobu. Děti se určitě stanou oběťmi, obětují-li matka jejich zájmy, jen aby mohla zasadit úder jejich otci.

Některé matky jsou v hloubi duše přesvědčeny, že dětem bude lépe, když otce vůbec neuvidí. Mohou mít obavy o bezpečí dětí, například je-li pravděpodobné, že by otec dětí zneužíval nebo unesl. To však jsou výjimečné případy. Častěji však pocity křivdy a hněv zabraňují tomu, aby žena uznala význam bývalého manžela pro děti. Pokud si zaměňuje cenu, jakou má její bývalý manžel pro děti, s cenou, jakou má pro ni samotnou, pak může na být přesvědčení, že dětem bude lépe bez otce.

Ale i žena, která podporuje široký kontakt mezi dětmi a jejich otcem, může změnit tento svůj postoj, když se znovu provdá. Může se obávat, že úzký vztah dětí k jejich otci bude na překážku vytvoření dobrého vztahu s jejich nevlastním otcem. (Otec se společnou péčí, který se znovu ožení, může mít podobné obavy, tj. že děti nenaváží blíží vztah k nevlastní matce.)

Nedávno mě kontaktovala rodina právě s tímto problémem. Rodiče úspěšně spolupracovali v rámci společné péče po dva roky a pak se matka znovu provdala. Řekla, že poradce jí poradil, aby omezila synův kontakt s otcem, aby chlapci umožnila „navázat vhodný vztah“ s jeho nevlastním otcem. Neměl jsem možnost ověřit si, zda takovou radu matka skutečně dostala. Je to velmi rozšířený názor, ale je chybný. Řekl jsem rodičům, že omezování času, který chlapec tráví se svým otcem, může mít i opačný efekt. Vidí-li syn, že příchod nevlastního otce má nahradit jeho vlastního otce, bude mít k nevlastnímu otci patrně odpor. Pak bude mnohem obtížnější vytvořit láskyplný vztah, ve který doufá matka i nevlastní otec. Mnoho dětí se za těchto okolností brání vztahu k nevlastním otcům právě pro loajalitu k otcům vlastním.

Nejsou žádné důvody, aby nutně existoval konflikt mezi city dítěte k vlastnímu otci a city k otci nevlastnímu. Vztah dítě - nevlastní otec je určován mnoha faktory, jako je osobnost nevlastního otce, věk dítěte a také trpělivost nevlastního otce při utváření své autority v domácnosti. Silná citová

vazba mezi synem a otcem, místo aby vadila, může být pro dítě nakonec i základnou pro vytvoření užšího vztahu k nevlastnímu otci (pokud vlastní otec není výslovně proti). Děti, které se cítí odmítnuty svými otci, mohou mít vážné potíže, mají-li důvěřovat jinému muži a mají-li překonat obavy z opětovného zklamání.

Jiný důvod, proč jsou ženy proti častému kontaktu mezi jejich dětmi a bývalými manžely, je ten, že jim samým děti prostě chybějí, že mají pocit, že je dosti neužijí. Coloradský výzkum ukázal že „nemalé procento matek se společnou péčí podle zákona (15 %) a společnou péčí fyzickou (38 %) si stěžovalo, že jejich bývalý manžel mívá děti u sebe příliš dlouho“. Srovnáme to s jiným zjištěním téže studie, které říká, že 50 % matek s výhradní péčí si stěžuje, že otec děti nenavštěvuje.

Posuďme nyní situaci z hlediska dítěte. Čemu dát přednost?

Mít rodiče, který neprojevuje dostatek zájmu o dítě, nebo mít dva rodiče, kteří si stěžují, že dítě mají u sebe jen na krátkou dobu? Která situace spíše poškodí dětskou osobnost, když víme, že nízká míra sebeúcty je klíčovým psychologickým problémem dětí po rozvodu? Která situace spíše podpoří pocity vlastní ceny dítěte a pomůže mu, aby se cítilo žádané, ceněné a milované?

Přirozeně nejlepší je, jsou-li oba rodiče spokojeni s porozvodovým uspořádáním. Má-li zde již být nějaká nespokojenost, je mnohem lepší, když si matka stěžuje, že její bývalý manžel chce děti až příliš, než aby naříkala nad jeho nepřítomností v životě dětí. Samozřejmě že matka nebude ráda, přijde-li o čas s dítětem, avšak nejdůležitějším hlediskem při rozhodování o svěřeni dítěte a porozvodovém uspořádání mají být potřeby dítěte, nikoli přání rodičů. Matka, když uvažuje o společné péči o děti po rozvodu, měla by si být vědoma, že jí někdy budou scházet. To je cena, kterou platili po léta rozvedení otcové. V případě společné péče jsou ztráty rozděleny napůl.

SVAZEK, KTERÝ SVAZUJE

Žena se může obávat společné péče nikoli proto, že by otec měl mnoho kontaktu s *děťmi*, ale proto, že bude mít mnoho kontaktu s *ní*. Manžel, který byl proti rozvodu, by totiž mohl pohlížet na společnou péči jako na příležitost k udržování vztahu se svou bývalou manželkou s nadějí, že dosáhne usmíření.

Mnoho psychologů vyjádřilo stejné obavy. Pohlížejí s podezřením na rodičovskou žádost o společnou péči. V mínění některých odborníků takové přání signalizuje, že dvojice se ještě úplně „nerozvedla emocionálně“. S tímto názorem nemohu souhlasit.

Místo předpokladu, že dvojice volící společnou péči se chce vyhnout plně

emocionální realitě rozvodu, je přijatelnější předpokládat, že oba uznávají a přijímají skutečnost, která je prostá: dítě přivedli na svět společně, jsou za něj tedy společně odpovědní a rozvodem se tyto skutečnosti nemažou. Ačkoliv někteří rodiče vskutku lpí na svých bývalých manželských partnerech a využívají kontaktu s dětmi k tomuto cíli, zkušenosti z mé odborné praxe mě vedou k názoru, že jde jen o velmi malou skupinu. Navíc ve vědeckém výzkumu neexistuje ani zmínka, že by tomu mohlo být jinak. I v případech, kdy by tyto obavy měly své opodstatnění, může být vymezení společné péče formulováno tak, že kontakt mezi bývalými manžely omezí. Pro předávání dětí by v takových případech bylo vhodné neutrální prostředí, jako např. byt příbuzného nebo škola.

Nakonec bychom měli prověřit i běžně přijímané mínění, že v prodlouženém citovém vztahu mezi rozvedenými partnery musí být něco v podstatě vadného. Dva lidé se do sebe zamilují, uzavřou sňatek, počnou děti a společně o ně pečují. Proč bychom měli předpokládat, že selhání v jejich manželství zcela vymaže kladné city, které mezi těmito dvěma lidmi existovaly? Schopnost uznat pozitivní city navzdory vnucujícím se citům záporným by neměla být považována za něco nenormálního, nýbrž za ukazatele citové zralosti. Rozvedení manželé, kteří si k sobě zachovali úctu, nejsou o nic méně „emočně rozvedeni“ než dvojice, která tvrdí, že ze vzájemných pozitivních citů vůbec nic nezůstalo. Ve skutečnosti může být opak pravdou.

Je společná péče pro děti škodlivá?

Nejdůležitější námitky proti společné péči se týkají jejího vlivu nikoli na rodiče, nýbrž na děti. Přes veškerý výzkum, který dokumentuje psychologické škody vznikající odloučením rodičů a dětí, kritici tvrdí, že společná péče není řešením. Proč není řešením? Proč společnou péči nevolí více rodičů, soudců a odborníků na duševní zdraví jako porozvodové uspořádání života, které by nejlépe vyhovovalo potřebám dětí?

PĚŠÁCI V BITVĚ RODIČŮ

Hned na začátek uvedu přesvědčení kritiků: i kdyby společná péče byla dobrou myšlenkou, tak prostě nefunguje. Jak můžeme očekávat od lidí, kteří spolu neumějí vyjít v manželství, aby spolupracovali a komunikovali na takové úrovni, aby mohli společně pečovat o děti a vychovávat je? Regina, hospodyně z New Jersey, která měla námitky vůči ztrátě kontroly nad skutečností, jež provázají společnou péči, vyslovila tento názor: „Když jsem se rozhodla pro společnou péči, jednala jsem ve skutečnosti podle svého srdce, a ne podle reality. V srdci jsem to prožívala tak, že ať už budeme mít s Markem jakýkoli problém, bude to problém náš, a ne problém dětí. Bylo

to však z mé strany nedomyšlené. Proč si myslíte, že budete spolu dobře vycházet, nevázáni manželstvím, zejména v záležitostech tak důležitých, jako jsou děti, když jste spolu nevycházeli v manželství?“ Významný právník z Dallasu souhlasí: „Společná péče vyžaduje po rozvodu hodně spolupráce, komunikace a porozumění. Když s tím někdo přijde, můj postoj je spíše záporný. Když nedokázali dostatečně komunikovat, aby zůstali v manželství, nemohou spolupracovat v rámci společné péče - to je mé upřímné přesvědčení. Zároveň jsem ale přesvědčen, že pro dítě by to bylo nejlepší.“

Kritici argumentují, že rodiče nejen nejsou schopni kooperovat ve společné péči, nýbrž že se tím navíc zvyšuje i jejich vzájemné nepřátelství. Zvyšuje se také pravděpodobnost, že děti budou zapojeny do bitvy rodičů jako pěšáci.

Stoupenci společné péče tvrdí, že se děje právě něco opačného. Jsou přesvědčeni, že stejný podíl rodičovských práv a odpovědnosti, tak jak je tomu při společné péči, vyústí v menší míru nesnášenlivosti mezi rodiči a v nižší motivaci zapojovat do rodičovských bojů i děti. Zcela jistě nezakouší otec se společnou péčí takovou zlost a ponížení, jaké prožívá otec, který byl úřední mocí odstaven do okrajové role v životě dítěte.

Kdo má pravdu? Vede společná péče k většímu nebo menšímu množství konfliktů mezi rozvedenými rodiči?

Poslední rozsáhlá studie zabývající se touto otázkou byla provedena v Center for Policy Research v Denveru, ve státě Colorado. Doktorky Jessica Pearsonová a Nancy Thoennesová analyzovaly data z interview provedených s více jak devíti sty rodiči, kteří měli různé typy péče o děti (výhradní mateřská, výhradní otcovská, společná péče fyzická a společná péče ze zákona). Rodiče byli průběžně sledováni několik let po svém rozvodu, takže výzkumní pracovníci se mohli dozvědět o dlouhodobém účinku rozdílných porozvodových uspořádání. Výsledky studie ukázaly, že konflikt mezi rozvedenými rodiči nevykazoval znaky zhoršení jako důsledek zvýšeného požadavku na rodičovskou spolupráci a komunikaci ve společné péči podle práva nebo společné péči fyzické. Naproti tomu *rodiče, u nichž byl spor řešen výhradní mateřskou péčí, vypovídali o největším zhoršení vztahů v průběhu času.* (R. A. W.) Rodiče se společnou fyzickou péčí spolupracovali podle svých výpovědí nejvíce, a to i tři roky po rozvodu.

Rodiče se společnou péčí nejen že spolu vycházeli lépe, ale vyjádřili i více spokojenosti s bývalým manželským partnerem v jeho rodičovské funkci. Vzpomněl jsem si na tento závěr výzkumu, když mi Henry Brock vysvětloval, proč jeho uspořádání ve společné péči fungovalo tak dobře. „Allie a já jsme byli vždy přátelé, vzájemně jsme se respektovali, mohli jsme věci spolu probírat a sdíleli jsme určité hodnoty, i když nám střety našich osobností a emočních stylů znemožňovaly, abychom setrvali v intimitě manželství. Oba dva máme také hodně rádi Sarah a velmi nám záleží na tom, aby se měla dobře. Tento respekt a sdílené hodnoty jsou důležité -

vím, že Allie je pro Sarah dobrou matkou, a ona ví, že já jsem dobrým otcem.“

Co říci k jejich konfliktům? „Každý máme své zvláštnosti a slabosti, což Sarah ráda sděluje druhému rodiči, ale jsme schopni se na to dívat s odstupem. Je-li zde něco, co jeden z nás učinil v souvislosti se Sarah a co toho druhého zneklidnilo, pak o tom vždy můžeme hovořit - rozhodující hledisko je zájem dítěte, snížení stresu a úzkosti. Neměli jsme mezi sebou žádný vážný názorový střet, protože jsme ji oba velmi blízcí.“ Jsou-li rodiče schopni udržet těžiště pozornosti na tom, co je pro jejich dítě nejlepší, je pro ně spolupráce snazší. „Allie i já jsme se angažovali ve škole, kam Sarah chodí,“ říká pan Brock. „Oba chodíme na třídní schůzky, hovoříme s učiteli a průběžně si srovnáváme naše poznatky o tom, čeho Sarah dosáhla, o jejích radostech, úzkostech a zápasech. Taková činnost posiluje pocit spolupráce a důvěry. Ačkoli naše manželství bylo emočně bouřlivé a neuspokojivé, byli jsme jako rodiče a členové rozšířené rodiny schopni vytvořit dobrý, pevný vztah spolupráce.“

Místo aby byly pěšáky na bitevním poli, jsou děti ve společné péči obou rodičů - jako Sarah - spíše svědky menšího napětí a větší spolupráce mezi rodiči ve srovnání s dětmi v tradičním porozvodovém uspořádání s výhradní péčí jednoho rodiče. To ovšem neznamená, že společná péče zaručuje srdečné vztahy mezi bývalými manželi nebo že společná péče automaticky a nutně sníží napětí mezi rodiči. Rodiče, kteří volí společnou péči, jsou již v metodologickém významu vybraní. Podobně jako Brock a Allie budou pravděpodobně více kooperativní. Schopnost takových rodičů udržovat kooperativní vztah v zájmu dětí by měla vyvrátit představu, že spolupráce mezi rozvedenými rodiči je nemožná. Současné vědecké poznatky dokazují, že je uskutečnitelná. Avšak je to dobré pro děti?

JE-LI ÚTERÝ, MUSÍ TOTO BÝT... MAMINČIN DŮM?

Řada významných soudců a právníků je přesvědčena, že společná fyzická péče mate dětí a podkopává jejich pocit bezpečí a stability. Od rodičů jsou slyšet podobné obavy. „Nepřeji si, aby mé dítě pendlovalo sem a tam jako jojo,“ řekla jedna matka. „Jak chlapec může žít ve dvou různých domovech s různými pravidly, životními styly a rozdílnými očekáváními?“ Kritické v podstatě namítají, že společná fyzická péče připravuje děti o stálé prostředí, které potřebují, ponechává je chronicky nejisté v otázce, kam vlastně patří a znemožňuje jim, aby si vytvořily bezpečný vztah alespoň k jednomu z rodičů.

Ti, kdo dávají přednost společné péči, souhlasí, že konzistence a stabilita jsou pro děti důležité. Jsou však přesvědčeni, že právě výhradní péče jednoho z rodičů vytváří nekonzistenci, protože naruší vztah mezi dítětem a druhým rodičem. To, co je hlavní, není konzistence fyzického okolí, nýbrž

konzistence vztahová. Jak poznamenala jedna matka po pěti letech zkušeností se společnou péčí o tři děti: „Pro mě je společná péče pokračováním společného rodičovství.“

Výhodou společné fyzické péče je, že maximalizuje kontakt mezi dítětem a oběma rodiči. To umožňuje dítěti vyhnout se povrchnímu „návštěvovému“ vztahu, který často provází výhradní péči jednoho rodiče. Jak jsme viděli, děti, které udržují smysluplný vztah s oběma rodiči, mají při vyrovnávání s rozvedem zřetelnou výhodu. Pokud se týká obav, že děti mohou být zmateny rozdílnými pravidly a očekáváními dvou rodičů, stoupcenci společné péče odpovídají otázkou: „Mohou-li se děti přizpůsobit rozdílům mezi domovem a školou, proč by se nemohly přizpůsobit rozdílům mezi domácností maminky a domácností tatínka?“

Zde nám opět psychologický výzkum pomůže určit, který z argumentů je opodstatněný. Je pocit bezpečí společnou péčí posilován, nebo spíše oslabován? Pravda leží někde mezi.

Ačkoli společná péče nevede nutně ke zmatení u všech dětí, některé děti se mohou skutečně těžko přizpůsobovat režimům v různých domácnostech. V jednom z prvních výzkumů společné péče zjistila dr. Susan Steinmanová, že tři ze čtyř dětí, které vyšetřovala, neměly při změně domova žádné potíže. „Přehlednost jejich rozvrhů i umístění domovů byly působivé, zejména proto, že některé děti se přesouvaly i několikrát za týden a měly řadu míst, na která měly chodit, a osob, které měly navštěvovat (patřila sem škola, družina, domovy přátel, různé kurzy).“

Avšak jedno ze čtyř dětí mělo určité problémy s přesuny. Devítiletý Josh byl jedním z nich. Josh pobýval střídavě několik měsíců v domě matky a v domě otce. Tento rozvrh vedl k tomu, že si mnohé popletl a ztrácel se mu věci. Jeho výkony ve škole byly podprůměrné a přestože byl vcelku nadaný, měl nízkou sebedůvěru. „Velký problém se společnou péčí je ten, že si musíte pamatovat, kde jsou věci,“ řekl Josh. Potíže se lžicemi jsou příkladem Joshových obav, že si nedokáže udržet přehled o potřebných věcech.

Joshův problém je přesně tím, čeho se odpůrci společné fyzické péče obávají, totiž že takto bude postiženo mnoho dětí, které střídají domovy. Jsou tyto obavy oprávněné?

Je možné, že Joshovy úzkosti byly spíše reakcí na samotný rozvod než výsledkem porozvodového uspořádání tohoto typu? Možná že by prožíval stejné zmatky, kdyby žil ve výhradní péči matky a otce viděl pouze každý druhý víkend. Dokonce i kdyby Joshovy potíže byly důsledkem porozvodového uspořádání, neznamenalo by to, že by se jeho rodina měla vzdát myšlenky na společnou péči. Měsíční přesuny mezi domovy nemusejí být dobré pro Joshe, ale je možné, že jiný program a rozvrh společné péče by mu v jeho potížích ulevil. Například nebylo by pro Joshe snadnější pamatovat si věci, kdyby střídal domov častěji, takže by nebyl od každého rodiče vzdálen celý měsíc?

Výzkum dr. Steinmannové byl cenný jako raný portrét rodin se společnou péčí, ale nebyl připraven tak, aby odpověděl na výše uvedené otázky. Pokud bychom se však chtěli vyjádřit ke společné péči z hlediska škodlivosti pro děti, museli bychom odpovědi na tyto otázky znát. I kdybychom předpokládali, že ona čtvrtina dětí ze zmíněné studie, trpící nejistotou v tomto porozvodovém uspořádání, by dala přednost tradičnímu řešení výhradní péče matky před *jakoukoli* formou společné péče, nebylo by to oprávněným důvodem pro paušální odmítnutí společné péče jako takové. Musíme mít totiž na paměti, že na každého Joshe byly tři jiné děti, které se uspořádání společné péče přizpůsobily dobře.

Zbývá otázka, zda by se tyto děti přizpůsobily lépe v tradičním způsobu výhradní péče jednoho z rodičů. Podle posledního výzkumu nikoli. Ve čtyřech nezávislých studiích - v Arizoně, Pensylvánii, Kalifornii a v Coloradu - byli rozvedení rodiče požádáni, aby si pročetli seznam psychologických potíží a označili ty, které se týkají i jejich dětí. Po statistickém zpracování dotazníků se zjistilo, že každé ze samostatných šetření dospělo ke stejnému výsledku. Děti ve společné péči (podle práva i fyzické) neměly více potíží v oblasti citů i chování než děti ve výhradní péči, avšak neměly těchto problémů ani méně. Podle těchto studií hraje typ porozvodového uspořádání (společná versus výhradní péče) menší roli v tom, zda dítě bude úzkostné, depresivní či agresivní než pět faktorů (souvisejících s řešením porozvodové problematiky) diskutovaných v třetí a šesté kapitole: kvalita vztahů rodiče k dítěti a rodičů navzájem, pravidelný kontakt dítěte s oběma rodiči, psychologický status rodičů, počet změn v životě dítěte atd.

Základním zjištěním je, že společná péče nemá negativní důsledky, které předpovídali její kritici, nevede však automaticky ani k lepšímu přizpůsobení. Důsledky tohoto zjištění jsou značné.

Nyní již nelze nadřazovat výhradní péči nad společnou péči tvrzením, že je to v zájmu dítěte. Rodiče si nyní mohou zvolit společnou péči a být ujistěni, že tato volba nebude pro život dětí nijak svízelnější než tradiční řešení výhradní péče matky. Avšak neměli bychom žít v iluzi, že společná péče je všelékem, který očkuje děti proti psychickým příznakům. Společná péče nezabaví rodiče závazku vytvořit pro své děti po rozvodu pozitivní prostředí.

Kdyby naše diskuse měla zde skončit, mohli bychom uzavřít, že existuje rovnováha mezi výhradní a společnou péčí, alespoň pokud jde o zájem dětí: společná péče nepředstavuje pro děti žádné významné riziko a ani jim nenabízí žádný zvláštní prospěch. Takový byl ve skutečnosti závěr mnoha psychologů. Například závěr arizonské studie, srovnávající děti ve společné péči podle práva s dětmi ve výhradní péči matky, zní: „Získanými daty nelze výrazněji podpořit společnou péči, neboť nebyl zjištěn žádný významný rozdíl v psychologické symptomatice mezi oběma typy porozvodového uspořádání.“ V souladu s takovou linií uvažování mnoho psychologů nyní vyjadřuje ke společné péči zdrženlivé stanovisko. Původní nadšení

veřejnosti pro společnou péči může v důsledku toho vymizet. Hnutí za společnou péči, svého času považovanou za slibnou alternativu k úskalím výhradní péče, je v nebezpečí zapadnutí brzy po startu. Tento vývoj událostí mě trápí, neboť se domnívám, že pramení z neúplné interpretace zmíněného výzkumu. Vlažný postoj ke společné péči nebere v úvahu mnoho důležitých výsledků jiných dostupných studií, stejně jako povážlivá omezení původního výzkumu. Bližší analýza vykresluje příznivější obraz o společné péči.

Je společná péče pro děti lepší?

Začneme tím, že „žádný rozdíl v psychologické symptomatice“ neznamená „vůbec žádný rozdíl“. Znamená pouze to, že rodiče se společnou péčí se neliší od rodičů, z nichž výhradní péči o děti má jen jeden z nich, v počtu a typech poruch chování, které v dotazníku zaškrtili jako vystihující stav jejich dětí. Mnoho aspektů rozvodové zkušenosti nelze měřit dotazníky, zjišťujícími poruchy chování u dětí. Nepřítomnost rozdílů v psychologické symptomatice také neznamená úplnou nepřítomnost jakýchkoli citových rozdílů. Skutečně hned následující věta závěru arizonského výzkumu říká: „Jediný rozdíl v přízpůsobení, který byl zjištěn, byl příznivý pro děti ze společné péče.“ O jaký rozdíl se jednalo? *Děti ze společné péče měly vyšší míru sebeúcty.* Tento náález budou muset další studie dále rozpracovat, ale jinak je naprosto srozumitelný - děti ze společné péče mají o sobě lepší mínění. Vědí, že táta je stále aktivně zapojen do jejich života, i když již nebydlí s mámou. Nemají pochybnosti, které trápí mnoho dětí vyrůstajících v domovech matek s výhradní péčí a které si vysvětlují relativní nezájem otce tím, že obviňují samy sebe. Mnohé děti si pak myslí: „Nemohl(a) jsem být dobré dítě, když se otec vytratil z mého života.“

Vyšší míra sebeúcty nebyla jedinou výhodou, které se těšily děti vyrůstající ve společné péči. Když tyto děti později hodnotily vliv rozvodu na své životy, postoje nebyly tak nepřívětivé. Byli to zejména chlapci ze společné péče, kteří uváděli méně záporných zkušeností z rozvodu a jeho dozvuků ve srovnání s chlapci ve výhradní péči matky. Jediná další zpráva, která srovnávala *postoje* dětí ze společné péče a dětí z výhradní péče, uvádí stejný výsledek: děti ze společné péče byly se svým porozvodovým uspořádáním více spokojeny.

Nemělo by být zvlášť překvapivé, že děti jsou více spokojeny se společnou než s výhradní péčí. Rodiče, kteří spolupracují v péči a výchově, spolu vycházejí lépe, a tak jejich děti vyrůstají v klidnější atmosféře. Stejně důležité je, že porozvodové uspořádání umožňuje těmto dětem, aby ve svých životech pocítovaly průběžnou přítomnost obou rodičů.

Jak to vysvětlil pan Brock: „Největší klad pro Sarah je především v tom,

že neztratila žádného z rodičů - stále má tatínka i maminku. Oba jsou jí dostupní a oba jsou velmi zainteresováni na jejím životě.“ Pan Brock ví, že společná péče není žádným všelékem. „Nelíbil se jí náš rozvod,“ říká. „Myslím si, že žádnému dítěti se to nelíbí. A stále měla a má obvyklá přání, aby její rodiče zase žili spolu. I když ztratila ideální rodinnou jednotku, přesto neutrpěla trauma ztráty jednoho rodiče v tom, co proběhlo. A stále je svědkem toho, že oba dva, jak matka, tak otec, se o ni starají, hovoří spolu a rozhodují o záležitostech, které se týkají jejich potřeb.“

Pan Brock je přesvědčen, že společná péče umožnila jejich dceři rozvíjet a upevnit úzký vztah k oběma rodičům. „Sarah tráví s každým z nás dost času sama a vytvořila si proto ke každému důvěrné pouto. Také vnímá a oceňuje naši rozdílnost, která nevypadá ve svém kontextu jako soupeřivá. To je velmi důležitá zkušenost. O některých věcech bude mluvit jen se mnou, a ne s maminkou, o jiných si popovídá jen s maminkou.“

Všechny čtyři studie o společné péči zjistily, že děti ve společné péči se setkávaly s otcem častěji než děti ve výhradní péči matky, a to i v případě společné péče ze zákona, ve které matka je určena jako rodič, u kterého dítě bude trvale žít. Neměli bychom přehlédnout nesmírnou důležitost tohoto zjištění. Děti žijící jak ve výhradní péči matky, tak ve výhradní péči otce, tzn. trvale v jejich domovech, jsou spokojenější, když mají více kontaktu s druhým rodičem. A když si uděláme čas a nasloucháme, tyto děti nám na plná ústa řeknou, že nejhorší věcí při rozvodu je, že málo vídají druhého rodiče. Samozřejmě že byste neměli volit společnou péči (nebo jakoukoli formu porozvodového uspořádání) jen proto, že si to vaše dítě přeje. Koneckonců to, co chtějí děti, nemusí být pro ně to nejlepší. Ale měli bychom v takových případech pozorně naslouchat, co nám děti říkají. Zvažte nyní následující údaje.

Coloradský výzkum identifikoval a vymezil čtyři činnosti, kterými mohou rodiče svým dětem pomoci vyhnout se psychickým problémům:

1. Vzájemně spolupracovat.
2. Vyhnout se doma fyzickému násilí.
3. Udržovat pravidelný kontakt dítěte s oběma rodiči.
4. Minimalizovat počet změn v životě dětí (jako je např. stěhování a změna školy).

Čím více se rodiče snažili zajistit tyto výhody, tím lépe byly jejich děti přizpůsobeny. V téže studii bylo také zjištěno, že rodiče se společnou péčí zajišťovali tyto výhody svým dětem s větší pravděpodobností než rodiče, kteří měli děti ve výhradní péči. Děti ze společné péče byly svědky větší míry spolupráce svých rodičů a méně násilí, zažily více kontaktů s oběma rodiči a více stability, pokud jde o bydliště. (V 81 % rodin u společné fyzické péče a v 72 % rodin u společné péče podle zákona se nikdo z rodičů během tříletého

období po rozvodu nestěhoval, zatímco u rodin s výhradní péčí tomu bylo jen v 60 % případů.)

Dovolte, abych to zopakoval. Kdo měl méně potíží? Děti, které požívaly více výše vyjmenovaných výhod. Které děti měly těchto výhod více? Děti ze společné péče. Logickým závěrem je, že děti ze společné péče měly méně potíží než děti z výhradní péče jednoho rodiče. Z technických důvodů, které nejsou zcela jasné, nedovolují výsledky statistické analýzy výzkumným pracovníkům, aby závěr takto formulovali. Místo toho uvádějí, že „nebyl zjištěn žádný rozdíl“ mezi přízpůsobením dětí ze společné péče a výhradní péče. Avšak i přes úskalí statistiky by rodiče neměli pominout to, že děti snáze překonají stres rozvodu při společné péči rodičů než při výhradní péči jednoho rodiče.

ROZDĚLENÍ DĚTÍ MEZI RODIČE: VARIANTA SPOLEČNÉ PĚČE

Někteří rozvedení manželé se dělí o svou rodičovskou odpovědnost nikoli společnou péčí o jedno dítě, ale tím, že každý z nich má v trvalé péči alespoň jedno dítě. Toto porozvodové uspořádání. známé jako „rozdělení dětí mezi rodiče“, soudcové i rodiče obvykle odsuzují, neboť cítí, že sourozenci by nikdy neměli být rozděleni. Důvodem k tomuto postoji se zdá být skutečnost, že děti v této situaci ztrácejí více: ztrácejí pravidelný kontakt nejen s jedním rodičem, ale současně i se svým bratrem či sestrou.

Pro některé děti však pozitivní z rozdělení dětí mezi rodiče převáží záporny. Neměli bychom proto ukvapeně tuto alternativu odmítat. Bohužel zatím nebyl proveden, pokud vím, žádný systematický výzkum, jehož výsledky by mohly být vodítkem pro rodiče, kteří uvažují o této alternativě. O rozdělení dětí mezi rodiče se někdy uvažuje, když rodiče žijí daleko od sebe, což znesnadňuje pravidelné cestování mezi oběma domovy. Jednou se mnou hovořila rodina, jejíž otec žil v New Yorku a matka v Los Angeles. Oba rodiče byli značně angažovaní ve svém povolání a nechtěli se stěhovat. Před rokem se rozhodli, že ponechají jedenáctiletého syna žít s otcem a pětiletou dceru s matkou. Rodiče se domnívali, že jejich plán se podle očekávání osvědčil, avšak chtěli odborný a objektivní názor na citový stav svých dětí. Poté, co je příbuzní a přátelé hodně kritizovali, potřebovali rodiče ujištění, že nedělají nějakou velkou chybu. Samozřejmě že žádný rodič si nemůže být jistý, zda to či ono porozvodové uspořádání bylo moudré. Pokud jsem mohl posoudit, obě děti dobře prospívaly a zdálo se, že není důvod k doporučení nějaké změny v tomto uspořádání. Děti se měly rády, avšak neměly mnoho společného a nikdy si nebyly zvlášť blízké.

Obecně platí, že čím větší je věkový rozdíl mezi sourozenci, tím spíše může jejich rozdělení mezi rodiče uspokojit jejich potřeby. Je ale nutno vzít v úvahu mnoho jiných faktorů. Někteří sourozenci, kteří jsou od sebe věkově dost vzdálení, mohou mít spolu velmi těsný vztah. Jiní sourozenci, kteří jsou

si věkem blíží, mohou prožívat tak silnou rivalitu, že jim spolu není dobře. V některých rodinách má každý z rodičů mnohem lepší vztah s jedním než s druhým dítětem. Může to dosáhnout i extrému, kdy rodič jednomu dítěti nadřuzuje a druhé odmítá. Takovým rodinám může sice pomoci psychoterapie, ale pokud se koalici rodiče s jedním dítětem nepodaří ovlivnit, může se život odmítaného dítěte zlepšit tím, když s takovým rodičem již bydlet nebude.

Faktory ovlivňující výsledek rozdělení dětí mezi rodiče jsou komplexní. Někteří rodiče si mohou snadno namluvit, že rozdělení je pro děti to nejlepší, ačkoliv to může být jen kompromis v situaci, kdy se nedokážou domluvit. Rodičům, kteří uvažují o rozdělení dětí, doporučuji proto konzultaci s odborníkem z oblasti duševního zdraví (psychologem, psychiatrem) se specializací na dětský vývoj a na otázky porozvodové péče a výchovy.

Více otázek - a jeden návrh

Mnoho otázek zůstává nezodpovězeno. Víme již, že děti z rodin se společnou péčí mají vyšší míru sebeúcty, méně negativních postojů k rozvodu rodičů a nemají více problémů v chování než děti z výhradní péče. Avšak jak ovlivňuje společná péče psychologický vývoj dítěte v oblastech (které nelze zachytit jednoduchými dotazníky), jako je např. kvalita jejich vztahu s rodiči a vrstevníky? Jakou představu o manželství a rozvodu vytváří u dítěte společná péče? Má společná péče o děti nějaký vliv na to, zda a jak se po rozvodu cítí opuštěny? Které charakteristiky dětí nám pomohou předvídat, komu z nich se v kterém typu společné porozvodové péče bude dařit nejlépe? Jak mohou rodiče sdílet společnou péči u dětí rozdílného věku, které mají rozdílné potřeby? Například průměrné desetileté dítě může lépe snášet delší nepřítomnost obou rodičů než jeho tříletý sourozenec. Jaký je nejlepší přístup ke svěřování dětí a porozvodovému uspořádání, žije-li každý z rodičů v jiném městě? Měly by děti strávit část svého života s každým rodičem (např. tři roky s matkou, tři roky s otcem), nebo nestojí prohloubení kontaktů s druhým rodičem za ztráty způsobené změnou školy a vztahů s vrstevníky?

Doufáme, že budoucí výzkum osvětlí tyto otázky, avšak máme-li rozhodovat o svěření a porozvodovém uspořádání, nemůžeme na takový výzkum čekat. Ve Spojených státech rozhodují každý týden rodiče a soudy o svěření více než 20 000 dětí do péče. Musíme zaujmout stanovisko: Měl by být podporován i nadále současný systém upřednostňující výhradní péči jednoho rodiče? Mělo by být zavedeno upřednostňování společné péče? Nebo by neměla být vůbec žádná preference?

V celé této knize jsem se snažil, aby má doporučení byla podložena vědeckým výzkumem. V oblasti společné péče to není možné. Výzkum je zde za-

tím v počáteční fázi, takže jakákoli doporučení musí nutně přesahovat výsledky výzkumu. Víme, že porozvodové uspořádání s výhradní péčí je dosti problematické, přičemž potíže byly široce dokumentovány. Víme také, že společná péče značně snižuje riziko, že by dítě po rozvodu ztratilo kontakt s jedním z rodičů. Současný výzkum však nechává otevřenou otázku, zda průměrné dítě bude ve společné péči šťastnější a vyrovnanější, než by tomu bylo ve výhradní péči. S touto výhradou si dovoluji tvrdit, že většina rodin by měla prospěch z toho, kdyby kulturní a právní předpoklady, podporující společnou péči, nahradily současné předpoklady, podporující výhradní péči matky.

Předpoklad společné péče jako žádoucího porozvodového uspořádání péče o děti (presumpce společné péče) by institucionalizovala očekávání, že oba rodiče budou i nadále společně sdílet odpovědnost za děti, které přivedli na svět. Kulturně-spoolečenská očekávání tohoto druhu mají ohromný vliv na naše postoje a chování. Minulá generace nastávajících otců přešlapovala v čekárně porodnice v době, kdy jejich děti byly přiváděny na svět. Chtělo to pouze změnu ve společenské normě, aby se otcové ocitli na porodnickém sále: co bylo dříve doslova neslýchané, se dnes stalo běžnou rutinou.

Jak jsme uvedli, kulturně-spoolečenská konvence ve prospěch výhradní péče matky je tak silná, že se jí podřizuje 90 procent rozvádějících se rodin. Ženy, které tak nečiní, mají co dělat se společenským odsudkem a s pocity viny. Většina rozvádějících se dvojic předpokládá, že otec se bude muset vzdát blízkého vztahu k dětem, a to že je přirozený důsledek rozvodu, nikoliv artefakt společenské konvence.

Výhradní péči považujeme za nutný jev částečně také proto, že jsme byli přesvědčováni, že rozvedení rodiče nejsou schopni nebo nechtějí mít společnou odpovědnost za své děti. Ale zamyslete se nad touto situací: Manželé se den před rozvodem musejí rozhodnout, zda svého syna pošlou na tábor. Mají na věc rozdílné pohledy. Co udělají? Nějak to vyřeší. Nejdou k soudu se žádostí, aby to vyřešil soudce. To by je ani nenapadlo. Nikdo to tak nedělá. A protože společenský souhlas pro takové jednání neexistuje, manželé se k němu neuchýlí. Ale ve chvíli, kdy jsou soudním rozhodnutím rozvedeni, je zde soudní výrok o předběžném opatření a rodič, kterému je dítě svěřeno (obvykle matka), rozhoduje výlučně o své vůli. Ani jí nenapadne, aby zapojila otce, neboť *takové* jednání není společností vyžadováno.

Presumpce společné péče by změnila náš názor na to, co je po rozvodu „normální“. Atmosféra ve společnosti by pak byla příznivá k rodičům, kteří by po rozvodu pokračovali ve svých rolích jako *spolu-rodiče*.

Presumpce společné péče neznamená, že všechny dvojice budou mít společnou péči. Někteří rodiče nechtějí mít dítě svěřené do péče, jini jsou pro takovou funkci psychologicky nezpůsobilí. Některé dvojice nejsou schopny komunikovat, spolupracovat a dělat kompromisy, takže by vůbec ne-

dospěly ke společnému rozhodnutí, jak to vyžaduje společná péče. Jiné dvojice žijí tak daleko od sebe, nebo některý z rodičů má takový pracovní rozvrh a závazky, že se nemůže zapojit do společné fyzické péče. Při presumpci společné péče by byly tyto rodiny považovány za odchylky od normy. Lidé, kteří nyní kritizují rozvedené matky, které „se vzdaly svých dětí“, budou pak kritizovat matku, která svým dětem znemožňuje udržovat smysluplný vztah s otcem (a naopak). Místo aby fungovaly v atmosféře podezření, budou mít rodiny se společnou péčí z hlediska morálky vysoký status. Taková podpora je nezbytná, má-li mít společná péče co největší naději na úspěch.

Zařadí presumpce společné péče všechny rozvedené rodiny do stejného typu rigidního životního stylu „jeden předpis, jedna míra pro všechny“, jak se to nyní děje s presumpcí péče matky? Nic takového! Společná péče znamená, že rodiče budou pokračovat ve výchově svých dětí společně, ale v oddělených domácnostech. Způsoby, kterými rodiče budou přistupovat k povinnostem péče o děti a jejich výchovu, budou stejně rozdílné jak v rodinách se společnou péčí, tak v rodinách, které rozvodem neprošly. Důležitou výhodou společné péče je, že umožňuje více variací než výhradní péče. Ne každá rodina se společnou péčí má totéž porozvodové uspořádání způsobu života a ne v každé probíhá rozhodování podle stejných zásad. Jedna smlouva o porozvodovém uspořádání může vyžadovat, aby všechna důležitá rozhodnutí byla společná, jiná může vymezit oblasti rozhodování, takže například matka vybírá školy a rozhoduje o nich, otec má na starosti církev a náboženské aktivity a oba dva vybírají lékaře.

Jsou-li rodiče v těžkém konfliktu, mnozí zastánci společné péče přestanou obhajovat tento druh porozvodového uspořádání. Jsou přesvědčeni, že rodiče v rozhořčeném sporu o svěřeni dítěte nemohou spolupracovat ve společné péči a že dětem se bude lépe dařit ve výhradní péči jednoho rodiče. Zatím se tímto problémem zabývala pouze jedna studie. Ačkoliv tato studie neprokázala, „že by děti v jednom typu uspořádání byly lépe přizpůsobené než v druhém typu“, závažné omezení tohoto výzkumu nedovoluje vyvodit z něj spolehlivé závěry.

Presumpce společné péče umožňuje vydělit otázku svěřeni dětí z bojového arzenálu rodičů. Rodiče budou méně ochotni zahajovat soudní spor o svěřeni dítěte, budou-li vědět, že soud patrně neprohlásí žádného z rodičů za „vítěze“ a že místo toho bude očekávat od rodičů dostatek spolupráce, aby se mohli podílet na péči o děti a jejich výchově. To uchrání rodiny od traumatu soudních bojů, které, jak uvidíme v následující kapitole, vedou ke zhoršování duševního zdraví a pohody jak u dětí, tak u rodičů. Určité, byť i nízké úrovně spolupráce lze docílit i u rodičů, kteří k sobě mají málo důvěry - je však nutné vypracovat dohodu s pečlivě a podrobně strukturovaným rozvrhem, který redukuje častý kontakt a vyjednávání mezi rodiči.

I když nedojde ke zmírnění konfliktu, společná péče může být stále pří-

nosná tím, že umožňuje dětem udržovat vztah s oběma rodiči. Ve studii dvojic, které se delší dobu soudily o svěření dítěte, bylo zjištěno, že méně než jedno procento rodičů, kterým byla určena společná péče, se vytratilo ze života dětí - ve srovnání s 18 procenty rodičů, u nichž byla určena výhradní péče jednomu z nich. To znamená, že téměř každý pátý úplně ukončil kontakty se svými dětmi. Když už děti přicházejí o tolik, protože jim rodiče nezajišťují bezpečné a harmonické prostředí, zdá se prozíravé tyto děti ušetřit další ztráty - ztráty rodiče.

Vaše děti potřebují co nejvíce ujištění, že ztráta lásky mezi rodiči se nerozšíří i na ně, a to zejména v tom životním období, kdy je jejich důvěra v trvalost lásky a závazků nahlodána. Takové ujištění jim mohou nejlépe poskytnout trvale zainteresovaní rodiče.

Společná péče není nic snadného. Je těžké začít a je těžké vytrvat. „Nebylo to lehké vypracovat porozvodový plán a rozvrh,“ říká pan Brock. „Ač jsme dosáhli základní dohody, oba jsme nad rozpadem našeho manželství pociťovali ztrátu a hněv a tyto pocity často ovlivňovaly naši diskusi o dílčích záležitostech. Měli jsme i opravdové střety. Když už jsme pak podepsali dohodu o rozvodu, napětí se naštěstí rozplynulo a situace se stabilizovala.“

Když paní Regina popisovala své zkušenosti se společnou péčí a vybavila si některé skutečně těžké situace, selhal jí hlas a v očích se jí objevily slzy: „Měli jsme i období, kdy se Jerry v noci probouzel a křičel: 'Proč musím být rozvedený? Já nechci, aby to tak bylo!' Těžko jsem to zvládala, protože jsem cítila, že děti nemají vůči mému bývalému manželovi stejné pocity jako já a že bych se neměla snažit, aby to prožívaly jako já. Nebylo to vždy snadné. Má přirozená reakce byla prostě na něj slovně útočit. Bylo to těžké vidět děti tak rozrušené. Musela jsem být nestranná, ale někdy je skoro nemožné být nestranný. Snažila jsem se sdělit: 'Je to váš táta, mějte ho rádi. Tak to má být. Nemusíte si mezi námi vybírat. Nemusíte mě mít raději než jeho!' Těžko se mi to říkalo o někom, koho jsem ráda neměla.“

Máme zde i poslední důvod pro společnou péči - lidský, humanistický. Jestliže rozvedení rodiče spolupracují v zájmu svých dětí a nevystavují je sporům dospělých - je na tom něco bytostně slušného. Jsem přesvědčen, že mnoho dětí by z toho mělo prospěch, kdyby toto smýšlení vedlo rodiče během rozvodu i po něm. I když společná péče není vhodná pro všechny, je vhodná pro velkou většinu rozvedených rodičů.

Paní Reginu, hospodyni z New Jersey, která měla námitky vůči ztrátě kontroly nad skutečnostmi, jež provázejí společnou péči, může potěšit tato výměna názorů z *Příručky správného chování (Miss Manners Guide)*, týkající se *výchovy dokonalých dětí (Rearing Perfect Children)*.

Milá průvodkyně, znamená společná péče, že budu muset být vždy zdvořilá k někomu, koho nemůžu vystát?

Milá čtenářko, milý čtenáři, je to tak, budete muset. Ale pomyslete i na kladné stránky. Dáte svým dětem jedinečný příklad civilizovaného chování a na své čitatele uděláte dojem, že je vám možno důvěřovat i ve stresových podmínkách.

Společná péče o děti po rozvodu: kdy funguje a kdy ne

Přestože se máme ještě mnohé co učit o předpovědích fungování společné péče, znalci se shodují, že úspěch společné péče závisí na řadě faktorů.

Společná péče nejlépe funguje, když:

- oba z rodičů jsou přesvědčeni, že ten druhý je pro děti důležitý,
- oba z rodičů jsou přesvědčeni, že ten druhý je také dobrý rodič,
- rodiče žijí blízko sebe,
- děti samy takovou společnou péči chtějí,
- rodiče mají ke společné péči příznivý postoj,
- jeden rodič řádně dodržuje své finanční závazky vůči druhému,
- rodiče vzájemně spolupracují,
- rodiče jsou flexibilní,
- rodiče mají slušnou úroveň komunikace,
- rodiče nezatahují děti do svých konfliktů.

Společná péče většinou selhává, když:

- jeden rodič se o děti nemůže přiměřeně starat,
- jeden rodič je zjevně proti takovému uspořádání,
- místa, kde rodiče žijí po rozvodu, jsou od sebe dosti vzdálená,
- rodiče vůči sobě pociťují silné nepřátelství i přes pokusy o zprostředkování,
- rodiče používají děti proti sobě jako pěšáky ve válce.

10. Soudný den

Revoluce ve svěřování dětí po rozvodu rodičů bude probíhat na dvou frontách. Zaprvé, je nutné rozšířit úlohu rozvedeného otce v životě jeho dětí. Základy a východiska k tomuto zápasu jsem objasnil v předcházejících kapitolách. Zadruhé, je nutné učinit základní změny ve způsobech, kterými se o dětech rozhoduje. *Jak, kdy a proč* rodiče rozhodují o svěřování dětí do péče je přinejmenším stejně důležité jako *co* rozhodnou. Nyní se budeme zabývat způsoby a důvody rozhodování.

Jak rozhodnout o svěření dítěte

K rozhodnutí o svěření dítěte lze dojít jednou ze tří cest. Oba rodiče mohou souhlasit s uspořádáním. Jeden rodič se jednostranně rozhodne, že ponechá péči o děti druhému rodiči, čímž toho druhého k roli opatrovníka přinutí. Také zde mohou být hrozby, případně i skutečná bitva o dítě u soudu. Každá z těchto cest k soudnímu rozhodnutí o svěření dítěte má jiné důsledky pro rodinu.

Rodiče, kteří se dohodnou na další péči o dítě, začínají svůj život po rozvodu se zřetelnou výhodou a stejně tak i jejich děti. U těchto rodičů je pravděpodobnější, že se v rozhodování o dětech budou vzájemně podporovat. Rodič, který má dítě svěřeno, se zpravidla cítí jistější a lépe připravený na roli rodiče samoživitele. Výzkum ukázal, že otec, který má dítě u sebe na základě dohody s bývalou manželkou, je více vnitřně připraven převzít odpovědnost související s domácností a péčí o dítě a také se snáze přizpůsobí porozvodové situaci. Otec, kterému jsou děti svěřeny, protože tak rozhodla jeho bývalá manželka, je pro tuto novou životní situaci připraven hůře. Navíc bude takovou odpovědnost, kterou ani nechtěl, ani o ni nežádal, přijímat s nechutí. Jak otec, tak i děti budou mít v takové situaci větší obtíže.

Bob Zimmerman se v takové situaci ocitl. Přišel za mnou poté, když ho učitel upozornil na synovy poruchy chování. Před devíti měsíci se Bobova manželka odstěhovala z domu a zanechala Boba, asi pětáctýřicetiletého, aby se staral o dvě děti. Bob potom ztratil zaměstnání a na konzultace se mnou začal chodit jako nezaměstnaný.

Během terapie si Bob hořce stěžoval na potíže, které zatěžují většinu

otců pečujících o děti. Nemohl nalézt školku pro děti, která by měla prodlouženou pracovní dobu, nebo zaměstnání, kde by mohl skončit tak, aby děti včas vyzvedl. O děti se tedy přes den starala jeho postarší matka a práce s dětmi pro ni byla vskutku vyčerpávající.

Při líčení problémů se Bob nejevil sklíčený, nýbrž spíše nazlobený na svou situaci. Nabýval jsem dojmu, že se vyžívá ve svém hněvu a že nedělá vše, co by mohl, aby pomohl sobě i dětem. Požádal jsem ho, aby mi řekl více o tom, jaké to je být otcem samoživitelem. To, co mi Bob řekl, mi celou situaci více objasnilo.

Bob a jeho manželka se před sňatkem dohodli, že nebudou mít děti. Bob již měl dceru z předchozího manželství a byl jednoznačně rozhodnut žádné děti už nemít. Po sedmi letech manželství však jeho manželka začala náležat, že chce mít děti, až Bob posléze s nechutí přivolil. Nyní bylo dětem čtyři a šest let a na Boba spadla plná pečovatelská odpovědnost. Situaci navíc zhoršovala skutečnost, že Bobova manželka odmítla o problematice diskutovat a o děti se po rozchodu zajímala jen minimálně.

Nyní jsem příčině Bobova hněvu rozuměl více. Najit zaměstnání a školku bylo obtížné, ale Bobův hlavní problém byl vyrovnat se se skutečností, že bez ohledu na svá původní i současná přání měl nyní plnou odpovědnost za dvě děti. Byl kvůli tomu vzteklý a nemohl se ani odreagovat na své manželce, protože ta se prostě nevyskytovala. Bob nechtěl, aby děti věděly, jak mu je. Věděl, že by to pro ně muselo být hrozné, kdyby se cítily nevíтанé otcem, když už je opustila matka. Bob projevoval svůj hněv nevědomě tak, že ze špatné situace dělal ještě horší. Řešil situace pouze polovičatě, zveličoval problémy, jako by chtěl říci: „Vidíte, jaký je to malér? Já jsem rodičem samoživitelem být nechtěl, tak proč se mám nyní přizpůsobovat? Odmítám přijmout situaci, do které mě dostali jiní.“

Původním nevědomým záměrem Boba bylo „vrátit to manželce“ tím, že se lže v nevíтанé situaci, ve které ho zanechala. Avšak touto strategií by nebyla poškozena ona, ale on sám a děti. Tato strategie odreagování hněvu je běžně známá jako pořekadlo „potrestat obličej tím, že si uříznete nos“. Když si Bob postupně uvědomil, že právě to ve skutečnosti dělá, vyjádřil zlost na svou manželku naplno a začal si uspořádat život do přijatelných kolejí. Není náhodou, že chování jeho syna se začalo právě v tuto dobu zlepšovat. Pokud neukážeme, že se dovedeme vyrovnat s tím, co nám život přinese, nemůžeme očekávat, že naše děti si povedou lépe.

OBĚTI VÁLKY: VLIVY SOUDNÍCH SPORŮ O SVĚŘENÍ DÍTĚTE

Začnou-li rodiče vést soudní spor o svěření dítěte, je to horší, než když se jeden rodič jednostranně rozhodne ponechat děti u toho druhého. Nedovedu si představit horší způsob, jak rozhodnout o svěření dítěte. Nejdůležitější

rada, kterou mohu dát rodičům - čtenářům této knihy: *Vyhněte se bojům u soudu za každou cenu!**

Být svědkem psychické deformace dětí, jejichž rodiče vystupňovali soudní boje, je tím nejvíc skličujícím aspektem mé práce. Dětem se zhorší školní prospěch, agresivní chování se stane častějším a odpuzuje přátele, objeví se poruchy spánku, chronické napětí a nespokojenost. Bojující rodiče jsou tak posedlí důkazy o svých rodičovských kvalitách, že si vůbec nepovšimnou utrpení svých dětí. A všimnou-li si, pak první impuls není dětem ulevit, jak by to rodič za normálních okolností udělal, nýbrž konzultace s právníkem, zda by se případná potíž či porucha u dítěte nedala použít jako munice u soudu: „Pane předsedo, paní předsedkyně, z lékařské (psychologické) zprávy je zřejmé, jak je kontakt syna s otcem pro dítě škodlivý.“ Rodiče nejen takto využívají potíží svých dětí; někteří rodiče takové potíže přímo vyvolávají.

„U soudu budu muset být tvrdý. Ale budu-li tvrdý, můžete se vsadit, že oni budou tvrdí také.“ To bylo varování Tedu Kramerovi od jeho právníka ve filmu *Kramerová versus Kramer* (film vyhrál cenu Akademie). Když jsem vnímal a prožíval soudní scény s emočními zvraty, utěšoval jsem se tím, že jde pouze o filmový scénář. Skutečná soudní pře přece nemůže být tak hrozná. Mýlil jsem se. Skutečná soudní pře je o hodně horší. Má první zkušenost s tím, o kolik horší může být, přišla, když mě soudkyně rodinného soudu v Dallasu požádala, abych zpracoval odborný posudek o rodině, který by jí pomohl rozhodnout ve sporu o svěření dítěte.

Pan a paní Harveyovi se setkali na koleji, kde se také do sebe zamilovali. Jemu se líbila její spontaneita a aktivní životní styl. Jí se líbila jeho jemnost, myslela si, že bude dobrým manželem a otcem. V manželském svazku žili devět let, měli tři děti a nakonec se rozhodli pro rozvod. Obvinila jej, že rodinu špatně zaopatřuje. Když mu totiž zemřel otec, podepsal, že dědictví patří vdově, tj. jeho matce, i když jeho vlastní rodina byla ve finančních těžkostech, neboť byl právě po kratší dobu nezaměstnaný. On byl naopak zklamán její péčí o dům a děti. Tvrdil, že když se jednou vrátil ze služební cesty, nalezl dům plný švábů a děti osypané vyrážkou. Oba byli přesvědčeni, že v jejich vztahu je nedostatek komunikace a vzájemná nedůvěra.

Oba souhlasili se společnou péčí v porozvodovém uspořádání, v jejímž rámci by děti střídaly domov vždy po týdnů. Tato společná péče fungovala asi čtyři roky. Pak se paní Harveyová zamilovala do rozvedeného muže, pana

* Existují i řídké případy, kdy zájem dítěte je vážně ohrožen kontaktem s jedním rodičem. V takovém případě druhý rodič nemá jinou alternativu než vést takový soudní spor. I v tomto případě by si však měl být plně vědom rizik, která ze situace vyplývají.

Maxwella, a nastěhovala se k němu. Pan Harvey se mezitím oženil se ženou se dvěma dospívajícími dětmi. Asi pět měsíců poté, co se pan Harvey znovu oženil, se stalo něco, co přivedlo dosavadní spolupráci v péči o děti k náhlému konci. Podle pana Harveye, když se děti měly vrátit opět k matce, jeho šestiletá dcera Donna projevila strach a žádala jej, aby se vracet nemusela. Když se ptal proč, odpověděla, že pan Maxwell přišel v noci do jejího pokoje „a dal tu jeho věc do mé pusy“. To pana Harveye rozlítlo a nahlásil záležitost příslušným úřadům. Sociální pracovník, který měl věc na starosti, nemohl obvinění ani potvrdit, ani vyvrátit a doporučil, aby děvče bylo vyšetřeno klinickým psychologem. Pan Harvey vzal Donnu k jednomu psychologovi, který ji testoval, a pak ke druhému, který provedl zaměřený pohovor. Oba psychologové se shodli ve zjištění, že Donna se skutečně bojí strávit noc v matčině domě. Donna řekla tomuto druhému odborníkovi, že matčin přítel se snažil vstrčit svoji věc („thingamajig“) do její pusy. Když se psycholog ptal, co ta věc vlastně je, Donna odpověděla: „Ale vy víte, to je jeho lulák.“

Pan Harvey se obrátil na soud s žádostí o svěření dítěte pouze do své péče, aby zabránil dalšímu kontaktu dcery s panem Maxwellem. V řízeních o určení výchovy se obvykle nařídí předběžné jednání, v jehož rámci soudce vydá předběžná opatření, jejichž platnost trvá až do vynesení konečného rozsudku. V tomto případě soudce nařídil, aby děti - pokud bude probíhat příprava řízení - žily zatím s otcem. Protože soudce měl důvodné podezření, že všechny tři děti emočně strádají, nařídil rodičům, aby děti vzali k psychiatrovi na psychoterapii. Soudce také určil právníka, který bude zastávat funkci tzv. kolizního opatrovníka, hájícího zájmy dětí. Soudce nakonec nařídil, aby celá rodina prošla komplexním psychologickým vyšetřením. V tomto bodě jsem vstoupil do hry i já.

Napřed jsem se setkal s oběma rodiči najednou, abych vyloučil jakékoliv zdání podjatosti, které by mohlo vzniknout, kdybych hovořil s jedním rodičem jako prvním. Žádal jsem, aby mi řekli, proč chtěli svěření dětí do své péče. Pan Harvey hovořil jako první. Řekl, že pro své děti může zajistit stabilní a pozitivně působící prostředí. Jeho dům se nacházel v místě s dobrými školami a děti se v jedné z těchto škol již dobře adaptovaly. Dodal: „Mám své děti velmi rád. Budou-li žít v mém domově s mojí manželkou a dvěma nevlastními dětmi, budou mít možnost vést normální životní styl.“ Povšiml jsem si, že pan Harvey nehovořil o obvinění ze sexuálního zneužití a neřekl ani nic kritického o své dřívější manželce.

Pak byla na řadě paní Harveyová. „Mám své děti velmi, velmi ráda. Jsem si vědoma, že mají problémy. Phil nevidí, ale až vyřeší své potíže s učním, pak nám poroste, až se budeme divit. Problémy Donny jsou hlubší. Myslím si, že otec nechce uznat jejich rozsah. Sam je nejsmutnější dítě, které znám.“ Paní Harveyová sdělila, že měla v úmyslu přeradit Phila do zvláštní školy pro děti s poruchami učení, a kritizovala jeho současnou školu

za to, že nebere ohled na jeho handicap. Pan Harvey vysvětlil, že Phil není slepý, že má pouze mírnější formu slabozrakosti.

K mé nelibosti jsem se dozvěděl, že děti už navštívily *deset* pracovníků z oblasti duševního zdraví - poradce, sociální pracovníky, psychiatry a psychology. Ke konci tohoto soudního řízení přibudou další tři, včetně mě. Jak můžeme čekat - říkal jsem si - že po tolika špatných začátkách budou děti psychoterapeutům důvěřovat? Podle toho, co zažily, si buď budou myslet, že jejich rodiče nemají důvěru v žádného z terapeutů, aby pokračoval v práci, kterou začal, nebo že žádný z terapeutů neprojevil takový zájem o děti, aby pokračoval ve své práci.

S jakými pocity přijímáte jedenáctého profesionála, poté co vás deset předchozích nechalo na holíčkách? Otevřete mu své srdce a svěříte mu své tajemství? Nebo budete podezíraví a budete si zachovávat odstup? Z hlediska zájmu dětí jsem věděl, že musím říci velice jasně, co od setkání se mnou mohou očekávat. Nechtěl jsem se stát dalším terapeutem, který vzbudí klamné naděje.

Řečeno zkrátka, zhodnocení případu trvalo šest měsíců a víc než padesát hodin mého času, nepočítaje mnohé hodiny, kdy jsem se v duchu k případu vracel, i když jsem nebyl ve službě (např. při setkáních u jídla, při řízení automobilu, před usnutím apod.). K tomu, abych srovnal a posoudil relativní výhody a nevýhody pro děti v matčině a otcově domově, jsem musel dělat víc než jen posoudit oba rodiče a jejich tři děti. Posuzoval jsem citovou atmosféru v obou domovech. Posuzoval jsem pana Maxwella se zvláštním zaměřením na obvinění z pohlavního zneužívání. Posuzoval jsem nevlastní matku a její děti. Vedl jsem telefonické konzultace s ostatními psychology, kteří děti vyšetřovali, s třemi učiteli, s výchovným poradcem, bývalou manželkou pana Maxwella a s dvěma dřívějšími zaměstnavateli současné manželky pana Harveye. Při individuálních setkáních jsem prováděl zaměřené rozhovory a psychologické testování, při společných setkáních rodičů a dětí jsem hodnotil kvalitu jejich vztahu.

Na tomto místě nechci podávat plný výčet všeho, co v rámci tohoto případu proběhlo, avšak chci se zmínit o některých „specialitách“ této mé posudkové práce, abych umožnil rodičům učinit si představu o tom, co mohou čekat, když zahájí bitvu o svěření dítěte do své péče.

V jednom ze zaměřených rozhovorů matka obvinila otce, že navedl svoji dceru, aby vypovídala o pohlavním zneužívání. V jiném takovém rozhovoru uvedla, že v případě, že k pohlavnímu zneužití došlo, pachatelem patrně musel být dospívající nevlastní bratr její dcery.

Ani ne dva měsíce poté, co celé posuzování začalo, se paní Harveyová provdala za muže, který byl obviněn z pohlavního zneužívání její dcery. Tvrdila, že během svatební noci byl ukraden její automobil, že zloději též ukradli její diář a močili v autě. Aniž by měla nějaké důkazy, byla přesvědčena, že to byl zmíněný dospívající nevlastní bratr a jeho hrozni přá-

telé. Také ji někdo obtěžoval obscénními telefonickými hovory, které přisuzovala dospívající nevlastní sestře Donny. Oba nevlastní sourozenci tato obvinění samozřejmě popřeli.

Protože došlo k obvinění z pohlavního zneužívání, musel jsem u pana Maxwella dosti podrobně vyšetřit jeho sexuální anamnézu a přizpůsobení. Došlo i na nepříjemné podrobnosti v jeho sexuálním životě (o kterých se pak jednalo i u soudu), jako např. homosexuální vztahy v minulosti. Když jsem se dotazoval na případné neobvyklé sexuální praktiky, tvář mu zrudla hněvem. Domníval se, že jsem byl informován panem Harveyem, který mohl získat informace vloupáním do jeho bytu asi před dvěma měsíci. Podle všeho se pan Maxwell a paní Harveyová vrátili jednoho pozdního večera domů a našli vylomený dveřní zámek a věci v nepořádku. Na podlaze ležely provazy, které byly předtím dobře uschované - byly to provazy, které tato dvojice používala k uvazování při sexu. Nikdy se nezjistilo, kdo vlastně do bytu vnikl.

Když jsem se ptal na neobvyklé sexuální praktiky, což je rutinní otázka při vyšetřování ve věci pohlavního zneužívání, pan Maxwell byl ihned přesvědčen, že o používání provazů již vím a že to byl pan Harvey, kdo do bytu vnikl, provazy objevil a informoval mě. Vysvětlil jsem mu, že před tímto rozhovorem jsem o provazech nic nevěděl. Avšak pana Maxwella jsem nepřesvědčil. Objevilo se u něj paranoidní uvažování, typické pro lidi angažované v boji na veřejnosti s cílem obhajovat svoji způsobilost jako rodič a dokázat vady na nepříteli.

Paní Maxwelllová (dříve paní Harveyová) obvinila novou paní Harveyovou z alkoholismu. Abych prověřil toto obvinění, spojil jsem se s předchozími zaměstnavateli obviněné. Odpověděli mi, že záznamy vypovídají o řádném plnění pracovních povinností a že jim není známo, že by jmenovaná měla problém s pitím alkoholu. Pan Harvey pak vznesl obvinění, že jeho dřívější manželka byla pod silným vlivem mysticismu a že se sama nazývala čarodějnici. Ta odmítla nálepku „čarodějnice“, ale připustila, že byla věštkyní, tj. tím, kdo čte tarotové karty s cílem získat určité duchovní nasměrování. V následujícím rozhovoru jsem se matky zeptal, co byla nejlepší věc, kterou udělala pro svého devítiletého syna. Odpověděla: „Otevřela jsem jeho psychiku metafyzickým pojmům.“

Došlo ještě k dalším obviněním, většinou od paní Maxwellové. Nevlastní matka posílala děti do školy v hadrech; nevlastní matka nazývala děti „malými zmetky“, nevlastní bratr byl veden jako mladistvý delikvent, nevlastní sestra otěhotněla mimo manželství a měla potrat, otec měl prchlivou, výbušnou povahu, otec spal s Donnou. Případ nabíral všechny dimenze televizního tragikomického show na pokračování. Kolizní opatrovník byl stále více zneklidněn újmou, která dětem hrozila.

Když jsem skončil své šetření, předal jsem patnáctistránkovou zprávu

soudci. Za týden v pátek v deset hodin večer mi doma zazvonil soudní poslíček s obsílkou. Soudce mi nařídil, abych všechnu svoji dokumentaci o tomto případě předal obhájci paní Maxwellové. O čtyři dny později začala soudní líčení. Ve čtvrtém dni tohoto líčení jsem byl vyzván, abych vypovídal podle pokynů obhájce dětí. Má přímá výpověď trvala čtyřicet pět minut, křížový výslech trval patnáct hodin!

Mé záznamy byly prohlédnuty současným psychoterapeutem matky dětí. Zřejmě ji přesvědčil, že její věci napomůže, zaplatí-li mu za svědectví u soudu. Najala psychoterapeuta pro tento účel a on přišel k soudu podat svědectví. Později jsem se dozvěděl, že jeho svědectví vedlo spíše ke zhoršení postavení matky.

Nakonec po dvou týdnech soudního projednávání soudce rozhodl, že děti budou svěřeny do péče otci. Ani vlastní, ani nevlastní rodiče dětí jen tak snadno nezapomenou na ponížení z toho, že každá jejich závada či pochybení byla veřejně přetřásána u soudu. Co se týká dětí, ty si velmi dlouho počkají na potěšení vidět spolupráci mezi jejich rodiči, jestli k ní vůbec někdy dojde.

Po roce firma paní Maxwellové zbankrotovala. Po několika letech, když jsem skupině právníků přednášel o týrání a zneužívání dětí, povšiml jsem si, že mezi přítomnými je i advokát pana Harveye. Během polední přestávky na oběd jsem seděl vedle něho a zeptal se na Harveyovy. Dozvěděl jsem se, že obě dvojice požádaly o rozvod do dvou let od zmíněného soudního boje. Ani jsem nebyl příliš překvapen. Boj o svěření dětí je jedna z nejvíce stresujících situací, kterou člověk může projít. Jen málo druhých manželství přečká tuto křížovou cestu. To je jeden z důvodů, proč svým klientům říkám, že v této bitvě nikdo nevyhrává.

„Psychologický mlýnek na maso ... zlý, nelidský a z dlouhodobého hlediska nesmyslný.“ Tak popisuje to, co se děje při soudních bitvách o svěření dítěte, veteránka takové bitvy Persia Wooleyová ve své knize „Příručka k problému svěřování dětí do péče“ (*The Custody Handbook*). Wooleyová, která je přesvědčena, že její soudní boj nenapravitelně poškodil vztahy v její rodině, naléhavě žádá rodiče, aby si našli jiný způsob, jak řešit své rozdílné názory. Sama dostala tvrdou lekci o tom, jak soudní boj o svěření dítěte činí z dětí oběti, vytváří doživotní nepřátelství a nedůvěru mezi rodiči a dětmi i mezi oběma dospělými a vyčerpává mentální, emocionální a finanční zdroje rodiny.

Statistické údaje uvádějí, že rodiče se pustí do soudního boje o svěření dítěte jen v jednom případě z deseti rozvodů. Avšak to znamená, že každým rokem je do těchto bojů zataženo přes sto tisíc dětí, což je ohromné množství, vezmeme-li v úvahu duševní devastaci. Jak Wooleyová poznamenává, „prožitky z těchto bojů se kumulují a vedou k hlubokému žalu a bolesti“.

O některých případech slyšíme ve sdělovacích prostředcích. Když bojují bohatí a slavní lidé, novináři senzacechtivých plátek jsou hned na místě, aby přinesli každý kousek špinavého prádla. Co tyto děti nemohou zapomenout, je pocit ponížení, když slyší rozvodové spory svých rodičů probíhat v televizi.

Bizarní rozměr soudní bitvy o děti, jako např. u Pulitzerů, s obviněními z užívání drog a úchylných sexuálních praktik není doménou pouze bohatých a slavných. Jak jsem se dozvěděl z Harveyova případu, chudí a neznámí házou bláto stejným způsobem jako bohatí a slavní. Mnoho z bojujících zůstane na mizině, neboť vést takový boj stojí desítky tisíc dolarů. Peníze původně zamýšlené na rychlou pomoc ve zdravotnictví a školství se nakonec přesunou do kapes právníkům, soukromým vyšetřovatelům, psychologům a znalcům.

Stále ještě nejste přesvědčeni, že boj o svěření dítěte je bláznovstvím? Zamyšlete se tedy nad tímto: „Jdete-li k soudu, vzdáváte se možnosti rozhodnout, co je pro děti nejlepší. Podřídíte sebe a blaho vašich dětí rozměrům úplně cizího člověka - soudce, na kterého padla řada věnovat se vašemu případu. Když se vám nebude líbit a budete-li si myslet, že je podjatý, nemůžete s tím nic dělat. V soudní síni má soudce absolutní autoritu. Bude váš soudce rozumný a trpělivý, nebo bude vrtošivý a bude se chtít zbavit vašeho případu co nejdříve? Možná že vy nebo váš advokát se soudci znelíbíte. Možná že se soudce pohádá ráno se svou manželkou. Tyto záležitosti mohou ovlivnit průběh vašeho případu a konečné rozhodnutí. A navíc, co soudce vůbec ví o dětech a o vašich dětech zvlášť?“

Musíte-li bojovat u soudu, obraťte se na „nestranného“ znalce, avšak pamatujte na rizika. Máte-li již tu smůlu, že se v soudním sporu o svěření dítěte ocitnete, měli byste přinejmenším požádat, aby soudce získal odbornou pomoc od znalce v oblasti duševního zdraví. Na příkaz soudu se takový odborník bude situaci ve vaší rodině věnovat a nabídne určitá doporučení, která se budou týkat nejhodnějšího porozvodového uspořádání pro vaše děti. To bylo mým úkolem v případě Harveyových, kde jsem prováděl šetření nazývané „zhodnocení výchovných předpokladů“. Na znalce se pohlíží jako na „nestrannou osobu“, protože hned na začátku má statut neutrálního odborníka. Většina odborníků preferuje tuto roli, než aby se stali placenými prosazovateli zájmů jednoho rodiče. Znalci mají přístup k oběma rodičům a tím i k mnohem více informacím, o které se opírají při formulaci doporučení. V případě, že každý z rodičů si najme odborného prosazovatele svých zájmů, dojde často pouze k jedinému výsledku: odborníci se stanou bohatšími, rodiče chudšími a protichůdná stanoviska dvou odborníků se navzájem neutralizují. Mezi těmito póly nedochází k žádnému objektivnímu zhodnocení potřeb dětí.

Posuzování výchovných předpokladů může být pro psychologa (sociálního pracovníka či psychiatra) podnětným odborným úkolem a příležitostí smysluplně přispět zájmu dětí zatažených do křížové palby rodičovské války. Avšak pozitivita tohoto úkolu jsou brzy převážena psychickým stresem, hrozbami, změnami v pracovním rozvrhu danými nutností přednést odbornou zprávu na zavolání a neproplacenými dalšími výdaji, které jsou neoddělitelnou součástí této činnosti. Situace je nyní taková, že mnoho z mých známých kvalifikovaných psychologů v soukromé praxi se přestalo angažovat v soudem nařízeném posuzování výchovných předpokladů. Domnívám se, že jde o celostátní trend.

Rodiče a soudy by si tuto skutečnost měli uvědomit.

Znamená to, že naděje na nalezení odborně zdatného psychologa, který by provedl zhodnocení kvality výchovných předpokladů, je stále menší. Je-li psycholog v této práci začátečníkem, má handicap v nedostatku zkušeností. Je-li zkušeným praktikem, je tu jiný problém. Jde o odborníka, který tuto práci dělá rád a je v ní dobrý, nebo je to někdo, kdo nemá jinou možnost, protože si dost nevydělá léčením pacientů v privátní praxi? Vypracování znaleckého posudku o kvalitě výchovných předpokladů je pro profesionály velmi lukrativní, a proto je velmi nákladné pro rodiny, které ho platí. Počítejte s honorářem v rozmezí 2 000 až 8 000 dolarů.

Výlohy se zhodnocením kvality výchovných předpokladů se mohou zvýšit, použije-li znalec testy, které nejsou nezbytné. Byl jsem konzultantem v jednom případě, kdy znalec účtoval rozsáhlejší testy inteligence třem dospělým a jednomu dítěti, kteří byli účastníky takového sporu. Nabyl jsem dojmu, že znalce zařadila testy inteligence do všech svých šetření jako standardní část. Mohla by argumentovat, že tyto testy poskytují cenné informace o schopnostech účastníků řešit problémy. To by mohlo vypovídat o schopnostech rodičů činit dobrá rozhodnutí ve věci péče o děti. (Nevysvětleno však zůstává použití inteligenčních testů u dítěte.) Taková otázka však může být zodpovězena mnohem příměji a účinněji. Testy navíc zcela jistě vydělaly znalci více peněz, ale znamenaly větší finanční a časovou ztrátu účastníků řízení. Úroveň jejich inteligence nebyla ve sporu brána v potaz a neměla nic společného s otázkou, jaké porozvodové uspořádání bude nejvhodnější z hlediska potřeb dítěte.

Při výběru nestranného znalce doporučuji zvolit psychologa, který se alespoň částí svého času věnuje psychoterapii dětí. Takový psycholog bude mít hlubší znalosti dětského vývoje a potřeb dětí z domovů, v nichž se rodiče rozvedli. Nejen znalosti, ale i porozumění pro tyto situace. Profesionálové, kterým tato zkušenost chybí, používají teorie, kterým se naučili ve škole, libovolným a nesprávným způsobem. Můj bratr Alan tvrdí, že tyto lidé jsou postiženi tím, že jsou chytří jako knihy („only book smart“). Rozhodně to platilo o psychiatrice, o které jsem se zmínil v první kapitole:

asi si vzpomenete, jak doporučila svěřit čtyřletého syna matce, která jej pohlavně zneužívala v satanistických rituálech!

Rád bych konstatoval, že nekompetentně prováděných znaleckých posudků máme málo, ale zkušenosti vypovídají o opaku. Měl jsem dosti příležitostí prověřovat hodnocení výchovných předpokladů prováděná odborníky z celých Spojených států. V mnoha případech jsem měl i přístup k výsledkům testů, které sloužily jako východiska pro závěry a doporučení znalců. Zhrozili byste se nad tím, co nakonec projde jako přiměřené zhodnocení. Zcela zřejmé předsudky jsou uváděny jako vyjádření obecně přijatého vědeckého faktu. Data z psychologického testu jsou nesprávně interpretována tak, aby podpořila znalcovy závěry. Alternativní výklad dat je ignorován.

S učebnicovým příkladem takové práce jsem se setkal, když jsem byl požádán právním zástupcem matky, abych posoudil znalecký posudek o kvalitách výchovných předpokladů. Na příkaz soudce tento posudek zpracoval rodinný poradce v Los Angeles. V rámci zaměřeného rozhovoru položil poradce šestileté dívce otázku: „Kdybys letěla na Měsíc raketou a bylo tam navíc jen místo pro jednoho rodiče, koho by sis vybrala?“ Bez velkého přemýšlení děvče odpovědělo: „Tatinka.“ Na základě této odpovědi znalec dospěl k závěru, že toto malé děvče má ke svému otci pevnější vztah než ke své matce!

Jsem si jist, že většina čtenářů si dovede představit i jiné výklady, které nepodporují takový závěr. Nebyla její volba otce jako spolucestujícího na takovou vykonstruovanou cestu podmíněna např. kompenzací, že jej tak málo viděla v posledních týdnech? Nemohla si otce spojit s lepšími vědeckými či mechanickými znalostmi, což by bylo jeho předností jako spolupilota na cestu do kosmu? Nebyla její odpověď podmíněna tím, že *otec* jí na vyšetření přivedl a že na něj byla „vnitřně vyladěna“? I kdybychom připustili, že její odpověď indikuje její obecnou preferenci otce ve srovnání s matkou (ačkoliv takový předpoklad nemá opodstatnění), co jí vlastně vede k takové preferenci? Je to skutečnost, že jí táta kupuje hodně dárků? Že jí večer nezahání brzy spát? Že od ní nevyžaduje pomoc v domácnosti?

Znalci jen velmi zřídka provádějí katamnestické studie ke zhodnocení přesnosti a výsledků svých doporučení. Je tedy docela dobře možné, že znalec soustavně něco doporučuje, aniž by se vůbec někdy dozvěděl, co dělá špatně.

Zhodnocení kvality výchovných předpokladů, je-li provedeno dobře, je komplexní záležitost, která se má opírat o znalecké posudky v mnoha oblastech. Kompetentní znalec musí být důkladně obeznám s psychologickým vývojem dětí. Musí být velmi zdatný v posuzování osobnosti dětí i dospělých a jeho porozumění pro jejich osobnost musí být na vysoké úrovni. Musí se snažit zjistit pravdu o roli každého z rodičů v životě dětí a o schopnosti každého z rodičů nést odpovědnost vyplývající z péče o děti. To je jeden

z nejsložitějších aspektů při hodnocení kvality výchovných předpokladů, protože pravidelně a zákonitě každý z rodičů minimalizuje své nedostatky a zveličuje nedostatky druhého rodiče. Je nutné, aby znalcovy závěry byly dobře zdůvodněné a podložené objektivními daty. Znalec by měl projít zvláštním výcvikem, aby rozpoznal své vlastní předsudky a měl je pod kontrolou při práci na případu. Ve znaleckých posudcích nemá místo spiritistické věštění.

Špatná kvalita mnoha znaleckých posudků je jeden z dalších důvodů, proč se máte vyhýbat soudním sporům o svěřeni dítěte. V časovém úseku vymezeném pro standardní soudní jednání není pro soudce snadné spolehlivě se vžít do toho, co je v zájmu dítěte nejlepší.

V některých případech je znalecký posudek tak kusý a tak podřadné kvality, že v těchto případech nabídnu své služby právníkům, podobně jako jsem to udělal v případě z Los Angeles, zmíněném výše. Identifikuji nedostatky v posudku a pomohu právníkovi připravit podklady k výslechu znalce, abych zajistil, že takové nedostatky budou u soudu zveřejněny. Kdyby takovému křížovému výslechu bylo podrobeno více psychologů, byli by pak při zpracovávání svých hodnocení, zpráv a doporučení mnohem pilnější a pečlivější. Je-li v sázce štěstí a pohoda rodin, neexistují pro znalce žádná omluva za jejich povrchní přístup k práci.

V mnoha případech je naštěstí situace příznivější.

Například v Dallasu soudy zaměstnávají poradce opatrovnických soudů s úkolem vypracovat znalecké posudky, zhodnocující kvalitu výchovných předpokladů. Tito poradci si vysloužili dobrou pověst tím, že vypracovávají důkladné a přesné rozbor sociálních poměrů. Rodič by si měl být vědom, že i když mu soud určí nestranného a skutečně kompetentního znalce (což je lepší než si najmout prosazovatele vlastních záměrů), ani to není zárukou, že soud pak dobře rozpozná, co je v zájmu dítěte.

ZOUFALSTVÍ

Každý rok probíhají tisíce případů soudních bitev o svěřeni dítěte. Nahromaděná frustrace a nepřátelství pak propukají v násilné činy, únosy dětí nebo obojí. Tak se také stalo v Dallasu jedné říjnové noci v roce 1992. Dallasská policie byla povolána do domu Shirley Mercerové. Když policisté dorazili na místo, našli tam pana Mercera, s nímž se paní Mercerová již dříve rozešla, jak má na klíně svoji dvouletou dceru Robinu. Její matka tam byla také, ale s nožem v probodeném hrdle.

Dvacetiosmiletý muž nedávno prohrál spor o svěřeni svých dvou dětí a hrozil, že ublíží jak manželce, tak dceři, pokud mu nebude povolen kontakt. Asi po měsíci soudkyně rodinného soudu Carolyn Wrightová vyslechla svědeckou výpověď, podle níž Mercer hrozil, že unese své děti a uprchne.

Soudkyně mu pak pozastavila právo na kontakt, dokud nebude mít psychologický posudek a pohovory. Po dvou hodinách patového vyjednávání v bytě policie pana Mercera zatkla, což se ovšem neobešlo bez zápasu a fyzického násilí.

Příští den, rovněž v Dallasu, se Jody Clay Slaber pokusil unést svoji dvacet měsíců starou dceru z jeslí. Když se mu v tom jeho bývalá manželka a její přítel pokusili zabránit, Slaber střílel a dvojici usmrtil. Slaberovi zřejmě přeskočilo. Hrozil mu zákaz kontaktu s dítětem, což ho velmi rozzuřilo. Byl již podmíněně odsouzen, neboť se začátkem roku dceru pokusil unést. Slaberovi známí říkali, že hrozil zabít každého, kdo by se podílel na zákazu kontaktu, včetně soudce.

Ačkoliv vraždy a únosy jsou v těchto soudních sporech o svěření dítěte spíše vzácné, hrozby a napadení se vyskytují častěji. „Nezřídkka se stává, že právní zástupci hlásí soudci, že jejich klient čeká dole s úmyslem zabít protistranu,“ sděluje soudkyně Wrightová. Je nesporné, že dítě, které je svědkem takového násilí a hrozeb, je zatíženo mnohem více než dítě rodičů, kteří si najdou méně drastické a méně traumatizující prostředky k urovnání svých sporů.

Únos dítěte není nikdy schůdným řešením sporu o svěření dítěte. Přinejlepším je pochybené, přinejhorším je brutální, a vždy je to řešení tragické. Zvětšuje traumatizaci dítěte a zanechává odkaz násilí a trvalou nejistotu, ze které se děti nikdy plně nevzpamatují. To, že mnoho zoufalých rodičů o únosu svých vlastních dětí vážně uvažuje, je jen dalším důkazem nedostatků a slabosti našeho současného systému a zoufalé potřeby revolučních změn.

MEDIACE (ZPROSTŘEDKOVÁNÍ)

Většinou jsou rozvádějící se rodiče schopni se dohodnout o porozvodovém uspořádání, ať již sami, nebo za pomoci právníků, aniž by zahájili nějakou bitvu. Dvojice, které se nemohou dohodnout samy, mají zde bohudík ještě další možnost, než přijdou k soudu, totiž předložit svůj spor *mediátorovi*.

Mediátor v opatrovnických záležitostech je neutrální osoba, která se snaží pomoci rodičům řešit jejich spor mírotvorným a kooperativním způsobem. Proces mediace zdůrazňuje odpovědnost rodičů za rozhodnutí, která ovlivní jejich děti. Práce mediátora spočívá v usnadňování komunikace, udržování těžiště pozornosti na současných problémech, a ne na stížnostech z minulosti. Tím zabrání, aby diskuse sklouzla do série neproduktivních obviňování, kritik a urážek. Podle potřeby mediátor připomíná rodičům výhody přátelského řešení problému.

Většina mediátorů v opatrovnických sporech působí jako obhájci dětí. Udržují zájem dětí v centru úvah tím, že poučí rodiče o psychologickém

vývoji dětí, že vyjasní chybné představy o tom, co děti z rozvedených rodin potřebují a co ne, a že odmítají schválit jakýkoliv rodičovský návrh, který by byl pro děti škodlivý.

Mediátor se velmi snaží, aby rodičům pomohl nalézt vzájemně přijatelné řešení jejich sporu - řešení, při kterém žádný z nich není „poraženým“. Může rodičům navrhnout různé alternativní plány, takové, které je dříve ani nenapadly, a dokonce může činit různá doporučení. Protože mediátor má neutrální postavení, rodiče se nebudou tolik bránit přijmout jeho doporučení.

Pokaždé když Leon a Glenda začali hovořit o svěřeni dětí po rozvodu, dostali se do rozhořčených argumentů končících tím, že jeden i druhý hrozil, že věc dá k soudu. Glenda pocítovala, že Leon nerozumí potřebám jejich syna, a měla námitky vůči různým Leonovým návrhům týkajícím se porozvodového uspořádání dalšího života. Leon naopak cítil, že námitky Glendy byly pouze pokusy, jak jej ovládat - totéž, co pocítoval v manželství. Její argumenty proto odmítal, aniž by je náležitě zvážil. Zdál se být přesvědčen, že cokoliv Glenda řekne, je špatné.

Naštěstí měli jejich právní zástupci málo chuti do rozvodového sporu (právní zástupci se liší v postojích, zda své klienty vést ke smírnému řešení, nebo zda boj vést vyčerpávajícím způsobem až k případnému zdecimování protistrany). Oba právní zástupci se shodli, že jejich klienti by měli zkusit mediaci.

První setkání zahájil mediátor monologem o tom, jak je důležité zaměřit se na Michala, což byl tříletý syn Leona a Glendy. Než měl někdo z rodičů možnost vyslovit své preference a přesvědčení, mediátor zcela jasně formuloval svoje neutrální postavení. Sdělil rodičům, že bude hodnotit každý návrh z hlediska Michalových potřeb, bez ohledu na to, čím to bude návrh.

Od právníků se mediátor dozvěděl, že Leon si přeje takové porozvodové uspořádání, ve kterém by Michal měnil místo svého pobytu každé tři měsíce. Mediátor proto do svého úvodního monologu začlenil i několik informací o tom, že děti v tomto věku nesnášejí delší odloučení od svých rodičů. To znamenalo pro Leona určitou výhodu, když se nakonec zmínil o svém plánu na společnou péči. Ještě než Glenda mohla začít se svými obvyklými námitkami, mediátor řekl, že Michal má vlastně štěstí, že otec má o něj takový zájem. To vedlo Leona k větší vnímavosti k dalším slovům mediátora. Ten se vrátil ke svému úvodnímu sdělení o tom, že u tříletých dětí čas probíhá jinak a že delší nepřítomnost rodičů jim činí potíže. Vyzval Leona, aby promyslel jiné uspořádání, které by bylo více v souladu s Michalovými potřebami.

Kdyby mediátor hned zpočátku dovolil Glendě vyjadřovat její námitky (které s ní sdílel) a pak s ní souhlasil, byla by u Leona jeho věrohodnost osla-

bená. Ale tak, jak se věci vyvíjely, mohl Leon od svých požadavků ustoupit, aniž by ztratil tvář a aniž by cítil, že před Glendou kapituluje. Pak mohl mediátor navrhnout specifická doporučení, která pomohla této dvojici vypracovat přijatelnou dohodu, vyhovující Michalovým potřebám.

Jak si vybrat mediátora ve věci péče o dítě

1. Doporučuji, aby spory týkající se porozvodového uspořádání života dětí řešil odborník se znalostmi dětské psychologie. (V současné době totiž v rozvodových záležitostech vystupují jako mediátoři a arbitři i právníci.)

Je prospěšné, když se mediátor s vašimi dětmi seznámí a posoudí jejich potřeby ještě předtím, než začnete probírat různé alternativy porozvodového uspořádání. Může také být prospěšné, aby mediátor sledoval pokrok ve vývoji vašich dětí, když začnete uskutečňovat vaši rodičovskou dohodu. Pokud něco nebude s dětmi v pořádku, mediátor posoudí psychologickou problematiku dětí a bude schopen vám pomoci při rozhodování, jaké změny či zásahy jsou nutné.

2. Je vhodné vést konzultace s mediátorem se soukromou praxí, který je ve vaší lokalitě známý a má dobrou pověst. Rozvinou-li se mezi vámi a jím dobré vztahy, je možné jeho služeb využít i v budoucnu. Je nepraktické a frustrující začínat pokaždé u nového odborníka, nastane-li potřeba konzultovat nějaký problém.

3. Prověřte si doporučení. Jsou lidé, kteří inzerují své služby jako mediátoři, přičemž jejich výcvik spočívá pouze v účasti na víkendovém kursu. Nikdy nepracovali pod dohledem zkušeného odborníka a mají jen velmi málo vědomostí o dětském vývoji. Zastávám názor, že nejlepší mediátoři v záležitostech porozvodového uspořádání pro děti mají zkušenosti v psychologickém testování a v psychoterapii. Povoláním to mohou být psychologové, v psychiatrii vzdělaní sociální pracovníci či psychiatři.

4. Mediátor, kterého si vyberete, bude mít velký vliv na psychologickou pohodu vaší rodiny i vás samých, a to dlouhodobě. V takových případech nespolehnáme na inzeráty ve Zlatých stránkách nebo někde jinde. Přepetejte se lidí, k nimž máte důvěru, zda by vám někoho nedoporučili. Může to být nějaký rodič, který mediační služby sám potřeboval, dětský lékař nebo váš právní zástupce. Můžete se také přepat u místní společnosti mediátorů. Buďte však stále opatrní: pro členství v takové organizaci může stačit i minimální úroveň tréninku bez dostatečného ověření odborné zdatnosti.

I přes významný příspěvek mediátora zůstává konečné rozhodnutí v ruce rodičů. Mediátor pouze pomáhá - rozhodují rodiče. Mediace rodičům pomůže vyhnout se pocitu bezmocnosti, který prožívají, jsou-li zákonem nuceni dodržovat rozhodnutí, které učinil někdo úplně cizí - rozhodnutí, které se týká kontaktu s jejich vlastními dětmi! Ušetří to rodičům zážitek ponížení, mají-li žádat vyšší autority, aby intervenovaly v jejich konfliktu, asi jako když peroucí se sourozenci nakonec běží za matkou. Ušetří to rodičům ponížení vyplývající z toho, že musí „prát své špinavé prádlo“ na veřejném soudním jednání, a vyhnou se také vystupňování nepřátelství, k němuž pravidelně dochází jako k vedlejšímu produktu takového zveřejnění.

Mediace versus soudní pře

	MEDIACE	SOUDNÍ PŘE
1. Rodiče mají možnost i dále rozhodovat o věcech, které se týkají jejich dětí	ano	ne
2. Posílení úcty a důstojnosti rodiče	ano	ne
3. Podpora komunikace a kooperace mezi rodiči	ano	ne
4. Zmírnění nepřátelství mezi rodiči	ano	ne
5. Upevnění závazku obou rodičů vůči porozvodovému uspořádání	ano	ne
6. Možnost porozvodového uspořádání „na zkoušku“ před konečným rozhodnutím	ano	ne
7. Širší rozsah variant a možností v porozvodovém uspořádání (svěření dítěte a kontakt)	ano	ne
8. Možnost flexibilního uspořádání různých činností a programů, tak jak to vyžadují měnící se potřeby rodiny	ano	ne
9. Zachování soukromí v osobních a rodinných záležitostech	ano	ne
10. Minimum státního vměšování do rodinného života	ano	ne
11. Minimalizace finančních výdajů rodičů i daňových poplatníků	ano	ne

Místo těchto záporů posiluje úspěšná mediace sebeúcty účastníků. U rodičů se objeví obnovená důvěra v jejich schopnost vzájemně spolupracovat s cílem, aby co nejlépe uspokojili potřeby svých dětí. Vyřeší-li svůj svízelný spor kultivovaně, důstojně a při vzájemném respektování, jejich sebeúcta vzroste. Protože jde o jejich vlastní rozhodnutí, a ne o rozhodnutí vnucené cizí autoritou, budou oba rodiče ochotnější dohodu dodržovat. To by se mělo považovat za významnou výhodu mediace ve srovnání s běžným soudním systémem, v jehož rámci jen malá část rozvedených otců dodržuje soudem nařízené placení příspěvků na děti.

Další přitažlivým aspektem mediace je, že rodiče jsou ušetřeni finančních výdajů za soud. Společnost má z mediace také užitek: přetíženým soudům se odlehčí, což povede k významným úsporám v rozpočtu na veřejné výdaje. Jeden z expertů odhaduje úsporu 180 milionů dolarů ročně v případě, že by všechny spory o svěření dítěte prošly mediací. A nakonec, v moderní době, kdy se lidé na celém světě snaží omezit vládní zásahy do osobních životů, umožňuje mediace oddělit rodinné záležitosti od státu v oblastech, kde intervence státních úředníků je nejen zbytečná, ale kde ve skutečnosti brzdí rodinu v její snaze vyrovnat se s rozvodem.

Nyní už by mělo být zřejmé, že nadšeně doporučuji mediaci.

I když výzkum je stále ve své počáteční fázi, jsem pevně přesvědčen, že pro děti je mediace prospěšná. Děti jsou tak vystaveny menšímu množství konfliktů mezi rodiči a rodiče se vyhnou psychologickým problémům, které z boje o svěření dítěte nutně plynou. Jsem přesvědčen, že mediace je tak ohromně nadřazena soudním sporům, že se v následujících letech stane primárním prostředkem k řešení sporů tohoto druhu.

Mediace představuje svěží závan budoucnosti a je to také hlavní bitevní pole revoluce v otázkách porozvodového uspořádání péče o děti.

KONZULTACE

Když se lidé rozhodnou pro rozvod, první věc, na kterou obvykle myslí, je poradit se s právníkem. Rád bych navrhl jiný krok: Poradte se s rozvodovým poradcem. Rozvodový poradce je odborník v oblasti duševního zdraví se zvláštním zaměřením na vývoj dítěte a na problémy související s porozvodovým uspořádáním péče o dítě. Takový odborník zaměří pozornost rodičů na otázky, které jsou důležité pro vypracování optimálního plánu pro porozvodovou situaci. Rozvodový poradce asistuje rodičům při hledání rozumných alternativ a pomáhá rodičům zhodnotit reakce dětí na různé plány. Dokonce i rodiče, kteří si vypracují svůj vlastní plán porozvodového uspořádání, se mohou dosti poučit z komentáře zkušeného rozvodového poradce. Rodiče jsou v těchto záležitostech nejen nezkušení, ale i jejich objektivita může být narušena vzhledem k emočnímu napětí provázejícímu roz-

vod. V dalším textu se seznámíte s Cooperovými - s rodinou, která vyhledala mé služby jako rozvodového poradce. Příběh ukazuje, jak lze rodičům pomoci, aby dosáhli uváženého životního uspořádání pro své děti.

Kdy rozhodovat o uspořádání péče o děti

Ať už si uděláte vlastní plán porozvodového uspořádání, nebo se rozhodnete pro mediační službu, anebo se pustíte do boje u soudu, o svěření dětí může být rozhodnuto kdykoli, tedy od chvíle, kdy se rozhodnete pro rozvod, až do dne, kdy vaše poslední dítě opustí domov, aby žilo na koleji nějaké nástavbové školy nebo univerzity. V zájmu dětí je vhodné, abyste jim své plány sdělili, pokud jste dosáhli třeba jen předběžné dohody. Děti chtějí vědět, co je čeká - jaké změny, jaké odloučení atd. Když se dětem neřekne, kde budou bydlet, kdy se budou vídat s rodiči apod., jejich citový zmatek a stres se jen zvýší.

ODKLAD KONEČNÉHO ROZHODNUTÍ

První porozvodové uspořádání života rodiny nemusí být nutně trvalé. Rodiče pochopitelně mohou odkládat své konečné rozhodnutí do té doby, dokud si na nějaký čas nevyzkoušejí navrhované či zamýšlené řešení. Teprve pak se mohou rozhodnout nikoliv na základě odhadu, nýbrž zkušenosti, zda daný plán vyhovuje jejich rodině. Tak např. mnozí osamělí rodiče přiznávají, že kdyby bývali věděli, jak je obtížné vychovávat děti bez pomoci druhého rodičovského partnera, usilovali by o společnou péči mnohem více. Není-li původní porozvodový plán uspokojivý, dvojice, která o těchto věcech rozhoduje zralým způsobem (tedy nikoliv kdo s koho), si může dovolit zkoušet alternativní řešení tak dlouho, až najde takové, které nejlépe vyhovuje. To je další výhoda mediace. Taková uspořádání na zkoušku jsou u našich rozvodových soudů nemyslitelná.

Dale a Audrey Cooperovi a jejich tříapůlletá dcera Laura měli z takové pružnosti opravdu prospěch. Cooperovi mne požádali o konzultaci, protože Laura byla velmi nešťastná, když se tatínek vždy po návštěvě, kterou měl každou druhou neděli, rozloučil. Laura chodila z pokoje do pokoje a zdálo se, že nic neslyší nebo nechce slyšet. Dale si začal myslet, že jeho návštěvy přinášejí více škody než prospěchu. Pomyšlení, že by neviděl svou dceru, mu působilo bolest, přesto však začal zvažovat, zda by od návštěv neměl pro klid Laury upustit.

Setkal jsem se s Laurou v herně mé vyšetřovny. Měla velké modré oči a chomáč světlých vlasů kolem své kulaté tváře. Její rodiče jí řekli, že já jsem „doktor na starosti“, který se jí pokusí pomoci s jejími pocity smutku. Laura to podle svého akceptovala a když jsme se setkali, neztrácela čas povi-

dáním kolem a přešla přímo k problému. Pomocí hry s malými plastickými loutkami přehrávala stále dokola stejné drama. Otec malé holčičky ji vzal na nákup a pak si spolu hráli na schovávanou. Když se schoval tatínek, holčička se po něm všude dívala, ale nemohla jej najít. Dívala se do ložnice, dívala se do koupelny, dívala se do kuchyně. Dívala se před dům, za dům a na střechu. Zeptal jsem se Laury, co se děje.

Laura řekla: „Nemůžeme najít svého tatínka.“

„Kam šel?“ otázal jsem se.

„Nevím.“

„Přijde nazpátek?“

„Možná, až za dlouhou, dlouhou, dlouhou dobu.“

Pak s vítězným úsměvem na tváři vytáhla tatínka z úkrytu a mávala s ním ve vzduchu.

Je jasné, že Laura v této hře přehrávala své vnitřní trápení. Tatínka velmi postrádala a cítila se jím být opuštěná. Po každé návštěvě jako by zmizel z povrchu země. Laura nikdy neviděla otcův nový domov. Jeho nepřítomnost se jí zdála nekonečně dlouhá a ona nedokázala předvídat, kdy se vrátí. Nyní jsme již mohli porozumět tomu, proč Laura jakoby bezcílně procházela pokoji po každé otcově návštěvě. Doufala, že najde svého tátu v jednom z pokojů, a patrně se též potřebovala ujistit, zda tam skutečně někde není. (Výhodou práce s malými dětmi je, že obvykle neskrývají smysl své hry, a tím umožňují terapeutovi, aby snáze rozpoznal jejich vnitřní pocity.)

Když jsem situaci porozuměl, doporučil jsem Cooperovým, aby zkrátili intervaly mezi návštěvami. Dítěti ve věku Laury se dvoutýdenní nepřítomnost jeví téměř jako dvouměsíční. Spíše než vytěsnit otce z Lauřina života bylo nutné jej více angažovat. Laura také potřebovala vidět, kde její táta bydlí, aby se mohla ujistit, že když „zmizí z dohledu“, tak to neznamená, že zmizel úplně.

Dale a Audrey zformovali s mou pomocí plán společné péče, v jejímž rámci by Laura strávila každé pondělí a úterý se svým otcem a každou středu, čtvrtek a pátek se svou matkou. Víkendy bude trávit střídavě - jednou s otcem, podruhé s matkou. Podle tohoto plánu se nestane, že by Laura neviděla některého rodiče více než pět dní. Když jsme pak zhodnotili tento plán asi za měsíc, oba rodiče shodně vypověděli, že situace se zlepšila. Oba však vyzorovali, že Lauře se vždy dařilo lépe, když byla s rodičem delší dobu, a že měla určité potíže přizpůsobit se na kratší pobyty. Sotva se usadila či zažila v jednom domově, už jí připadalo, že přišel čas, aby se vrátila do domova druhého. Časté přesuny byly i určitou zátěží pro rodiče. Dohodli jsme se, že Laura by se u rodičů střídala vždy po plném týdnu, i když jsem si myslel, že Laura nebude snášet tak dlouhou nepřítomnost matky. Za měsíc mi rodiče hlásili, že toto uspořádání funguje docela dobře, a ujistili mě,

že se u Laury neprojevuje žádný stres. Dale a Audrey se rozhodli, že právě toto uspořádání, spolu s volným telefonováním každému rodiči, začlení do konečné verze dohody o rozvodu.

Cooperovi si vyzkoušeli tři různá porozvodová uspořádání, než si vybrali to, které jim vyhovovalo nejlépe. Kdyby ponechali rozhodování soudci a prošli soudním bojem o svěření dítěte - procesem, v kterém narůstá nepřátelství, polarizují se názory a hroutí se schopnost komunikace - byli by s největší pravděpodobností trvale vázání soudním rozhodnutím, které by bylo Lauřiným zájmům škodlivé.

Odklad konečné verze dohody v porozvodovém uspořádání může pomoci rodičům, kteří spolupracují, aby z více možností vybrali tu nejlepší. Dochází-li k odkladům během soudní pře, stává se tak z jiných důvodů a vede to obvykle ke škodám.

Kdyby zhodnocení výchovných předpokladů nařídil soudce, zpracování posudku by mohlo trvat i několik měsíců (např. v důsledku psychologova přeplněného časového rozvrhu). Právníci užívají taktiky odročování soudních jednání, jsou-li přesvědčeni, že to povede k jejich výhře. Tak např. právník rodiče, který má dítě předběžně svěřené do péče, je obvykle přesvědčen o tom, že čím déle takové uspořádání trvá, tím méně ho soudce bude chtít měnit. Proto se právník snaží soudní proces protahovat. (Někteří nespokojení rodiče také obviňují právníky z protahování procesu proto, aby si nakonec mohli naučtovat větší honoráře.) I když jsou obě strany připraveny pro soudní jednání, musejí čekat na termín, kdy má soudce čas. To také může znamenat několik měsíců - případy se mohly např. komplikovat nebo nakupit. Není neobvyklé, že může trvat jeden až tři roky, než dojde k rozhodnutí o porozvodovém uspořádání péče o děti. Už to by mělo rodiče varovat. Je pochopitelné, že v mezidobí a v takové bojové atmosféře se emocionální zdraví celé rodiny narušuje.

Když už to jinak nejde a soudit se musíte, pak ve vašem zájmu a v zájmu vašich dětí naléhejte na svého právníka, aby postupoval tak rychle, jak je to možné. Chováť naději, že čím více dvojic dá přednost mediaci před soudním sporem, tím více se soudům odlehčí. Případy dvojic, které se budou muset uchýlit k soudu, se pak budou řešit ihned. Soudci by si také měli uvědomit, že (bez ohledu na míru moudrosti v rozhodování o porozvodovém uspořádání) děti zbytečně trpí, dojde-li ke konečnému verdiktu za dlouhou dobu.

FLEXIBILNÍ POROZVODOVÉ USPOŘÁDÁNÍ

Porozvodová uspořádání jsou v průběhu života dítěte často pozměňována, i když původní formulace bylo dosaženo po pečlivém uvážení a zkušenostech s různými jinými variantami. K modifikacím vedou změny v rodině a také

změny u dítěte. Uspořádání, které bylo nejlepší, když rodiče žili sami, nemusí takovým být, když rodiče uzavřou nová manželství. Co fungovalo dobře, když dítěti byly čtyři roky, nemusí být vhodné, když je dítěti deset nebo patnáct let.

Po dvou letech týdenního střídání měli Dale a Audrey Cooperovi vážné důvody k revizi porozvodového uspořádání péče o Lauru. Dale se znovu oženil a přibližně v té době se Audrey vrátila k postgraduálnímu studiu. Laura dobře vycházela se svou nevlastní matkou a začalo pro ni mít smysl trávit více času v domově otce, zejména když Audrey měla období zkoušek. Na druhé straně Laura strávila více času se svou matkou v létě a v období, kdy Audrey měla volno mezi semestry.

X Nejčastějšími důvody pro změny v porozvodovém uspořádání jsou následující situace: chování dítěte se stává nezvládnutelným nebo nepřijatelným (obvykle u chlapce ve výchově matky); dítě pociťuje silnou potřebu a nutkání prožívat život s druhým rodičem; rodič se přestěhuje; rodič znovu vstoupí do manželství; případně kterákoli kombinace uvedeného.

Ať už je důvod jakýkoli, rodiče si často myslí, že kdyby měli měnit porozvodové uspořádání, znamenalo by to, že udělali nějakou chybu, že nějak „selhali“. Mají pocit, že v „normálních“ rodinách (tj. normálních *rozvedených* rodinách) zůstává porozvodové uspořádání stále stejné až do doby, kdy dítě domov opustí. Jejich postoj je pochopitelný, protože o změnách v porozvodovém uspořádání se toho napsalo velmi málo. Přesto jsem přesvědčen, že jde o tak běžnou záležitost, že zasluhuje vlastní označení, vlastní název. Nazývám takovou péči „flexibilním porozvodovým uspořádáním“. Rozumím tím uspořádání, které reaguje na měnící se potřeby rodiny a na nové okolnosti. Jsem přesvědčen, že takovým rodinám bychom měli projeviti uznání a poskytnout pomoc, nikoliv pohlížet na ně s despektem, jak se to někdy stává. Je sice možné rigidně lpět na původním rozvrhu porozvodové péče o děti i přes významné změny, pro které již optimálně nefunguje, tím však dobrou službu dětem neprokážeme.

Potřeba změnit porozvodové uspořádání může pramenit z běžných psychologických potřeb dětí, daných jejich vývojem, které nemohou být ve stávajícím uspořádání uspokojeny. Žije-li dítě v domově s oběma rodiči, může během života vícekrát přesouvat intenzitu svých citů z jednoho rodiče na druhého. Dítě má samozřejmě rádo oba rodiče a pojí ho k nim silná citová vazba, avšak v určitých vývojových fázích dítě může mít blíže k matce, v jiných může zase více vyhledávat otce.

V některých obdobích si členové rodiny mohou tento proces velmi jasně uvědomovat, jindy může probíhat naopak skrytě a rodina si určitý vzorec chování svého člena uvědomí zpětně, teprve po letech. Výkyvy v preferování jednoho z rodičů mohou vznikat i mnohem rychleji, a to jako reakce na změny v celkovém ladění rodiče. Je-li například jeden z rodičů tísněn osobními

starostmi nebo problémy v zaměstnání, může být druhý rodič dětem přístupnější.

Děti vyrůstající pouze s jedním rodičem tuto výhodu nemají. Začne-li u nich narůstat potřeba více se sblížit s druhým rodičem, jediná možnost, jak to udělat, může být přestěhovat se k němu. To platí zejména tehdy, když bydlí rodiče od sebe daleko.

Podobně jako je tomu u původního rozhodnutí, je možné ke změnám ve výchově dospět vzájemnou dohodou mezi rodiči (buď s pomocí poradce či mediátora, nebo bez ní) nebo cestou soudního sporu. Mediace je přirozeně snazší, rychlejší, levnější a méně traumatická pro celou rodinu. Doporučuji však poradit se s psychoterapeutem, který má praxi v rozvodových záležitostech, i v případech, kdy oba rodiče souhlasí s navrhovanou změnou. Odborný pracovník tohoto zaměření pomůže rodině ujasnit si důvody ke změnám a zhodnotit, nakolik je moudré takovou změnu provést.

Změna v porozvodovém uspořádání vyžaduje značnou míru tolerance ze strany obou rodičů i ze strany dítěte. Nemělo by se o ní rozhodovat impulzivně nebo pod vlivem náhodné shody okolností. Neměla by být považována za automatické řešení konfliktu mezi dítětem a rodičem, do jehož péče je svěřeno. Vhodnějším postupem v takovém případě by bylo nejprve porozumět příčinám konfliktu. Lze-li konflikt vyřešit beze změny porozvodového uspořádání, je lépe to učinit takto. V některých případech znamená změna výchovy pouze přesun problémů z jedné domácnosti do druhé.

Na druhé straně (tak jak jsme viděli v diskusi o psychologických minových polích) něco, co vypadá jako konflikt mezi synem a jeho matkou, může být ve skutečnosti projevem chlapcovy až nadměrné blízkosti k matce, závislosti na matce a pokusem vydobýt si určitý psychologický odstup. V takových případech by bylo nejvhodnějším postupem aktivnější zapojení otce, ať již ve formě svěřením dítěte do výchovy otci, nebo formou společné péče. Podle mého mínění je před změnou porozvodového uspořádání pro rodinu důležité poradit se s odborníkem, neboť jde o složitější, komplexní rozhodování.

Rodiče, kteří chtějí upravit porozvodové uspořádání prostřednictvím soudního rozhodnutí, by si měli uvědomit, že soudní spor se může protáhnout až do doby, kdy dítě bude podle zákona dospělé. Soudním sporem zjištěný konflikt se obvykle nezklidní rozhodnutím soudce. Rodiče pak mohou použít jakoukoli záminku, aby se vrátili k soudu a pokračovali v nepřátelských útocích.

Děti, které jsou po většinu svého dětství vystaveny podobnému sporu, jen stěží se vyhnou vážné traumatizaci. Značnou část dětství stráví nejen v roli svědků neustálých konfliktů mezi rodiči, ale i v trvalé nejistotě, kde a s kým budou žít. Jestli vám skutečně na dětech záleží, nemůžete jim to udělat. Místo toho se budete snažit situaci vyřešit tak, abyste se soudnímu sporu o porozvodové uspořádání vyhnuli.

Základy pro dobré porozvodové uspořádání

Aby porozvodové uspořádání mělo na děti ten nejlepší možný vliv, nestačí pouze, aby ho bylo dosaženo smírnou cestou, vzájemnou dohodou a aby bylo vyřešeno včas. Volba uspořádání musí být podepřena správnými důvody.

Je dobré, když oba rodiče vypracují po pečlivé úvaze porozvodové uspořádání přizpůsobené dosavadním zvyklostem, které bere v úvahu všechny okolnosti, a především schopnosti a potřeby dětí. Dojde-li k tomu, že děti budou svěřeny jednomu rodiči, mělo by to být proto, že tento rodič má lepší předpoklady uspokojit každodenní potřeby dětí. Zní to rozumně, avšak až příliš mnoho rozhodnutí o výchově tento princip ignoruje.

Mnoho rozvádějících se dvojic si ani neuvědomuje, že existuje mnohem širší spektrum možností. Místo toho zatemňuje stín kultu mateřství všechna jiná řešení kromě tradičního, v jehož rámci se výchova dětí svěruje matce a otec smí vidět děti jen několik dnů v měsíci. Jak jsme viděli, toto uspořádání často vyústí v citové strádání a nespokojenost matky i otce dítěte. „Protože se to tak dělá“ není dobrým zdůvodněním pro porozvodové uspořádání - alespoň v případě, je-li vaším cílem maximalizovat šance vašeho dítěte vyrovnat se s rozvodem.

Když už dvojice zvažuje nějaké alternativy k tradičnímu řešení výhradní mateřské péče, pak se bohužel jen zřídka spoléhá na klidné, objektivní a informacemi podložené posouzení psychologických potřeb dětí. Dvojice se často nechá unést atmosférou s pocity krivdy, touhou po pomstě, úzkostí a depresemi. Pod náporom takových silných citů mohou rodiče žádat o svěření dítěte - nebo se ho vzdát - z nesprávných důvodů.

Snaha přinutit druhého k výhodnějšímu finančnímu vyrovnání nebo se vyhnout placení alimentů není dobrým důvodem pro žádost o svěření dítěte. Podobným případem je pokus přinutit partnera, aby zůstal v manželství, nebo snaha o jeho potrestání. Dobrymi důvody nejsou ani potřeba dokázat svou cenu před okolím, ulevit pocitům viny nebo zmírnit osamělost.

Rodiče se také někdy péče o dítě z nesprávných důvodů *vzdávají*. Muži, kteří byli manželkami odmítnuti, někdy předpokládají, že děti je také nechtějí. Ve většině případů je to velká chyba. Depresivní žena, která se cítí málo způsobilá jako matka, může usuzovat - podobně jako Joanna Kramerová ve filmu *Kramerová versus Kramer* - že jejímu dítěti bude lépe bez ní. To je také chyba. Problém lze řešit psychoterapií. Zřeknete-li se svého dítěte, nízkou míru sebeúcty si ještě snížíte.

U některých rodičů vznikne nepřekonatelná touha uniknout rodičovské odpovědnosti. Stává se to většinou lidem, kteří měli děti velmi brzy. Mohou mít dojem, že odchodem z rodiny pohnou ručičkami času nazpět. Ženy, které jsou přesvědčeny, že jejich identita byla v dusivých poměrech man-

želství potlačena, mohou mít touhu odstěhovat se daleko od svých bývalých manželů. Domnívají se, že se rozvinou jako individuality tím, že odhodí roli manželky a matky na plný úvazek. Namísto očekávané autonomie a úlevy čeká tyto rodiče často jen umocněný pocit hanby, viny, osamění a nízká sebeúcta. Jak jsme již konstatovali výše, rodina, která je jedním z rodičů opuštěná, se mnohem obtížněji vyrovnává s rozvodem. Každý rodič, který o něčem podobném uvažuje, by si měl ujasnit, co skutečně chce. Někteří rodiče očekávají, že fyzické odloučení automaticky povede k vytvoření samostatné identity. Psychoterapie by jim pomohla uvědomit si, že opravdová autonomie vyplývá ze změny v psychickém stavu a v postojích, nikoliv ze změny postavení či bydliště. Mohou pak shledat, že jejich psychologické potřeby lze uspokojit, aniž by se museli zříkat dětí.

Na rodiče někdy naléhají lidé zvenčí, aby učinili nějaké konkrétní opatření v otázce svěřeni dětí do výchovy. Necháte-li se takto ovlivňovat, výsledek nemusí být v zájmu vašich dětí. Právě to se stalo Cheryl Schwartzové. O svém záměru pečovat o dítě stejným dílem s bývalým manželem řekla své matce. Ta se zhrzla a důrazně vysvětlila Cheryl, že se chce vyvléci z odpovědnosti, kterou jako matka má, a že dítě vlastně opouští. Cheryl již měla určité pocity viny kvůli rozvodu, a tak nakonec podlehla matčině kritice. Trvala na výhradní péči a získala ji. Asi po roce se její bývalý manžel z města odstěhoval a Cheryl zůstala na výchovu dítěte zcela sama. Myslela si - i když jistotu neměla - že její exmanžel by býval neodešel, kdyby byl více angažován v péči o dítě a jeho výchovu. Takové tlaky ve věci porozvodového uspořádání můžete očekávat od partnera, příbuzných, přátel, právních zástupců a psychoterapeutů. Mohou dokonce přijít i od dětí.

MÁME SE PTÁT DĚTÍ, S KÝM CHTĚJÍ BYDLET?

Rodiče se často ptají: „Jakou váhu máme dát tomu, co děti samy chtějí v porozvodovém uspořádání?“ Jsem přesvědčen, že by se mělo s dětmi hovořit, aby se zjistily jejich názory a pocity k různým navrhovaným uspořádáním. Někdy je dokonce lepší, když mají možnost různé varianty si vyzkoušet. Dětské reakce pak pro rodiče představují další doplňující informace, které by měli zvážit před konečným rozhodnutím.

V některých případech má přání dítěte na konečný výsledek velký vliv. Jak jsme se již zmínili, obecně platí, že čím starší dítě, tím užitečnější je pro rodiče taková informace. Je však nevhodné, aby se rodič (konzultant, mediátor, znalec či soudce) ptal dítěte, s kterým rodičem by raději žilo. I tehdy, když děti spontánně vyjadřují své preference, měli by jim rozvádějící se rodiče dát jasně najevo, že o porozvodovém uspořádání rozhodnou rodiče nebo soudce, nikdy ne děti. Důvodem je to, že děti mají v takové situaci často pocit viny (i když o tom nikomu neříkají), že více preferují jednoho rodiče.

Zbavíme-li je odpovědnosti za rozhodnutí o svěření do výchovy, tento pocit viny zmírníme.

Mám zde jedno praktické jednoduché pravidlo: *Nenechte děti dělat po rozvodu taková rozhodnutí, která byste jim nepovolili činit během manželství.* Děti přece nerozhodují o tom, kde rodina žije, jsou-li rodiče pohromadě, a není důvodu, proč by měly rozhodovat, kde mají žít, žijí-li jejich rodiče odděleně.

SMĚRNICE O PRIMÁRNÍM VYCHOVATELI: NÁVRH S NEDOSTATKY

Kult mateřství tím, že přinášel hotové odpovědi na otázky, co s dětmi po rozvodu, alespoň ušetřil rodiče a soudce svízele obtížného rozhodování. Rodiče „věděli“, že děti patří matce a že péče a výchova dětí není práce, ke které by byl vhodný muž. V neobvyklých situacích, kdy otec žádal o svěření dítěte, byla úloha soudu poměrně snadná: určit, zda matka je zcela neschopná. Bylo-li tomu tak, dostal děti otec, v opačném případě zůstaly děti s matkou.

V souvislosti s nadcházejícím ústupem kultu mateřství navrhuji někteří experti zaplnit vakuum novým standardem, který by zahrnoval určité směrnice pro svěřování dětí do výchovy, jakým je presumpce ve prospěch „primárního vychovatele“. V rámci těchto směrnic by dítě po rozvodu bylo svěřeno tomu, kdo by byl určen jako „primární“ rodič. Přání mít jednoduchý návod a usnadnit tak rozhodování o porozvodové péči o děti je pochopitelné. Při bližším zkoumání však zjistíme, že takový návod nelze snadno použít. Co to znamená být primárním rodičem a jak o tom rozhodnout? Obvyklá odpověď - je to rodič, který se dítěti nejvíce věnuje - vychází z chybného úsudku. Předpokládá, že čím více času taková osoba stráví s dítětem, tím větší je její příspěvek k blahu dítěte a tím důležitější je taková osoba pro dítě. Kdyby tomu tak bylo, pak v některých zámožnějších rodinách by dítě mělo být svěřeno chůvě!

Srovnávat důležitost osoby pro život dítěte s časem, který s ním tráví, nemá podle mého přesvědčení větší opodstatnění. Výsledky výzkumů ukazují, že nelze předpokládat ani závislost „čím více interakce rodiče s dítětem, tím lepší vztah“. Z praxe všichni známe takzvané rodiče-dusitele, kteří jsou až *příliš* zaujatí svými dětmi, že znemožňují jakýkoliv projev dětské nezávislosti.

Není-li to rozsah péče, který by nám rozlišil, zda jde o primárního, nebo sekundárního rodiče, jaký ukazatel by to měl být? Je primárním rodičem ten, kdo se nejvíce snaží poskytnout dítěti pocit bezpečí? Je to osoba, na kterou se dítě obrací, je-li ve stresu - což je role nejčastěji spojovaná s matkami? Nebo je to rodič, který nejvíce rozvíjí schopnost dítěte vyrovnat se s poža-

davky okolního světa a schopnost činit nezávislé úsudky - což je nejčastěji spojováno s otci? Nemáme žádné poznatky, které by opravňovaly k preferování jednoho aspektu péče a výchovy před druhým. Pro zdravý psychický vývoj dítěte jsou nezbytné oba.

Lze říci, že oba dva rodiče přispívají odlišným způsobem k dobru dítěte. Během různých vývojových fází může dítě mít k jednomu rodiči lepší vztah než k druhému, nebo také spoléhat na jednoho více než na druhého. Avšak v průběhu života dítěte jsou oba rodiče důležití a nemáme naprosto žádné důvody pro označování jednoho rodiče jako „primárního“ a druhého jako „sekundárního“.

Rodiče stojí před úkolem vytvořit plán porozvodového uspořádání, který by splňoval tři požadavky. Zaprvé by měl být přiměřený současnému věku dítěte a zároveň počítat s jeho potřebami v budoucnu. Plán by neměl vést k tomu, aby se jeden rodič „zabarikádoval“ v trvalé roli jediného vychovatele. Zadruhé, plán by neměl přehlížet různé rodičovské role, ale měl by s nimi počítat a využívat je. Zatřetí, dobrý plán porozvodového uspořádání by měl udržovat smysluplnou citovou, vzdělávací a výchovnou interakci s *oběma* rodiči. Podívejme se nyní, jak mohou tato vodítka pomoci rodičům jednat moudře a napláňovat příznivé porozvodové uspořádání pro děti.

V prvním roce života se u kojenců vytváří silné citové pouto k oběma rodičům. Jejich pocit bezpečí je však závislejší na rodiči, který uspokojuje jejich denní potřeby, jako je krmení, výměna plenek, koupání, ukládání ke spánku, nošení na rukou, uklidňování apod. Jsou-li tyto potřeby přiměřeně uspokojovány, je tím položen základ pro vývoj důvěry k jiným a k sebe-úctě. Nejsou-li tyto potřeby vhodně a soustavně uspokojovány, je zde větší pravděpodobnost, že dítě bude mít potíže ve vztazích k jiným a nebude spokojeno ani samo se sebou.

Odborníci doporučují rodičům, aby zachovali kontinuitu té základní péče, na kterou jsou kojenci navyklí, a to z důvodů propojení mezi základní péčí o dítě a jeho zdravým psychickým vývojem. Pokud převzala hlavní odpovědnost v péči o kojence matka, což je v naší společnosti obvyklé, měla by v tom pokračovat i po rozvodu. Vztah otce k dítěti je stále důležitý a měl by být udržován na základě častého pravidelného kontaktu. Jestliže však kojenec nebo batole zakusí delší odloučení od jednoho z rodičů, vztah dítěte k němu utrpí a dítě se bude cítit odmítnuté nebo opuštěné.

Bohužel někteří rodiče a soudcové nerozumějí nebo nechtějí rozumět tomu, jak škodlivý účinek způsobuje delší odloučení malých dětí od rodičů. Jednou mi telefonovala zoufalá matka, která usilovala o úpravu kontaktu s dítětem. Soudce si v jejím případě myslel, že bude „moderní a pokrokový“, když svěřil osmiměsíčního syna do společné péče obou rodičů. Soudní rozsudek určoval, že dítě bude měnit místo pobytu každé tři měsíce. Protože otec již žil v jiném státě, znamenalo by to, že matka a syn by byli odloučeni každý

Jak říci dětem o vašem rozhodnutí ve věci porozvodového uspořádání

Když jednou rodiče dospějí k rozhodnutí, mají povinnost sdělit ho svým dětem a připravit je na změny. Překvapuje nás, jak často rodiče dětem neřeknou, proč se rozvádějí, a ani jim nevysvětlí nové porozvodové uspořádání způsobu života rodiny. Nemluví-li rodiče otevřeně o těchto věcech, je málo pravděpodobné, že děti vysloví své obavy. Místo toho si děti vysvětlují rozvod a porozvodové uspořádání různými fantaziemi, z nichž žádná nemusí odpovídat skutečnosti.

1. O nadcházejícím odloučení by rodiče měli říci dětem společně. To pro ně bude znamením, že rodiče budou i nadále spolupracovat při zajišťování jejich dětských potřeb.

2. Nové porozvodové uspořádání by mělo být dětem pečlivě objasněno. Rodiče by měli dětem říci, proč se rozhodli právě pro takové uspořádání.

3. Když se děti budou stýkat s jedním z rodičů po rozvodu jen málo - ať je důvod jakýkoli - je velmi důležité, aby pochopily, že to nijak nesouvisí s jejich cenou. Například když matka, hledající autonomii únikem od požadavků rodinného života, se nakonec od dětí odstěhuje, musí jim vysvětlit, že její rozhodnutí je projevem jejich vlastních potřeb a není reakcí na cokoli, co udělaly děti. Pochopit takové rozhodnutí je ovšem pro děti velmi obtížné. Děti, které druhého rodiče vidají jen málo, jsou pravidelně postiženy nízkou mírou sebeúcty. Rodiče by měli udělat vše, co je v jejich silách, aby vysvětlili, že jejich nepřítomnost není reakcí na chování dětí. Děti bychom měli povzbuzovat, aby si hledaly náhradní vztahy (trávit více času s přáteli, prarodiči, tetami a strýci apod.).

4. Děti bychom měli povzbuzovat, aby hovořily o svých reakcích a pocitech a aby se ptaly na cokoli, co je napadne. Děti si někdy potřebují klást tytéž otázky opakovaně. Snažte se být trpěliví a odpovědi klidně opakujte. Opadne-li u dětí potřeba takové otázky klást, přestanou samy. Nařídíte-li jim přestat s otázkami, nepřestanou o těchto věcech přemýšlet - pouze vás vyloučí z účasti na svém přemýšlení.

5. Rodičům nijak zvláště nepomůže, když se při oznamování rozvodu „zhroutlí“, ale přesto se očekává, že budou prožívat a vyjadřovat silné emoce. Uvidí-li děti, že jejich rodiče pláčou, neznamená to, že jim to ublíží. Rozvod vskutku je nesnadnou záležitostí, a když otevřeně přijímají svůj smutek nad selháním manželství rodiče, pak tím povolují a umožňují poznávat a sdělovat smutek i svým dětem. Čím více děti své pocity sdělují, tím snadnější je pro rodiče poskytnout jim potřebná ujištění, vedení či radu.

6. Buďte si vědomi, že váš postoj k rozvodu se může odrazit ve způsobu, jakým reagujete na pocity dětí. Řečeno obecně, rodič, který si přeje rozvod, má sklon zdůrazňovat dětem jeho pozitivní stránky (např. méně hádek mezi rodiči, dvojí oslava narozenin, více dárků na vánoce nebo jiné svátky). Aby utišil pocit viny, může takový rodič přehlédnout nebo bagatelizovat strádání dítěte. Rodič, který je rozvodu nakloněn méně, dělá opak. Je stále ve střehu, všimá si stresových reakcí dětí a užívá je jako argumenty proti rozvodu.

Rodiče by se měli snažit oddělit vlastní pocity od pocitů dětí. Děti potřebují, aby jejich pocity byly rozpoznány a přijaty jako normální a pochopitelné. Cítí-li děti, že rodič o rozvodu nechce slyšet nic negativního, jejich nedobré pocity neodezní. Jsou pouze zatlačeny pod hladinu, kde nadělají více škody a jsou i méně přístupné rodičovskému vysvětlování a ujišťování. Na druhé straně dětem samozřejmě neprospívá, když krizi zveličíme a zatížíme je pocitem bezmoci, který prožívá odmítaný rodič.

rok dvakrát po třech měsících. Až do rozvodu se o tohoto kojence starala matka. Byl jsem zneklidněn, protože uspořádání nechránilo zájmy dítěte - nehledělo totiž na nutnost zachování kontinuity v péči o dítě. V rámci takového porozvodového uspořádání by byl chlapec vystaven delšímu odloučení od *každého* z rodičů. Z dlouhodobého hlediska by otec nakonec musel litovat, že na takovém uspořádání trval. Výzkum ukazuje, že jeho syn by pravděpodobně trpěl psychickými problémy a že by bylo i více obtíží s jeho výchovou.

Povšimněte si, že neobhájí automatickou preferenci matky. Kdyby byl otec zastával většinu péče o toto dítě od útlého věku, měl by to být on, kdo by v ní pokračoval i po rozvodu. V rodinách, kde se oba rodiče více nebo méně podíleli na rané péči o malé dítě, měli by v takové péči pokračovat i po rozvodu. Co zde nyní zdůrazňuji (a co je v rozporu s tradicí), je, že důležité kritérium není pohlaví rodiče, nýbrž kontinuita péče o dítě a kontinuita vztahů. Děti předškolního věku mají různé potřeby a schopnosti a porozvodové uspořádání by na tyto změny mělo reagovat. Dítě předškolního věku není již tak závislé na rodiči, který poskytuje základní péči, a může snášet i delší odloučení od každého z rodičů. Rozvedení rodiče předškoláků by se tedy měli snažit, aby dítě strávilo s každým rodičem významný časový úsek. Vždy by však rodiče měli sledovat reakce dítěte na uspořádání života rodiny a jejich pozorování by je mělo vést k doladění programu.

Brock a Allie jsou vnímaví k potřebám své dcery a užívají její emocionální pohodu jako ukazatel, podle kterého obměňují rozvrh pobytu s rodiči. Od doby rozchodu tráví Sarah tři dny v týdnu s jedním rodičem a čtyři

dny v týdnu s druhým. „Když jsme se rozešli, Sarah byly tři roky a zcela jistě se jí náš rozchod nelíbil,“ říká její otec. „Druhý rodič jí vždy dost chyběl a když už se jí to zdálo skoro nesnesitelné, čas vypršel a šla zase k tomu, kterého postrádala. Nikdy jsem nepopíral, že jí maminka scházela. Utěšoval jsem ji a říkal: Samozřejmě že se ti stýská po mamince, budeš u ní zase zítra. A když to šlo, tak jsme jí zatelefonovali.“ Podobně tomu bylo i v domě Allie. Po nějaké době začala Sarah chápat, že nikoho neztratila, a vyvinul se u ní pocit důvěry, že vždy *může být* s maminkou nebo tatínkem, při nejhorším za několik málo dní.

„Allie se vždy snažila o to, aby Sarah svůj domov nestřídala tak často, tvrdila, že bude lepší, když s každým rodičem stráví celý týden. Zdálo se jí, že v rámci delšího časového úseku se mohl u Sarah prohloubit pocit důvěrnosti. Já sám jsem takovou zkušenost neměl. Pečovat celý týden o děcko by pro mě bylo obtížné z hlediska mého zaměstnání i společensky. Neměl jsem totiž prostředky, abych zaplatil hlídání, což Allie měla. Jednou jsme na naléhání Allie vyzkoušeli změnu rodiče vždy po týdnu, ale to se Sarah vůbec nelíbilo. Druhého rodiče opravdu moc postrádala. Pak se ukázalo, že druhý rodič jí také moc postrádal. Dovedu si však představit, že se situace může změnit, až bude Sarah starší.“

Jak jsme již zmínili, má-li být průměrné dítě základní školy vychováváno v rodině s jedním rodičem, přizpůsobí se lépe výchově rodiče stejného pohlaví. Není-li pro rodiče možná společná péče, měli by se snažit zajistit, aby chlapec hodně času strávil s otcem a děvče s matkou. Rodiče a soudy by měli být při volbě porozvodového uspořádání uvážliví, aby nedošlo k narušení vzájemné vazby dívky a matky. Avšak ani pro děti staršího věku nemůžeme rozhodnutí o budoucí výchově zredukovat na jednoduchou rovnici. Představte si případ, kdy matka je letuška, což znamená, že často není doma, a otec je spisovatel, který pracuje doma. Nebylo by rozumnější, aby sedmileté děvče žilo raději v domě u otce, než aby chodilo po škole do družiny? Samozřejmě že bylo. Avšak tento typ myšlení je cizí systému, který prohlašuje, že všechny děti patří do výhradní péče svých matek.

V celé této knize zdůrazňuji, jak je důležité vycházet při rozhodování o porozvodovém uspořádání z celého souboru faktorů. Samozřejmě že se musí brát v úvahu pohlaví dítěte a rodiče, ale ne tak, aby z úvah vypadly věk dítěte, jeho osobnost, zvláštní potřeby, jeho vztah s každým z rodičů, stejně jako osobnost, výchovné metody, zvláštní okolnosti a dosažitelnost každého z rodičů.

V rodinách s dětmi dosti odlišného věku se úkol vytvoření optimálního porozvodového uspořádání stává ještě složitější. Když jsem hovořil o pružném uspořádání, upozorňoval jsem, že s přibývajícím roky se mění i *dětské* potřeby, a ty že vyžadují různá přizpůsobení a úpravy. Rozvrh, který byl nejlepší pro tříletého chlapce, již nemusí být nejvhodnější, když je chlap-

ci třináct. Podobně rozvrh, který vyhovuje malému dítěti, nemusí být nejlepší pro jeho staršího sourozence.

Tradiční porozvodové pokyny spojují všechny sourozence dohromady. Jdou navštívit tatínka jako skupina a jako skupina se vracejí k mamince. Jak jsme viděli, taková praxe pomíjí potřebu všech dětí, aby mohly být nějakou dobu s každým rodičem o samotě, což podporuje individuální pouto mezi rodičem a dítětem. Tradiční praxe též opomíjí skutečnost, že děti různého věku reagují rozdílně, mají-li odejít ze své domácí základny. Kojencům a batolatům nedělá dobře delší odloučení od rodiče, který vykonává většinu pečovatelské práce. Adolescenti snášejí delší odloučení od rodičů, ale obvykle mají silné vazby na své vrstevníky a jsou méně ochotní strávit celé víkendy bez nich.

Mají-li všechny děti v rodině stejný rozvrh setkávání s druhým rodičem, mohou taková setkání být pro některé z nich více stresující a nemusejí být optimální pro žádné z dětí. Rodiče s rozumným přístupem k porozvodovému uspořádání a rozvrhu návštěv se snaží rozvrh dětí individualizovat. Obyčejně je vhodné mít sourozence po nějakou dobu pohromadě a současně každému dítěti zajistit příležitost, aby se mu každý z rodičů věnoval samostatně.

Vezmeme případ rodiny se třemi dětmi: čtyřletá Callie, desetiletý Shaun a čtrnáctiletý Aaron. Aaron se úzce identifikoval se svým otcem. Sdílel otcův zájem o počítače a rybaření. Vzdoruje matčiným pokusům otce diskreditovat a matčina nového partnera nepřijímá za člena rodiny. Aaron projevuje silné přání žít se svým otcem.

Malá Callie má podle otcovy výpovědi užší vazbu na matku. Ačkoliv ráda tráví čas s otcem, za několik dní se jí začne stýskat po matce.

Prostřední dítě, Shaun, je citově úzce svázáno s oběma rodiči a vyjadřuje přání s oběma žít. Oba rodiče milují své děti a mají jim také mnoho co nabídnout. Rodiče tedy měli úkol vytvořit rozvrh pobytu dětí. Měl vyhovovat měnícím se vývojovým potřebám každého dítěte, umožnit, aby s každým rodičem mělo každé dítě nějaký čas jen pro sebe, umožnit každému rodiči, aby si od rodičovských povinností na nějakou dobu odpočinul a aby uspokojil rodičovskou potřebu v životě dětí něco znamenat.

Rodina se rozhodla pro následující plán. Aaron začal žít převážně u otce a trávil každý druhý týden od čtvrtka odpoledne do pondělního rána u své matky. Shaun střídal své dva domovy vždy po týdnu (od čtvrtka odpoledne až do příštího čtvrtka ráno). Callie žila převážně u matky a trávila každý druhý týden (od čtvrtka do pondělního rána) u otce. (Povšimněte si, že dítě, které má volný kontakt s oběma rodiči, nabylo přesvědčení, že má dva domovy, místo aby si myslilo, že na druhé místo chodí jen na návštěvu.)

Plán vypadá komplikovaně. Než si rodina na něj zvykla, nějakou dobu to trvalo. Jednou z prospěšných pomůcek k udržení přehledu byly dva kalen-

Tatínkuv rozvrh

PO	ÚT	ST	ČT	PÁ	SO	NE
Aaron	Aaron	Aaron	Aaron Shaun Callie	Aaron Shaun Callie	Aaron Shaun Callie	Aaron Shaun Callie
Aaron Shaun	Aaron Shaun	Aaron Shaun				
Aaron	Aaron	Aaron	Aaron Shaun Callie	Aaron Shaun Callie	Aaron Shaun Callie	Aaron Shaun Callie
Aaron Shaun	Aaron Shaun	Aaron Shaun				

Maminčin rozvrh

PO	ÚT	ST	ČT	PÁ	SO	NE
Shaun Callie	Shaun Callie	Shaun Callie				
Callie	Callie	Callie	Aaron Shaun Callie	Aaron Shaun Callie	Aaron Shaun Callie	Aaron Shaun Callie
Shaun Callie	Shaun Callie	Shaun Callie				
Callie	Callie	Callie	Aaron Shaun Callie	Aaron Shaun Callie	Aaron Shaun Callie	Aaron Shaun Callie

dáře, na nichž bylo napsáno, kde které dítě kterou noc bude spát. Kalendáře byly umístěny v každé domácnosti na lednici. Tyto užitečné kalendáře jsou otisknuty níže. Prohlédnete-li si je pozorněji, zjistíte, že tento plán splňuje tři ze čtyř zadaných kritérií.

Plán se přizpůsobuje rozdílným potřebám jednotlivých dětí.

Umožňuje každému rodiči mít osm dní v měsíci plný odpočinek od rodičovských starostí. Oba rodiče pokračují v aktivní účasti v životě svých dětí. To vše plán umožňuje, aniž by děti musely více cestovat, než by tomu bylo v rámci tradičního řešení „dětí pouze v péči jednoho rodiče“. Rozvrh pro Shauna mu umožňuje trávit stejné množství času s jedním i druhým rodičem. Callie nocuje u otce dvakrát častěji (a Aaron dvakrát více u matky), než by tomu bylo v rámci tradičních schémat návštěv, tj. každý druhý víkend.

Jedním z původních cílů, který tento plán neřeší, je, že neposkytuje Shaunovi a Callii čas, ve kterém by mohli být každý s otcem sám, a dále ani Shaunovi a Aaronovi čas, ve kterém by byli každý sám s matkou. Místo aby dále formálně kouskovali tento rozvrh, rozhodli se rodiče, že rozvrh bude pružný, aby každé dítě mělo alespoň jeden den v měsíci každého z obou rodičů jen pro sebe. Podle toho, jak se věci vyvinuly, nebylo těžké pro otce nalézt čas, aby se mohl věnovat pouze Callii. Její starší bratři strávili o sobotách a nedělích spoustu času s přáteli a příležitostně o víkendu u svých přátel i přespalí. Aaron se vykrucoval z rozvrhu, při kterém by byl s matkou sám, což však u čtrnáctiletého chlapce není nic neobvyklého. Ale i takový čas se nakonec našel, např. při cestách za nákupy, při odvozu na místa různých Aaronových aktivit a i při jeho pozdějším odchodu na lůžko, než tomu bylo u sourozenců. Oba rodiče se však museli dosti snažit o nalezení takového času pro Shauna.

Rodina byla přesvědčena, že výhody tohoto uspořádání převažují nad námahou, kterou bylo nutno vynaložit na sestavení a dodržování rozvrhu. Rodiče pozorně sledovali citový stav dětí a zjistili, že děti se celkem dobře přizpůsobují. Děti kladně hodnotily, že rodiče se tak snaží, aby byl kontakt udržován, ačkoliv Aaron ve skutečnosti nechtěl trávit s matkou moc času.

Rozvrh pobytu dětí sestavený v určitém období bude nutné někdy upravit, podobně jako šaty střižené na míru. Za dva roky se u této rodiny změnil a zjednodušil. Callie již dobře snášela delší odloučení od matky, takže její rozvrh se vcelku shodoval se Shaunovým, avšak ve srovnání s ním přece jen více času trávila s matkou. Aaronovi bylo šestnáct a hodně se angažoval se svými vrstevníky a ve školních aktivitách. Aaron spával častěji u otce, avšak - jak už tomu bývá v mnoha rodinách s dospívajícími dětmi - žádný z rodičů jej příliš neužil.

Podávám tento výčet jako ilustraci, jak jedna rodina vyřešila problém

přizpůsobení péče rozdílným potřebám dětí. Občas to skřípalo - žádný plán porozvodového uspořádání není dokonalý - ale v hlavních obrysech plán fungoval dobře a vyhovoval oběma rodičům i dětem. Z toho samozřejmě nevyplývá, že by rodiče měli používat tento rozvrh jako model pro své vlastní porozvodové uspořádání.

Přál bych si, aby si rodiče z této diskuse vzali poučení, že je žádoucí vypracovat plán tak, aby byly vzaty v úvahu všechny specifické potřeby jejich rodiny. Jsem si dobře vědom, že plán šitý na míru není právě snadný způsob, jak rozhodnout o porozvodovém uspořádání. Historie nás však poučila, že jednoduchý, pouze na pohlaví rodiče založený přístup ke svěřování dětí vede k příliš zjednodušeným rozhodnutím, jimž se obětuje vše, co by mohlo být pro rozvedené rodiny dobré. Vítězství a oprávněnost revoluce v porozvodové péči o děti neznamená nahradit jeden kult kultem druhým, nýbrž vymanit rozhodování o porozvodové péči z říše předsudků a mýtů.

Rozhodnutí o dalším osudu vaší rodiny může padnout u soudu, v ordinaci mediátora nebo ve vašem obývacím pokoji. Může se uskutečnit bezprostředně poté, co se s partnerem rozejdete, tehdy, až se váš rozvod stane úřední záležitostí, nebo také po dlouhých letech.

Může ho provázet pomsta, násilí, manipulace i zoufalství. Může také přijít s rozumem, soucítěním a porozuměním.

Může ho provázet zahanbení, pocity viny, vztek, beznadějí, rezignace či lhostejnost. Může však také přijít s vnitřním uspokojením, nadějí, a někdy dokonce i s pýchou.

Může přijít unáhleně s nedostatečným uvážením alternativ. Může však také přijít po hodinách zralých úvah a s předvídavostí. Nebude to rozhodně nic snadného.

Může být neměnné a trvalé - takové, které nedovolí reagovat na změny v potřebách členů vaší rodiny - nebo může být pružné, umožňující průběžně reagovat na potřeby vašich dětí, tak jak budou procházet různými vývojovými fázemi svého života.

Rozvádíte-li se, rozhodnutí o dalším osudu vaší rodiny neuniknete. Rozhodnutí o porozvodovém uspořádání péče o děti se učinit musí. Jak, kdy a proč bylo učiněno - to vše bude mít trvalý vliv na vaši rodinu. Prarodičům, jiným příbuzným a přátelům bude také záležet na výsledku. Ale v první řadě je zde onen „soudný den“ pro vás a pro vaše děti. Budete-li svá rozhodnutí činit odpovědně, s rozvahou, vyrovnaností a citlivě, uděláte tu nejdůležitější věc, která může pomoci vašim dětem vyrovnat se s rozvodovou krizí.

Co uděláme s dítětem?

V minulém roce jsem měl každý čtvrtek večer terapeutické sezení se skupinou dospívajících chlapců. A pokaždé si Pavel, když čekal na začátek sezení, čítával z komiksů nebo z časopisu *MAD*. Tento čtvrtek tomu tak nebylo. Když jsem vstoupil do čekárny, viděl jsem Pavla, jak sedí bez svého obvyklého vybavení a tváří se ustaraně. Obvyčejně se snažil vyhnout hovoru o „vážných“ věcech, tento večer však Pavel diskusi začal. Řekl nám, že se právě dozvěděl, že jeho rodiče se budou rozvádět.

Pavlovo sdělení vyvolalo okamžitou reakci Ronnyho a Bruce, kteří se chtěli podělit o své vlastní zkušenosti a nabídnout radu. Oba už byli rozvodoví veteráni: Ronny žil se svým otcem, Bruce se svou matkou. Navrhl jsem, aby skupina dala napřed Pavlovi možnost prozkoumat své vlastní pocity. Ponechali jsme mu určitý prostor a poté jsem vyzval druhé, aby přispěli tím svým. První věc, o které chlapci začali s mimořádným zaujetím hovořit, byla otázka svěřeni do péče - jejich jasná priorita.

„Nestahuj se od rodiče, se kterým bydlíš,“ radil Ronny.

„Nežiju se svou matkou a nyní, když ji navštěvuju, je pro mě spíš kamarádkou než skutečnou mámou. Neznám ji tak dobře.“ (Ronny se později ke své matce přestěhoval a okolnosti přály tomu, že s ní mohl vytvořit mnohem pevnější vztah, než se původně domníval.)

„Bylo by bývalo lepší, kdybych mohl žít se svým otcem,“ řekl Bruce. „Nenaucil jsem se kázní,“ protože vždycky jsem svou mámu umluvil. Mnohé mi prošlo. To víte, teď už to není tak lehký dělat si, co chci.“ Bruce si uvědomil, že nedostatek omezení v jeho životě způsobil, že se nyní těžko vyrovnává s požadavky dospělosti.

Za několik týdnů Pavel oznámil, že jeho rodiče vypracovali plán společné péče v porozvodovém uspořádání. Bude střídat svůj domov vždy po dvou měsících. Za dva měsíce a jeden týden skupina slyšela Pavlovu stížnost na obtíže, které měl s přizpůsobováním, když se stěhoval z otcova domu do matčina. Zvyknout si na změny mu trvalo déle, než očekával.

Z těchto a podobných diskusí získali chlapci v mé skupině dvě důležitá poučení, která by měl mít na paměti i každý rozvádějící se rodič. Zaprvé, neexistuje žádný dokonalý plán pro porozvodové uspořádání. Každé uspo-

řádání má své výhody a nevýhody. Zadruhé, neexistuje žádné všeobecně nejlepší porozvodové uspořádání, plán nebo programy. Co je vhodné pro jednu rodinu, nemusí být vhodné pro druhou.

Diskuse v této skupině dospívajících obsahovala více moudrosti než výměna názorů, která byla k vidění jednoho rána v televizi v rámci tzv. hovorů pro televizi. Dvěma hosty byli psychologka a představitel organizace za práva otců. Moderátor se každého z hostů zeptal, jakými kritérii by se mělo řídit rozhodování o svěřování dětí do péče. Psycholožka argumentovala, že v naší společnosti jsou v základní péči o děti více angažovány matky, a proto si *zasluhují*, aby děti byly svěřovány jim. Obhájce otcovských práv potvrdil, že naše společnost přenáší odpovědnost za péči a výchovu dětí na matky, a proto je většina otců v aktivitách se svými dětmi méně angažována. Avšak dodal, že když muž dělá, co podle společenských konvencí dělat má, není správné ho za to trestat tím, že nedostane děti do své péče. Měl by být odměněn společnou péčí. V tomto bodě se moderátor obrátil na psycholožku a řekl: „To řekl velmi dobře.“

Ve skutečnosti to, co řekl, *nebylo* dobré. Úvahy žádného v pozvaných hostů neměly mnoho smyslu. Podle mého názoru moderátor promeškal jedinečnou příležitost ukázat oběma hostům, že přehlédli tu nejdůležitější myšlenku. Oba byli ovlivněni stejným předpokladem, připomínajícím uvažování o dětech z doby ještě před devatenáctým stoletím, totiž že děti jsou majetkem, který by měl být přidělen oprávněnému vlastníkovi. Žádného účastníka této televizní debaty nenapadlo, že jediným správným východiskem pro rozhodování o svěření dítěte do péče jsou jeho potřeby. Milující rodiče nestavějí smysl pro právo nad přání dosáhnout pro své děti co nejlepších podmínek.

Po dobu minulých sedmdesáti let jsme se pod vlivem kultu mateřství domnívali, že výhradní péče matek je pro děti tím nejlepším řešením, když se rodiče rozvedou. Doufám, že se mi podařilo doložit, že tento předpoklad není ničím podložen a že my všichni budeme mít prospěch z radikálního obratu ve způsobu, jakým jsou prováděna rozhodnutí o svěření dítěte do péče. Shrnu nyní pozorování, která vedla k tomuto závěru a která vytvářejí myšlenkový základ pro revoluci v porozvodovém uspořádání péče o děti.

- **Jednostranné preferování matky při svěřování dítěte do péče, tak jak se ustálilo v rozvodových řízeních v současné době, nemá nic společného se zájmem dítěte, respektive s dosažením optima pro dítě. Tato praxe vychází ze stereotypního pohledu na povahu ženy, pohledu, který byl dán ekonomickými tlaky a byl podporován nedoloženými a neověřenými psychologickými teoriemi.**
- **Výzkum prokázal, že otcové jsou pro vývoj dětí stejně důležití jako matky.**

- Tradiční schéma „děti patří matce“ nutně vede k mnoha problémům pro všechny členy rodiny, zejména však k poškození vztahů rodiče - dítě.
- Rozvedení otcové dovedou pečovat o děti a vychovávat je kompetentně a povinnosti spojené se svěřením dítěte zvládají stejně dobře jako matky.
- Výzkum srovnávající míru přizpůsobení dětí žijících po rozvodu s otcem a děti žijících s matkou nezjistil žádné rozdíly.
- Výzkum ukázal, že děti žijící s jedním z rodičů se v průměru přizpůsobují lépe, je-li rodič stejného pohlaví.
- Děti, které udržují smysluplné vztahy s oběma rodiči, mají výrazné výhody v procesu adaptace na rozvod.
- Jedním z nejdůležitějších faktorů pro dobrou adaptaci dětí po rozvodu je nízká míra konfliktů mezi rodiči. Mediační služby při rozvodových sporech a případně i společná porozvodová péče o děti mohou snížit porozvodové napětí a komplikace.

Z těchto tezí, opřených o fakta, je zcela zřejmé, že potřebujeme základní přehodnocení našeho přístupu k rozhodování o dětech. Současná praxe svěřování dětí pouze matkám a užívání tzv. adverzivního systému při řešení konfliktu se neosvědčila. Místo současné praxe je nutné vybudovat nový systém, který by se řídil těmito doporučeními:

- Při řešení rozvodových situací je třeba ukončit diskriminaci otců, kteří se chtějí podílet na výchově svých dětí, ale i matek, které chtějí, aby se jejich bývalí manželé více podíleli na výchově dětí.
- Porozvodové uspořádání a rozvrh funkcí by měly být vypracovávány spíše individuálně, podle okolností a potřeb každé rodiny. Je nevhodné tlačit každou rodinu do prefabrikovaného schématu.
- Měli bychom pokud možno co nejvíce umožnit dětem udržovat smysluplné vztahy s oběma rodiči. I když společná péče není vhodná pro každou rozvedenou rodinu, některá z forem tohoto druhu rodičovské péče by se měla v naší společnosti stát normou.
- Program setkávání dětí s rodiči by měl být takový, aby každé dítě mělo možnost být se svým rodičem určitou dobu o samotě. Stereotyp vyžadující, aby se všechny děti podřídily stejnému programu, je nevhodný.
- Čas, který dítě tráví s rodičem stejného pohlaví, by měl být maximalizován, pokud nejsou vážné důvody proti.

- **Časový rozvrh hodin a rozvrh setkání by měl být pružný a otevřený, aby jej bylo možno přizpůsobit změnám v rodině. Není vhodné trvat na stálém a neměnném rozvrhu setkávání dítěte s rodičem.**
- **Tzv. adverzivní systém řešení sporů by měl být nahrazen sérií odborných konzultací a mediací jako prostředku řešení sporu ve věci péče o dítě.**

V době, kdy se blížíme ke konci století, je podle mého názoru revoluce v porozvodové péči o děti na dosah ruky. Vidím několik povzbudivých ukazatelů. Stále větší počet rozvedených matek si stěžuje na nespravedlivý systém, který od nich vyžaduje pracovat za dva rodiče a současně vydělávat na živobytí. Tolik od lidí nelze očekávat, avšak v minulosti si ženy své stesky nechávaly spíše pro sebe a nevěděly, že tyto problémy mají miliony jiných. Nyní, když výzkum odkryl rozšířenou nespokojenost s naším současným systémem, mají méně zábran ke zveřejňování svých stížností a také tak čini.

Rozvedení otcové také stále hlasitěji odmítají roli druhořadých občanů v životě svých dětí. V logické, ale opožděné reakci na feministickou kampaň proti tradiční dělbě rolí podle pohlaví trvají muži na tom, že také oni jsou schopni dokonalé péče o děti a jejich výchovy. A toto stanovisko mohou podložit důkazy.

Povzbudilo mě, že společná péče a mediace zaujaly pozornost zákonodárců a soudů. Naneštěstí je zde jistá vlna odporu proti společné péči. Doufám, že knihy, jako je tato, pomohou neopodstatněný odpor odstranit: společná péče je dobrá koncepce a zasluhuje, aby měla šanci to prokázat.

Je ironií, že také nárůst soudních sporů může přispět k úspěchu revoluce v porozvodové péči o děti. Když si matky byly zcela jisty vítězstvím v boji o dítě, zabývalo se jen velmi málo otců myšlenkou tento systém napadnout. Můžeme předpokládat, že nárůst soudních sporů o dítě také znamená, že kult mateřství ztrácí svoji sílu. Atmosféra provázející nárůst soudních sporů se dá přirovnat k sociálnímu neklidu, který předchází politické bouři. Obě situace jsou vratké, což nevyhnutelně vede buď k návratu ke starému pořádku a jeho posílení, nebo ke vzniku nového systému.

Čas je zralý pro radikální změnu. Doufejme, že v zájmu našich dětí půjde tato změna vpřed, a ne vzad a že názory a postoje z osmnáctého století nebudou vést naše rozhodování o porozvodové péči o děti ve století dvacátém prvním. Již příliš mnoho dětí příliš mnoho vytrpělo. Na závěr této knihy se zmíním o jednom takovém dítěti, mladém chlapci, pro kterého přijde revoluce v porozvodové péči již pozdě. Jeho utrpení ukazuje chyby v našem současném systému i důvody pro radikální změnu v našich názorech a praktikách.

Když jsem se poprvé setkal s Dickem, určitě se o něm nedalo říci, že je vřelý a angažovaný. Udržoval si citový odstup a skrýval svůj hluboký pocit

měněcennosti za maskou vzdoru a „hrdinství“. Dick byl obětí zvláště rozhořčeného soudního boje o svěření dítěte do péče. Podobně jako mnoho jiných dětí vystavených nadměrným rodičovským konfliktům vybral si Dick v herně figurky vojáků, aby svoji osobní tragédii přehrál symbolicky a aby mi pomohl situaci porozumět.

Dick umístil figurku vojáka doprostřed bitevního pole. Všude kolem vojáka dopadaly bomby a rakety. Utéci do úkrytu nebylo možné - žádný nebyl. Došlo k tomu, že voják byl zasažen granátem, který jej úplně roztrhl. „Už je na kusy,“ řekl Dick.

Oba dva kusy vojáka ležely na bojišti a někdo si toho nakonec povšiml a vzal ho do nemocnice, kde, jak mi Dick řekl, „najdou doktora, který ho zase slepí dohromady“.

Naše děti nemají snadné časy. Úroveň rodinného života poklesla. Z většiny sousedství vymizel pocit společenství. Hodně se zvýšila obecná úroveň stresu. Příbuzní jsou roztroušeni široko daleko, což pro děti zmenšuje příležitost získat navíc určitou péči, posilující naději a soucítění. Naše školy již nejsou útočištěm a ochranou před domácími konflikty, tak jako byly kdysi. Různé sociální a akademické tlaky ve skutečnosti jen zhoršují vnitřní zmatek dětí.

Je více projevů násilí, které se stává bezprostřednějším i vlivem televize a videokazet. Dřívější varování „Buďte opatrní vůči lidem, které neznáte!“ se změnilo v mnohahodinové semináře, ve kterých jsou děti přesvědčovány, že jsou samy odpovědné za ochranu před pohlavním zneužitím. Hromadné sdělovací prostředky se starají, aby nikdo nezapomněl na neslychané krutosti, které číhají za každým rohem.

Pro naše děti je úplná rodina poslední baštou důvěry, bezpečí a útěchy. Promiňme jim tedy jejich potíže, mají-li pochopit a přijmout nevyhnutelnost rozvodu. Můžeme jim ukázat, co a jak dělat v těžkých obdobích, aby to dělaly moudře, pevně a citlivě. Můžeme vytvořit takovou rodinnou strukturu, která dětem zajistí, že se s *nimi* nikdo nerozvede, strukturu, která ochrání jejich nezadatelné právo na *dva* rodiče. Můžeme doufat, že společnost tuto snahu podpoří. Potom bude patrně i méně figurek vojáků, které je zapotřebí slepovat.

Tato kniha se opírá o četné výzkumné studie prováděné badateli z oblasti humanitních věd v celé zemi, které se týkaly tisíců rodin. Abychom uvedli příklad alespoň jednoho typu intenzivní studie, popisuje tento dodatek základní projekt úvodních studií tzv. texaského výzkumného projektu porozvodové péče. Nezahrnuje již popis našich následných studií náhradních rodin (do kterých bylo zařazeno jedenaosmdesát rodin) nebo studií matek bez výhradní péče, které byly uskutečněny pod mou supervizí ve spolupráci s Johnem Santrockem (u šedesáti žen).

Při návrhu výzkumného projektu se musejí badatelé rozhodnout předm, kterou ze dvou možných strategií volit.

Jednou strategií je provést přehled o velké skupině lidí, obvykle tak, že se těmto lidem rozešlou dotazníky. Tento přístup pak zvyšuje naši důvěru, že výsledky mají platnost pro široké spektrum obyvatelstva. Tento přístup nám však neposkytne hlubší pohled na účastníky ani nám neumožní pozorovat či testovat subjekty přímo, abychom si mohli ověřit přesnost jejich odpovědí na otázky dotazníku.

Druhou strategií je zaměřit se na menší skupiny osob, které mohou být studovány intenzivně a pozorovány přímo. Výhodou tohoto přístupu je, že dospějeme k mnohem bohatšímu a hlubšímu porozumění, jak zkoumané rodiny fungují. Nevýhodou je, že při aplikaci takto získaných výsledků na jiné skupiny lidí musíme být mnohem opatrnější do té doby, než jiné nezávislé studie naše závěry podpoří. Většina studií citovaných v této knize (a také náš texaský výzkumný projekt) postupovala podle druhé strategie. Výjimky jsou komentovány v textu. Jak jsme se zmínili výše, důvěra v naše závěry byla posílena souhlasnými důkazy z mnoha nezávislých výzkumných projektů.

Výzkumný vzorek

Subjekty našich studií byly šedesát čtyři rodiny převážně ze středních socioekonomických vrstev s dětmi ve věkovém pásmu od šesti do jedenácti let. Polovina dětí byli chlapeci, druhá polovina byla děvčata. Přibližně třetina dětí byla z rodin, v nichž po rozvodu byly děti svěřeny do výhradní péče otci, druhá třetina dětí byla z výhradní péče matky a zbývající třetina

pocházela z úplných rodin, ve kterých nedošlo k rozvodu. Tyto tři typy rodin byly vyváženy z hlediska věku dětí, velikosti rodiny a socioekonomického statusu, který byl určen metodou Hollingsheadova dvoufaktorového indexu sociálního postavení. Dvě skupiny s výhradní péčí byly také vyváženy z hlediska postavení dítěte mezi sourozenci a věku dítěte v době, kdy se rodiče rozešli.

Vyvážení skupin z hlediska rozdílných charakteristik, jako je například velikost rodiny, umožní považovat jmenované skupiny z hlediska těchto charakteristik za rovnocenné. Můžeme tak vyloučit možnost, že by v případných zjištěných rozdílech hrály tyto charakteristiky roli. Vezměme například charakteristiku velikosti rodiny. Studujeme-li rodiny, které jsou rovnocenné z hlediska počtu členů, a zjistíme-li, že matky samoživitelky - ve srovnání s otci samoživiteli - mají více potíží při ovládnání dětského chování, pak takové zjištění zcela rozhodně nemůžeme dát do souvislosti s tím, že by matka měla pod dohledem více dětí. Máme otevřenou možnost navrhnout jiná vysvětlení.

Období odloučení manželů před vynesením konečného rozsudku trvalo v průměru deset měsíců. Když jsme vyvažovali naše skupiny, zvolili jsme věk dítěte při separaci rodičů, a nikoli věk, kdy došlo k soudnímu rozhodnutí. Byli jsme totiž toho názoru, že psychologicky důležitější událost pro děti je separace. Průměrný věk dítěte při separaci byl pět let a v době našeho výzkumného šetření byl průměrný věk dětí osm let a čtyři měsíce. V průměru tedy uběhly tři roky a čtyři měsíce od rozpadu manželství.

Účastníci našeho intenzivního výzkumu rodiny byli nábořem získaní dobrovolníci, neboť účast byla časově náročná a vyžadovala podrobnější výpověď osobního charakteru. Většina rozvedených otců a matek se o svěření dítěte nesoudila - jejich bývalí manželští partneři ustoupili od soudního sporu buď proto, že o svěření dětí nestáli, nebo proto, že neměli jasný názor, čemu dávají přednost. Ze studie byly vyloučeny všechny rodiny, v nichž došlo k opětovnému sňatku nebo k pozměnění porozvodového uspořádání. Podobně nebyly do studie zařazeny děti, u kterých byly již dříve zjištěny citové poruchy nebo poruchy chování.

Výzkumné nástroje a postupy

Ke studiu dětského vývoje jsme použili přístupu s více metodami. V univerzitní laboratoři jsme natočili videosnímky zachycující interakci mezi rodiči a dětmi. S rodiči i dětmi jsme provedli sérii osobnostních testů. S rodiči a dětmi jsme rozmlouvali zvlášť. Navíc jsme zadali dětem a jejich rodičům úlohy, ve kterých reagovali na projektivní příběhy. Učitelé dětí zachytili dvěma různými posuzovacími formuláři svoje hodnocení dětí.

Pořídili jsme videozáznam interakce každého dítěte s jeho rodičem ve strukturovaných laboratorních situacích. Záznamy byly posuzovány z hlediska dimenzí, jako jsou zralost dítěte, vřelost, nezávislost, sebeúcta, autoritativní či povolný styl interakce rodiče, a z dalších hledisek.

Po videozáznamu rodinné interakce následovala krátká přestávka, po které jsme provedli zaměřený rozhovor s dítětem. Používali jsme schéma strukturovaného rozhovoru s otevřenými otázkami, umožňujícími volit více odpovědí. Na magnetofon jsme nahráli celý rozhovor, na videozáznam pouze první část rozhovoru, trvající deset minut. V první části rozhovoru jsme položili dvacet tři vysoce strukturované otázky, které byly speciálně formulovány tak, aby o rodinné struktuře nemohly naznačit nic, co by mohlo ovlivnit posuzovatele, kteří později videozáznam posuzovali. Příklad otázek: „Do které školy chodíš?“ „Na co se nejraději díváš v televizi?“

Následující otázky byly koncipovány tak, aby zhodnotily dětské vnímání rodičovských rolí (stereotypních proti nestereotypním), jejich vztah s každým rodičem, jejich pocity týkající se separace od rodiče, jejich porozumění rozvodu a předpovědi o jejich vlastním manželském stavu do budoucna. Abychom vyloučili vliv pořadí, byly otázky o matce uspořádány do odlišného souboru než otázky o otci a pořadí těchto souborů bylo při zadávání uvnitř skupin vyváжено. Jinými slovy - polovina dětí v každé skupině zodpovídala otázky o matce jako první, druhá polovina dětí hovořila napřed o otci. Doplňující otázky pro děti z rozvedených rodin se týkaly toho, co děti očekávají od rozvodu a jeho vlivu na rodinu, a jejich postojů k případnému novému sňatku rodičů.

Během rozhovorů bylo posuzováno chování dětí, a to z hlediska dimenzí, jako je ochota ke spolupráci, úzkost, sebeúcta. Pohlaví osob, které s dětmi hovořily, bylo uvnitř skupin vyvážené: polovina děvčat a polovina chlapců z každé rodinné konstelace hovořila s mužským tazatelem, druhá polovina hovořila s tazatelem ženským.

Všem dětem byla při rozhovoru předložena série sedmi obrázků. Děti byly požádány, aby vytvořily původní příběhy, které by měly vycházet ze zobrazených témat. Tyto projektivní příběhy byly posuzovány z hlediska osmi kategorií: (1) připisování viny za rozvod, (2) přesvědčení o budoucím usmíření rodičů, (3) přání, aby se rodiče usmířili, (4) pocity týkající se případného nového sňatku otce, (5) pocity týkající se případného nového sňatku matky, (6) porozvodová péče, (7) preference v porozvodové péči, (8) zda dítě v průběhu dojednání porozvodové péče mělo možnost volby.

S rodiči, kteří měli děti ve výhradní péči, jsme hovořili v jejich domovech. Použili jsme schéma strukturovaného rozhovoru s otevřeným koncem a s otázkami, na které je možno odpovědět na různých úrovních. Rodičů jsme se tázali na výchovné metody, na jejich vlastní společenské zapojení a emocionální prožívání, na společenské zapojení a emocionální prožívání jejich

děti a také na vztahy rodičů k dětem a k partnerům (nebo bývalým partnerům). Doplňující otázky pro rozvedené rodiče se týkaly důvodů k rozvodu a k určení porozvodové péče, bezprostřední reakce dětí na rozvod a dlouhodobějšího přizpůsobení dětí na rozvod, na setkávání dítěte s druhým rodičem (tj. s tím, v jehož výhradní péči nejsou) a také na přizpůsobení rodičů na rozvod, včetně využití systémů podpory. U všech rozhovorů byl proveden zvukový záznam.

Všem dětem byly administrovány tyto osobnostní testy a posuzovací stupnice: škála internality-externality pro děti podle Nowického - Stricklanda, dotazník osobních přívlastků pro děti; dotazník stereotypů dětské povahy, Dicksteinova škála sebeúcty, škála obecné úzkosti pro děti, dotazník preference hraček a dotazník adaptivního chování pro děti, který získává informace o dítěti od rodičů. Rodičům byly administrovány tyto osobnostní škály: seznam přívlastků, škála internality-externality pro dospělé podle Nowického - Stricklanda, dotazník osobních přívlastků, stupnice socializace z kalifornského psychologického dotazníku a úloha projekčního charakteru. Navíc učitel každého dítěte vyplnil formuláře, které posuzovaly dítě v mnoha dimenzích.

Použili jsme postupy, které odpovídají současným vědeckým poznatkům, abychom zajistili vysokou míru spolehlivosti, validity a nezávislosti posuzování. Abychom vyloučili možnost ovlivnění výsledků podjatostí posuzovatelů, neinformovali jsme posuzovatele o rodinné struktuře dítěte, pokud to ovšem bylo možné. S každou rodinou jsme strávili přibližně sedm hodin a dalších deset hodin bylo potřebných ke skórování, k posuzování a k analyzování dat.

O další informace, podrobnosti a odkazy týkající se těchto studií je možno napsat autorovi na adresu: Dr. Richard Warshak, 16970 Dallas Parkway, Suite 202, Dallas, TX 75248, U.S.A.

ÚVOD - OBĚTI ROZVODU

- 16 Ayn Rand, *Atlas Shrugged* (New York: Random House, 1957).
Betty Friedan, *The Feminine Mystique* (New York: W. W. Norton, 1963).
- 20 Ann Snitow, „Motherhood: Reclaiming the Demon Texts“, *Ms.: The World of Women*, vol. 1, no. 6 (May-June 1991), s. 34-37.

KAPITOLA 1 - VZNIK KULTU MATEŘSTVÍ

- 24 Abigail Adams and William Blackstone citováni in Joan Kennedy Taylor, „Remember the Ladies“, *Reason*, Vol. 19, no. 1 (May 1987), s. 33.
- 26 *Freeland v. Freeland*, 92 Wash. 482, 483-484, 159 P. 698, 699 (1916).
Random v. Random, 41 N. D. 163, 165, 170 N. W. 313, 314 (1918).
Hines v. Hines, Iowa 659, 572, 185 N. W. 91, 92 (1921).
Jenkins v. Jenkins, 173 Wis. 592, 181 N. W. 826 (1921).
- 27 *Tuter v. Tuter*, 120 S.W. 2d 203, 205 (Mo. App. 1938).

KAPITOLA 2 - OTCOVSKÝ FAKTOR

- 30 Sigmund Freud, *An Outline of Psycho-Analysis*, vydal a přeložil James Strachey, 1940 (New York: W. W. Norton, 1969, paperback), s. 45.
John Bowlby, *Maternal Care and Mental Health* (Geneva: World Health Organization, 1951).
- 31 Bowlby acknowledged: John Bowlby, *A Secure Base* (New York: Basic Books, 1988).
Michael Lamb napsal vlivný článek: Michael E. Lamb, „Fathers: Forgotten Contributors to Child Development“, *Human Development*, vol. 18 (1975), s. 245-262.
Některé z knih o otcích jsou: Henry Biller and James Meredith, *Father Power* (New York: David McKay, 1974); Phyllis Bronstein and Carolyn Pape Cowen, eds., *Fatherhood Today* (New York: John Wil-

ley and Sons, 1988); Michael E. Lamb, ed., *The Role of the Father in Child Development* (New York: John Wiley and Sons, 1976); Michael Lamb, ed., *Fatherhood and Family Policy* (Hillsdale, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates, 1983); Ross Parke, *Fathers* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1981); Kyle Pruett, *The Nurturing Father* (New York: Warner Books, 1987).

Mezi čítné studie o vazbě otec - dítě patří: Michael Lamb, „The Role of the Father: An Overview“, in Lamb, *Role of the Father*, pp. 1-63; Michael Lamb, „Father-Infant and Mother-Infant Interaction in the First Year of Life“, *Child Development*, vol. 48 (1977), s. 167-181.

Ross Parke and Douglas Sawin, „The Father's Role in Infancy: A Re-Evaluation“, *Family Coordinator*, vol. 25 (1976), s. 365-371.

- 32 Jiná série studií: A. M. Frodi, M. E. Lamb, L. A. Leavitt, W. L. Donovan, C. Neff, and D. Sherry, „Fathers' and Mothers' Responses to the Faces and Cries of Normal and Premature Infants“, *Developmental Psychology*, vol. 13 (1978), pp. 490-498. Další diskuse o dovednostech mužů pečovat o dítě viz Parke, *Fathers*. Bill Gale, „Men Who Love Babies“, *Parade*, December 24, 1989, s. 4-7. Pruett, *Nurturing Father*, s. 30.

- 34 Henry Biller and Margery Salter, „Father Loss, Cognitive and Personality Functioning“, in David R. Dietrich and Peter Shabad, eds., *The Problem of Loss in Mourning: Psychoanalytic Perspectives* (Madison, Conn.: International Universities Press, 1989), s. 347.

Frank A. Pedersen, Judy L. Rubinstein, and Leon J. Yarrow, „Infant Development in Father-absent Families“, *Journal of Genetic Psychology*, vol. 135 (1979), s. 51-61.

Kathleen A. Clarke-Stewart, „And Daddy Makes Three: The Father's Impact on Mother and Young Child“, *Child Development*, vol. 49 (1978), s. 466-478.

- 34 Norma Radin, „The Role of the Father in Cognitive, Academic, and Intellectual Development“, in Lamb, ed., *Role of the Father*, s. 237-276.

- 35 Robert W. Blanchard and Henry B. Biller, „Father Availability and Academic Performance Among Third-Grade Boys“, *Developmental Psychology*, vol. 4 (1971), s. 301-305.

Dívky z druhé, třetí a čtvrté třídy: V. J. Crandall, R. Dewey, W. Kattowsky, and A. Preston, „Parents' Attitudes and Behaviors, and Grade-School Children's Academic Achievements“, *Journal of Genetic Psychology*, vol. 104 (1964), s. 53-66.

Vynikající matematicky: E. H. Planck, and R. Plank: „Emotional Components in Arithmetic Learning as Seen Through Autobiog-

graphies“, *The Psychoanalytic Study of the Child*, vol. 9 (1954), s. 274-293.

Vysokoškolačky s velmi dobrou analytickou schopností: J. Bieri, „Parental Identification, Acceptability and Authority, and Within Sex-Differences in Cognitive Behavior“, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, vol. 60 (1960), s. 76-79.

35 Biller and Salter, „Father Loss“, s. 351.

Pedersen, Rubinstein, and Yarrow, „Infant Development“.

36 Milton Kotelchuck, „The Infant's Relationship to the Father: Experimental Evidence“, in Lamb, ed., *Role of the Father*, s. 329-344.

38 Biller and Salter, „Father Loss“, s. 362.

Leonard Shengold, *Soul Murder* (New Haven: Yale University Press, 1989).

Alice Miller, *Thou Shalt Not Be Aware: Society's Betrayal of the Child* (New York: Meridian, 1986).

Judith Herman, *Father-Daughter Incest* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1981).

39 Stephen Sondheim, *West Side Story* (New York: Random House, 1957), s. 114.

Richard Koestner, Carol Franz a J. Weinberger, „The Family Origins of Emphatic Concern: A 26-year Longitudinal Study“, *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 58 (1990), s. 709-717.

Marion Radke-Yarrow citována in Daniel Goleman, „Surprisingly, Fathers Are Key to Empathy in Kids“, *Dallas Morning News*, July 14, 1990, s. 2C.

40 John Santrock, „Father Absence, Perceived Maternal Behavior, and Moral Development in Boys“, *Child Development*, vol. 43 (1975), s. 455-469.

Martin Hoffman, „Father Absence and Conscience Development“, *Developmental Psychology*, vol. 4 (1971), s. 400-406.

Jiná studie: Martin Hoffman, „Identification and Conscience Development“, *Child Development*, vol. 42 (1971), s. 1071-1082.

Henry Biller, *Paternal Deprivation: Family, School, Sexuality and Society* (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1974); Henry Biller and R. S. Solomon, *Child Maltreatment and Paternal Deprivation: A Manifest for Research, Treatment and Prevention* (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1986).

41 Vynikající přehled výzkumu o vztazích otec - syn a mladistvé delikvenci lze nalézt in Henry Biller. „The Father and Personality Development: Paternal Deprivation and Sex-Role Development“,

and Esther B. Greif, „Fathers, Children, and Moral Development“, oboji in Lamb, ed., *Role of the Father*, s. 89-156, 219-236.

- 42 Michael Lewis and Marsha Weinraub, „The Father's Role in the Child's Social Network“, in Lamb, ed., *Role of the Father*, s. 173-178.

KAPITOLA 3 - KONVENČNÍ PŘÍSTUP KE SVĚŘOVÁNÍ DĚTÍ

- 44 University of Virginia study: E. Mavis Hetherington, Martha Cox, and Roger Cox, „The Aftermath of Divorce“, in J. H. Stevens, Jr., and Marilyn Matthews, eds., *Mother/Child, Father/Child Relationship* (Washington, D. C.: NAEYC, 1977), s. 174.

- 46 Cítovaná kalifornská studie je Judith S. Wallerstein and Joan B. Kelly, *Surviving the Breakup* (New York: Basic Books, 1980), s. 305-306.

- 47 „Vražda duše“: prvně jsem tento výraz viděl in Leonard Shengold, *Soul Murder* (New Haven: Yale University Press, 1989).

- 52 E. Mavis Hetherington, „Effects of Father Absence on Personality Development in Adolescent Daughters“, *Developmental Psychology*, vol. 7 (1972), s. 313-326.

Následná studie dr. Hetheringtona: E. Mavis Hetherington and Ross D. Parke, *Child Psychology: A Contemporary Viewpoint* (New York: Mc Graw-Hill, 1986).

Deset let po rozchodu jejich rodičů: Judith S. Wallerstein and Sandra Blakeslee, *Second Chances* (New York: Ticknor and Fields, 1989).

- 53 Ethel S. Person, *Dreams of Love and Fateful Encounters* (New York: Penguin, 1989), s. 44.

Wallerstein and Blakeslee, *Second Chances*, s. 70.

Statistika indikuje: H. Pope and C. W. Mueller, „The Intergenerational Transmission of Marital Instability: Comparisons by Race and Sex“, *Journal of Social Issues*, vol. 32, no. 1 (1976), s. 49-66.

Muži, kterým před dovršením dvanácti let zemřel otec: G. Jacobson and R. G. Ryder, „Parental Loss and some Characteristics of the Early Marriage Relationship“, *American Journal of Orthopsychiatry*, vol. 39 (1969), s. 779-787.

- 55 Dokládá tak několik studií: zevrubný přehled lze nalézt in Robert E. Emery, „Interparental Conflict and the Children of Discord and Divorce“, *Psychological Bulletin*, vol. 92 (1982), s. 310-330. Viz také Kathleen A. Camara and Garry Resnick, „Interparental Conflict and Cooperation: Factors Moderating Children's Post-Divorce Adjustment“, in E. Mavis Hetherington and Josephine D. Arasteh,

eds., *Impact of Divorce, Single Parenting, and Stepparenting on Children* (Hillsdale, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates, 1988).

56 Dobrý popis jak rozpoznat depresi u dětí z rozvedených rodin viz Neil Kalter, *Growing Up with Divorce* (New York: Free Press, 1990, New York: Fawcett Columbine, 1991).

60 Kalter, *Growing Up with Divorce*, s. 14.

61 E. Mavis Hetherington, Martha Cox, and Roger Cox, „Long Term Effects of Divorce and Remarriage on the Adjustment of Children“, *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, vol. 24 (1985), s. 518-530.

Celostátní studie 699 dětí : John Guidubaldi and Joseph D. Perry, „Divorce and Mental Health Sequelae for Children: A Two-Year Follow-up of a Nationwide Sample“, *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, vol. 24 (1985), s. 531-537.

67 Statistiku o dětech, které se jen vzácně setkají se svým otcem, lze nalézt in Frank F. Furstenberg, S. Phillip Morgan, and Paul D. Allison, „Paternal Participation and Children's Well Being After Marital Dissolution“, *American Sociological Review*, vol. 52 (1987), s. 695-701).

68 Wallerstein and Blakeslee, *Second Chances*, s. 7.

Hetherington, Cox, and Cox, „The Aftermath of Divorce“, s. 169-170.

Statistiku o styku rozvedených otců s jejich dětmi zpracoval Nicholas Zill, „Behavior, Achievement, and Health Problems Among Children in Stepfamilies: Findings from a National Survey of Child Health“, in Hetherington and Arasteh, eds., *Impact of Divorce*, s. 336. Tato čísla nerozlišují okolnosti, za kterých došlo k osamění rodiče. Tak některé matky - samoživitelky patrně nebyly nikdy provdány. Rodiny, ve kterých otec zemřel, nebo kde nevědí, zda žije, byly však z této studie vyloučeny. Nedávná studie Státní komise pro otázky dětí zjistila, že v domácnostech s výhradní péčí matky jedno dítě z pěti nevidělo svého otce více než pět let (popsáno in the *Dallas Morning News*, November 22, 1991, s. 1).

Statistiku telefonního kontaktu a otázky, zda děti považují otcův domov za svůj vlastní, zpracoval Frank F. Furstenberg, Jr., „Child Care After Divorce and Remarriage“, in Hetherington and Arasteh, eds., *Impact of Divorce*, s. 251-252. Tato studie také zjistila, že téměř polovina všech dětí žijících s jedním rodičem neviděla svého druhého rodiče v posledních dvanácti měsících.

„Prijede z bočni ulice“ / „Coming around the corner...“ / : Bob St.

John, „Home Holds Painful Memories for Divorced Father“, *Dallas Morning News*, September 23, 1984, s. 37A.

„Náleží svým rodinám“: James W. Sullivan, „A Father's View of Divorce“, *Dallas Morning News*, November 12, 1985, s. 17A.

- 69 Nedávná studie: Sanford H. Braver, Sharlene A. Wolchik, Irwin N. Sandler, B. S. Fogas, and D. Zventina, „Frequency of Visitation by Divorced Fathers: Differences in Reports by Fathers and Mothers“, *American Journal of Orthopsychiatry*, vol. 61, (1991), s. 448-454.

John W. Jacobs, „Involuntary Child Absence Syndrome: An Affliction of Divorcing Fathers“, in John W. Jacobs, ed., *Divorce and Fatherhood: The Struggle for Parental Identity* (Washington, D. C.: American Psychiatric Press, 1986).

- 70 Předpovědět vztah dítě - rodič po rozvodu není snadné: Wallerstein and Kelly, *Surviving the Breakup*. 82 Výzkum o autoritativním rodičovství viz Diana Baumrind, „Current Patterns of Parental Authority“, *Developmental Psychology Monographs*, vol. 4, no. 1, s. 2 (1971), pp. 1-103; E. Malvis Hetherington, Martha Cox, and Roger Cox, „Effects of Divorce on Parents and Children“, in Michael Lamb, ed., *Nontraditional Families* (Hillsdale, N. J.: Erlbaum, 1982); John W. Santrock and Richard A. Warshak, „Father Custody and Social Development in Boys and Girls“, *Journal of Social Issues*, vol. 35, no. 4 (1979), s. 112-135.

KAPITOLA 4 - OTCOVÉ PRŮKOPNÍCI

- 73 Informace v této kapitole jsou extraktem z více než třiceti výzkumných studií publikovaných v odborných časopisech a knihách navíc k autorovým vlastním výzkumným studiím. Úplnou bibliografii obdržíte na autorově adrese : 16970 Dallas Parkway, Suite 202, Dallas, TX 75248.

- 76 „Co je skutečně vaším hlavním motivem...“: Karen W. Bartz and Wayne C. Witcher, „When Fathers Get Custody“, *Children Today*, September - October 1978, s. 35.

- 77 „Musel jsem si vzít půjčku“: Deborah Anna Leupnitz, *Child Custody* (Lexington, Mass.: D. C. Heath, 1982), s. 25.

- 80 „Často to pociťuji jako velké břímě...“: C. A. Richards and I. Goldenberg, „Fathers with Joint Physical Custody of Young Children“, *American Journal of Family Therapy*, vol. 14 (1986), s. 157.

- 81 V jedné studii: Leupnitz, *Child Custody*, s. 167.

„Ptal jste se mě, jaké to je...“: Leupnitz, *Child Custody*, s. 124.

- „Není to právě snadné mít v jednom pokoji romantickou večeři...“: Geoffrey Greif quoted in Dennis Meredith, „Dad and the Kids“, *Psychology Today*, June 1985, s. 67.
- 82 Nathaniel Branden, *Honoring the Self* (Los Angeles: Jeremy Tarcher, 1983).
- 84 „Na začátku jsem předpověděl...“: Leupnitz, *Child Custody*, s. 99. Výrok otce dvou dospívajících je převzat z Leupnitz, *Child Custody*, s. 102.
- „Nezjistili jsme...“: Leupnitz, *Child Custody*, s. 108.
- „Technologické inovace...“: Leupnitz, *Child Custody*, s. 110.
- 87 Michael E. Lamb, „The Changing Roles of Fathers“, in Michael E. Lamb, ed. *The Father's Role: Applied Perspectives* (New York: John Wiley and Sons, 1986), s. 11.
- 88 Otcové s výhradní péčí jsou se svojí rolí dokonce spokojenější: A. M. Ambert, „Differences in Children's Behavior Toward Custodial Mothers and Custodial Fathers“, *Journal of Marriage and the Family*, vol. 44 (1982), s. 73-86; J. M. Fricke, „Coping as Divorced Fathers and Mothers: A Nationwide Study of Sole, Joint, and Split Custody“, nepublikovaná disertační práce, University of Nebraska, 1982; Leupnitz, *Child Custody*. „Vysoká míra sebedůvěry...“: Branden, *Honoring the Self*, s. 14.

KAPITOLA 5 - NEKONFORMNÍ MATKY

- 90 „Rovnice tragiky“: Patricia Paskowicz, *Absentee Mothers* (New York: Universe Books, 1982).
- Ann Landers, „The Matter of Custody Is Personal“, *Dallas Morning News*, October 13, 1988, s. 8C.
- 91 Maria Constantatos, „Non-custodial Versus Custodial Divorced Mothers: Antecedents and Consequences of Custody Choice“, nepublikovaná doktorská disertace, University of Texas Health Science Center at Dallas, 1984.
- Mezi jiné studie matek bez výhradní péče patří: Judith L. Fisher and Jane M. Cardea, „Mothers Living Apart from Their Children: A Study in Stress and Coping“, *Alternative Lifestyles*, vol. 4 (1981), s. 218-227; Judith L. Fischer and Jane M. Cardea, „Mother-Child Relationships of Mothers Living Apart from Their Children“, *Alternative Lifestyles*, vol. 5 (1982), s. 42-53; Geoffrey L. Greif and Mary S. Pabst, *Mothers Without Custody* (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1988); M. Isenhardt, „Divorced Women: A Comparison of Two Groups Who Have Retained or Relinquished Custody of Their Child-

- ren“, *Dissertation Abstracts International*, vol. 40 (1979), 5628-A (University Microfilms No. 8004334); F. O. Keller, „The Childless Mother: An Evaluation of Deviancy as a Concept in Contemporary Culture“, *Dissertation Abstracts International*, vol. 36 (1975), B-6, 4164-B (University Microfilms No. 76-4541); Patricia Paskowicz, *Absentee Mothers*; D. L. Polson, „Runaway Wives: A Comparison of Marital Status, Feminism, and Self-Actualization“, nepublikovaná disertační práce, United States International University, San Diego, California, 1977; Anna Sklar, *Runaway Wives* (New York: Coward, McCann and Geoghegan, 1976); R. Todres, „Runaway Wives: An Increasing North American Phenomenon“, *Family Coordinator*, vol. 27 (1978), s.17-21.
- 92 „Shledala jsem, že mateřství je velmi utiskující úloha...“ Rita Rooney, „When Dad Is Given Custody“, *Parade*, February 24, 1980, s. 5.
- 93 „Matky bez výhradní péče jsou pomlouvány...“: Greif and Pabst, *Mothers Without Custody*, s. 149.
Constantatos, „Non-custodial Versus Custodial Divorced Mothers“, s. 128.
- 97 „Velmi po něm toužím a mám pocit prázdnoty...“: Paskowicz, *Absentee Mothers*, s. 207.
Podle celostátního přehledu: Greif and Pabst, *Mothers Without Custody*, s. 162.
- 99 Constantatos, „Non-custodial Versus Custodial Divorced Mothers“, s. 129.
- 104 Další informace o matkách bez výhradní péče písemně na adrese: P. O. Box 27418, Houston, TX 77227-7418, a přiložte známky.

KAPITOLA 6 - VÝHRADNÍ PÉČE OTCE VERSUS VÝHRADNÍ PÉČE MATKY

- 109 Ve státě Iowa a Missouri: Karen W. Bartz and Wayne C. Witcher, „When Fathers Get Custody“, *Children Today*, September - October 1978, s. 35.
- 112 Devět vědeckých studií: (1) Kathleen A. Camara and Gary Resnick, „Interparental Conflict and Cooperation: Factors Moderating Children's Post-Divorce Adjustment“, in E. Mavis Hetherington and Josephine D. Arasteh, eds., *Impact of Divorce, Single Parenting, and Stepparenting on Children* (Hillsdale, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates, 1988), s. 169-195; (2) Ian Gregory, „Anterospespective Data Following Childhood Loss of a Parent: I. Delinquency and High

School Dropout", *Archives of General Psychiatry*, vol. 13 (1965), s. 99-109; (3) J. S. Lowenstein and E. J. Koopman, „A Comparison of Self-Esteem Between Boys Living with Single-Parent Mothers and Single-Parent Fathers“, *Journal of Divorce*, vol. 2, no. 2 (1978), s. 195-208; (4) Deborah Anna Leupnitz, *Child Custody* (Lexington, Mass.: D. C. Heath, 1982); (5) J. L. Peterson and Nicholas Zill, „Marital Disruption, Parent-Child Relationship, and Behavior Problems in Children“, *Journal of Marriage and the Family*, vol. 48 (1986), s. 295-307; (6) W. S. Rholes, T. L. Clark, and R. Morgan, „The Effects of Single Father Families on Personality Development“, nepublikovaný rukopis, Texas A & M University, College Station, Texas, 1982; (7) Rhona Rosen, „Children of Divorce: What They Feel About Access and Other Aspects of the Divorce Experience“, *Journal of Clinical Child Psychology*, vol. 6, Summer (1977), s. 24-27, and „Children of Divorce: An Evaluation of Two Common Assumptions“, *Canadian Journal of Family Law*, vol. 2 (1979), s. 403-415; (8) R. Schnayer and R. R. Orr, „A Comparison of Children Living in Single-Mother and Single-Father Families“, *Journal of Divorce*, vol. 12, nos. 2/3 (1988/1989), s. 171-184; (9) Richard A. Warshak and John W. Santrock, „Children of Divorce: Impact of Custody Disposition on Social Development“, in E. J. Callahan and K. A. McCluskey, eds., *Life-Span Developmental Psychology* (New York: Academic Press, 1983), s. 241-263.

KAPITOLA 7 - SHODNÉ, NEBO ROZDÍLNÉ POHLAVÍ RODIČE A DÍTĚTE?

- 118 Roxanne Pulitzer with Kathleen Maxa, *The Prize Pulitzer* (New York: Ballantine Books, 1989), s. 208.
- 119 Čtyři nezávislá šetření: (1) Kathleen A. Camara and Gary Resnick, „Interparental Conflict and Cooperation: Factors Moderating Children's Post-Divorce Adjustment“, in E. Mavis Hetherington and Josephine D. Arasteh, eds., *Impact of Divorce, Single Parenting, and Stepparenting on Children* (Hillsdale, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates, 1988), s. 169-195; (2) Ian Gregory, „Anterospective Data Following Childhood Loss of a Parent: I. Delinquency and High School Dropout“, *Archives of General Psychiatry*, vol. 13 (1965), s. 99-109; (3) J. L. Peterson and Nicholas Zill, „Marital Disruption, Parent-Child Relationships, and Behavioral Problems in Children“, *Journal of Marriage and the Family*, vol. 48 (1986), s. 295-307; (4) S. W. Rholes, T. L. Clark, and R. Morgan, „The Effects of Single Father Families on Personality Development“, nepublikovaný rukopis, Texas A&M University, College Station, Texas, 1982.

- 120 Marla Beth Isaacs and Irene Raskow Levin, „Who's in My Family?: A Longitudinal Study of Drawings of Children of Divorce“, *Journal of Divorce*, vol.7, no. 4 (1984), s. 1-21.
- 123 Camara and Resnick, „Interparental Conflict and Cooperation“, s. 192.
Judith S. Wallerstein and Sandra Blakeslee, *Second Chances* (New York: Ticknor and Fields, 1989)
- 124 Přehled jedenácti tisíc žáků základních škol v Minnesotě: Gregory, „Anterospective Data“.
Celostátní přehled: Peterson and Zill, „Marital Disruption“.
Vysokoškolačky vychované pouze otcí: Rholes, Clark, and Morgan, „Effects of Single Father Families“.
- 125 Ross A. Thompson, „Fathers and the Child's Best Interests : Judicial Decision Making in Custody Disputes“, in Michael Lamb, ed., *The Father's Role: Applied Perspectives* (New York: John Willey & Sons, 1986), s. 88.
Zpráva ze státní akademie věd: Martha J. Zaslow, „Sex Differences in Children's Response to Parental Divorce: 2. Samples, Variables, Ages, and Sources“, *American Journal of Orthopsychiatry*, vol. 59 (1989), s. 118-141; citováno ze str. 136.

KAPITOLA 8 - PSYCHOLOGICKÁ MINOVÁ POLE: SHODA A ROZDÍL POHLAVÍ

- 131 Robert S. Weiss, „Growing Up a Little Faster: The Experience of Growing Up in a Single-Parent Household“, *Journal of Social Issues*, vol. 35, no. 4 (1979), s. 97-111.
- 136 Zpráva psychiatra: Richard A. Gardner, *The Psychotherapeutic Techniques of Richard A. Gardner* (Cresskill, N. J.: Creative Therapeutics, 1986), s. 393-397.
- 139 Neil Kalter, „Long-Term Effects of Divorce on Children: A Developmental Vulnerability Model“, *American Journal of Orthopsychiatry*, vol. 57 (1987), s. 595.
- 143 William H. Sack, „Gender Identity Conflict in Young Boys Following Divorce“, *Journal of Divorce*, vol. 9, no. 1 (1985), s. 47-59.
- 144 „Bylo to pro mne dost těžké...“: Paul Levine: „Can a Man Raise a Child All by Himself?“, *Parada*, April 1, 1990, s. 9.
- 146 Seymour Fisher and Rhoda L. Fischer, *What We Really Know About Child-Rearing* (Northvale, N. J.: Jason Aronson, 1986), s. 105-106.

KAPITOLA 9 - SPOLEČNÁ PÉČE: VŠELÉK, NEBO POMÝLENÍ?

- 154 „Jsem lepší matka...“: Susan Crain Bakos, „Separate-But-Equal Parenting“, *American Way*, December 1981, s. 84.
- 159 Colorado study: Jessica Pearson and Nancy Thoennes, „Custody After Divorce: Demographic and Attitudinal Patterns“, *American Journal of Orthopsychiatry*, vol. 60 (1990), pp. 233-249; citát ze strany 242.
- 161 Prominentní dallaský obhájce souhlasí: Glenna Whitley, „One Dad, One Mom, Two Homes“, *Dallas Morning News*, January 8, 1984, s. 1F, 8F.
Pearson and Thoennes, „Custody After Divorce“, s. 238.
- 162 Především jsou více kooperativní: kalifornská studie 149 rozvedených rodičů dospěla ke stejnému závěru: (W. S. Coysh, Janet R. Johnston, Jeanne M. Tschann, Judith S. Wallerstein, and Marsha Kline, „Parental Post-Divorce Adjustment in Joint and Sole Physical Custody Families“, nepublikovaný rukopis, Center for the Family in Transition, Corte Madera, California, 1988).
- 163 Susan Steinman, „The Experience of Children in a Joint Custody Arrangement: A Report of a Study“, *American Journal of Orthopsychiatry*, vol. 51 (1981), s. 403-414.
- 164 Čtyři nezávislé studie: (1) Marsha Kline, Jeanne M. Tschann, Janet R. Johnston, and Judith S. Wallerstein, „Children's Adjustment in Joint and Sole Physical Custody Families“, *Developmental Psychology*, vol. 25 (1989), s. 430-438; (2) Deborah Anna Leupnitz, *Child Custody* (Lexington, Mass.: D. C. Heath, 1982); (3) Pearson and Thoennes, „Custody After Divorce“; (4) Sharlene A. Wolchik, Sanford L. Braver, and Irwin N. Sandler, „Maternal Versus Joint Custody: Children's Postseparation Experience and Adjustment“, *Journal of Clinical Child Psychology*, vol. 14, no. 1 (1985), s. 5-10.
Arizona study: Wolchik, Braver, and Sandler, „Maternal Versus Joint Custody“, s. 8.
- 165 Děti ze společné péče byly spokojenější: Leupnitz, *Child Custody*.
- 166 Děti nám to říkají nahlas a jasně: See Rhona Rosen, „Children of Divorce: What they Feel About Acces and Other Aspects of the Divorce Experience“, *Journal of Clinical Child Psychology*, vol. 6, Summer (1977), s. 24-27; Richard A. Warshak and John W. Santrock, „The Impact of Divorce in Father-Custody and Mother-Custody Homes: The Child's Perspective“, in Lawrence A. Kurdek, ed., *Children and Divorce* (San Francisco: Jossey-Bass, 1983), s. 29-46.
The Colorado study: Pearson and Thoennes, „Custody After Di-

vorce“. Finanční stres a pohlaví dítěte rovněž souvisely s přizpůsobením dítěte.

- 170 Studie neprokázala: Janet R. Johnston, Marsha Kline and Jeanne M. Tschann, „Ongoing Postdivorce Conflict: Effects on Children of Joint Custody and Frequent Access“, *American Journal of Orthopsychiatry*, vol. 59 (1989), s. 576-592.
- 171 Judith Martin, *Miss Manners Guide to Rearing Perfect Children* (New York: Atheneum, 1984), s. 27.

KAPITOLA 10 - SOUDNÝ DEN

- 179 Persia Wooley, *The Custody Handbook* (New York: Summit Books, 1979).

Doslov k českému vydání

Dílo R. A. Warshaka mluví samo za sebe - jasně, srozumitelně a přesvědčivě - a mohlo by se svým výstižným shrnujícím epilogem už docela dobře zůstat bez doslovu. Jelikož však je dílem amerického autora, a vychází tedy ze zkušeností s rodinami ve zcela odlišné kulturní oblasti, může být užitečné zvážit závěrem možné rozdíly a omezit nebo naopak bezvýhradně stvrdit platnost uváděných poznatků pro naše podmínky.

V textu lze vycítit odlišnosti týkající se právních institucí, soudních postupů i předpisů upravujících úřední jednání. Uváděné příběhy autorových klientů a jejich rodin jsou nám tak blízké, že kdyby překladatel nahradil neobvyklá anglická jména běžnými jmény českými, mohli bychom si snadno představit, že prožitky probíhaly a události se odehrávaly v Praze, Brně, v Prachaticích nebo v Kroměříži.

Kniha přináší přesvědčivé argumenty ve prospěch větší angažovanosti otců v péči o děti a ve výchově dětí po rozvodu manželství. Jsou-li děti svěřeny do výhradní péče matky, měl by se jim usnadňovat častý a intenzivní kontakt s otcem a otec by se neměl z jejich života postupně vytratit, ať už vinou vlastního nezájmu, nebo vinou matky, která mu kontakt s dětmi ztěžuje. Důležité je, že autor se opírá nejen o poradenské zkušenosti, ale i o četné výzkumy, přičemž se na některých z nich významně podílel. Z výzkumného i poradenského materiálu, doloženého instruktivními kazuistikami, vyplývá, že děti by nemusely být soudy stereotypně svěřovány do výchovy matkám, protože mnozí otcové jsou dostatečně motivováni i dostatečně kompetentní se o děti starat. Kalifornské a texaské výzkumy nezjistily významné rozdíly v psychickém vývoji, v sebeúctě, v sociálních vztazích, stupni prožívaného smutku a úzkosti či výskytu poruch chování mezi dětmi žijícími u otců nebo matek. Zatímco dívky lépe prospívají v péči matek, chlapcům více svědčí život v péči otců. Kontakt s otcí je u chlapců zvláště významný pro rozvoj sebevědomí a vytváření identifikace s mužskou rolí. U dívek má dobrý vztah k otcí význam pro utváření přiměřených vztahů k osobám opačného pohlaví a důvěry ve vlastní přitažlivost pro muže.

Soudům lze doporučit individuální diferencovaný přístup s přihlédnutím k psychologické charakteristice dítěte i k životní situaci rozvádějících se rodičů a jejich předpokladům pro péči o dítě. Jako účelné řešení pro některé rozvedené rodiny navrhuje autor rozhodnutí o tzv. společné péči, při níž má dítě sice hlavní domov u jednoho z rozvedených rodičů, ale rodiče se podílejí na rozhodování o důležitých záležitostech, které se dítěte týkají, a čas,

kteřý dítě s rodiči tráví, je rovnoměrněji rozdělen mezi oba rodiče. Dovolují-li to podmínky, může dítě i střídavě pobývat u jednoho z nich.

Autor správně podtrhuje roli rozvodových poradců a zprostředkovatelů, kteří mají na prvním místě na zřeteli prospěch dětí a podporují spolupráci rodičů, na rozdíl od advokátů, kteří se pokoušejí získat co nejvíce výhod pro svého klienta a často na úkor „odpůrce“ a bez ohledu na skutečný zájem dětí.

I když autor na více místech v knize obhajuje práva otců proti tradičnímu „kultu mateřství“, uvádí také kriticky typy otců, soudících se o dítě z různých nečestných důvodů i proti zájmům dítěte. Autor také realisticky popisuje obtíže, s nimiž se setkávají muži, kterým jsou děti svěřeny do výhradní péče. Ve srovnání s matkami však mívají otcové chování dětí více pod kontrolou.

Zajímavé jsou portréty „nekonformních“ matek, které se výhradní péče dobrovolně vzdaly nebo kterým nebyly děti do péče svěřeny. Velmi nepříznivé na ně působí časté odsuzující postoje okolí, provokující je k boji o dítě i proti jejich vnitřnímu přesvědčení.

Na děti působí velmi negativně popouzení proti některému z rodičů, devalvování rodiče v jejich očích. Popouzení dítěte proti otci nebo matce věnoval u nás již začátkem 70. let klinickou a výzkumnou studii V. Trnka (1974), který došel ke stejným závěrům.

Jako červená nit se táhne knihou myšlenka, že dva rodiče jsou lepší než jeden, a to i když žijí odděleně. Jejich schopnost konstruktivně komunikovat alespoň v záležitostech týkajících se dětí může být dětem vhodným modelem pro řešení konfliktů.

Podívejme se závěrem, jak zapadá Warshakova monografie do kontextu odborných a populárních prací, které byly na „porozvodové téma“ dosud uveřejněny u nás. Takřka ve všem je v podstatě shoda, a to jak v oblasti zkušenosti a výzkumů (Trnka 1974, Dytrych aj. 1986), tak v doporučeních (Bakalář 1986, Matějček, Dytrych 1986, 1994, Kratochvíl 1992, Plaňava 1994). Rozdíl je hlavně v důrazu na odstranění toho, co autor označuje jako **diskriminaci otců** při rozvodovém svěřování dětí do výchovy. Zatímco např. Plaňava, náš přední odborník na rozvodové poradenství a psychoterapii, prostě přijímá status quo, že „ve většině případů zůstanou po rozvodu děti s matkou“, a po zkušenostech s rozvedenými ženami, které bojovně brání bývalým manželům v intenzivnějších kontaktech s dětmi, doporučuje nešťastným otcům spíše ozelet soužití s dětmi, ustoupit do pozadí a podrždit se pro dobro své i dětí nevyhnutelnému osudu, Richard Warshak, stejně jako český překladatel Eduard Bakalář, se neuspokojivou praxí pokoušejí změnit. K Warshakovým závěrům patří, že (a) není nutno setrvávat u konvenčního stereotypu, svěřujícího děti do výchovy takřka výhradně matkám, a (b) že i u rozvedených manželů je možno usilovat o uchování společné rodičovské role, podobně jako to v názvu své populární brožurky pro rozvá-

dějící se dvojice zformulovali u nás Matějček s Dytrychem (1986): „Přestáváte být manželi, ale zůstáváte rodiči“.

Shodně s Warshakem podtrhují Matějček a Dytrych (1994), že pro dítě je životní výhodou, jsou-li mu i po rozvodu oba rodiče zachováni a když si také oba zachovají vědomí svého rodičovství. Dítě si může zvyknout žít ve dvou různých světech, „pokud se mu nepřátelsky nemíchají“. Za vhodnou variantu kontaktů považují, když dítě u odstěhovaného rodiče namísto krátkých víkendových návštěv „pobývá delší dobu v celku“.

Warshakův důraz na poznatky o ekvivalentnosti péče matky a otce o děti po rozvodu směřuje, jak již bylo řečeno, k posunu od respektování „kultu mateřství“ k individualizovanému diferencovanému rozhodování o svěřování dětí do výchovy. To se bude u nás zřejmě prosazovat jen zvolna. Warshakova solidní, strážlivá, citlivá a daty dobře podložená argumentace však k takovému rozhodování může významně přispět.

*Prof. PhDr. Stanislav Kratochvíl, CSc.,
katedra psychologie FF UP Olomouc
a psychiatrická léčebna Kroměříž*

LITERATURA

- Bakalář, E.: Popouzení dítěte proti druhému rodiči: Pohled na motivy. *Psychologie a patopsychologie dítěte*, 1986, 21, 543-550.
- Dytrych, Z. et al.: Porozvodová adaptace a možnosti jejího ovlivňování. Praha, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČSR 1986.
- Gardner, R. A.: Rozvod - a čo ďalej? Martin, Osveta 1991.
- Kratochvíl, S.: Manželská terapie. Hradec Králové, Mach 1992.
- Matějček, Z., Dytrych, Z.: Přestáváte být manželi, ale zůstáváte rodiči. Praha, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČSR 1986.
- Matějček, Z., Dytrych, Z.: Děti, rodina a stres. Praha, Galén 1994.
- Možný, I.: Moderní rodina. Mýty a skutečnosti. Brno, Blok 1990.
- Plaňava, I.: Rozvodové poradenství a terapie: Možná východiska, cíle a strategie. *Psychologie a patopsychologie dítěte*, 1994, 29, 51-61.
- Plaňava, I.: Jak se (ne)rozdvádět. Praha, Grada 1994.
- Trnka, V.: Děti a rozvody. Praha, Avicenum 1974.

Příloha k českému vydání

KDE HLEDAT POMOC?

Tento adresář pro české vydání zpracovali PhDr. Vlasta Hrdličková, CSc., PhDr. Miroslav Vocilka, CSc., (Výzkumný ústav pedagogický) a redakce nakladatelství.

V současné době řada institucí vzniká, některé zanikají, mnohé se stěhují a mění telefonní čísla. Snažili jsme se vycházet z nejnovějších údajů a v rámci našich možností je ověřit. Přesto autoři ani nakladatelství nemohou ručit za informace zde obsažené. Omlouváme se, pokud některé kontaktní adresy a telefonní čísla neodpovídají současnému stavu.

Rodinné poradenství

Poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy (dříve manželské a předmanželské poradny) se zaměřují zejména na manželství ohrožená rozvratem, na úpravu vzájemných vztahů rozvedených rodičů a jejich dětí, na mezigenerační vztahy v rodinách aj.

Benešov, Vlašimská 1928, 256 01, (0301) 23825

Beroun, Popelky Biliánové 221, 267 01, (0311) 23577

Brno, Petrov 7, 601 43, (05) 22607

Brno, Husova 8, 601 43, (05) 27275

Brno, Za divadlem 2, 602 02, (05) 42210590

Brno, Foltýnova 21, 603 00

Brno, Buzkova 43, 615 00, (05) 538338

Brno, Táborská 198, 615 00, (05) 536497

Bruntál, Dukelská 7, 792 01, (0646) 2438

Břeclav - Poštorná, třída 1. máje 9, 691 41, (0627) 20111

Česká Lípa, T.G. Masaryka 5, 470 01, (0425) 22193

České Budějovice, Nádražní 47, 370 01, (038) 38703

Domazlice, Havlovice 5, 344 01, (0189) 4258

Děčín 1, Fügnerova 16, 405 01, (0412) 24919

Frydek-Místek, Černá cesta 587, 738 01, (0658) 20538

Havlíčkův Brod, Kobzínova 3120, 580 01, (0451) 24730

Havířov, Mánesova 1103, 736 01, (06994) 32210

Hodonín, Dolní Valy 5, 695 00, (0628) 23345

Hradec Králové, Dvořákova 1371, 500 02, (049) 612322
Cheb, Dlouhá 6, 350 02, (0166) 22510
Chomutov, Riegrova 9, 430 01, (0396) 4111
Chrudim, Pardubická 67, 537 01, (0455) 2951
Jablonec nad Nisou, 5. května 1, 466 01, (0428) 24025
Jihlava, Brtnická 15, 586 01, (066) 28855
Jindřichův Hradec, Sládkova 331/ II, 377 11, (0311) 21113
Jičín, Čelakovského 77, 506 01, (0433) 22642
Karlovy Vary, Masarykova 12, 360 00, (017) 26296
Karviná, Na Bělidle 815, 733 00, (06993) 45511
Kladno, J. Palacha 1643, 272 60, (0312) 5604
Klatovy, 25. února 126/IV, 399 01, (0186) 3243-4
Kolín II, Zborovská 277, 280 02, (0321) 25151
Kroměříž, Riegrové nám. 154, 767 24, (0634) 23131
Kutná Hora, Jakubská 83, 284 01, (0327) 2452
Liberec, Liliová 5, 460 00, (048) 29629
Litoměřice, Palachova 18, 412 01, (0416) 2341
Louny, Žatecká 512, 440 01, (0395) 3564
Mladá Boleslav, Na celně 281, 293 01, (0326) 22915
Most, Wolkerova 404, 434 00, (035) 79396
Mělník, Ostruhova 59, 276 01, (0206) 4620
Nový Jičín, Derkova 3, 741 00, (0656) 21939
Nymburk, Velké Valy 995, 288 01, (0325) 3551
Náchod, 25. února 165, 547 00, (0441) 21128
Olomouc, Žilinská 7, 772 00, (068) 5413540
Opava, Tyršova 41, 746 00, (0653) 211913
Ostrava 1, Poštovní 3, 700 00, (069) 233202
Pardubice, A. Krause 1995, 530 02, (040) 31688
Pelhřimov, Masarykovo nám. 32, 393 01, (0366) 5360
Písek, nábr. 1. máje 1159, 397 01, (0362) 4312
Plzeň, Náměstí Republiky 38, 301 14, (019) 223854
Praha 1, Na poříčí 12 (YMCA), 110 00, (02) 24872415
Praha 2, Sptihněvova 6, 128 00, (02) 438833
Praha 3, Lupáčova 14, 130 00, (02) 271238
Praha 4, Sulická 120/94, 140 00, (02) 4728001
Praha 4, Bardounova 2140/ 2, 140 00, (02) 7941396
Praha 4, Leopoldova 1681/ 27, 149 00, (02) 7918115
Praha 5, Zborovská 11, 150 52, (02) 24552241, 24552719
Praha 6, Thákurova 6, 160 00, (02) 3114411
Praha 7, U průhonu 52, 170 00 (02) 66712317
Prachatice, Zlatá stezka 145, 383 01, (0338) 21127
Prostějov, Bezručovo nám. 9, 796 00, (0508) 25013
Přerov, Kosmákova 48, 750 00, (0641) 2980

Příbram, Dlouhá 97, 261 00, (0306) 22571
Rakovník, Tyršova 240/ 2, 269 00, (0313) 2657
Rokycany, Hradební 156, 337 00, (0181) 4778
Rychnov nad Kněžnou, Sokolovská 682, 516 01, (0445) 21204
Semily, Riegrovo nám. 2, 513 01, (0431) 2716
Slavkov, Palackého nám. 126, 684 01, (05) 941798
Sokolov, K. H. Máchy 1266, 356 01, (0168) 24717
Strakonice, Lidická 154, 386 01, (0342) 24252
Svitavy, Purkyňova 14, 568 02, (0461) 21604
Šumperk, Slovanská 1, 787 01, (0649) 3141
Tábor, Klokotská 744, 390 01, (0361) 22714
Tachov, Volyňská 1544, 301 14, (0184) 3241-2
Teplice v Čechách, U nových lázní 10, 415 01, (0417) 29225
Trutnov, Blanická 163, 541 00, (0439) 5738
Třebíč, Karlovo nám. 30/41, 674 01, (0618) 6500
Uherské Hradiště, Na Morávce 1037, 686 01, (0632) 3890
Uherský Brod, U sboru 1066, 688 01, (0632) 3890
Ústí nad Labem, Masarykova 153, 400 01, (047) 62236
Ústí nad Orlicí, Na pláni 1343, 562 01, (0465) 2442
Vsetín, Smetanova 1050, 755 01, (0657) 4342
Vyškov, Albrechtova 16, 682 01, (0507) 21029
Zlín, Zárámí 92, 760 00, (067) 27668
Znojmo, Jarošova 26, 669 02, (0624) 4317
Žďár nad Sázavou, Brodská 54, 591 00, (0616) 21404

Rodinné centrum DPK

Přední odborné pracoviště poskytující psychologickou, psychoterapeutickou a psychiatrickou péči zaměřenou na rodinu i jednotlivce.

FN Motol
V úvalu 4
150 00 Praha 5
(02) 24433840

Centrum pro dítě a rodinu - Zelený dvůr

Přední odborné pracoviště poskytující psychologickou, psychoterapeutickou a psychiatrickou péči zaměřenou na děti a rodinu.

Národních hrdinů 73
190 12 Praha 9 - Dolní Počernice
(02) 742351

Nadace Otec, dítě, rodina

Zatím je možný jen písemný kontakt.

P. O. Box 207
272 80 Kladno

Společnost pro rodinnou mediaci

Zatím je možný jen písemný kontakt.

Bítovská 6
140 00 Praha 4

Poradna pro otce

Zatím je možný jen písemný kontakt.

U smaltovny 6
170 00 Praha 7

Česká společnost na ochranu dětí při 3. lékařské fakultě UK v Praze

Zatím je možný jen písemný kontakt.

Ruská 87
100 00 Praha 10

Ústředí pro mezinárodní právní ochranu mládeže

Zatím je možný jen písemný kontakt.

Benešova 22
602 00 Brno

Pedagogicko-psychologické poradny (PPP)

PPP jsou součástí systému výchovného poradenství, do kterého též spadá Institut pedagogicko-psychologického poradenství, speciálně-pedagogická centra a výchovní poradci na základních, středních a speciálních školách. Pedagogicko-psychologické poradenství řeší problémy spojené s psychologickými a sociálně pedagogickými aspekty vývoje dítěte a dospívajícího člověka.

Zatímco ve velkých aglomeracích jsou k dispozici různá pracoviště zabývající se jednotlivými okruhy problémů, řeší PPP v okresech široký okruh problémů a jsou případně schopny zprostředkovat kontakt na specializované zařízení.

Benešov u Prahy, Hodějovského 1717, 256 01, (301) 22904
Beroun - Pocaply, Plzeňská 90, 267 02, (0311) 22823
Blansko, Sadová 2, 678 01, (0506) 3870
Brno, Zachova 1, 602 00, (05) 45219027, 45321705
Brno, Solniční 4/6, 602 00, (05)4216116-20, linka 19
Brno, Čechyňská 19, 602 00
Brno - venkov, Židlochovice, Nádražní 232, 667 01, (05) 902476
Bruntál, Dukelská 4, 79201, (0646) 2433
Břeclav, Bratří Mrštíků 30, 690 02, (0627) 23996
Česká Lípa, Arbesova 38, 470 01, (0425) 23487, 23830
České Budějovice, Kněžská 21, 370 01, (038) 37356
Český Krumlov, Kostelní 163, 381 01, (0337) 3555
Domažlice - Pobežovice, Masarykova 287, 344 01, (0189) 2861
Děčín, Bezručova 6, 405 02, (0412) 22578
Frýdek-Místek, Palackého 130, 738 01, (0658) 32084, 32087
Havlíčkův Brod, Nad tratí 335, 580 01, (0451) 22171
Haviřov, Na Nábřeží 49, 736 01, (06994) 21711
Hodonín, Dobrovolského 4, 695 01, (0628) 21529
Hořovice, areál 1. ZŠ, 268 01, (0316) 3000
Hradec Králové, M. Novákové 504, 500 06, (049) 29330
Cheb, 26. dubna, 350 02, (0166) 30216
Chomutov, Březenecká 4808, 430 04, (0396) 5746
Chrudim, Palackého 339, 537 01, (0455) 43827
Jablonec nad Nisou, Máchova 2, 466 01, (0428) 22974
Jablonec nad Nisou-SŠ, ul. 5. května, 466 01, (0428) 21382
Jeseník, Masarykovo nám., 790 01, (0645) 3219
Jihlava, Zborovská 3, 586 01, (066) 29760
Jindřichův Hradec, Jarošovská 331/II, 377 01, (0331) 21284
Jičín, Lidické nám. 11, 506 01, (0433) 33265
Kadaň, Kpt. Jaroše 1554, 432 01, (0398) 4661
Karlovy Vary, Krále Jiřího 4, 360 01, (017) 22964
Karviná - Mizerov, Žižkova 56, 733 01, (06993) 46023, 64033
Kladno, ul. 5. května 349, 272 01, (0312) 85153
Klatovy, Vídeňská 126/IV, 339 01, (0186) 20809
Klášteřec nad Ohří, Souběžná, 431 51, (0398) 936164
Kolín, Kutnohorská 50, 280 02, (0321) 22116
Krnov, Dvořákův okruh 21, 794 01, (0652) 3289
Kroměříž, Jánská 9, 767 01, (0634) 21949
Kutná Hora, Poděbradova 305, 284 01, (0327) 2672

Liberec, I. máje 108, 460 02, (048) 21547
Litoměřice, Palachova 18, 412 01, (0416) 2981
Lomnice nad Popelkou, 512 51, (0431) 92792
Louny, Poděbradova 640, 440 01, (0395) 3950
Lutyně, Masarykova 958, (069) 6512275
Mladá Boleslav, ZŠ Václavkova ul., 293 01, (0326) 24955
Most, Budovatelů 2831, 434 01, (035) 28045, 20245
Mělník, Pražská 2817, 276 01, (0206) 623045
Nový Jičín, Žižkova 3, 741 01, (0656) 20567, 24505
Nymburk, Švermova 895, 288 02, (0325) 2667
Náchod, Kamenice 970, 547 01, (0441) 22418
Olomouc, U sportovní haly 1, 772 00, (068) 5224931, 5224573
Opava, Husova 17, 746 01, (0653) 211068
Ostrava, Na hradbách 27, 701 00, (069) 473329
Ostrava I - Zábřeh, Kpt. Vajdy 1, 704 00, (069) 372736, 375517
Ostrava I - Poruba, tř. 17. listopadu 1123, 708 00,
(069) 6924190, (069) 6923419
Moravská Ostrava III, Ostrčilova 19, 702 00, (069) 216546
Ostrava IV - SŠ Poruba, tř. 17. listopadu 1123, 708 00,
(069) 6916375
Pardubice, Družby 334, 530 02, (040) 6410327
Pelhřimov, Pražská 128, 393 01, (0366) 25360
Písek, M. Horákové 1720, 397 01, (0362) 3387
Plzeň-město, Petřínská 43, 301 00, (019) 47652, 46514
Plzeň-sever, Divadelní ul. 3, 301 21, (019) 722266
Plzeň-jih, U Borského parku 3, 307 01, (019) 277254
Praha 1, Revoluční 26, 110 00, (02)2313493
Praha 1, Jeruzalémská 12, 110 00,
(02) 24214270, 24215277, 24214776
Praha 2, J. Masaryka 25, 120 00, (02) 256228
Praha 3, Lucemburská 40, 130 00, (02) 272491, 277438
Praha 4, Barunčina 11, 143 00, (02) 4024207
Praha 4, Landové-Štychové 1610, 14900, (02) 7918682
Praha 4, Ohradní 20, 145 00, (02) 425559
Praha 5, Na Zlíchově 18, 152 00, (02) 534188
Praha 5 - Nové Butovice, Ovčí Hájek 2186, 158 00, (02) 6444064
Praha 6, U dělnického cvičiště 1, 160 00, (02) 352491
Praha 7, U smaltovny 22, 170 00, (02) 805297
Praha 8, Chabařovická 1125, 182 00, (02) 882368
Praha 8 - Karlín, Sokolovská 57, 182 00
Praha 9, Na vyhlídce 68/105, 19000, (02) 827543
Praha 9, Českolipská 373, 190 00
Praha 10, Jabloňová 30, 106 00, (02) 751082

Praha - západ, Zborovská 11, 150 00, (02) 24552273
Prachatice, Ševčíkova 113, 383 01, (0338) 23519
Prostějov, Komenského 10, 79601, (0508) 24237, 25139
Přerov, Malá Dlážka 21, 750 02, (0641) 52494
Příbram, Nad Šachtami, 261 01, (0306) 24085
Rakovník, Nádražní ul., 269 01, (0313) 3280
Říčany, Olivova 35, 251 01, (0204) 2047
Rokycany, Masarykovo nám. 80, 337 01, (0181) 4960
Rychnov nad Kněžnou, Javornická 1501, 516 01, (0445) 22476
Semily, při Školském úřadu, 51301, (0431) 2390
Sokolov, Vítězná 724, 356 01, (0168) 24964, 24505
Strakonice, Chelčického 555, 386 01, (0342) 22480
Svitavy, M. Kudeřikové 3, 568 01, (0461) 21486
Šumperk, Husitská 12, 787 01, (0649) 5279
Tachov, K. H. Borovského 1177, 347 01, (0184) 3158
Teplice v Čechách, 28. října, 415 01, (0417) 28090
Trutnov, Slezská 165, 541 01, (0439) 2953
Turnov, Žižkova ul., 511 01, (0436) 23772
Tábor, Smetanova 1284, 390 01, (0361) 22851
Tábor, Budějovická 825, 390 01, (0361) 63483
Třeboň, Svobody, 379 01, (0333) 3047
Třebíč, ZŠ Kubišova, 674 01, (0618) 6583
Uherské Hradiště, Nádražní 23, 686 01, (0632) 2184
Ústí nad Labem, Bratří Čapků 618/6, 400 01, (047) 62453
Ústí nad Labem, Karla IV., 348/3, 400 03, (047) 32214, 32755
Ústí nad Orlicí, Královéhradecká 523, 562 01, (0465) 2451
Valašské Meziříčí, Vodní ul. 17, 757 01, (0651) 21643
Vsetín, detašované pracoviště, 755 01, (0651) 81456
Vyškov, Jungmannova 2, 682 01, (0507) 21706
Zlín, ZŠ Louky 206, 760 01, (067) 22114
Znojmo, Rudoleckého 21, 669 02, (0624) 3295
Žatec, Studentská 1416, 438 01, (0397) 3660
Žďár nad Sázavou, Žižkova 16, 591 01, (0616) 22387

Sociálně-právní ochrana dětí

Přes velkou roli, kterou hrají nestátní organizace, jsou důležitými orgány sociálně právní ochrany dětí a mládeže *obce*. S řadou problémů je možno obracet se na *odborné sociálních věcí a zdravotnictví příslušných okresních, případně obecních úřadů a na kurátory pro mládež.*

RICHARD A. WARSHAK

Revoluce v porozvodové péči o děti

Z anglického originálu
The Custody Revolution,
The Father Factor and
the Motherhood Mystique
přeložil Eduard Bakalář.

Obálku navrhl Karel Šejna.

Fotografie na obálce Petr Janžura.

Vydalo nakladatelství Portál
jako svou 228. publikaci.

Praha 1996

Výtvarná a technická redaktorka

Markéta Salvetová

Odpovědný redaktor Václav Urban

Typografie a sazba Václav Urban

Výroba ing. Rudolf Mates, Praha

Tisk Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

Vydání první

Doporučená cena 175 Kč

Lewis Yablonsky

OTCOVÉ & SYNOVÉ

Nejproblematičtější a potenciálně jeden z nejkrásnějších vztahů v rodině

Problematika otcovství, synovství a jejich vzájemného vztahu v moderní společnosti. Díky tomu, že autor je zároveň psychoterapeut a sociolog, pohlíží na složité vztahy mezi otcem a synem jak z hlediska psychologie a dynamiky rodinného systému, tak z hlediska zapojení rodiny do současné společnosti. Kniha nepřináší jen praktické rady pro otce i syny, ale i hlubší reflexi problematiky, obsahuje řadu příkladů z psychoterapeutické praxe autora, ale i z uměleckých děl a veřejného života.

Kniha je určena nejen otcům, ale i matkám, které chtějí pochopit složité vztahy otce a syna, a dospělým synům, kteří se chtějí hlouběji zamyslet nad tím, jak jejich vztah k otci ovlivňuje jejich postoj k životu a světu.

Obsah:

1. Otcovská role - sny a poselství
2. Otcovské styly
3. Vztah otce a syna v různých etapách života
4. Rodinná dynamika: Matky a ostatní (matky a manželky - sourozenci - prarodiče - rozvod; rozvedení otcové a nevlastní rodiče - učitelé a trenéři)
5. Speciální problémy: Normální a patologické (deviance a emocionální poruchy - závislost na drogách a alkoholu - homosexualita a situace otce a syna - zdravotní problémy a vztah otce a syna)
6. Jak být otcem: Problémy a řešení

Autor:

Lewis Yablonsky, Ph.D., uznávaný kalifornský profesor sociologie a psychoterapeut, je autorem patnácti knih, které se zabývají širokou škálou problémů, jako je kriminalita, subkultury mládeže, psychoterapeutické techniky - a také otcem svého syna.

brož., 224 str., cena 109 Kč
ISBN 80-7178-075-8

F 74009 / 4
RICHARD A. WARS

portál **Revoluce v porozvodové péči o děti**

Dosud jsou děti po rozvodu manželů svěřovány téměř výlučně svým matkám. Situace potom vypadá tak, že matky jsou trvale přetíženy, zatímco otcové hrají roli rodičů druhé kategorie a jejich výchovného potenciálu se využívá minimálně nebo vůbec ne. Trpí tím vztahy dětí k oběma rodičům.

R. A. Warshak na základě nejnovějších výzkumů vyzývá k radikální změně současného rutinního přístupu v rozhodování o svěření dětí do porozvodové péče, v němž by se na prvním místě dbalo na *skutečné potřeby dětí*.

Autor nenabízí žádný všelék, předkládá však doporučení, kterými lze snížit útrapy dětí z rozvádějících se nebo už rozvedených rodin. Chce pomoci především těm, kteří byli rozvodem nějak postiženi. Jeho zkušenosti budou užitečné i pro odbornou veřejnost: soudce, sociální pracovníky, pedagogy, psychology a psychiatry.

Richard A. Warshak, klinický psycholog, je předním americkým znalcem problematiky postavení dítěte v porozvodové situaci, zejména je-li svěřeno do péče a výchovy otci. Touto tematikou se zabývá přes patnáct let a výsledky svých studií publikoval v odborných i populárních časopisech, jako je *Time*, *Omni*, *Psychology Today*, *The New York Time Magazine*, *USA Today*, a v řadě dalších periodik. Působí jako profesor v Jihozápadním lékařském centru při University of Texas v Dallasu.

ISBN 80-7178-089-8

9 788071 780892 >